g. duhamel

viaţa şi aventurile lui salavin ★★★

Ilustraţia copertei : *Hurry Cuttman*

georges duhanel

viaţa şi aventurile
lui salavin

* * *

(PRIETENII LUI LEGRAIN ASEMENEA

CU SINE ÎNSUȘI)

ÎN ROMÂNEȘTE DE IULIA SOARE

H66

EDITURA PENTRU LITERATUR

Ă Georges Duhamel VIE ET AVENTURES
DE SAI. A VIN : *Le club des Lyonnais Tel*

qu'en lui-même Copyright by Mercure de Trance

PRIETENII LUI

LEGR.A1.N

.1X1Ï BERT HOLD MAHN

La un moment dat, Aufrere deveni atent ia zgomotul acela

de pași, care, de la o vreme, răsuna surd pe scară. „Ia te uită,

gîndi el, cineva a greşit adresa. La etajul al V-lea nu se poate

ajunge, şi eu nu aştept pe nimeni. Să-mi văd de treabă."

Se lăsă să lunece pe spate,
coborî mîinile, se întinse pîtiă

atinse cu unghiile covorul şi

începu să numere : „Un, doi, trei, patru..."

Bara era fixată direct pe peretele vestibulului. Gol, alb şi

trandafiriu, atîrnat aşa, în întuneric, ca o bucată frumoasă

de carne la măcelărie, corpul lui Aufrere se legăna uşor. Prin uşa

atelierului pătrundeau răbufniri
de răcoare, mirosuri, zgomotele

oraşului şi, dominîndu-le pe toate, clocotul unei curţi de

şcoală, în timpul recreaţiei. Clocotul acela încetă brusc, şi

Max Aufrere îşi spuse : „E zece şi jumătate". Apoi încercă să-şi reia

numărătoarea : „Douăzeci şi patru, douăzeci şi cinci, douăzeci

şi şase... Ah ! Individul insistă.
Cine-o fi idiotul ăsta... ?"

Era un pas masculin, fără îndoială. Un pas obosit, şovăitor

şi mai curînd îngreuiat decît greoi. Aufrere gîndi : „Cincizeci

de ani... Da, are cincizeci de ani. Şi c bolnav. Parcă gîfîie. Acum

are să tuşească. Ba nu, sc stăpîneştc. Il obosit. Şi ghetele

lui sînt obosite, JIU scîrţîie, sînt

moi... Ah ! Se opreşte. Pune mîna pe balustradă..."

O vibrație metalică, prelungită străbătu casa scării. Aufrere nu

mai număra secundele. Rămase
atîrnat într-o nemişcare perfectă,

cu capul în jos. Avu răgaz să-şi admire sensibilitatea auzului şi

repeziciunea raţionamentului. în clipa aceea, zgomotul sc auzi iar

pe scară. „Haide, domnule, haide, gîndi Aufrere, încă un mic

efort. Mai sînt trei trepte, acum două... Bun ! Iată-l pe palier, ba

chiar pe rogojina din faţa uşii. N-o să se hotărască odată, ce

dracu ? ! Cred că am depăşit

cele patru minute. Dar, dar... ce l-o fi apucat ?"

După ce se învîrtise puţin în faţa uşii, pasul se depărtă.

Aufrere auzi zgomotul cu care
călcîiele, mai tari decît tălpile,

reîncepînd să coboare izbeau în treptele scării. Urmă o nouă

oprire. Un suspin, ţîşnit din străfundurile unui piept

omenesc, ajunse pînă la urechile gimnastului. „E un cetăţean

care-a greşit adresa, cu siguranţă. Ba nu, poftim ! Urcă

iar. Nu ştie ce vrea. Am să fac o

congestie cerebrală, dacă se mai
fîţîie multă vreme."

Urmă o tăcere, în timpul căreia Aufrere văzu cum se

mişcă soneria, dar atît de încet,

încît uu se auzi nimic. Atunci strigă, cu glas enervat :

— Intră ! Intră odată ! Cheia e în uşă.

Uşa se deschise încet.

Descoperind trupul acela

mare, care atîrna,

spînzurat de picioare,

omul ivit în uşa

întredeschisă avu o

expresie de stupoare şi

de spaimă. Vru să tragă

uşa şi făcu un efort, pe

care nu avu timp să-l

ducă pînă la capăt :

Aufrere se lăsase să

cadă în mîini. Se dădu

peste cap, se răsuci, se

aşează turceşte şi spuse,

treeîndu-şi degetele prin

păr

— :Dumneata eşti, dragul meu t Bine! intră odată !

Vizitatorul îşi scosese pălăria. Se sprijini cu şalele în uşă, s-o închidă, şi aşteptă mai bine de un minut înainte de a deschide gura. în cele din urmă rosti, cu glas foarte încet :

— Mă recunoaşteţi, totuşi ?

— Te recunosc foarte bine. De ce spui „totuşi" ?

Vizitatorul făcu o mişcare imperceptibilă din umeri şi nu răspunse.

Era un bărbat foarte slab, cu pieptul s.cobit şi cu braţe lungi, care se legănau de-o parte şi de alta. Dacă s-ar fi ţinut drept, dac-ar fi fost mai voinic, mai gras, s-ar fi putut spune, cu siguranţă, că e înalt. Dar aşa, în ciuda lungimii, părea destul de scund, şi privirea observatorului căuta, instinctiv, mai curînd în trăsăturile feţei decît în umerii căzuţi, în şira spinării flască, în grumazul sfrijit, în diminuarea şi încovoierile unui schelet ce cunoscuse suferinţa — motivele acestui aspect. Spre deosebire de figurile pe care succesele, frecuşurile şi convulsiile pasiunii provoacă riduri rebele, cucuie, umflături şi bătături răzvrătite, faţa oaspetelui lui Aufrere părea uzată, muşcată, osoasă, subţiată şi sărăcită. O barbă neagră, presărată cu fire cărunte, o barbă urît crescută, dar nu neîngrijită, îi unduia pe obrajii scobiţi şl-i ascundea numai în parce bărbia sfrijita. Fruntea avea oarecare frumuseţe, dar era îngustă, uscată parcă, tîmplelc erau prea plate, aproape despuiate de musculatura care însufleţeşte de obicei obrazul. în peisajul acela veşted, numai ochii trădau prezenţa unei vieţi dogoritoare. Privirea, frumoasă, întunecată şi mobilă, îi era uşor înceţoşată de ochelari mari, cu ramă de fier. Privirea aceea era plină de spaimă şi de trufie, în acelaşi timp. I taina oaspetelui, deşi căpătase luciu, era curată. în ciuda căldurii primăvăratice, purta un palton demodat, al cărui guler făcea creţuri la ceafă. Din mînecile cam scurte ieşeau două mîini lungi, osoase şi neastîmpărate. Una din mîini ţinea o pălărie neagră, de fetru.

— Dă-mi voie, spuse Aufrere, să mă prezint în faţa dumitale în goliciunea pură a gimnastului. Sper că nu te deranjează.

Vizitatorul clipi slab.

— O ! spuse el, nu mă deranjează pentru mine...

— Dacă te deranjează cumva pentru mine, spuse Aufrere, calm, nu-ţi face nici o grijă. De altfel, a sosit momentul să-mi pun pijamaua. Fă-mi, te rog, plăcerea să vii cu mine în atelier.

Vizitatorul făcu doi-trei paşi şovăitori. Avea un mers cam oblic, ca al unui cîine de vînătoare, cu umărul stîng

înainte, cu capul plecat, cu piciorul drept rămînînd mereu în urma celuilalt.

— Aş vrea, spuse el intrînd în atelier, să fiu sigur, domnule Aufrere, că nu te stingheresc.

Max Aufrere îşi încheie toţi nasturii pijamalei, se înţepeni în faţa vizitatorului şi spuse, cu o voce al cărui timbru era prea uscat pentru a fi cu adevărat cordial :

— Dragul meu, de ce nu-mi spui Aufrere, pur şi simplu, sau chiar Max, dacă-ţi face plăcere. Mi se pare că pe vremuri, adică mai anul trecut, îţi spuneam şi eu numai Salavin. Prin urmare...

Vizitatorul plecă o secundă capul, să se reculeagă.

— Am să fac tot posibilul, oftă el.

— Cred, reluă Aufrere, că nu-ţi formulezi gîndul decît în parte. Aş pune rămăşag că te-am jignit cînd te-am rugat să-mi spui Aufrere.

Salavin făcu din nou mişcarea aceea abia vizibilă din umeri.

■— în tinereţe, spuse el, aveam un coleg care se numea Vitet. Nu, nu căuta să-ţi aminteşti, nu l-ai cunoscut. Cînd se întîlnea cu cineva din cercul lui, cu un bărbat, bineînţeles, Vitet schiţa un gest de salut în aşa fel, încît celălalt, dacă era cît de cît binecrescut, îşi' scotea pălăria. Atunci Vitet îşi potrivea cu hotărîre pălăria pe cap şi spunea, pe un ton politicos, dar protector : „Nu-ţi scoate pălăria. Da, te rog să nu-ţi scoţi pălăria." Era un mod de a-ţi asigura superioritatea. Ce ciudată e nevoia asta de a-ţi asigura superioritatea !

— Eşti absolut convins, spuse Aufrere, că procedeul acestui domn Vitet era premeditat şi avea acest scop ?

Obrajii scobiţi ai lui Salavin se acoperiră de o roşeaţă uşoară.

— Ah, răspunse el, nu se putea să mă înşel, mi-a jucat de vreo trei-patru ori festa asta.

— Poate că nu-i un motiv...

Salavin zîmbi, din vîrful buzelor.

— Ba chiar pot să vă mărturisesc că am încercat să fac şi eu la fel, numai aşa, să văd cum e, dar cu mai puţin succes decît Vitet.

— Da, reluă Aufrere, clătinînd din cap. Şi dumneata crezi că, dacă te-am rugat sa"-mi spui Aufrere, lucru pe care n-ai să-l faci poate cu uşurinţă, înseamnă că mi-am luat permisiunea să-ţi spun Salavin, ceea ce voi face, fără îndoială, cu cea mai mare simplitate...

Vizitatorul îşi resfirase degetele de la o mînă şi le examina pe rînd, cu atenţie.

— Mă rog, spuse el, nu ştiu. De altfel, toate astea nu mai au importanţă.

— Nu au, sau nu *mai* au ?

— N-am greşit. Am spus, într-adevăr, „nu mai au..."

Aufrere îşi examina cîteva clipe vizitatorul.

— Ştii, spuse el, că nu te-ai schimbat prea mult de anul trecut ?

Această simplă frază avu un efect neaşteptat. Faţa lui Salavin se aprinse o clipă, apoi păru că îngheaţă. Murmura, cu dinţii încleştaţi :

— Nu, nu, nu m-am schimbat. Nu încă.

— Trebuie sa mărturiseşti, spuse Aufrcre, privin- du-l pe furiş, că ai talentul' de a introduce în frazele dumitale tot felul de cuvinţele, care le modifică efectul într-un mod ciudat. Iată, domnule Salavin, un „încă" foarte promiţător, pare-se.

Salavin îşi revenise. Pe buzele lui se desfăşură ceva ce semăna cu un zîmbet.

— Am să-ţi atrag atenţia, fără să insist, de altfel, că, spunîndu-mi „domnule Salavin", după tot ce mi-ai declarat adineauri, sublimezi o distanţă, pe care, în alte împrejurări, a* găsi-o poate foarte jignitoare.

Aufrere izbucni în rîs.

— Se poate, zău că se poate. îţi declar, totuşi, că nici prin minte nu mi-a trecut aşa ceva. Haide, aşază-te odată. Nu, nu pe scaunul acela. în fotoliul cel mare. Şi nu aşa, pe jumătate, ci stai, rogu-te, ca lumea !

— Mă aşez rar, de-a binelea, pe un scaun, spuse Salavin, cu un zîmbet stins.

— Eşti atît de timid ?

— Nu-i vorba de timiditate. Mai curînd de prudenţă. Nu-mi place să mă angajez.

— Angajează-te, Salavin, îţi promit că nu voi profita. Vrei să-ţi dau o ţigară ?

Privirea lui Salavin se lumină.

— Vă mulţumesc, spuse el, apucînd ţigara cu două degete, carc tremurau uşor,

O aprinse, trase cîteva fumuri, păru să se sprijine în voie de speteaza rotundă a fotoliului apoi murmură, cu ochii aproape închişi :

— Nu mai iau niciodată tutun cu mine, mi s-a interzis cu desăvîrşire. Dar dacă mi se oferă o ţigară trebuie s-o primesc, din simplă politeţe...

— Pentru că, relua Aufrere, pe acelaşi ton, pentru că eşti un om excesiv de politicos.

Salavin făcu un semn uşor, de aprobare, cu capul. Max Aufrere continuă :

— Eşti, dragul meu, un om foarte ciudat.

Salavin ridică din umeri.

— Asta nu ajunge...

-— Nu ajunge pentru ce, nu ajunge pentru cine ?

— Pentru nimic şi nimănui. Folosesc verbul într-un sens absolut, cum spun autorii manualelor de gramatică, nu-i aşa ?

— Fie, admise Aufrere, nu mai insist. Şi acum, fiindcă te-ai odihnit după ascensiune şi te-ai instalat confortabil, spune-mi, te rog, Salavin, pentru ce-ai venit la mine şi cum pot să-ţi fiu de folos ?

Salavin deschise ochii mari şi întoarse încet capul spre gazdă.

— Eşti un om spiritual, spuse el, şi foarte fin. Cred, chiar, că eşti un om cu experienţă. Dar uneori te înşeli, şi asta tocmai pentru că experienţa te stîn- jeneşte sau te înşală. Am să încep prin a te linişti. Nu vin să-ţi cer un împrumut. Cineva mi-a împrumutat o dată nişte bani, a făcut-o aproape împotriva voinţei sale ; eu, însă, n-am cerut niciodată nimic. Te rog să observi nuanţa. Nu vin să-ţi cer nici sprijin, nici referinţe, nici altfel de servicii. Aha ! îţi încrucişezi picioarele şi aprinzi încă o ţigară. Te gîndeşti, probabil : „E nostim !"

— Mărturisesc că începe să fie interesant, spuse AuliVre, jumătate în glumă, jumătate în serios.Foarte interesant, nu-i aşa ? M-am gîndit adesea la dumneata. Ţi-am căutat adresa şi am venit. Nu din întîmplare, te rog să mă crezi, am venit anume. N-am nimic să-ţi cer. De altfel, asta nu înseamnă că nu voi lua nimic de la dumneata. Trebuie însă să te mai liniştesc o dată : n-am să-ţi cer, poate, decît o învăţătură, sau un exemplu.

— îmi faci prea multă cinste.

•— Nu ştiu. Nu te grăbi. Nu pot spune încă dacă e vorba de un exemplu bun sau prost. Eşti un om foarte inteligent...

Aufrere îşi încruntă sprîncenele.

— Nu sînt politicos într-un mod destul de prostesc, ca să protestez.

— De ce să protestezi ? Dacă nu te-aş fi considerat un om inteligent, n-aş fi urcat şase etaje, pînă la dumneata. Nu mai sînt destul de tînăr şi nici nu mai am timp liber cu nemiluita...

— Ce vîrstă ai ?

— Asta-i o întrebare potrivită şi pusă cu toată sinceritatea. Am patruzeci şi unu de ani şi ceva. N-am încă patruzeci şi doi.

— Aha !

— Spui „aha !", dar gîndeşti „deja". Pentru că, în ochii dumitale de tînăr atlet, sînt aproape un moşneag. Şi cînd gîndeşti „deja", gîndeşti totodată „numai", fiindcă, judecind după cum arăt, mi-ai fi dat mai mult.

— Ce te face să-mi atribui această frumoasă subtilitate ? Aşa ai judeca dumneata în locul meu ?

— Nu ai aceeaşi perspectivă pe care o am eu. Nu te supăra, am vrut să spun că nu e vorba numai de mine, e vorba de formularea unei judecăţi asupra mea.

Urmă o tăcere, în timpul căreia Aufrère îşi examina ciudatul musafir.

■— Ai fost suferind ? spuse el în sfîrşit.
— N-am fost suferind, am fost bolnav. Foarte bolnav. Sînt o serie de lucruri de care mă tem, dar nu mă tem de cuvinte. A fost cît pe-aci să mor. Uneori e ridicol să pronunţi asemenea fraze. Dar eu nu mă mai tem de ridicol.
— Da. Şi acum ?
— Acum, ce ?
— Acum ce faci ?
— Trăiesc. Din moment ce n-am murit, trăiesc.
— Cred că există multe feluri de-a trăi.
— E adevărat. „Cum şi pentru ce ?" Djntre toate gîndurile, dintre toate acţiunile unei vieţi, pe care o preţuim mai mult ? Dar bănuiesc că-ţi inspir o curiozitate...
— Efectivă, Salavin, efectivă, crede-mă.
Salavin se ridicase în picioare şi făcu cîţiva paşi prin cameră.
— Scoate-ţi paltonul, spuse Aufrere.
— Mulţumesc. Am devenit foarte sensibil la irig. Să nu crezi că sînt tuberculos. Pot să te liniştesc cu toată lealitatea : mi-am văzut analizele. Doamne ! în privinţa asta trebuie să ai idei de *sportsman* sau de igienist. Nu, sînt un om istovit, dar apropierea de mine nu prezintă un pericol. îţi spuneam, prin urmare, că trăiesc.
— Asta înseamnă ?
— Asta înseamnă că, pentru moment... Salavin se opri, lăsă capul jos şi spuse, cu greutate : Asta înseamnă, în linii generale, că pentru moment caut.
— Ce?
— Ah ! spuse Salavin, începînd iar să umble prin încăpere, ţii mult la complimente. Adineauri vorbeam de folosirea verbelor în sens absolut. Ei bine ! Caut în sensul absolut al acestui verb. Credeai că sînt în căutarea unui anumit lucru sau a unei

— anumite fiinţe ? Nu. Credeai, de pildă, ca sînt în căutarea unei slujbe, a unei situaţii sociale ? Oricît de ciudat ar putea să-ţi pară, află că am o slujbă.

— Ai intrat iar în serviciul firmei ?

— Nu tocmai. Totuşi, pentru firmă lucrez. Directorul, domnul Mayer, m-a primit înapoi, ca secretar extern. Asta înseamnă că ceea ce-mi dă de făcut pot face acasă şi cînd am chef. Nu sînt bine plătit, fireşte. Atît cît să am din ce trăi, foarte, foarte pe sponci. Dar n-are importanţă ! Am o soţie şi o mamă. Nu-s o povară prea grea. Mi s-a spus că dumneata ai plecat de la „Cilpo".

Aufrere ridicase de jos o halteră de treizeci de l ilograme şi-o mînuia cu îndemînare, dar neatent.

— Nu crede, spuse el, că, dacă mă joc cu chestia asta, conversaţia cu dumneata nu mă interesează. Dimpotrivă. Tocmai ca să-mi eliberez spiritul, îmi distrez puţin muşchii. Da, am părăsit „Societatea industrială de lapte pasteurizat şi oxigenat". Domnul Mayer, pe care 11-am cîtuşi de puţin intenţia sa-l vorbesc de rău în faţa dumitale...

— Domnul Mayer îmi arată un interes de care nici nu sînt demn, poate, spuse Salavin, şi fruntea lui se acoperi de roşeaţă. îţi sînt foarte recunoscător că nu-mi spui lucruri care m-ar putea îndemna la ingratitudine.

— Ai luat măsuri de prevedere care fac cinste lealităţii dumitale, deşi dau de bănuit că e foarte şubredă, continuă Aufrere, oprindu-se cu haltera în mîna întinsă şi pironindu-şi privirea atentă asupra lui Salavin. Dar nu te teme, nu te teme de nimic, ceea ce ţi-aş spune eu despre domnul Mayer n-ar putea schimba sentimentele ce-i porţi. Nu m-am înţeles niciodată prea bine cu el. Nu-l dispreţuiesc, departe de mine sentimentul acesta... domnul Mayer nu e un om de acţiune...

— De ce spui asta ?

— Pur şi simplu, pentru că asta e părerea mea.

— Ba nu ! Spui asta pentru că, după dumneata, un om de acţiune, un om de afaceri, mă rog, un adevărat şef de întreprindere ar fi profitat de boala mea îndelungată ca să se descotorosească odată pentru totdeauna de un personaj ca mine.

—• Drept să-ţi spun, nu, nu mă gîndeam la dumneata. Bineînţeles, dacă pot să-ţi fac o astfel de mărturisire, fără să fiu nepoliticos. Poate că mă gîndeam la mine. Domnul Mayer nu-i un om de acţiune. Dar nu-i nici căzut din lună. E..: cum să spun... e un amator. Nu ! Mai mult decît atît, e un spectator, şi chiar un spectator pur. Ştii, ideea purităţii e la modă. Ei bine, iată, el e un spectator pur, sau cel puţin ar vrea să fie.

— Şi crezi că-i poţi face o vină din asta ? strigă Salavin, cu o naivitate neaşteptată.

— Doamne fereşte, spuse Aufrere, depunînd delicat haltera pe covor. în calitate de spectator pur, domnul Mayer mă stingherea, atît, şi nimic mai mult.

— Nu-ţi place să serveşti drept spectacol pentru alţii ? întrebă Salavin, cu un aer visător.

— Nu m-ai înţeles de loc, dragul meu. Domnul Mayer mă deranja, pentru ca am eu însumi ambiţia de a deveni un spectator, şi, dacă se poate, un spectator pur. Doi spectatori într-un singur cerc e prea mult. Atunci, dat fiind că dispun de oarecare avere şi că nu sînt prea zorit să profit de diploma de inginer, mi-am părăsit slujba şi-am lăsat cîmp liber acestui excelent domn Mayer. După cum vezi, n-am de ce mă plînge: fac gimnastică la bară, exerciţii cu haltere, gimnastică suedeză, box şi scrimă. Mă plimb şi citesc. Sînt un om norocos ; uneori primesc vizita unor persoane extraordinare,

*2** 19carc ntr vor să-mi ceară nimic, dar care-şi rezerva dreptul să-mi ia cîte ceva... Aş dori, Salavin, să nu te dezamăgesc, căci, firea şi doctrina mea au făcut din mine un om căruia nu i se poate lua nimic.

— îmi inspiri dorinţa de a te pune imediat la încercare, spuse Salavin, şi de-a-ţi lua un lucru la care n-ai putea renunţa decît cu o surprindere aproape neplăcută.

— încearcă, dragul meu.

Salavin nu răspunse. îşi lăsase bărbia în piept şi părea absorbit în contemplarea genunchilor lui, slabi.

— Sper că nu înţelegi greşit sensul vorbelor mele, reluă Max, şi că eşti în stare să faci deosebirea între un spectator pur, cum vreau să fiu, şi simplul mitocan, pe care-l întîlnim pe toate drumurile. Nimeni nu-mi poate lua nimic, pentru că dau destul. Ce poate fi mai preţios, decît timpul nostru ? Ei bine, trebuie să recunoşti, Salavin, că nu sînt zgîrcit cu timpul meu. îl risipesc cu plăcere. Nu te fră- mînta aşa, dragul meu, nu-l risipesc decît în anumite cazuri. în clipa asta, îl folosesc. Dar să lăsăm timpul. Vrei să vorbim despre prietenie ? N-ai să mi-o furi, Salavin. Ţi-o ofer de bunăvoie. Trebuie să fii destul de cuminte ca să nu-ţi faci iluzii asupra calităţii acestei mărfi. E vorba de prietenia unui spectator pur. Zece grade. Pe gustul secolului XX. Are o aromă occidentală. E un articol uşurel, dar solid şi garantat, care, administrat chiar în doze mări, nu provoacă niciodată accidente toxice. Ce vrei mai mult ? Atenţie ? Trebuie să ţii seama de faptul ca ţi-aş putea oferi timpul şi prietenia mea, rămînînd neatent, lucru de care un amator sentimental se teme mai mult decît de orice. Iată, dragul meu, un prilej pentru spectatorul pur de a se înfăţişa în lumina cea mai favorabilă : nu există spectator pur neatent. Sînt convins că ai şi notat acest amănunt. Iată deci, *grosso modo,* ceea ce aveam de spus în privinţa bunurilor „spirituale". Cît despre bunurile „temporale", ai avut prevederea să-mi declari că nu-ţi trebuie nici bani, nici recomandaţii.

Salavin ridică capul, îşi întinse mîna osoasă spre masă şi apucă o carte, cu copertă galbenă.

— Timpul, prietenia, atenţia, spuse el, mînuieşti aceste cuvinte grele ca un atlet desăvîrşit. Poţi să-mi împrumuţi cartea asta, pentru opt zile ? Repet; pentru opt zile.

— Citeşti mult ?

— Mult.

— Aş fi indiscret întrebîndu-te dacă ai făcut studii regulate ?

— Ce înţelegi prin studii regulate ?

— De pildă, studii secundare, liceul.

— Nu. Sînt şi am fost totdeauna sărac. Am făcut studii de om sărac, adică studii sărăcăcioase. Am suferit din cauza asta, mai ales la vîrsta la care aşa ceva te face să suferi. M-am cultivat după aceea singur, atît cît am putut. Azi ştiu mai multe lucruri decît majoritatea burghezilor de vîrsta mea. Dar cred că n-am învăţat lucrurile acestea în mod regulat, ca să folosesc expresia dumitale. în consecinţă, nimeni nu ţine seama de cunoştinţele mele şi, ca să-ţi spun adevărul adevărat, m-am molipsit şi eu, astfel că n-am încredere în ele. Sînt cunoştinţe destul de bune, destul de solide, în cantitate destul de marc, dar nu sînt de „neam bun". Atfta pagubă ! Eu perseverez. Citesc mult. împrumută-mi cartea asta, pentru opt zile.

— Îl cunoşti bine pe autor ? I-ai citit celelalte cărţi ?

Salavin puse cartea pe masă şi începu să se plimbe prin cameră.

— Dat fiind că mă supui la un mic examen, ceea ce nu-i incompatibil cu grijile unui spectator pur, am să-ţi răspund. Da, i-am citit aproape toate cărţile. Asta, adică *Materia însufleţită,* n-am citit-o încă, pentru că abia a apărut. Nici dumneata n-ai citit-o, pentru, că exemplarul e încă netăiat. Bun. Iată o mica experienţă, care m-ar fi enervat anul trecut şi m-ar fi jignit crîncen în tinereţe, dar care azi nu mă mai tulbură : te-am rugat de două ori să-mi împrumuţi această carte. Mi-ai răspuns destul de abil, prin diverse întrebări. îmi vorbeşti despre timp, despre prietenia la zece grade, despre atenţia spectatorului pur. Sînt convins că ai fi în stare să-mi împrumuţi bani sau să mă recomanzi unui deputat. Dar gîndul că mi-ai putea împrumuta, pentru opt zii«, o carte pe care ai vrea s-o citeşti diseară...

— Ba nu, chiar după masă.

— I[T]ie, după masă. Gîndul că mi-ai împrumuta această carte te supără foarte tare şi nu ai — nu ai încă, dar vine şi asta — curajul calm să mi-o spui. Păstrează-ţi cartea. Am s-o citesc diseară, la biblioteca Sainte-Genevieve, sau chiar în altă parte.

Aufrere roşise ca un şcolar prins cu ocaua mică. Apucă volumul, îl suci şi—1 răsuci de trei-patru ori în mînă.

— Salavin, spuse el, îmi dai voie să te rog să iei această carte ?

— La ce bun ?

— Ţine seama, Salavin, că mă judeci nu după vorbe şi nici chiar după fapte, ci după gînduri, pe care mi le atribui gratuit. E mai uşor să atribui cuiva un gînd, decît să-i împrumuţi o carte...

— Pentru mine, gîndurile pe care ţi le atribui sînt tot atît de vii şi tot atît de eficace ca şi gîndurile dumitale adevărate.Nu discut această problemă. Iţi cer, ca un serviciu, să ai bunătatea de a lua dumneata această carte.

— Cred şi eu. să joci rolul cel frumos, adică roiul elegant, care rămîne demn de spectatorul pur sau, cel puţin, de candidatul la acest titlu. Şi, •acum, trebuie să-ţi dau o mînă de ajutor, trebuie să iau cartea. Ştii că această primă revedere s-ar putea solda cu o ceartă ? Nu mă cunoşti bine.

— Sînt foarte dornic să te cunosc mai bine.

Timp de cîteva secunde, cei doi se priviră faţă-n faţă. Un zîmbet slab rătăcea în ochii lor: Aufrere deschidea tocmai gura ca să ia ofensiva, cînd se auzi soneria de la intrare, apăsată de o mînă violentă.

— Iată, spuse Aufrere, un musafir mai puţin discret sau mai zorit decît Salavin. In general, îmi recunosc pelerinii după felul în care sună. Cine să fie ăsta, dacă nu César ? Făcu un pas în direcţia vestibulului şi strigă : Intră !

Imediat după aceea, auziră uşi trîntite, paşi, rîsete, un zgomot catastrofal şi jovial, totodată. Omul care se ivi în faţa lor se pomeni deodată, ca proiectat de un artificiu scenic, drept în mijlocul atelierului. Ai fi spus că e jucăria unei forţe explozive şi că va exploda în punctul unde va cădea, într-adevăr, explodă :

— Max, spuse el, hai să mîncăm la Rouen. Te răpesc.

Vocea răsuna puternic şi armonios şi atrăgea co-laborarea tuturor obiectelor vecine, în stare să intre în vibraţie. Era un om mic de statură, dar bine- făcut şi musculos. Avea faţa stacojie, şi părul roşcat. Sub nasul zdravăn, bine conturat şi presărat de pistrui, se vedea o mustaţă roşie ca o flacără. Ochii erau bruni, calzi şi scîntetictori, gura roşie, cărnoasa şi de o naivitate uimitoare.

Noul-sosit îşi zvîrli Qipul în gol, cu gestul unui taur tînăr, gest despre care-ţi dădeai seama de la prima vedere că-i e familiar, apoi spuse numaidecît, cu un rîs răsunător :

— Ei, ce s-a întîmplat ? Sînteţi împăiaţi, voi, ăştia de-aici ?

— César, spuse Aufrere, întinzînd mîna, ţi—1 pre-* zint pe unul dintre prietenii mei, Louis Salavin.

— Ce ? Cum ? strigă roşcovanul. Salavin ? Păi, îl cunosc pe amicul tău. S-ar putea să-l cunosc mai bine

decît tine. Adu-ţi aminte, Salavin ! César, César Devrigny, expediţionar la „Socque et Sureau".

Salavin făcu o uşoară mişcare cu capul şi întinse o mînă prudentă.

— Vezi, Salavin, micul nostru expediţionar a ajuns departe, dar n-o face prea tare pe grozavul, spuse Aufrere, subţiindu-şi buzele. Nu există decît două feluri de parveniţi : cei care vorbesc totdeauna despre originea lor, şi cei care nu vorbesc niciodată despre ea. Altă specie nu mai există.

— Max, spuse Devrigny, care se făcu stacojiu la faţă, eşti un boxer bun şi, afară de asta, ştiu că te antrenezi pe furiş şi singur, între patru pereţi. Ei bine, punem rămăşag că, pentru vorbele pe cars îe-ai spus acum, te pun la pămînt numaidecît şi chiar aici, puşlama !

— Să zicem că s-a făcut, îţi recunosc dinainte victoria.

— Tîlharule ! exclamă César, rîzînd vesel. Faci parte dintre cei care se antrenează o viaţă întreagă degeaba. Indivizii de felul tău se pricep să se învîr- tească grozav ca să nu fie niciodată nevoiţi să se învîrtească.

— Sînt, prin excelenţă, omul care nu-şi bagă nasul nicăieri.

— Se poate, spuse César, clătinând din cap. Dar, cu metoda astă, ai grijă ca într-o bună zi să'nu şi-l bage alţii, fără voia ta, în cine ştie ce treburi carc te privesc... Rîse iar şi, descoperindu-şi brusc imaginea într-o oglindă mare de perete, instalată în mod ciudat între două biblioteci, se opri şi păru să reflecteze. Prea scurt, cam prea scurt, spuse el, printre dinţi.

— Ce găseşti că e prea scurt ? întrebă Max. Desigur că haina, care e impecabilă, Cesar. Ia te uită, Salavin, ce elegant e fostul dumitale coleg.;. Ce frumos costum de sport! O croială admirabilă, o stofă englezească excelentă. Pe orice vreme, umblă cu cămaşa deschisă pe nobilul lui piept păros. încălţămintea e somptuoasă şi miroase a piele rusească veritabilă. Tot ce poartă animalul ăsta frumos e elegant şi de bună calitate.

— Ei, da ! spuse César, cu o expresie aproape copilărească. Da, îmi place viaţa, şi nu mi-e ruşine s-o spun. îmi place totul, pînă şi încălţămintea frumoasă, pînă şi rufele frumoase şi bine spălate. Toate astea eu le cîştig. Nu stau degeaba. Produc şi eu, în felul meu...

— O ! murmură Max, cu dulceaţă.

— Da, produc, cel puţin, un efort. Pe cînd tu, canalie, nu produci nimic.

— Nu-l crede, Salavin, spuse Aufrere, liniştit. Produc consumaţie. Marfa asta e atît de necesară, încît, fără

ca, toţi domnii producători s-ar pomeni foarte curînd strînşi de gît.

César nu mai asculta. Proţăpit în faţa oglinzii, se contempla, cu o uimire vădită.

— Prea scurt, reluă el. Nu, bineînţeles, nu vorbesc despre haină, ci despre om. E cu cinci centimetri prea scurt. Să spunem chiar cu şapte. Daca picioarele mele ar fi fost cu cinci centimetri mai lungi, aş fi pus laba pe Françoise. In clipa aceea păru să-i zărească pe cei doi şi spuse, zîmbind : Françoise ! Adică doamna Vapelot, şi gata ! Pot foarte bine să spun cum o cheamă, că tot n-o cunoaşteţi. Sînt sigur că mă găsea prea scund. Şi-i o femeie încăpăţînată... Mi-am pus tocuri înalte, dar se vede că nu erau destul de înalte. Hai, s-a sfîrşit ! Atîta pagubă ! Nu mă mai gîndesc la ea.

— Trebuie să-ţi atrag atenţia, spuse Aufrère, că nu noi sîntem aceia care ţi-am adus aminte de ea şi că nu-ţi cerem să ne vorbeşti despre micile tale învîrteli.

Devrigny făcu ochii mari.

— Adevărat, băieţi ! Va să zică, unde rămăsesem ? Aha ! Sînt fericit ca te revăd, dragă Salavin. Vino să prînzeşti cu mine la Rouen, te rog. Cu mine şi cu acest nemaipomenit Aufrère. Vă iau pe amîndoi, maşina e jos.

Devrigny luase mîna lui Salavin şi o scutura prietenește, ca un şcolar care-l cheamă pe altul la joacă.

— Devrigny, spuse Salavin, a cărui privire se încălzise, şi eu mă bucur că ne-am întîlnit. Mi se pare că, pe vremuri, nu ne înţelegeam întotdeauna, poate că pe-atunci nu te judecam cu sînge rece...

César lăsă mîna lui Salavin şi-i dădu un bobîrnac în stomac.

— E nebun ! strigă el. E nebun ! Ce înţelege prin „Nu te judecam cu sînge rece" ? Vino cu mine, dragul meu. Vino să prînzim la Rouen. Şi Aufrère să facă bine să se îmbrace în doi timpi şi trei mişcări.

•— Azi e imposibil, spuse Aufrère. De altfel, aş mînca prea tîrziu, din cauza ta.

— îţi dau cuvîntul de onoare că la douăsprezece şi jumătate sîntem la Rouen.

— Atunci, chiar că-i imposibil. Nu sînt încă dispus să mor. Şi apoi, îţi repet, César, sînt aşteptat în alta parte.

— Nici eu nu pot să te-nsoţesc, Devrigny, spuse Salavin. Dar trebuie să adaug că...

— Ce trebuie să adaugi ? întrebă, cu răceală, Aufrere.

— Trebuie să adaug că-mi pare rău, spuse Salavin, cu un elan. care făcu să-i tremure vocea.

— Asta e o politeţe elementară, murmură Max Aufrere.

— Ba nu ! răspunse Salavin. Asta înseamnă ceva adevărat şi puternic.

Cu mîna cufundată în chica sa roşcovană, Devrigny se scărpina în cap.

— îmi pare rău, băieţi. Mă rog, atîta pagubă ! Adio, adio ! îl apucă pe Salavin de reverul paltonului şi-l scuturâ cîteva clipe, cu un aer repezit şi preocupat. Nu mă aşteptam să te întîlnesc, spuse el. Dar ziua de azi n-o trecem la socoteală. Trec mîine pe la tine, mîine seară. Unde locuieşti ?

— Nici nu-l întrebi dacă vizita ta are să-i facă plăcere, spuse Aufrere.

César deschise gura, uimit, dar Salavin răspunse foarte repede :

— Intenţia dumitale mă mişcă, Devrigny, şi am să fiu bucuros să te primesc, deşi locuinţa mea e sărăcăcioasă.

— Vai, dragul meu... spuse César, ridicînd mîna.

— Locuiesc tot acolo, tot pe strada Pot-de-Fer, şi te voi aştepta mîine seară. îţi mulţumesc !

— Eşti un îmblînzitor! spuse Aufrere, fără să privească pe nimeni anume. Devrigny se şi năpustise spre uşă. Se întoarse din prag şi spuse, clipind din ochi : Max, sîmbătă mă duc la Legrain. Mi-e indiferent dacă vii şi tu sau nu. Mă întreb, cluar, de ce te duci la oamenii ăştia...

— Dar tu ?

— Din simpatie, şi apoi...

■—• Poate pentru Stephanie ?

— Pentru Stephanie ? Şi chiar dacă ar fi aşa ? îţi interzic, mă auzi...

Din nou se auzi un zgomot de uşi trimite, de paşi şi de rîsete. Cesar plecase.

— Va să zică, îl cunoşti pe tipul ăsta, spuse Aufrere, apucînd iar haltera cea grea.

— L-am cunoscut. Abia dacă-l mai recunosc azi...

— Nu te întreb ce crezi despre el. Nici eu n-am intenţia să-ţi spun ce gîndesc. S-ar putea întîmpla să facem un schimb de prostii sau de minciuni.

— Nu, spuse Salavin răspicat, pentru că nu ţi-aş spune nimic. Apoi, schimbînd tonul : Consideri că exerciţiile dumitale de gimnastică sînt atît de importante ? Cît cîntăreşte aparatul ăsta ?

— Consider că tot ce fac e important. Haltera asta cîntăreşte cincisprezece kilograme.

— De ce poate dori un spectator pur să-şi întărească muşchii ?

— Dragul meu, spuse Aufrere, învîrtind haltera deasupra capului, un spectator pur are datorii mari şi nu poate fi confundat cu un simplu trîntor. Universul e alcătuit din două părţi distincte : lumea şi eu. Cum sarcina mea e să înţeleg lumea, am datoria să lupt prin toate mijloacele pentru a fi apt de funcţia pe care mi-am ales-o.

Salavin clătină din cap.

— Nu cred în eficacitatea acestor instrumente.

— Se poate ! reluă Aufrere, aruneîndu-i lui Salavin o privire atît de puţin binevoitoare, încît acesta simţi că roşeşte din nou.

îşi luă pălăria de pe masă şi o răsuci de cîteva ori între degete, vizibil încurcat.

— Am să plec... Nu spun că nu voi mai veni să te văd. Nu-mi placi ca om, dar îţi măturisesc cinstit că aştept ceva de la dumneata. Nu ştiu încă ce, am să văd.

— Sînt sigur că ai să mai vii,, spuse Aufrere, zîmbind.

— Nu afirma cu atîta siguranţă.

— Ai să mai vii, săptămîna viitoare, de pildă, ca să-mi restitui cartea, pe care vrei s-o citeşti şi pe care era cît pe-aci s-o uiţi.

Salavin îşi plecă privirile şi chibzui cîteva clipe.

— Acum doi sau trei ani, după o conversaţie ca aceea pe care-am avut-o, propunerea dumitale ar fi stîrnit în mine o luptă teribilă. Se pare că m-am schimbat, totuşi, puţin. Văzîndu-mă, te-ai gîndit: „Iată-l pe Salavin !" Ai avut dreptate : ăsta e Salavin. Ştii, iau cartea... Da, o iau, totuşi.

— Ia-o, fără nici un „totuşi", Salavin. Şi nu-mi mulţumi.

— Sincer vorbind, răspunse Salavin, nu-ţi mulţumesc.

Luă cartea, strînse mîna pe care Max Aufrere i-o întinse şi porni spre uşă, fără să se mai întoarcă. Cînd ajunse pe palier, respiră adînc, făcu pe furiş un efort, să-şi îndrepte spinarea, şi începu să coboare treptele. La jumătatea drumului se opri, scoase din buzunar un carneţel uzat şi o rămăşiţă de creion, îi umezi mina cu vîrful limbii, căută îndelung o pagină goală şi scrise : *„Haltera de cincisprezece kilograme. Poate de zece. Spectator pur."*

Şovăi cîteva clipe, cu ochii pe jumătate închişi, cu creionul în aer. Apoi scutură din cap, îşi strecură carneţelul în buzunar şi reîncepu să coboare.Salavin se pomeni pe trotuarul străzii Littri, Lumina amiezii îl lăcu să clipească. Pe unde s-o ia, să ajungă acasă ? Pe strada Vaugirard, adîncă şi cu panta repede, sau pe bulevardul Montparnasse ? Şovăi o clipă, apoi alese bulevardul, fiindcă sub cerul lui vast gîndurile oamenilor se sublimează uşor.

Ajunse pe strada Rennes şi trecu prin faţa unui magazin ale cărui oglinzi întunecate îi restituiră propria imagine. „Hait ! gîndi el. Tot eu sînt şi ăsta ! îndată ce rămîn singur, încep să mă asemăn cu mine însumi." Ceva mai departe, se căută în oglinzile unei cofetării. Vreo doi-trci Salavin ţîşniră din ele, reflectaţi din faţă şi pe trei sferturi. „Da, gîndi el. Numai în stradă îmi regăsesc fostu! eu. Strada de totdeauna." Gasi că era mai slab şi mai încovoiat ca oricînd, văzu că vîrfurile degetelor îi ajungeau aproape pînă la genunchi, că barba lui n-avea nici un luciu şi că încărunţise de tot, că privirea îi era tulbure. Sub braţul stîng, zări cartea cu coperta galbenă şi o luă în mînă. „Ar putea sa lunece, să cada, să se murdărească. Păcat că n-am o bucată de hîrtie, s-o fac pachet sau chiar să-i fac imediat o învelitoare."

Se scotoci în buzunar, scoase un portmoneu vechi şi-i examina conţinutul. „Aproape c-aş putea să-mi cumpăr cartea asta, dacă aş renunţa la orice cheltuială pînă la 1 iunie. E mai bine aşa. Cît despre ce-o fi gîndind Aufrere, atîta pagubă, ce Dumnezeu ! Atîta pagubă! Trebuie să mă ţin tare !"

Străbătu bulevardul, căutînd puţină umbră şi pentru că trotuarul dinspre miazăzi fusese de totdeauna trotuarul lui favorit. în clipa în care puse piciorul pe asfalt, îşi dădu seama că ceda unui vechi obicei. Se mulţumi sa ridice din umeri. „Nu mai are nici o importanţă."

Un zîmbet venit de departe se opri pe buzele lui decolorate. Cu capul uşor plecat pe umărul sting, Sa la vin se lăsă să lunece în puhoiul de oameni. O dată mai mult, se lăsă tîrît de beţia amară a străzii pariziene. O dată mai mult, se lăsă tîrît de propriul lui suflet, de propriile lui visări. Dar, asemenea captivului care, numărînd ultimele zile de închisoare şi ştiind că lanţurile lui vor cădea curînd, priveşte brusc şi cu o emoţie sfîşietoare zidurile celulei şi unghiul de umbră în care fermentează culcuşul lui de paie stătute, Louis Salavin gusta o plăcută melancolie pornind iar pe drumurile de multe ori bătute şi regăsind urmele

trecutelor lui suferinţe.Era născut în oraşul acesta. Trăise în el, mai bine de patruzeci de ani, o viaţă mocnită, asemănătoare în aparenţă cu viaţa milioanelor de oameni ai căror paşi anonimi lustruiesc pavajul cartierelor. Asemenea lor, Salavin rătăcise pe străzi, muncise zile nenumărate, cîştigase, îşi mîncase partea lui de hrană şi dormise în liniştea coruptă a nopţilor citadine. I ocuise din copilărie cu maică-sa, care era azi o lemeie bătrînă şi dărîmată, dar pe care-o iubea tot atît de mult. Se căsătorise cînd îi venise vremea, ca mai toţi oamenii. Avusese un copil, care murise de timpuriu, din pricina unei boli lente şi posomorite, una dintre acele boli care purifică cu ferocitate neamurile lipsite de vitalitate. Se împrietenise cu unii, se certase cu alţii. Ce s-ar mai fi putut spune despre el ? Nu, ochii îngheţaţi ai istoricului nu puteau găsi nici o deosebire între existenţa lui derizorie şi toate cele care se plasmuiesc, se învălmăşesc şi se deşiram,i în sînul unui popor mare. Dar cînd, pentru .i mu o.ir.i, S.il.tvin relua povestirea vieţii sale lipsite de glorie, cînd evoca peripeţiile ei tainice, bucuriile ei trecute cu vederea şi suferinţele ei necunoscute, se simţea frămîntat brusc de o emoţie în care se amestecau uimirea, pica şi trufia. Nu putea crede — atît era de puternic în el sentimentul că avea un destin deosebit — că ceilalţi oameni de pe stradă ar putea fi demni de mizerii la fel de abundente, şi, dacă într-o tresărire febrilă de simpatie izbutea să-şi închipuie o singură clipă lucrul acesta, lumea îi inspira atunci nu atît compătimire, cît groază.

Deşi de obicei evoca fără nici o bucurie episodul acela oribil, Salavin îşi reaminti toată povestea din anul trecut, piatra de încercare pentru maturitatea sa. Oare nu luase într-o bună zi hotărîrea de a se înălţa, cu orice preţ, deasupra celorlalţi oameni şi deasupra lui însuşi, de a accepta virtuţile cele mai îndrăzneţe, de a face astfel ucenicia sfinţeniei ? Ambiţia aceea surprinzătoare şi pe care, din fericire, aproape că n-o mărturisise nimănui dezorganizase într-un mod foarte dureros viaţa lui Salavin.

Deşi se considera dezbărat de asemenea spaime, Salavin nu-şi putea aminti de ele decît tremurînd din toate fibrele fiinţei lui. De la o vreme încetinise pasul, şi imaginile care-l hărţuiau deveniră atît de strălucitoare, încît, orbit de ele, Salavin se opri de tot.

într-adevăr, cît de cumplit fusese anul acela şi cît de mult îl dezamăgise ! Salavin se zvîrlise cu pasiune, cu frenezie în experienţa sa. Nu-i lipsiseră nici curajul, nici dîrzenia, îi lipsiseră doar judecata şi luciditatea. Făcuse toate greşelile cu putinţă...

Ajuns în acest punct al meditaţiei sale, Salavin îşi dădu seama că nemişcarea, atitudinea şi expresia feţei

sale puteau să-i mire pe trecători. Mai făcu cîţiva paşi şi se opri în faţa unei prăvălii, prefăcîn- du-se că priveşte mărfurile expuse.

Cît de mult suferise şi cît de urîtă fusese această suferinţă ! Avusese zeci de prilejuri, să-şi judece puterile sufleteşti, şi rămăsese consternat. Va să zică, nu-i de-ajuns că vrei să fii cu adevărat mare! Gustul pentru eroism nu e unul şi acelaşi lucru cu eroismul însuşi !

Insuccesele repetate îl făcuseră să coboare mai jos decît orieînd. Cît despre boala care, asemenea unei prăpăstii întunecoase, pusese capăt hidoasei lui aventuri, Salavin nu vedea în ea, cum vedeau -medicii, destul de prosteşte, o simplă urmare a unei răceli pe care-o contractezi într-o seară de decembrie, cînd îţi vine fantezia să-ţi dăruieşti hainele unui sărăntoc oarecare... Nu, mai bine decît oricine, Salavin ştia că într-o seară se dăduse bătut, că se oferise morţii, că refuzase brusc să mai accepte jocul organismului său nenorocit.

Se oprise de cîteva minute în faţa unei prăvălii, care se nimerise a fi o librărie. Cărţile erau expuse în vitrină, sprijinite molatic una de alta, ca nişte fiinţe frumoase şi leneşe. Alte cărţi, adunate teanc, la exterior, pe nişte rafturi, se ofereau degetelor unor clienţi dornici să le răsfoiască.

Salavin se învîrtea, fără grabă, încolo şi-ncoace. <-u o privire neatentă, examina copertele şi titlurile, deşi continua în adîncul sufletului să-şi răscolească amintirile lipsite de bucurie.

...Moartea îl respinsese, după cum îl respinsese şi eroismul. Pentru a muri, nu-i de-ajuns să-ţi doreşti moartea. Mai multe săptămîni în şir, deşi scăpat de sub orice control, organismul lui îşi îndeplinise totuşi funcţiunile. într-o zi, sufletul se înălţase, în sfîrşit, din adîncuri şi se pomenise înlănţuit de acelaşi trup, deşi trupul acesta nu-i mai era la fel de credincios

1şi se epuizase aproape cu desăvîrşire. Devenise iar Salavin, Salavin de totdeauna.

Trecuseră mai binţ, de zece minute de cînd Salavin tropăia în faţa librăriei. Zări, ca prin vis, faţa galbenă şi ochii bănuitori ai negustorului, care-l observa printr-o crăpătură a vitrinei. Dar de ce ? Salavin nu făcea nimănui nici un rău. Cum să te împotriveşti unui val de imagini tainice, mai ales în clipa cînd ele capătă o strălucire mîntuitoare ?

...Căci, deşi părea de necrezut, în ciuda eşecurilor, în ciuda bolii şi a uzurii trupului său, Salavin ieşea din această încercare cu puteri noi, dacă putem numi putere o dorinţă puternică. Moartea-l refuzase. Fie ! Asta însemna că, într-un fel sau în altul, forţe ascunse îi •porunceau să ia totul de la început. Nu începea nici o îndoială, nu era vorba să continue, ci să ia totul de la început. O speranţă nouă înmugurea, plină, de vigoare, pe bătrînul trunchi ars. Un moment ! Era o speranţă pe care trebuia s-o hrănească cu prudenţă şi despre care nu se putea încă vorbi. O speranţă, la care nici nu trebuia încă să se gîndească stăruitor şi stîngaci, pentru ca nu cumva să-i schimbe direcţia sau, poate, să-i altereze substanţa.

Salavin făcu un efort, să se împotrivească dorinţei de a-şi formula cu prea mare precizie speranţa. „Haide, îşi spuse el, trebuie să mă păstrez. Să mă uit, de pildă, la cărţi. Să mă silesc să mă uit la ele."

începu să le examineze şi descoperi, deasupra copertelor bălţate, privirea fixă şi severa a librarului. „Iată un domn, care mă fixează cu prea puţină bună-; voinţă, gîndi Salavin. Mai bine s-o şterg."

Schiţă o mişcare, pregătindu-se să se depărteze. O schiţase doar. Deodată, simţi o sudoare caldă care-i scălda tîmplele. Mai simţi că mîinile încep să-i tremure şi că picioarele îi slăbesc. Se opri brusc şi cobori capul.

în faţa iui, drept în faţa lui, pe un raft, se afla un teanc de cărţi cu coperte galbene, şi Salavin putu citi pe cartea de deasupra teancului : *Materia însufleţită.* Era chiar lucrarea pe care o împrumutase de la Max Aufrere şi pe care o ţinea în mînă.

încredinţat că marginea pălăriei îi ascunde în parte obrazul, Salavin examina un timp cartea din mîna lui şi teancul pe care-l avea în faţă. Asemănarea era perfectă. îşi aminti că exemplarul lui nici măcar nu era tăiat.

O clipă se gîndi că trebuia să ridice capul, să-l privească deschis şi liniştit, drept în faţă, pe librar, apoi să se depărteze cu un pas calm şi cu cartea în mînă. Dar

ce rost avea să-şi imagineze acţiuni extraordinare de acest fel, pe care hoitul lui nu le p!utea săvîrşi ?! Salavin se reculese din nou şi simţi că tremură din tot trupul, ca un tîlhar surprins asupra faptului. Atunci întinse cu resemnare cartea lui Aufrere şi o aşeză pe grămada de cărţi. Mai avu curajul să răsfoiască la repezeală cărţile de pe teancurile vecine. Apoi oftă adine, şi abia atunci ridică ochii.

Librarul era tot acolo, îndărătul vitrinei, la pîndă. Il supraveghea pe Salavin, dar acum nu mai părea neliniştit, ci nerăbdător şi furios.

Salavin aruncă o ultimă privire cărţii lui Aufrere. I!ăcu gestul lui obşinuit din umeri, întoarse spatele şi se depărta.

Douăzeci de paşi mai departe, se opri îndărătul unui chioşc şi aruncă o privire piezişă spre librărie. Negustorul ieşise din prăvălie. Era slab, purta un halat cenuşiu şi avea un aer arţăgos. Dădu cu măturică pe tancurile de cărţi, de parc-ar fi vrut să le şteargă ş-i să le purifice.

Salavin îşi continuă drumul. O sută de metri mai departe, se opri în faţa unei alte librării şi cercetă din ochi vitrina. Văzu şi acolo un teanc de volume din faimoasa carte, de curînd apărută. Salavin scoase portmoneul, goli conţinutul în palmă, numără, mai numără o dată şi găsrvxact cît îi trebuia. Chemă vînzătorul, ceru exemplarul, îl plăti şi-.l puse în buzunar. Cînd ajunse pe strada Saint-Jacques, pe care maşinile şi oamenii circulă cu un zgomot stufos şi protector, Safavin rosti, cu glas tare şi cu un zîmbet provocator : „Toate astea nu mai au importanţă, nu mai au nici o importanţă !"

IM

Cu mişcări abia simţite, cele două femei urmăreau căderea serii. îşi mişcau scaunele joase, întindeau gîtul §i, curînd, se pomeniră una lîngă alta, îşi lipiră genunchii şi-şi apropiară, în faţa geamului, părul alb şi părul blond.

Rămaseră astfel multă vreme, ap!ecîndu-şi din ce în ce mai mult frunţile deasupra lucrului ; apoi un nor mai întunecat decît cei de pînă atunci acoperi cerul Parisului, şi bătrîna scoase un oftat slab şi întretăiat :

— Nu mai văd nimic, Marguerite, absolut nimic, îşi puse ochelarii în coşuleţul cu gheme de aţă, oftă din nou, apucă arătătorul mîinii drepte cu mîna stîngă şi-l ţinu aşa cîtcva minute, cu o mişcare înfrigurată, de

parc-ar fi vrut să-l dezmorţească, să-i redea supleţe, să moaie, să mîngîie degetul acela bătrîn şi istovit.Marguerite aprinsese lampa cu colonetă de marmură, lampă venerabilă, al cărei geam crăpat pîrîi de două-trei ori, sub dogoarea flăcării. O lumină galbenă, susceptibilă şi dureroasă ca memoria, căpătă treptat tot mai multă îndrăzneală şi se răspîncli în cameră, adresîndu-şi, pe rînd, chemarea obiectelor adormite.

— Vai, spuse Marguerite, privind spre fereastră, uite ce întuneric s-a lăsat deodată ! Cum am putut să ne mulţumim p'înă acum cu o lumină atît de slabă ?

Bătrîna doamnă zîmbi. Se lăsase să lunece într-uri fotoliu, şi mîinile ei tremurau uşor pe rezemătoarele lustruite.

Pe faţa îngustă, palidă şi dematerializată, parcă, lumina lămpii însufleţea o privire albastră,-rănită, rătăcită parcă de oboseală, dar radiind încă o afecţiune inteligentă.

— Mamă, spuse Marguerite, te simţi rău, nu mai lucra în seara asta. Ţi-am pregătit masa în bucătărie, >i mîncarea e caldă. Am să mă descurc singură cu ce mai am de făcut aici. De altfel, Louis spunea, mi.se pare, că-i vine diseară un musafir.

Bătrîna doamnă se pregătea să răspundă, cînd Marguerite ridică mîna în dreptul gurii, de parcă ar fi vrut să-şi stăpînească răsuflarea.

Nu, spuse doamna Salavin, clătinînd din cap, nu, nu-i el. .Şi adăugă, cu voce împăciuitoare şi plină de dragoste : lartă-mă, Marguerite, dar sînt obişnuită s.'i-l aştept în fiecare scară, de mai multă vreme decît îl aştepţi dumneata.

în loc de răspuns, Marguerite îşi lăsă capul pe umărul bătrînei. Tăcerea, tăcerea aceea pîngărită a Pari- ■.ului urcă şi se întinse în cameră. Ferestrele zumzăiau ca o ureche neliniştită, şi toate vibraţiile solului fră- mîntat se propagau, în rafale, în interiorul bătrînei clădiri.

Marguerite era la vîrsta la care o femeie fericită mai are încă graţie, o graţie ameninţată, dureroasă, fermecătoare. Dar suferinţe şi încercări nenumărate îi răvăşiseră sufletul, lipsit de apărare. Zone mari din părul ei îşi pierdeau strălucirea şi căldura. Talia îi devenise cam rigidă, .gîtul îi era lipsit de sprinteneala. Trăsăturile, delicate încă şi pline de naivitate, păreau să fi suferit o jignire nedreaptă. în anumite momente, -pe faţa aceea, fără multă mobilitate şi şfichiuită parcă de o imagine tăcută şi puternică, privirea pierdea orice urmă de seninătate ; timp de cîteva secunde, din ochi îi ţîşnea, sacadat, o căutătură saşie, ca şi cum, plin de uimire, unul dintre ei nu s-ar fi putut stăpîni să urmărească pe o latură a nasului alunecarea unei lacrimi închipuite.

Cele două femei rămaseră astfel multă vreme una lîngă alta, şi între ele liniştea căpătă, încetul cu încetul, calitatea şi aroma pe care le găsim într-o cameră unde sufletele, bîntuite de acceaşi grijă, nu mai au nevoie de cuvinte.

în cele din urmă, Marguerite îşi înălţă capul, privi spre uşă şi spuse :

— De data asta, el e, mamă !

în exclamaţia aceea, rostită cu glas scăzut, se ghicea o urmă de avînt, dar totodată un necaz nemărturisit şi atîta tristeţe, încît bătrîna doamnă îndreptă spre Marguerite o privire plină de melancolie.

De obicei, Salavin îşi anunţa sosirea lovind uşor cu unghiile în canatul uşii, şi numaidecît Marguerite se repezea să-l întîmpine. în seara aceea auziră o cheie răsucindu-se în broască, şi Salavin apăru, pur- tînd sub braţ un pachet învelit în ziare vechi.

îşi scoase pălăria, zîmbi cu un aer silit şi spuse :

— Bună seara, mamă. Bună seara, Marguerite. Mai lucraţi încă ! Am întîrziat şi mă gîndcam că vă găsesc la masă.

— Ştii prea bine, Louis, ca preferăm întotdeauna să te aşteptăm, spuse bătrîna.

Salavin nu răspunse nimic. încerca sa ajungă la uşa camerei lui, dar pentru asta trebuia să străbată, sub privirile celor două femei, sufrageria strimtă.

— Ce ai acolo ? întrebă Marguerite.

•— Nimic, răspunse Salavin, cu o voce nedesluşită.

Nu rostise decît acest cuvînt, dar faţa lui exprima un gînd mai chinuit: „Speram că nu-mi vei vorbi despre pachetul ăsta blestemat. Cînd colo, primul tău cuvînt se referă tocmai la el. Ah ! Marguerite, era o prostie să sper, din moment ce eram sigur ca primul tău cuvînt — nimic mai firesc — va .fi o întrebare cu privire la pachet..."

Salavin intră în camera lui. Cele două femei îl auziră punînd pe jos, cu un oftat, un lucru greu. Apoi se ivi iar şi se îndreptă spre antreu, să-şi scoată paltonul.

Marguerite se dusese în bucătărie, să servească masa.

Salavin se opri, în picioare, în faţa căminului. Bă- trîna rămăsese nemişcată în fotoliu, cu ochii pe jumă- tate închişi, palidă deodată, de parcă şi-ar fi ascultat cu atenţie- bătăile inimii.

— Azî te simţi mai bine, mamă ? întrebă Salavin.

Bătrîna, care ştia că mila oboseşte mai repede decît durerea, se sili să zîmbească.

— Cred că da, Louis.

Geamul lămpii pîrîi uşor. îndată după aceea, ca şi cum răspunsul în doi peri al doamnei Salavin l-ar fi

eliberat şi l-ar fi expediat, cu blîndeţe, înapoi la preocupările lui personale, Salavin murmură :

— Lampa asta veche, care strică mereu sticla !... Veşnic aceeaşi lampă veche ! Veşnic aceleaşi mobile, aceeaşi casă, aceeaşi carapace...

Bătrîna întoarse spre fiul ei o privire calmă şi atît de pătrunzătoare, încît Salavin începu să se bîlbîie

:•— Am spus asta, să spun şi eu ceva. Tocmai citisem într-o carte...

Doamna Salavin Îşi înălţă iar pleoapele, şi privirea eî voia. să spună : „Nu încerca să mă păcăleşti. Am suferit pentru toate suferinţele tale, aşa cum le-am suferit pe-ale mele, le cunosc, le-am cunoscut şi pe cele ale copilaşului, născut din tine, pe care l-am pierdut. Acum, timpul meu s-a sfîrşit şi am să mă duc. Nu ştiu nimic despre noaptea în care am să mă cufund curînd, nimic altceva decît că nu voi fi liniştită acolo, fiindcă voi rămîne, mama ta în vecii vecilor, fiindcă voi continua să sufăr pentru tine pînă la sfîrşitul veacurilor. Şi, dacă există o viaţa veşnică, cum mi-aş putea-o închipui fără tine, copilul meu, cazna mea scumpă ? Aş putea oare să mă consider răsplătită, bănuind că tu eşti pedepsit ? Dar, pentru moment, fie-ţi milă de noi, Louis, şi mai ales fie-ţi milă de ncvastă-ta, nu-i cere un sacrificiu peste puterile ei..."

în felul acesta, mai tăcute decît păsările nopţii, gîndurile fluturau prin cameră, cînd Marguerite strigă că masa era gata.

—Louis, spuse bătrîna doamnă Salavin, aşezîn-i duse, pe un scăunel scund, în faţa. farfuriei cu supă^ parcă ne spuneai ca azi îţi vine. în vizită un prieten..: Salavin ridică uşor din umeri. *

— Un prieten e mult spus. Cel mult, o veche cunoştinţă. Un băiat care venea uneori pe la noi, sa fumeze cîtc o ţigară. E mult de-atunci, înainte de a mă căsători ; dar cred că ţi-am vorbit despre el, Marguerite ! E Devrigny ! Cesar Devrigny !

— îmi amintesc foarte bine de acest Devrigny, spuse bătrîna. Pe vremea aceea era cam îndesat, avea părul roşcat. Şi un aer îndrăzneţ.

— Nu s-a schimbat, răspunse Salavin, cu un zîmbet rece. După cît se pare, s-a îmbogăţit, asta-i tot. Dar nu s-a schimbat. Nu-i dintre oamenii care se schimbă. Dacă rămîi cu noi in seara asta, cînd ai să-l revezi ai să-l găseşti aşa cum l-ai zugrăvit, mamă. E îndesat şi zdravăn, da ! Şi, cum ai spus, cu un aer cam fudul.

Marguerite îşi lăsase lingura în farfurie şi—şî privea soţul cu ochi pătrunzători, cu faţa crispată, străbătută de unde trecătoare de roşeaţă.

— Louis, spuse ea, vorbeşti despre acest domn fără mare entuziasm. Atunci, de ce l-ai invitat să vină pe la noi ?

— Nu l-am invitat, spuse Salavin, clătinînd din cap. S-a invitat singur.

—Ah, Louis, spuse Marguerite, răsucindu-şi cu febrilitate şervetul între degete, cît de simplu ar ft dacă ţi-aş înţelege totdeauna gîndurile... Din moment ce nu pari foarte dornic să reiei legăturile cu acest coleg, nu era mare lucru să găseşti un pretext, să-l ţii la distanţă.

— Marguerite, răspunse Salavin pe un ton amar, îmi reproşezi de cele mai multe ori că izolarea mea e fioroasă, ceea ce e o exagerare. Şi, dacă un prieten promite să vină la noi în vizită, îmi reproşezi numaidecît că nu l-am zvîrlit de la bun început pe uşă afară.

Urmă o tăcere scurtă şi gîfîitoarc, în timpul căreia bătrîna întinse braţele şi-şi sprijini mîinile zbîrcite pe umerii celor doi soţi. Salavin se sili imediat să zîmbească şi reluă :

— Iartă-mă, Marguerite, ar fi trebuit să-ţi spun de la început că, în momentul de faţă, Devrigny mă interesează în mod cu totul deosebit şi că, în fond, e simpatic şi manierat.

— Pentru Dumnezeu, răspunse Marguerite, nu refuz să-l primesc. E adevărat, ne vedem cu foarte puţină lume. Aş vrea, doar, să-mi explici anumite lucruri, Louis, să stai cîte puţin de vorbă şi cu mine.,,

îşi duse la gură lingura, care, în treacăt, făcu un zgomot asemenea unui freamăt şi se poticni de dinţii ei.

— Ei bine, spuse Salavin, nu refuz să-ţi dau explicaţii în legătură cu Devrigny ! E destul de simplu : are să ne vorbească exclusiv despre automobile şi despre sport. Cred că mai are şi alt subiect favorit, dar despre asta nu va avea prilejul să converseze de faţă cu noi. Ah ! E un om formidabil de sănătos.

Marguerite nu mai asculta. Cu vîrful unghiei rîcîia o mică pată de pe faţa de masă. Şi, deodată, plecîn- du-şi capul, de parc-ar fi vrut să-şi pună o întrebare sie însăşi :

— Multă vreme, foarte multă vreme, eu, care nu sînt inteligentă, am respectat şi am iubit inteligenţa, de dragul tău. Acum, însă, mă înspăimîntă, mă face să sufăr...

Mărturisirea aceasta fu urmată de o linişte de moarte. Obosită, bătrîna părea să se fi refugiat în propria ei suferinţă. Cum nimeni nu mai mînca, cina se sfîrşi nimiaidecît. Salavin părăsi primul camera.

— Mamă, spuse el, vrei să rămîi cu noi în seara asta ?

— Dacă nu te supără, Louis, mi-ar face plăcere să rămîn. Ce rost are să mă culc, dacă tot nu dorm ?

— Cred că Devrigny n-are să înt-îrzie. N-a mai fost de multă vreme pe la noi şi s-ar putea să nu nimerească. Am să cobor şi am să mă plimb pe trotuar, să-l pîndesc. E o vreme plăcută.

— Du-te, băiatule.

După ce Salavin ieşi, cele două femei făcură ordine în casă ; în jurul lor erau obiecte dorite, dobîndite, blestemate uneori, totdeauna înconjurate de grijă şi ocrotite de uzură şi de distrugere, obiecte dintre acelea care ne însoţesc spre bătrîneţe şi spre moarte şi asupra cărora, în anumite momente, o mină harnică întîrzic, visează şi se destinde.

Cînd, în mijlocul şalului care servea şi de covor, fu instalată vechea lespede de faianţă, şi pe ea ceainicul de argint — comoară ereditară, contemplată în cesurile de strîmtoare cu atîta spaimă şi salvată, totuşi, ca prin minune — cînd paharul de cristal desperecheat, în care era cufundată o rămurică de micsandră, fu instalat la loc de cinste, Marguerite intră în camera cealaltă. îndată după ce aprinse lămpiţa de la căpătîi, căută, cu privirea pe jos, un obiect pe care-l găsi cu uşurinţă, fiindcă odaia era mică : era pachetul acela, aproape fără formă, învelit în ziare vechi, pe care-l adusese Salavin. Cu un fel de teamă, de parcă n-ar fi fost sigură că face o faptă cinstită, Marguerite se lăsă pe vine în faţa pachetului şi încercă să-l ridice, să-l mute din loc. Era ceva greu şi rece. Atunci, cu vîrful unghiei, Marguerite rupse hîrtia în cteva locuri. I se păru că descoperă două mingi mari, de fier ruginit, unite printr-o bară puternică.

Marguerite se ridică în picioare, lăsă să-i scape printre buze un suspin, care semăna foarte bine cu un geamăt, şi începu să se dezbrace, să-şi schimbe rochia. Tocmai îşi peria pletele, cînd se zări în oglindă şi se opri, cu degetele tremurînde. Peste cîţiva ani, catastrofa se va desăvîrşi : va fi o femeie bătrînă, săracă, fără copii, fără prieteni, fără nici o istorie. Dragostea, care o susţinuse multă vreme, dragostea faţă de soţul ei, faţă de omul acela straniu, străin şi de neînţeles, dragostea aceea nu avea oare să dispară şi ea în adîncuri, ca o geamandură spintecată ? N-avea nici un alt trecut decît dragostea aceea chinuită, munca şi copilul pierdut. Curînd, foarte curînd, va fi o femeie bătrînă şi săracă, atît, şi nimic mai mult, o fiinţă care, în mod normal, nu putea inspira nimănui nici un interes.

Totuşi, Marguerite nu accepta, fără o sfîşiere, să se simtă zvîrlită astfel într-un regn mut şi oarecum vegetal. Tot felul de gînduri, fără formă, stufoase, îi mai bîntuiau lungile "clipe de singurătate. în clipele acelea simţea încă o mare nevoie de a fi fericită ; ştia încă să sufere cu nobleţe ; era încă o fiinţă omenească, o lume, şi nu o piatră în drum. Dar înţelegea cu disperare că va veni ziua cînd sufletul ei istovit va amorţi şi va muri, poate cu mult înaintea trupului.

Marguerite ajunsese aici cu meditaţia ei înceţoşată, cînd, în odaia de alături, auzi răsunînd un zgomot puternic, de conversaţie.

— Mamă, spunea Salavin, îl recunoşti pe bunul meu coleg Cesar Devrigny ?

— Cum să nu-l recunosc pe domnul Devrigny ? yăspunse bătrîna doamnă. Nu s-a schimbat.

O voce plină şi caldă izbucni brusc, ca o fanfară :

— Nu, doamnă, nu m-ani schimbat ! N-am să vă spun că-mi plac aşa cum sînt, fiindcă n-ar fi cuviincios şi nici măcar n-ar fi foarte adevărat, dar îmi place să mă iau aşa cum sînt. Stai, Salavin, să-ţi povestesc o chestie. Aveam poate unsprezece sau doisprezece ani şi mă uitam, într-o zi, la unchiul meu Chazelot, care voia să ridice ceva de pe jos şi nu izbutea, pentru că era înţepenit de reumatism. Eram atît de uluit, atît de interesat de eforturile sale, încît nici măcar nu mi-a trecut prin minte să-l ajut, şi nu din răutate, crede-mă, ci pur şi simplu din uimire. Atunci şi-a îndreptat spinarea cum a putut, m-a fulgerat cu privirea şi mi-a spus : „Şi tu ai să fii odată bătrîn". îmi amintesc că am roşit foarte tare şi că i-am răspuns : „Ba nu !" Unchiu-meu s-a înfuriat, şi cu cît făcea mai multă gălăgie, cu cît scuipa mai mult, cu atît mă încăpăţî- nam şi eu să strig : „Nu ! Nu ! E cu neputinţă !" Pînă la urmă, taică-meu mi-a tras o palmă. O palmă zdravănă : pe toate le dădea aşa. Îmi amintesc că, ceva mai tîrziu, strîngîndu-mi capul între genunchii ei, maică-mea îmi spunea : „Cu neputinţă ! Spune că-i cu neputinţă ! Dumnezeule ! Sărmanul de el !" Ei bine, ştii, Salavin, în curînd împlinesc treizeci şi şase de ani şi m-am învîrtit destul pe lumea asta, dar mi se în- tîmplă şi azi să spun, uneori : „Nu ! Nu ! E cu neputinţă !"

Urmă o scurtă pauză, apoi se auzi vocea lui Salavin, uscată şi înnăbuşită :

— Eşti un om norocos, Devrigny.

în picioare, îndărătul uşii, Marguerite ¿asculta, cuprinsă de o oboseală atît de mare, încît nu se putea hotărî să iasă la lumină. Ar fi fost destul să mai în- tîrzie un minut, cufundată în această moleşeală, şi n-ar mai fi avut curajul să se arate, să se înalţe la suprafaţa vieţii. Ridică din umeri, îşi strecură prin păr o mînă distrată şi împinse uşa.

Aşa cum i se întîmpla de ani de zile, în timp ce rostea cuvinte de bun venit şi de politeţe, Marguerite se întreba, pîndindu-i fără voie pe oaspete şi pe soţul ei : „Ce-i aduci, trecătorule ? Şi ce-ai să iei de la el ?"

în timp cc-i strîngea mîna, Devrigny o privea pe Marguerite nu atît cu ochi indiscreţi, cît plini de curiozitate şi de căldură, ceea ce fu cît pe-aci să-l indispună pe Salavin. Din fericire, conversaţia reîncepu

numaidecît, în timp ce femeile îşi aşezau pe genunchi coşuleţele pline cu gheme de aţă.

— Doamnă, spuse Cesar, vorbeam tocmai despre amintirile mele din copilărie, adică eram, ca să spun aşa, la începutul cărţii. Vezi, Salavin, nu mă tem de ridicol. Ascultă, dacă vrei să ai de ce rîde şi fiindcă tot îl cunoşti pe Aufrere, cere-i să-ţi povestească amintirile lui din copilărie. Are să te privească cu nişte ochi visători şi are să-ţi spună deodată lucrurile cele mai surprinzătoare despre politica internă a Portugaliei. Dragul meu, există oameni care s-au născut la vîrsta de treizeci de ani, foarte viguroşi, foarte fini, cu guler tare şi cu monoclu. în ce mă priveşte, îmi iubesc grozav amintirile, şi poate tocmai de asta nu simt că îmbătrînesc : nu îngădui amintirilor să se depărteze de mine. îţi aminteşti de întîlnirea noastră la „Socque et Sureau" ? Nu deschide gura, să-ncepi să numeri anii ! Asta s-a întîmplat ieri, Salavin, te asigur că ieri. Doamnă, soţul dumneavoastră era mai în vîrstă decît mine. Totuşi, în ciuda aerelor lui cam demne, era un coleg foarte vioi şi uneori chiar foarte vesel. Ei, nu zău ! Ia uitaţi-vă la el, doamnă ! Uita- ţi-vă cum începe să clipească din pleoape ! Curat fecioară ! Roşeşte, zău aşa ! Ca şi cum ar fi vreo ruşine să rîzi, cînd e cazul ! Pot să vă asigur că am avut împreună cîteva ocazii bune să rîdem. îţi aminteşti de povestea cu bucăţelele de sticlă ? Pe vremea aceea, biroul nostru era la etajul al doilea şi dădea pe-o stradă nu prea frecventată şi cam întunecoasă, al cărei nume nu l-am ştiut niciodată. Seara, ne aşezam la fereastră, Poupaert, tu şi cu mine. Aveam gata pregătite nişte cioburi de sticlă, o grămadă de cioburi de sticlă. Chiar sub noi, strada era foarte prost luminată. Cînd se nimerea să treacă cineva, dădeam drumul în urma lui la două-trei cioburi, care sunau pe asfalt ca nişte bani mărunţi. Numaidecît, crezînd că pierduse cîteva monede, trecătorul se oprea, se pleca şi începea să caute în întuneric. Unii îşi aprindeau bricheta, alţii se lăsau pe vine, îi auzeam mormăind şi-i vedeam sco- tocindu-şi buzunarele, îngrijoraţi. Cîteodată, alţi trecători se alăturau celor ce căutau şi, în anumite cazuri, lucrurile se terminau cu ciorovăieli. în timpul ăsta, cocoţaţi colo sus, noi ne tăvăleam de rîs, în tăcere. Era absurd, fireşte, nu era prea frumos din partea noastră. Ei, şi ? ! Era o distracţie pentru nişte băieţi foarte tineri, ca noi, aşa cum eram pe vremea aceea, şi totuşi, din păţania asta, am învăţat anumite chestii în legătură cu banii. într-o zi, tu, Salavin, n-ai putut să te stăpîneşti, ai rîs aşa de tare, că trecătorii şi-au ridicat capetele şi ne-au văzut. Mi se parc chiar că au făcut un fel de plîngere, şi administraţia a pus lacăte la ferestre.

Salavin era acum foarte roşu la faţă şi asculta, cu capul plecat, cu privirea neastîmpărată şi cu un zîmbet stingherit. De două-trei ori deschisese gura, ca şi cum ar fi vrut să-l întrerupă pe Devrigny. Dar acesta reluă, rîzînd în hohote zdravene :

— Poupaert ! Sînt sigur, doamnă, că soţul dumneavoastră v-a vorbit despre flăcăul ăsta ! Era un tip din Nord, nu era băiat rău, ci mai curînd piîngă- reţ, cu toane şi, ca să spun adevărul, în multe privinţe n-a prea avut noroc. îi plăcea să şterpelească lucruri, aşa era el : două păstăi de fasole din vitrina unui băcan, uneori cîte-un cartof, o cireaşă, o bomboană, şi nici măcar nu le mînca. Asta, din dorinţa de a necăit. Pe vremea aceea, Salavin, Poupaert şi cu mine ne întorceam adesea pe strada Mouffetard. Treceam, deci, prin faţa prăvăliei lui Mandega, originalul acela bătrînj care vindea paiaţe, şi, de fiecare dată, Poupaert spunea : „Punem rămăşag pe zece bani că-i şterpelesc o bucată de şuncă ?" într-o zi, doamnă, Salavin, enervat, îi spune : „Ei bine, şterpeleşte !" Poupaert trece agale prin faţa vitrinei şi, cu răceală, apucă o felioară de şuncă de pe o farfurie. Facem cîţiva paşi mai departe, mă întorc şi-l văd în pragul prăvăliei pe bătrînul Mandega, care ne privea, ne privea cu un aer ciudat. Dar Poupaert cîştigase pariul, şi tu i-ai dat zece bani. A doua zi, pornim pe acelaşi drum, şi Poupaert începe iar : „îmi dai zece bani, dacă mai şterpelesc o bucată de şuncă de la Mandega?" De data asta am ţinut eu rămăşagul, şi Poupaert a mai şterpelit o felie din vitrină. Ei bine, nu făcusem nici zece paşi, şi Poupaert începuse să se umfle în pene, cînd auzim că cineva aleargă după noi. Era Mandega ! Urca strada cit putea de repede, cu picioarele lui strîmbe, şi cred că Poupaert o cam băgase pe mînecă. N-am avut "*timp să ne uităm la el, fiindcă bătrînul Mandega l-a bătut pe umăr şi i-a întins o bucată frumoasă de pîine : „Uite, dragul meu, a spus el» Doar n-ai să mănînci bucata asta de şuncă fără pîine !" A rîs şi ne-a întors spatele. Poupaert făcuse o mutră aşa de acră, că nici măcar n-a avut curajul să-mi mai ceară cei zece bani.

Bătrîna doamnă Salavin clătina din cap, zîmbind, Marguerite îşi băgase acul în pînza, şi privirile ei se plimbau de la soţul ei la musafir. S-ar fi zis că vocea aceea puternică şi vibrantă le transformase casa. Pînă şi lumina lămpii strălucea cu mai multă putere. Salavin ridicase capul şi se pregătea să spună ceva... Era încă foarte roşu la faţă şi, deodată, începu să rîdă, de i se scuturau umerii.— Bravo ! strigă Devrigny, căruia zgomotul făcut de el însuşi îi dădea o stare de exaltare. Bravo! Lasă-te în voie, dragul meu. Amintirile, cel puţin amintirile de felul acesta, sînt nişte tovarăşi nevinovaţi. Ah ! Salavin ! Pe vremea aceea erai un băiat cu

posibilităţi, cu limba slobodă, cu o mutră de mucalit. Pe vremea aceea, ilustrul Oudin, care lucra la acelaşi pupitru cu tine, avea mania să stingă lămpile cu gaz aerian de pe străzile liniştite. îţi aminteşti de povestea aceea din strada Ilataud ? Să vedeţi, doamnă, într-o seară, plecînd de la birou, unde rămăsesem pentru nişte ore suplimentare, treceam pe strada Rataud. Oudin era nervos. Deodată zăreşte un felinar de modă veche, gen spînzurătoare. Numaidecît, se az- vîrle asupra lui, ca o maimuţă. Peste două secunde, felinarul era stins. Oudin rămăsese călare pe echer, cu un picior într-o parte, cu celălalt în alta şi-şi aprindea o ţigară. Cînd colo, poftim, un sergent răsare dintr-o fundătură, la patru paşi distanţă de noi ! îţi aminteşti, Salavin ? Avea un accent puternic din Franche-Comte. Cu un aer nu chiar furios, ci mai curînd sinistru, întrebă : „Ce faci dumneata acolo ? De ce-ai stins lumina ?" Oudin nu era de loc în apele lui. în cele din urmă spuse, cu glasul moale : „N-am făcut dinadins". — „Bine, zise poliţaiul, dă-te jos şi vino cu mine la post". Tn clipa aceea, te-ai apropiat tu de sergent şi i-ai spus, cu severitate: „Nu ştiţi cu cine aveţi de-a face ! Tînărul acesta e fiul domnului Clemenceau [1] în persoană." Nu zău, dragul meu, ai fost grozav ! Iţi aminteşti ce mutră neliniştită a făcut poliţaiul şi cum a spus, întorcîndu-ne spatele : „Bine ! S-o şteargă mai repede, şi altă dată să nu mai facă aşa ! S-ar putea să am neplăceri din cauza lui !"

— Mi se pare că-mi amintesc, spuse Salavin, ridicînd mîna, că fraza exactă era nu „...fiul domnului Clemenceau în persoană", ci „nepotul domnului Combes V Era mai nimerit, fiindcă moş Combes locuia în cartierul acela.

■— Mă mir, strigă Devrigny, eu spuneam totdeauna „fiul domnului Clemenceau în persoană", dar n-are importanţă, Combes sau Clemenceau ! Pe vremea aceea erai foarte şmecher, Salavin. Ah, doamnă, va să zică, soţul dumneavoastră e un monstru, nu v-a spus niciodată nimic ! Ce fire închisă ! Avea specialitatea unui anumit gen de glume. De pildă, povestea cu aşa-zisa dulceaţă de cireşe ! Cum îl chema pe tipul acela ?...

— Moutard, spuse Salavin, cu vioiciune.

— Exact, Moutard ! N-ar fi trebuit să uit. Voia să se lase de slujbă, pentru că moştenise cinci mii de franci ! Voia să se apuce de negustorie şi căuta o idee bună. Salavin îi spunea o dată : „Fă-te fabricant de dulceaţă de cireşe falsă. O prepari în America, din oase vechi, din peşte alterat, din melasă şi din anilină. Ca să

I *Georges-Benjamin Clemenceau* (1841—1929), om politic francez, lider al radicalilor, unul dintre cci mai agresivi reprezentanţi ai imperialismului francez.

[1] *Emile Combes* (1835—1921), om politic francez.

păcăleşti muşteriii, n-ai dccît să bagi în fiecare borcan nişte sîmburi, sîmburi adevăraţi, de cireşe adevărate, şi te faci că i-ai uitat, din neatenţie. Sîm- burii se cumpără cu toptanul, vara, de la restauratori. Bagi cîte doi în fiecare borcan, pentru clienţii din Franţa, şi cîte patru, pentru cei din Germania, fiindcă asta-i o ţară unde poţi să îngroşi lucrurile, fără teamă." Ce chestie ! Moutard se şi pornise să ia informaţii.

— La drept vorbind... spuse Salavin, care rîdca din toată inima.

— La drept vorbind, îl întrerupse Cesar, trebuie să recunoşti că era o poveste grozavă. N-o fi chiar aşa de bună ca povestea cu Germain Durând, cînd ai avut, dragul meu, o idee aproape genială. Cum aşa ? Nu le-ai povestit niciodata mamei şi soţiei talc despre Germain Durând ? E de necrezut ! Bine, doamnă, dar nu-l cunoaşteţi pe fiul dumneavoastră !

— în orice caz, spuse bătrîna, nu-! cunosc sub acest aspect, ceea ce e foarte firesc. Şi cum e cu po- vestea aceea ?

— O, făcu Salavin, încruntînd din sprîncene, asta nici nu e, de fapt, o poveste. De altfel...

— Vreţi puţin ceai ? întrebă Marguerite.

— Nu, nu ! strigă Salavin. Nu ne da ceai. Mai curînd, un păhărel de coniac, nu-i aşa, Devrigny ?

— Desigur, dragul meu, coniac, vreau coniac. Şi, dacă nu m-aş teme că le supăr pe doamne, mi-aş aprinde o ţigară. Vezi, dragul meu, am avut totdeauna o memorie bună...

— Evident, spuse Salavin, cu un amestec de avînt şi de şovăială.

— O memorie foarte bună, dragul meu, numai numele proprii nu le ţin minte. Cînd Germain Durând s-a angajat ca şef la secţia de publicitate, mi-am dat seama numaidecît că lucrurile nu puteau merge de la sine. îţi aminteşti ? Aveam treabă cu el de douăzeci, de treizeci de ori pe zi. La început, o săptămînă întreagă i-am spus Dupont şi mi-am dat numaidecît seama că avea să mă ia la ochi. Era păcat, dar nu izbuteam să mă descurc altfel. Cum îl zăream, mă întrebam : „Dupont, sau Durând" ? îmi dădeam drumul la întîmplare şi nimeream totdeauna alături, îl nimeream mereu pe Dupont. într-o zi, ţi-am povestit ne- cazul meu, şi tu ai început să rîzi : „Păi, nu-i chiar aşa de complicat, ai spus". — „Dar ce ? Ai găsit tu o şmecherie ?" — „O şmecherie care nu dă greş. Cînd îl văd pe omul nostru, mă întreb de unde vine. Răspunsul e limpede. Nu poţi veni de pe-un pod, ci vii din rînd.[1] Ai înţeles ? De unde vine ? — Durând." Ah ! Dragul meu, era foarte simplu, dar eu m-am simţit luminat. Din clipa aceea, n-am mai greşit. (iînd îl întîlneam pe individ, mă întrebam : „De unde vine ?", şi

spuneam numaidecît : „Bună ziua, Durând", sau „Bună ziua, domnule Durând". Din nenorocire, n-am ştiut să-mi ţin limba şi-am povestit şmecheria .ista şi altor colegi. Vai ! Doamnă, au făcut ce-au făcut, încît nenorocitul de Germain Durând nu se mai putea duce nicăieri, fără să audă spunîndu-se : „Ia stai, ia stai ! De unde vii dumneata ? " Omul nu înţelegea nimic, era cît pe-aci să se îmbolnăvească. Se prăpădea. Pînă cînd, într-o zi, telefonistele i-au vîn- dut pontul. Chestia asta s-a terminat în biroul domnului jacob şi cred că n-a fost străină de concedierea mea, care a avut loc cinci sau şase luni mai tîrziu. Ah ! N-aş putea spune că regret această concediere...

[1] Joc ele cuvinte : în limba franceză, *pont* înseamnă pod, r,i*ng* înseamnă rînd

.César izbi prieteneşte, dar energic în masă cu palma, astfel că mobila aceea veche păru că se încovoaie de spaimă. Căldura coniacului îi însufleţi obrajii lui Salavin, care rîdea acum din toată inima. Marguerite îşi lăsase deoparte lucrul şi-şi odihnea pe şalul-covor mîinile, cu degetele încrucişate. Privirea bătrînei, calmă dar atentă, se plimba de la fiul ei la musafir. Toate lucrurile, vechi şi triste, care umpleau camera, instalate fiecare atît de cuminte la locurile lor, păreau cuprinse de o vibraţie nouă.

— Cred şi eu că n-ai nici un motiv să regreţi firma „Socque et Sureau", spuse Salavin, cu căldură. Ai făcut o carieră strălucită.

— Să nu mai vorbim de asta, murmură Devrigny, Hai mai bine să ne scotocim amintirile. Unele dintre ele sînt grozave. îţi aminteşti de ziua aceea cînd am dus nişte dosare la Ministerul Comerţului ? Mergeam pentru prima oară acolo. îmi mai amintesc c-am aşteptat în faţa unei uşi, despre care credeam că dă în cabinetul ministrului, pentru că toţi funcţionarii intrau pe ca cu un aer îngrijorat şi ieşeau cu o mutră îneîntată. îţi aminteşti, cred, că pînă la urmă ne-am lămurit. Era doar uşa closetului. Vă rog de o mie de ori să mă iertaţi, doamnelor, dar trebuie să spunem lucrurilor pe nume. Ah ! Salavin, tu erai pe timpul lui Barberol, Barberol de la contabilitate...

César îşi aprinse o altă ţigară. Mai bău un pahar de coniac şi se avîntă într-o poveste nesfîrşită. Salavin nu-şi mai stăpînea rîsul, şi cele două femei ascultau cu bucurie, dar şi cu un fel de spaimă zgomotul ciudat pe care-l fac vocile voioase, într-o casă bîntuită multă vreme de griji. Salavin mai luă şi el un păhărel de coniac, ba chiar acceptă şi o ţigară, aruncînd o privire spre Marguerite, care-şi plecă pleoapele, cu blîndeţe. Şi cînd, după orele unsprezece şi jumătate, Devrigny îşi manifestă intenţia de-a se retrage, Salavin îl reţinu cîteva minute. Apoi lua lampa de buzunar şi coborî pînă în stradă, pentru a-şi însoţi şi a-şi călăuzi oaspetele.

Cînd se întoarse în apartament, bătrîna doamnă Salavin, care se pregătea să meargă la culcare, îşi sărută fiul, examinîndu-l cu multă atenţie, dar faţa lui Salavin părea de nepătruns, mai rece poate, ceea ce se putea explica prin efortul făcut la urcarea scărilor. Marguerite dispăru, dueînd-o de braţ pe bolnavă, şi se întoarse abia peste un sfert de oră. Salavin deschisese fereastra şi privea cerul nopţii.

— în definitiv, a fost o vizită foarte- plăcută, spuse Marguerite, după un răstimp îndelungat.

— Excelentă, răspunse Salavin.

închise fereastra, se aşează în fotoliu şi se scărpina multă vreme la tîmplă.

— Louis, spuse Marguerite, acum nu mai pari la fel de mulţumit ca adineauri. Totuşi, de mult n-ain mai petrecut o seară atît de plăcută...

— După ce judeci că nu mai sînt la fel de mulţumit ca adineauri ?

— O, nu judec, simt ! Marguerite se reculese o clipă, apoi adăugă : Simt în locul tău, poate chiar mai bine decît tine.

— E posibil, şopti Salavin. E posibil ! Dar poate că ar fi fost mai bine să nu mi-o spui. Se ridică şi rămase în picioare, cu mîinile la spate, în atitudinea unui şcolar pedepsit, atitudine care-i era familiară, apoi reluă : Devrigny nu-mi displace, dar...

— Dar ce ?

— Nimic...

Marguerite, care aranja scaunele, murmură :

— Ne spuseseşi că domnul Devrigny va vorbi numai despre sport şi despre automobile. A vorbit despre tot felul de lucruri, numai despre asta nu.

— Asta înseamnă, spuse Salavin, că m-am înşelat.

Urma o nouă tăcere. Apoi Marguerite reluă :

— Nu mi-ai povestit, niciodată istoria aceea cu Poupaert.

— Ce istorie ?

— Cu feliile de şuncă,

— Nu-i prea nostimă.

— Crezi ? Eu găsesc că fraza bâtrînului negustor e foarte drăguţă.

— Se poate. N-am auzit fraza aceea.

—■ Cum aşa ? Din moment ce-ai pus rămăşag...

— N-am pus nici un rămăşag, Marguerite. înţelege odată că pentru nimic în lume n-aş fi pus un astfel de rămăşag. Poupaert era un individ insuportabil, aveam relaţii foarte vagi cu el. Şi în ziua aceea, da, îmi amintesc foarte bine, în ziua cînd a avut ideea să facă acest rămăşag stupid, m-am depărtat imediat de grup şi mi-am văzut de drum ! Astea sînt faptele. Cît despre povestea cealaltă, cu cioburile de geam, tot aşa a fost. N-am luat niciodată nici un fel de parte la mistificări de acest fel.

— Dar Devrigny spunea că rîdeai cu hohote...

— Devrigny s-a înşelat, asta-i tot.

— De ce nu i-ai atras atenţia ?

— Aşa a fost şi cu răspunsul dat sergentului, „fiul domnului Clemenceau în persoană". Sînt sigur, absolut sigur că era „nepotul domnului Combes". De altfel, nu eu am spus asta, ci Vitet, glacialul Vitet. De data asta eram de faţă, sînt absolut sigur de memoria mea.

— Atunci, domnul Devrigny e un mincinos ?

Salavin ridică din umeri, obosit.

— Nu, nu-i un mincinos. E, poate, un transfigurator.

—■ Cu ce ton spui lucrul ăsta !...

— Pai da, un transfigurator. Născoceşte povestea cu Dupont-Durand.

— E destul de nostimă povestea asta. N-are rost să-ţi fie ruşine.

— Nu mi-e ruşine, Marguerite, şi pe bună dreptate : n-am avut nici un amestec în ea. Povestea Dupont-Durand circula ca o legendă printre funcţionarii firmei „Socque et Sureau". Numai că avusese loc — şi, de altfel, lucrurile nu se petrecuseră chiar aşa — cu doi sau trei ani înainte de intrarea mea la această firmă. Mai nostim e că nici Devrigny nu lucra încă la „Socque et Sureau", în perioada afacerii Dupont-Durand.

— Totuşi, a spus că din cauza ei a fost concediat.

—• A greşit, a greşit ! Şi n-are cine ştie ce importanţă. Nu există amintiri, amintirile se inventează zilnic. Oamenii care n-au imaginaţie n-au nici amintiri. Numai că Devrigny are imaginaţie. A vorbit despre o vizită pe care-am fi făcut-o împreună la Ministerul Comerţului. N-am pus niciodată piciorul în clădirea acestui minister. Niciodată ! Devrigny ! Una singură dintre poveştile lui are un sîmbure de adevăr, cea cu dulceaţa de cireşe falsă, dar nici asta nu s-a petrecut aşa cum o povesteşte el.

— Totuşi, n-ai protestat, spuse Marguerite.

— Nu, sau în orice caz n-am protestat destul de energic. Ce rost ar fi avut ?

— Ba chiar ai rîs, ai rîs cu atîta poftă, că mama şi cu mine am fost fericite.

— Prin urmare, bine-am făcut că n-am protestat. Şi, apoi, voiam să văd...

—■ Ce voiai să vezi, pentru Dumnezeu ?

— Pînă unde are să meargă cu... invenţia.

Vai, spuse Marguerite, ridicînd din umeri cu oboseală, uite că seara asta frumoasă e distrusă l■— Şi de ce ? Nu ne rămîne decît s-o judecăm înţclepţeşte, aşa cum e, aşa cum a fost.

—• Acum nu mai pot, Louis. Eu nu mai pot. Marguerite aşteptă o clipă, apoi reluă : Prietenul tău te tutuieşte, dar tu îi spui „dumneata". De ce ?

—■ Nu ştiu, răspunse Salavin. Dar ai fi putut să te lipseşti de observaţia asta.

Marguerite îşi scosese pieptenii din păr şi-şi împletea, cu melancolic, o coadă frumoasă.

—■ Ah ! spuse ea, cu o voce înfiorată. Prietenul tău spunea din toată inima că eşti un om foarte spiritual.

—■ Ei bine, spuse Salavin, cu un calm încăpăţînat, se înşală. Nu mă vede aşa cum sînt în realitate.

Intraseră amîndoi în odaia cea mică. Salavin zări pe jos pachetul învelit în ziare vechi. Se aşeză pe un scaun scund şi începu să se descalţe, cu privirile aţintite asupra pachetului. Apoi se opri de tot şi-l contemplă cu o privire fixă şi vagă. Visarea aceasta sc prelungi atît de mult, încît Marguerite se băgă în pat.

—■ Louis, spuse ea, s-a făcut tîrziu. Vino să te odihneşti,

Salavin fu străbătut de un fior, întocmai ca un om care se deşteaptă. întinse piciorul şi împinse pachetul sub scrin.

—■ Nu ! reluă el, de parcă şi-ar fi continuat cu glas tare meditaţia. Nu, César nu mă vedea aşa cum sînt. Dar sînt, într-adevăr, aşa cum sînt ?

— Mi-c frig, spuse Marguerite. Vino să te culci.

Salavin se dezbrăcă încet. Stinse lampa şi, înainte de a se întinde în pat, spuse :

— Crezi că -putem să-l schimbăm ?

— Ce să schimbăm, Louis ?

— Să ne schimbăm sufletul, de pildă.

Urmă o tăcere prelungită, apoi Marguerite murmură, cu un glas aproape înlăcrimat:

— Nu ştiu, Louis. E tîrziu, hai să dormim.

Mai trecu un timp îndelungat, şi, deodată, vocea lui Salavin se auzi din nou, în liniştea nopţii :

— Ei bine, eu cred că da, auzi ? Cred că putem să ne schimbăm sufletul.

O altă voce, obosită, aproape istovită, spuse, împleticindu-se în întuneric :

—■ Hai să dormim, Louis, să dormim, te implor.

Vocea se stingea, aşa cum se stinge un geamăt. Deodată reluă, mai puternică, încordată, fierbinte :

— Ah ! Ai să fii totdeauna aşa, Louis. -Dacă dragostea ar fi putut să ajute la ceva, dacă dragostea,

dragostea mea ar fi putut să te schimbe, ştii prea bine că te-aş fi schimbat, Louis. Da, aş fi făcut asta, fiindcă asta voiai. Dumnezeule, ce stupid e să vorbeşti despre dragoste, cînd nu mai eşti tînără... Marguerite se ridică şi se aşează în capul oaselor, în pat. Apucase cearşaful ou amînclouă mîimile şi-l strîngea din răsputeri. Să-ţi schimbi sufletul ! Ce vrei să spui cu asta ? Gîndeşte-te la Raoul Maréchal. Il iubeam amîndoi. Era o rudă bună şi chiar un prieten bun. El s-a' schimbat, s-a schimbat brusc, cumplit. S-ar zice că şi-a schimbat sufletul, cum spui tu. Mai bine murea, fiindcă acum nu mai putem să-l iubim. Da, oamenii se schimbă, dar totdeauna în rău. îţi explic lucrurilc astea ca o ignorantă, fiindcă ignorantă sînt, Louis ! Vai, oamenii să rămînă ceea ce sînt, chiar dacă nu-s prea buni ! Dar pentru Dumnezeu ! Să nu vină să distrugă picul de pace pe care-l mai avem !

Aceste ultime cuvinte se rostogoliră într-o tăcere adîncă, şi Marguerite aşteptă în zadar un răspuns. Pe fereastră pătrundea conturul norilor, îndărătul cărora alerga luna. Cînd se plecă, Marguerite desluşi vag un obraz cu pleoapele închise ; se plecă şi mai mult, pînă simţi treeînd peste faţa ei răsuflarea unui om aţipit.

Atunci, dîndu-şi seama că era prea obosită, că dc -acum înainte somnul nu se va mai lipi de ea, îşi ridică perna, se sprijini de ea, într-un colţ al patului, şi, ore întregi, veghe cu răbdare asupra omului de lîngă ea, înecat în noapte.

IV

— Te pregăteai să pleci ? spuse Salavin.

Aufrere îşi scoase repede pălăria.

— Intră, intră, dragul meu.

— Iartă-mă, sînt sigur că erai gata de plecare.

— Nu-i chip să ţi se ascundă nimic. Ei da ! Da, trebuie să plec, prin urmare voi pleca, şi, dacă vrei, vom pleca împreună, dar mai tîrziu, peste cîteva minute.

— Putem pleca numaidecît, dacă vrei. Venisem să-ţi aduc înapoi cartea, atîta tot. Salavin scoase din buzunar un volum învelit, cu grijă, în hîrtie cenuşie. Nu l-am ţinut opt zile.

— Adevărat. Şi văd că ai avut grijă de el.

—• Multă grijă. Cărţile îmi inspiră un respect superstiţios, chiar dacă sînt mediocre, chiar dacă sînt oribile.

— E un fetişism, de care te vei elibera peste două sau trei generaţii.

Salavin făcu un gest vag, apoi, roşind brusc, spuse :

— De ce scoţi învelitoarea mea ?
— Da, iartă-mă, îmi place să văd pielea cărţilor. Fiecare cu maniile lui.
— Poţi fi sigur că nu-ţi restitui un volum pătat.
—- Sînt sigur, Salavin, nu asta mă interesează.
— Atunci, ce anume ?
Aufrere zvîrli cartea, cu un gest neglijent, pe o masă.
— Nimic. N-are nici o importanţă. Cel puţin, în ce te priveşte.
— Crezi ?
—[1] Mă rog, judecă şi dumneata. Am un obicei foarte vechi, un obicei cam ridicol : fac semne secrete cărţilor mele, după ce le-am cumpărat. Am constatat că semnul meu a rămas la locul lui. Precum vezi, Salavin, n-are nici o importanţă, după cum am avut onoarea să-ţi spun.
Salavin plecă capul şi răspunse, cu o voce incoloră :
— Nici o importanţă, în.tr-adevăr.
Aufrere începu să fumeze şi făcu cîţiva paşi prin odaie. Atunci Salavin întrebă :
— Şi dacă acest exemplar n-ar fi chiar cel pe care mi l-ai împrumutat ?
Max Aufrere se opri în faţa lui Salavin şi spuse, cu un zîmbet :
— E o ipoteză absurdă, dragul meu. De altfel, e chiar exemplarul pe care ţi—1 împrumutasem.
— La drept vorbind...
— Dar, dragul meu, spune-mi, te rog, de ce mi-ai aduce un alt exemplar ?
Salavin ridică capul.
— Da, de ce ?
Cei doi bărbaţi se priviră cîteva clipe cu multă atenţie,' după care Salavin făcu gestul cu care goneşti o muscă.
—■ Eşti încrezător din fire ? întrebă el.
— încrezător din fire ? N-aş putea spune, de altfel n-are nici o importanţă. Sînt încrezător de nevoie, o nevoie oarecum profesională, da, aşa sînt.
— Şi ce înţelegi prin nevoie profesională ?
■—■ Cred că ţi-am mai explicat o dată cum înţeleg eu calitatea spectatorului puir. Şi văd că n-ai uitat. Un spectator pur, care ar refuza să acorde orice fel de încredere oamenilor, ar risca serios să fie lipsit pentru totdeauna de un spectacol. E vorba de o încredere strict experimentală, înţelegi, Salavin ? Dacă, de pildă, doreşti să contempli spectacolul nere- cunoştinţei şi să-i încerci efectele, nu vag, din exterior, ci din interior, cu putere, din plin, e necesar să faci, dacă ai ocazie, oarecare risipă de încredere prost plasată.
— Mărturisesc, spuse Salavin, că, pe măsură ce te cunosc mai bine, personajul dumitale îmi inspiră oarecare simpatie.

— Te pricepi de minune să faci ironii.

— Nu-i nici o ironie, te rog să mă crezi. N-am vorbit de persoana, ci de personajul dumitale. Ar trebui chiar să spun funcţia dumitale, căci expresiile luate din lumea teatrului nu pot să displacă unui spectator pur. Cît despre mine — vezi prea bine că nu încerc să profit, dimpotrivă, îţi întind pieptul descoperit —, cît despre mine, sînt perfect încrezător în tot ce fac. în schimb, gîndurile mele sînt pline de neîncredere. Sper că mă înţelegi : totdeauna sau aproape totdeauna las cheia în uşă, dar totdeauna îmi spun că o să mă fure hoţii.

—■ Ia te uită ! Ia te uită ! Te pomeneşti că ai şi dumneata veleităţi de spectator !

— Nu. Ca să poţi avea încredere în cineva sau în ceva, trebuie, în primul rînd, să fii lipsit de imaginaţie. în ce mă priveşte, sufăr de un exces de imaginaţie. Mă înşel, mă fur, mă ucid, cu o uşurinţă înspăimîntătoare şi cu un mare număr de amănunte. Dar mi se întîmpilă rar să-mi ratific gîndurile printr-o acţiune. Să-ţi ratifici ori să nu-ţi ratifici gîndurile prin acţiuni ! Abia după mulţi ani de zile am ajuns să atribui virtuţii această umilă definiţie. „într-adevăr, cel care a privit cu dorinţă femeia aproapelui a şi fost adulter în inima lui..." Dar nu ! Nu ! Am suferit douăzeci de ani din cauza acestei fraze blestemate ! Orice bărbat priveşte cu dorinţă femeia aproapelui. Virtutea înseamnă tocmai să ascunzi asta, aşa cum ascunzi şi alte murdării asemănătoare în adîncul inimii. Dar s-o lăsăm baltă, te rog.

Salavin se ridicase în picioare şi începu să-şi încheie paltonul, cu un aer distrat.

—■ Eşti un moralist foarte subtil, spuse Aufrere, zîmbind.

— Trebuie oare să-ţi reproşez, la rîndul meu, că eşti ironic ? răspunse cu răceală Salavin. Am oarecare drept să judec aceste lucruri. De ani de zile sînt un spectator nu pur — ceea ce n-ar însemna într-adevăr nimic, ţi-o spun pe şleau —, ci un spectator impur, da, de şapte ori impur şi adînc deznădăjduit de propria lui fiinţă. Ei şi ? Iartă-mă ! Ce conversaţie trăsnită, cel puţin în ceea c'e mă priveşte... ! Aha ! Voiam -să-ţi vorbesc despre faimoasa dumitale halteră.

— Care dintre ele ? Cea ,de treizeci de kilograme ?

— Da, cea mare. Fii liniştit, nu-ţi cer să mi-o împrumuţi.

Aufrere clipi blînd din pleoape.

— Şi de ce nu ? Culmea ar fi ca, prin jocul cine ştie cărei toane inexplicabile, să mi-o restitui nu pe asta, ci alta, exact la fel. Ia-o, Salavin, ia-o cu dumneata, te rog.

— Mulţumesc. Mi-am făcut experienţa. Gata ! După cum vezi, n-a durat prea mult. Am avut, aşadar, slăbiciunea să cumpăr o halteră ca a dumitale, poate ceva mai uşoară. Am luat-p de ocazie, Ia preţ de fjer

vfchi, am dat o nimica toată pe ea. Dar n-are-a face ! Mi-a făcut acelaşi serviciu ca o halteră nouă şi strălucitoare, cum e a dumitale.

— Felicitările mele...

— Am transportat haltera la mine acasă, nu fără oarecare greutate. Experienţa a fost salutară şi suficientă. Haltera se află ac-um sub scrin şi va rămîne acolo multă vreme.

— Ai luat una prea grea, cel puţin pentru început.

— Nu-i vorba de greutate. Salavin se apropie de fereastră şi depărta perdelele cu un deget. Ce vedere frumoasă ! spuse el. Cîte case ! Dacă mi-ar fi cu putinţă să pătrund în fiecare dintre ele, să mă învîrt încoace şi-ncolo, să scotocesc în voie prin toate aceste locuinţe, apartamente şi palate, crezi c-aş descoperi dulapul înfrîngerilor ?

— Ce înţelegi prin dulapul înfrîngerilor ?

— E un dulap în care se află, de pildă, o pereche de haltere, un aparat de gimnastică elastic, paralizat, o vioară fără strune, o cutie cu vopsele mucegăite, manuscrisul neterminat al unui poem sau al unui roman... Salavin continuă, de parcă ar fi vorbit prin vis : Dulapul înfrîngerilor e plin de praf. încercăm să uităm că există, îl ascundem, împingînd în faţa lui vreo mobilă strălucitoare şi înţesată de obiecte perfect rînduite... Pentru mine, asta înseamnă dulapul înfrîngerilor. Dacă preferi, spune-i dulapul avortă- rilor. Termenul n-are nici o importanţă.

— Dar, dragul meu, am impresia că în locuinţa oricărui bărbat de patruzeci de ani, a cărui soţie nu e prea amatoare de ordine, de tevatură, de curăţenie, se poate găsi ceea ce spui.

— în locuinţa oricărui bărbat ! Să fie cu putinţă ? Afirmi cu atîta linişte lucrul ăsta !Bineînţeles. Asta dovedeşte că bărbatul de patruzeci de ani din dumneata a ales şi a înlăturat tot ceea ce i se părea că nu-i poate oferi mare lucru.

Salavin clătină din cap.

— Nu, strigă el. Eu ştiu. Asta dovedeşte că individul acela de patruzeci de ani renunţă să se mai transforme, după cc-a făcut tot felul de încercări derizorii în acest sens. Asta dovedeşte că omul se acceptă, se tolerează, cu o greaţă duioasă. Cu neputinţă ! Cu neputinţă !

Aufrere suspină, cu un aer degajat.

— Prin urmare, cînd ai cumpărat haltera aceea de ocazie, aveai gîndul ascuns să schimbi ceva în viaţa dumitale şi în individul din dumneata ?

— Poate, în sufletul meu. La drept vorbind, iluzia asta n-a ţinut mai mult de trei ore. Nu cu fleacuri de acest fel mă voi putea schimba.

— Vrei să spui, să te faci mai bun ?

— N-am spus asta, răspunse Salavin, cu un aer speriat.

— Ştii oare, continuă Max, că nouă oameni din zece ar accepta o schimbare în termeni egali, adică fără cea mai mică îmbunătăţire nici a destinului, nici a caracterului lor ? Pur şi simplu... de plictiseală. Aşa se explică de ce anumite lucruri monstruoase, cum ar fi, de pildă, războiul, apar la prima vedere miilor de oameni un fel de distracţie nesperată. Dar în ce măsură te-ar putea interesa pe dumneata, în ce măsură ţi-ar_ putea face plăcere să te schimbi ?

—■ Odată şi-odată am să-ţi explic asta, fii sigur...

— Te rog, Salavin, să mă crezi că în ceea ce vreau să-ţi spun nu există urmă de bătaie de joc, tovărăşia dumitale nu e lipsită de oarecare farmec.

Salavin îl priveşte pe Aufr&re cu o privire dreaptă, aproape severă. Apoi reluă, după o lungă tăcere :

— Aş da tot ce am pe lume, spuse el, să mă pot fermeca pe mine însumi timp de o oră. Cea mai preţioasă prietenie ar fi pentru mine propria mea prietenie. La drept vorbind, cea mai mare parte din timp sînt nevoit s-o petrec cu mine însumi... Dar parcă trebuia să pleci undeva...* Uite că m-am luat cu vorba, riscîud să te plictisesc şi să te satur pînă şi de plăcerea cu care urmăreşti un spectacol.

— Mă plictiseşti atît de puţin, Salavin, încît îţi cer, ca o favoare, să binevoieşti să prelungeşti conversaţia noastră, ţinîndu-mi de urît pe drumul ce vreau să-l fac. Dacă, bineînţeles, eşti liber.

— N-am nici un zor. Pot să vin cu dumneata.

Aufrerc îşi puse mănuşile, pălăria, îşi examina haina, care era discretă, dar fără cusur, luă un pachet, aflat la vedere pe o consolă, şi coborî scara în urma lui Salavin.

— Ştii că l-am revăzut pe Devrigny ? spuse Salavin.

— Poftim ! Tot farmecul faimos, despre care îţi vorbeam adineauri.

— L-am revăzut. Şi pare dornic să mă mai vadă ; îl ascult cu oarecare plăcere şi fără plictiseală, trebuie să recunosc.

— Lasă, nu mai face pe modestul, Devrigny nu duce lipsă de auditoriu. Dacă vrea să te vadă mai des, înseamnă, fără îndoială, că-i placi, ceea ce nu mă miră.

— Oare Devrigny conţine şi el, în germene, un spectator pur ?

— Nu, Doamne fereşte ! Devrigny este absolut contrariul spectatorului pur ! E un actor, vreau să spun un activ. Un om pentru care halterele nu sînt un mijloc, ci un scop. N-are-a face ! Dacă perseverezi, vei avea în el un prieten plin de culoare, de căldură, de savoare...

Dacă aş fi încă la vîrsta la care prietenia poate răvăşi un om, m-ai înspăimînta

— .Fii atent. în prietenie, ca şi în iubire, deprinderile sînt mai primejdioase decît dragostea fulgerătoare.

— Din fericire, nu mai am timp să contractez astfel de deprinderi.

— Cînd spui fraze de acest gen, e original să te uiţi la ceas, Salavin. Crezi că ai să mori curînd ?

— Anul acesta nu.

— Dragul meu, nu-mi permit să fac nici măcar prozelitism ; totuşi, nu-mi pari impropriu pentru „spectatorat", ca să zic aşa. Detaşarea dumitale arogantă, refuzul de a participa, curiozitatea nobilă, lipsită de speranţe şi de iluzii... Hai, hotărăşte-te.

—■ Mulţumesc, mulţumesc. Pentru moment, am alte planuri...

— Ai găsit, oare, vreun proccdeu plăcut de a umple vidul normal al existenţei ?

Salavin deschise ochii mari.

— Vidul normal ? întrebă el mirat.

— Da, reluă Aufrere, rîzînd. Chiar aşa am spus, „vidul normal", aşa că nu te poţi considera ofensat. Normal, Salavin ! Există mii de metode de a umple acest vid. Unii recurg la dragoste, la ambiţie, la joc de cărţi, alţii la muncă, alţii, mai ştiu şi eu, la zgomot. în ce mă priveşte, am... spectatoratul. Am descoperit acest adevăr vulgar pe cînd eram copil încă. învăţam la o mică şcoală particulară. Aveam doi profesori, nişte trăsniţi sclipitori. Unul dintre ei, Cokard, inventatorul închipuit, omul care credea că făcuse o marc descoperire ştiinţifică în chiuveta din bucătăria lui... Dar nu, prefer să nu vorbesc de Coltard, e una dintre figurile cele mai caraghioase pe care le-am cunoscut în viaţă. Celălalt e Richter, moş Richter ! Ştii cu ce-şi umplea vidul normal acest beţivan naiv ? Cu ura istorică. Stai să-ţi explic. O

ura pe doamna de Sevigne căreia îi spunea „coana Rabutin" ! Ce patimă ! Ce furie ! Avea o frenezie de îndrăgostit refuzat, care ,devine grosolan. într-o zi — avea nasul cam vînăt în ziua aceea —, după terminarea cursurilor, m-a oprit pe mine, care eram un puşti, într-un colţ al curţii, să-mi citească o scrisoare întreagă. Ştii, scrisoarea aceea către doamna de Grignan... *„Cînd tuşeşti, simt că pieptul tău mă doare."* Deodată, holbînd nişte ochi însîngeraţi, de-ţi venea să crezi că o să cadă, ţeapăn, pe jos şi că o să facă pipi în pantaloni, a strigat : „Culmea e că ştia să scrie, curva, putoarea aia !" Te rog de o mie de ori să mă scuzi, dar ăştia au

fost propriii lui termeni. Cît e ziulica ele mare şi, cu siguranţă, o parte din noapte, la asta se gîndea. Celălalt personaj pe care-l ura era, ciudat lucru, Mazarin. Da, cardinalul. Era o ură veselă. Cînd venea vorba de Mazarin, moş Richter era gata să închidă ochii, să fie îngăduitor, să împace lucrurile. Dar cînd era vorba de „coana Rabutin", nici o speranţă.

Salavin nu-l mai asculta : visa, cu capul plecat pe umăr. Aufrere izbucni în rîs.

— Va să zică, nu vrei să încerci cu spectatoratul ? Păcat ! Ai fi devenit un spectator foarte onorabil şi foarte uşor de purificat. Nu mă întrebi unde te duc ?

— Nu sînt prea îngrijorat. Se găsesc întotdeauna oameni care spun că pleacă într-un loc şi se îndreaptă spre altul. Asta nu se-ntîmplă la Paris. Parizienii de felul meu pornesc dintr-un punct oarecare şi se îndreaptă... spre nimic special. Prin urmare, hai să mergem.

[1] *Mărie du Rabutin Chantal, marchiză de Sevigne* (1626— 1696), femeie de litere franceză, de o mare sensibilitate şi inteligenţă.

— în orice caz, nu te duc prea departe de cartierul dumitale. Mergem pe strada Lyonnais, la un prieten al meu, care e cizmar şi care se numeşte Legrain. Cunoşti revoluţionari ?

— Nu, asta nu.

■— Foarte rău ! Pentru un „s. p.", nimic nu poate fi mai interesant.

— „S. p." ? Ce vrei să spui ? A, da, spectatorul pur. Tot despre el e vorba ?

Aufrere izbucni în rîs.

— Tot ! Sînt un spirit ordonat, nu-i aşa ? Dar scurtez ca să-mi bat joc de gustul timpului. Credeam că ai un spirit mai prompt. Să revenim la subiectul nostru : vino cu mine la Legrain, n-are să-ţi pară rău.

— Aş fi indiscret dacă...

— Mă faci să rîd. Nu există casă deschisă cu mai multă sinceritate decît a lui Legrain. Nu există om mai cavaler decît acest sectar cumplit. Hai, vino ! E şi el un tip, căruia n-ai ce să-i ceri, dar de la care s-ar putea să iei ceva.

— Bine, spuse Salavin, vin cu dumneata.

— Dă-mi voie să intru, o clipă, în această cofetărie. Are nişte praline destul de gustoase. Aufrere se întoarse curînd la Salavin, care-l aştepta pe trotuar. Scuză-mă, spuse el, că te-am făcut să aştepţi. Fata prietenului nostru Legrain, o fetiţă de aproape şaisprezece ani, e pe moarte, la spitalul Cochin, la doi paşi de-aici. Prietenii casei, Devrigny, Beauvoisin, eu şi alţi cîţiva avem obiceiul să-i trimitem dulciuri.

— Văd că sub braţ mai ai un pachet...

— Aici n-am praline, am nişte ghete, i le duc lui Legrain, la reparat.

— Am să-ţi spun un lucru, care ţi se va părea, probabil, foarte neplăcut, spuse Salavin, după cîteva clipe de gîndire.

— Spune...

— Ei bine, povestea asta cu pralinele îmi deschide ochii. Crezi că eşti un s. p. Am spune bine, nu-i aşa ? Un spectator... Dar s-ar putea să fii doar un om cumsecade. Sau, poate, numai un om binecrescut...

— Te înşeli, răspunse Aufrere, cu răceală. Sau, mai bine zis, n-ai înţeles nimic, absolut nimic din obligaţiile spectatorului pur. Mi se păruse că te-am rugat să nu confunzi niciodată un spectator pur cu un simplu bădăran.

— Nu încrunta din sprîncene : îţi făgăduisem că am să-ţi spun un lucru neplăcut.

—■ Şi te-ai ţinut de cuvînt. Dar asta nu face cinste perspicacităţii dumitale.

V

Zugrăvită în negru, prăfuită şi ocolită de razele soarelui, dugheana lui Legrain era situată la poalele unei clădiri greoaie. Ca să profite mai bine de lumină, meseriaşul lucra chiar lîngă geam, şi, în întunericul acestei cocioabe, trecătorii distraţi nu zăreau decît un cap mare, socratic, ţîşnind dintr-o grămadă de ghete de reparat.

Aufrere întoarse clanţa şi-l împinse politicos pe Salavin înainte.Legrain era aşezat pe un taburet scund. Cînd lucra, îşi lăsa ochelarii să-i lunece pînă spre vîrful nasului, rotund şi gros, astfel încît, pentru a-şi privi oaspeţii rămaşi în picioare, era nevoit să-şi dea capul pe spate. Poziţia aceasta de om umil dădea privirilor sale nevinovate un aer de entuziasm şi de duioşie. O barbă, căruntă pe alocuri, rătăcea pe obrazul lui, brăzdat de zbîrcituri, mai dureroase decît nişte cicatrice. în ciuda acestei flore cumplite, în ciuda reflexelor albăstrii şi vinete ale pielii, în ciuda danturii distruse, zîmbetul bătrînelului făxea să ţîşnească încrederea şi căldura din sufletele cele mai aride.

--- Bună ziua, Legrain, spuse Aufrere. îţi prezint pe unul dintre prietenii mei, Louis Salavin.

I.egrain îşi înălţă ochelarii, împingîndu-i cu unghia, îl privi îndelung pe noul-venit şi-i întinse mîna lui mare :

— Salavin ai spus ? Bine ! Bună ziua, Salavin. O clipă, c iz ni arul slăbi st.rî>n.soarea genunchilor-în jurul nicovalei de cizmărie şi începu să zîmbească. Nu vreau să-ţi fac mustrări, Aufrere, dar .'¿î>*<r patru zile de cînd n-ai mai dat pe la mine.

— Adevărat, bunul meu prieten, răspunse Max. Şi vizita pe care ţi-o fac nu-i dezinteresată. Ţi-am adus de lucru.

Legrain desfăcu pachetul şi începu să pipăie ghetele cu gesturi de medic.

— Trebuie să le pingelim, Aufrere. Ţi le fac duminică dimineaţă.

— Nu se poate mai devreme ?

— Nu. Nu te supăra. E o muncă serioasă, o muncă frumoasă. Duminică dimineaţă o să am timp şi, poate, chef de o muncă frumoasă. Pentru moment, sînt prea amărît, zău ! îmi omor timpul facînd tot felul de fleacuri neinteresante : feţe la tocuri, lipituri, cusături... Şi, apoi, sînt totuşi cam obosit. Aşteaptă cîteva zile, Aufrere. E păcat să stricăm o marfă solidă ca asta... Legrain apropie cu interes ghetele de ochi. Da, murmură el, e încălţăminte frumoasă, o încălţăminte franţuzească frumoasă.

— Aha, spuse Aufrere, izbucnind în rîs, naţioruv-listule !

— Numai cînd c vorba de încălţăminte, numai atunci, strigă cizmarul, cu o expresie comică, de ruşine.

Şi, fiindcă Aufrere rîse din nou, cu şi mai multă poftă, Legrain îşi duse arătătorul la gură :

— Sst ! şopti el.

— Ce-i, dragul meu, nu se mai poate rîde în prăvălia dumitalc ? Asta-i ceva nou.

— Ba da, spuse Legrain, coborînd şi mai mult vocea, dar să nu-l trezim. Şi, arătînd cu degetul spre uşa de sticlă din spatele prăvăliei, adăugă : E unul care doarme-acolo...

— Unul care doarme ?

— Da, unul de-ai noştri, un tovarăş, ce mai încoace-mcolo !

—■ Aha ! făcu Aufrere, coborînd glasul, la rîndul lui. Şi cine c ?

— Nu-l cunoşti.

— Se prea poate. Dar cum îl cheamă ?

Pe obrazul mare al lui Legrain apăru o încurcătură naivă.

— Nu ştiu cum îl cheamă. A sosit ieri, cu o scrisoare. Venea, dracu ştie de unde. Poate din Ungaria, era frînt de oboseală.

— Şi doarme de ieri seară ?

— Da, zău. Abia îndrăznesc să ciocănesc în ghete.

— Bine, spuse Aufrere, după o clipă de gîndire, dar dumneata ? Unde-ai dormit ?

—■ Pe-aici, murmură Legrain, făcînd un gest vag spre fundul prăvăliei. N-are nici o importanţă. Legrain ridică capul, zîmbi, îşi opri pivirea o clipă asupra musafirilor,

apoi spuse : Pofteşte-l pe prietenul dumitale să ia loc, Aufrere. Nu ducem lipsă de scaune.

Salavin şovăia. Aufrere îi întinse un scaun şi se întoarse iar spre Legrain.

— Asta-i pentru Hélène, spuse el, punîncl pe masa de lucru punga cu praline. Şi adăugă, cu glas scăzut : Ce se mai aude ?

Faţa lui Legrain se schimbase. O durere violentă îi strîmbă brusc toate trăsăturile. Gemu, cu răsuflarea tăiată :

— Prost. Merge prost. Nu încerca să mă contrazici, ca Villard. Nu sînt orb. Nu vreau să fiu orb. Uite, acum e momentul, am voie s-o văd de două ori pe zi. Am să dau o goană, să-i duc pachetul dumi- tale. Nu pot s-o răsfăţ aşa cum aş dori: cotizaţiile mă omoară.

— Cotizează mai puţin, spuse Aufrère, ridicînd din umeri.

— Cum îţi închipui ? răspunse cizmarul. Mai sînt şi alţi oameni care o duc greu. Şi, ccl puţin, cu pot să lucrez. Va să zică, dau o fugă pînă la.spital, da ? Numai că... Legrain îşi desfăcuse şorţul. Se opri brusc şi se întoarse spre Aufrère, cu o spaimă uşoară întipărită pe faţa : Sper că nu te grăbeşti. Fă-mi un serviciu, ai grijă de dugheană. Numai douăzeci de minute, Aufrère, poate douăzeci şi cinci. E pentru Hélène. '

Aufrère făcu un semn din cap. Legrain apucă pachetul cu bomboane, îşi luă bastonul, pălăria mare, de fetru moale, şi se îndreptă spre uşă. Avea picioarele destul de scurte şi mergea pe jumătate încovoiat, cu eforturi vizibile. Cînd să iasă, mai spuse, aruncînd o privire prin prăvălie :

— Aufrère, spune-i prietenului dumitale să mă ierte, e pentru Hélène. Pî.nă una-alta, explică-i cum stau lucrurile, şi povestea cu vioara, şi restul...

Se depărtase, dar tot îi mai auzeau răsuflarea şi gîffiitul. Aufrère se aşează, cu simplitate, pe taburetul cizmarului şi, timp.de cîteva clipe, o linişte lipicioasă şi agitată se împrăştie în cameră, i

— Ce-a vrut să spună ? întrebă, în cele din urmă, Salavin. Ce înseamnă vioara şi restul ?...

— Doamne ! Nu te aştepta la nimic extraordinar. Nişte lucruri din viaţa luî", nişte lucruri umile şi nenorocite. Avea o singură fată. Ca să facă din ea o artistă, o muziciană, o fiinţă demnă de un destin nobil, a bătut cuie ani de zile, de la şase dimineaţa la douăsprezece noaptea. I-a ales şi i-a plătit profesori de mîna întîi. în cele din urmă, i-a cumpărat vioara pe care o vezi sus, pe dulap. O vioară de două mii două sute de franci, fără reducerea pe care am obţinut-o pentru el. Fata a cîntat şase săptămîni pe vioara asta, pe urmă s-a îmbolnăvit. Are şaisprezece ani... Cu dulapul e altă nebunie. E plin de cărţi. Serveşte drept biblioteca

grupului, a cartierului, ca să zic aşa. La început, oamenii au pus mînă de la mînă, să cumpere cărţile şi să şi le împrumute unul altuia. De multă vreme, însă, cărţile le cumpără numai Lc- grain. Volumele continuă să circule, şi adesea circulă atît de bine, încît dispar pentru totdeauna.

Urmă o nouă tăcere. Aufrere luă o ţigară şi se plecă s-o aprindă de la flacăra de gaz, moale şi albastră, la care cizmarul îşi încălzea cleiul.

— Nu te înţeleg prea bine, spuse Salavin, privin- du-l pe Aufrere.

— Nu-i nimic. Nu-ţi cer să mă-nţelcgi.

— Ţii la omul ăsta cumsecade ?

— Nu-i frumos să fii indiscret !

— Mă rog, ţi-c simpatic ? Nu răspunzi ? Bineînţeles, ai tot dreptul. Urmă o nouă pauză. Apoi Salavin reluă : Te admir. Arăţi perfect la largul dumi- talc. Tronezi în această dugheană cu un aer firesc, pe care cu, deşi sînt un om foarte nevoiaş, ţi—1 invidiez.

Aufrere clătină din cap.

— E o virtute foarte neînsemnată, pentru un tip ca mine.

— Şi, fiindcă veni vorba, spuse Salavin, ce s-ar întîmpla dacă ai face prozeliţi şi dacă toţi indivizii de felul dumitale ar hotărî să se facă şi ei spectatori puri, şi nimic mai mult ?

— împingi indiscreţia mai departe decît e îngăduit unui om inteligent, spuse Aufrere, indispus. Dar...

Ridică din umeri şi-şi duse arătătorul la buze. Privirea lui Salavin o urmă pe-a lui şi se opri asupra uşii din fundul dughenii. Clanţa de aramă se mişca abia simţit. Urmă un lung răstimp de aşteptare. în cele din urmă, uşa se deschise, cu o mişcare bruscă şi precisă.

Bărbatul care se ivi în prag n-avea, cu siguranţă, mai mult de treizeci şi cinci de ani, dar sfîrşeala de pc faţa lui putea, la început, să inducă în eroare un obesrvator. Avea un obraz slab, ochii mici, apropiaţi, foarte negri şi mobili. Un păr abundent, ciufulit, o bărbie triunghiulară, căreia o barbă nerasă de patru zile îi exagera conturul. Smocul de mustaţă nu era negru ca părul, ci roşcovan. Individul mai avea un bust lung, braţele şi mai lungi, o haină uzată şi rufe colorate.

Necunoscutul făcu un pas înainte şi, fără să-şi scoată mîinile din buzunare, spuse laconic : „Bună ziua".

Max Aufrere repetă : „Bună ziua". Salavin făcu un semn din cap.

în cocioaba cizmarului erau destule scaune. Necunoscutul apucă unul dintre ele, se aşeză, îşi încrucişa picioarele şi începu să-şi cureţe unghiile. Apoi scoase din buzunarul de la piept cîteva firicele de tutun şi se porni să-şi facă o ţigară. Aufrere îi întinse, în tăcere, tabachera lui. Omul luă o ţigară, fără măcar să-şi ridice

privirea, salută cu nasul şi începu să fumeze. Ceva mai tîrziu, scoase din buzunar un carnet,

cu colţurile roase, şi aşternu nişte mîzgălituri pe o pagină. Era încă absorbit în această operaţie, cînd uşa dughenii se deschise.

Legrain se ivi în prag, răsiîflînd greu. Pe faţa lui, acoperită de sudoare, se citeau oboseala şi durerea.

— Aha ! spuse el, zărindu-l pe omul cu carnetul. Aha, va să zică, te-ai trezit ! Te-ai odihnit bine, cel puţin ?

Necunoscutul plesni elasticul carnetului.

— Foarte bine. N-am găsit prosopul, dar nu face nimic, am să mă bărbieresc mîine. Acum trebuie să plec. Ai fost anunţat că voi veni şi diseară, şi în alte cîteva seri ?

— Nu, spuse Legrain, dar sînt de acord.

Necunoscutul păru deodată că observă prezenţa lui Aufrère şi a lui Salavin.

— Legrain, spuse el, ai uitat să mă prezinţi.

Vorbea o franceză foarte curgătoare, rapidă, corectă, în care abia se desluşea un accent uşor şi despre care s-ar fi putut spune că e afectat, şi nu firesc.

—■ Ai dreptate, spuse Legrain, prietenos. Tovarăşul Aufrère !

Necunoscutul ridică de două-trei ori din sprîncene.

— Cum ai spus ? Tovarăşul...

— Nu, spuse Aufrère, cu calm. Nu ! Max Aufrère, pur şi simplu.

— Ce-ai de spus, Legrain ? reluă omul cu carnetul, care plescăi de cîteva ori cu vîrful limbii.

— Ei şi ?! spuse Legrain, zîmbind. Să zicem Aufrère, pur şi simplu. Prietenul meu Aufrère şi prietenul lui, Salavin.

— îmi pare bine, domnilor, spuse, cu un şuierat uşor, necunoscutul, întinzînd mîna. Şi adăugă numai-decît : Tovarăşul Legrain pare să-mi fi uitat numele. Mă numesc Fontaine... Paul Fontaine.

— Adevărat, spuse cizmarul, legîndu-şi la loc şorţul de piele. E adevărat, tovarăşe, uitasem cum te cheamă.

— Prietenii dumitale, spuse Fontame, cu un zîmbet zgîrcit, prietenii dumitale, aci de faţă, sînt nişte intelectuali, cred, nişte intelectuali care vin spre popor. Stil 1900.

— Cam aşa ceva, răspunse Aulrere, impasibil.

— Foarte bine, foarte bine, murmură necunoscutul, cu un aer distrat. Ştii, Legrain, la dumneata în casă pluteşte un vag parfum de universitate populară, care nu ne întinereşte. Aşadar, îţi spuneam că trebuie să plec. Nu ştiu la ce oră mă voi întoarce. Ai o cheie ?

— Să-ţi dau cheia de la poarta din curte ?

— Nu, păstreaz-o pentru dumneata. Dă-mi-o pe cea de la poarta din stradă. Mulţumesc. Va să zică, pe diseară. Şi să nu uit, Legrain ! îţi dau patul înapoi, bineînţeles. N-ai putea să-mi improvizezi ceva, într-un colţişor ?

— E foarte simplu, spuse Legrain, cu simplitate, îţi dati patul pliant al fetiţei. Uneori, în maghernița asta au dormit şi şase oameni.

—■ Mulţumesc. La revedere, domnilor !

Necunoscutul atinse cu degetul marginea pălăriei de fetru cenuşiu, pe care şi-o aşezase pe cap, şi se strecură în stradă.

Ce se aude ? spuse Auf.rere, după ce uşa se închise în urma necunoscutului

— .Ce să spun, făcu Legrain, a cărui faţă păru brusc că se crispează din nou, merge prost. îţi mulţumeşte pentru praline, dar merge prost. Da ! înţelegi ! Am vorbit cu internul şi chiar cu şeful cel mare. Nici nu mai încearcă să mă-nşe!e. Şi, apoi, ştii... Vocea lui se gîtui, ajungînd ininteligibilă. Pe maică-sa aproape că nici n-a cunoscut-o. Atunci, de ce adineauri, cînd m-a sărutat la plecare, mi-a spus la ureche, cu glas scăzut : „La revedere, mamă" ?

Legrain trase de două-trei bri aer în piept, cu un sughiţ de plîns, şi se trînti pe taburet, în mijlocul grămezii de ghete. Aufrère îi luă mîna şi i-o strînse.

— Vino mîine seară, îi spuse cizmarul, cu voce frîntă. Or să fie şi Villard, Devrigny, poloneza, Rainai şi Politzer, o să fie toată banda. Şi-ţi mulţumesc pentru praline. Dumneata, Salavin... aşa te cheamă, nu ? Vino şi dumneata.

Salavin era foarte roşu la faţă, şi ochii îi străluceau. Răspunse :

— Am să vin. îţi mulţumesc.

Cei doi îşi văzură de drum, fără să scoată o vorbă, pînă pe strada Ulm. Acolo Aufrère spuse, pe un ton paşnic :

— Mă simt; obligat să te anunţ că, dacă mai vorbeşti vreodată despre spectatorul pur cu atîta naivitate în faţa unor străini, cu personal n-am să-ţi mai adresez niciodată cuvîntul.

Nici un răspuns. Salavin păşea cu capul plecat.

— Aşadar, reluă Aufrère, adineauri îmi spuneai aşa : „Ce s-ar întîmpla dacă toţi oamenii ar începe să te imite şi ar dori să fie cu toţii spectatori puri ?" Dragul meu, c o ipoteză neserioasă. Ai putea spune, tot aşa de bine, ce s-ar întîmpla dacă toţi oamenii s-ar face astronomi ? Sau, ce s-ar întîmpla, Dumnezeule mare, dacă toţi cetăţenii ar deveni deodată preşedinţi de republică ? Nu e cazul să mă tem de o astfel de concurenţă. Mi se pare, însă, că nu eşti atent la ce-ţi spun, Salavin.

Salavin clătină, gînditor, din cap.

— Şi iată, continuă Max Aufrère, dumneata, dragul meu, trăieşti în groapa dumitale individuală, între patru ochi, cu o disperare ce-ţi este familiară. Nu protesta, n-am intenţia să minimalizez această faimoasă disperare. Cred c-o înţeleg, ba chiar cred c-am **Ştiut** şi eu ce înseamnă. Uneori e teribilă, dar miroase a mucegai. Ia exemplu de la Lcgrain : disperarea lui personală nu e nici metafizică, nici morală ca a dumitale, ci cumplit de omenească şi, ca să fiu mai precis, e disperarea unui tată. Şi care e mîngîie- rea lui, spune-mi, te rog... E disperarea socială, adică speranţa lui socială : partidul, cotizaţiile, luptele, discuţiile nocturne şi tovarăşii necunoscuţi, care vin, din cînd în cînd, să doarmă în patul lui. Azi ai avut prilejul să arunci o scurtă privire într-o altă groapă, într-o altă lume şi, dacă nu mă-nşel, sîngele dumitale a şi început să circule mai repede şi inima să-ţi bată mai energic. Dragul meu, sînt oameni care citesc romane. Vai ! Vai ! Eu citesc oameni, oameni care au trup şi suflet. E mai obositor decît să citeşti cărţi, dar înseamnă că ai un gust mai rafinat. Nu sînt novice în această profesie. După cîteva încercări ratate, am ajuns la o dezinteresare totală. Acum ştiu să pornesc cînd trebuie, să nu-mi pierd capul, să mă opresc la timp, pe scurt, ştiu şi să mă abţin.

— Şi n-ai niciodată chef să participi şi dumneata ? întrebă' Salavin, cu o voce joasă, fierbinte, aproape răguşită.

Aufrere clătină din cap.

— Lasă-te de prostii, Salavin. Nu mă face să regret că te-am introdus în casa asta.

— într-adevăr, nu simţi niciodată nevoia să te arunci şi dumneata în flăcări ?

— Poate că aş trece prin aceste flăcări, să văd lucruri pe care nu le poţi vedea decît dincolo de ele, dar sînt sigur că n-aş face-o ou intenţia ridicolă s-o sfîrşesc sau să rămîn în foc şi să fac o carieră în dogoarea lui. Dragul meu, nu ştiu ce rezervă viitorul hoitului meu, dar, în materie de morală, sînt ferm hotărîî să mă mulţumesc cu durerea altora. Ah ! Mi se pare că de-aici o iei în altă direcţie. Vino mîine seară. Pentru ca experienţa să dea rezultate, trebuie să consumi mai multe doze. »

VI

— Aşa, bun, mormăi Legrain. Acum a început şi doctorul să mă ajute. Nu ! Villard, mi-e ruşine să tu văd umblînd cu rupturile astea.

Doctorul înălţă capul şi pufni de trei-patru ori pe nas, ceea ce însemna la el un fel de a rîde. Era un om tînăr încă, blond, subţire, ba chiar sfrijit, cu mîini frumoase, de practician. Ridică din umeri, aruncă în direcţia cizmarului o privire prietenească şi se aplecă iar, cu gesturi harnice şi cu privirea atentă, spre mormanul de ghete.

— S-ar zice că te ajut, Legrain, dar ceea ce fac eu aici nu e cizmărie, ci medicină.

— Foarte just, spuse Aufrere. E medicină, sau, mai precis, stabilirea unui diagnostic.

Doctorul nu se întrerupse din lucru, dar aprobă din cap. Cu gesturi scurte şi delicate, tria ghetele, le împerechea, le întorcea, le răsucea, le examina cu cea mai mare atenţie şi, în cele din urmă, le orînduia, potrivit unor legi secrete, pe rafturile fixate în zid. Mirosuri uşoare, complexe şi neliniştitoare, ca tot ce ţine de om, se ridicau peste duhoarea grosolană a pielii, a cleiului şi a smoalei.

— îl înţeleg de minune pe doctor, reluă Aufrere, şi, sperînd să n-am niciodată nevoie de meşteşugul lui, cred în eficacitatea acestei metode. E o metodă ilustră : să-ţi închipui viaţa pe care a dus-o un animal, studiindu-i fosila. Cînd e vorba de om, trebuie să-i studiezi ghetele sau boarfele. Anul trecut, mi-am dat într-o zi o vestă la stopat celor trei surori de pe strada Fcuillantiiies, ştiţi unde, cele trei păpuşi vrăjitoare, care lucrează într-o vitrină, chiar sub privirea profanilor. M-am dus de cîteva ori în peştera acestor Parce, care înnoadă firele rupte. Ei bine, e grozav ! A ! Nu mă gîndesc la stopat, ci la zdrenţele acelea. Nu mai izbuteam să mă dezlipesc de-acolo. Mă uitam la pantaloni, la cute, la pete, la locurile roase şi lustruite, la curburile dezumflate. Tainele pe care le poate dezvălui o pereche de pantaloni sînt îngrozitoare. Nici jiletca nu e mai discretă, ştie şi ea o mulţime de lucruri, despre oboseală, despre sudoare, despre sieste, despre lăcomie. în ce priveşte vesta, nu există nimic mai perfid, spune tot, chiar dacă n-0 întrebi, meseria, vîrsta, obiceiurile, viciile, băutura, tutunul. Şi nu mai vorbesc despre rămăşiţele pe care le poţi scutura din buzunare... Felul acestor buzunare, locul şi aspectul lor, deformările lor, şi asta-i de-ajuns. Şi insignele care rămîn în butoniere. Unele vorbesc, chiar. îmi amintesc de o vestă de stofă englezească, care avea, la rever, o placă mică, smălţuită, cu următorul sfat : *„Have a heart!"* [1] Pur şi simplu ! Pardesiul e mai puţin elocvent, iiindcă-i destul de depărtat de corp, dar povesteşte mai

[1] „Ai inimă !" (F.ngl.).

multe chiar de- cît îi ceri. Puteţi face experienţa. Nu glumesc. I>uceţi-vă la o femeie care cîrpeşte haine şi staţi două ore lingă ea, să vă uitaţi la catrafuse. Cînd toate zdrenţele acelea sînt pe om, nu le vezi bine, atenţia îţi e distrasă de aparenţe grosolane : obrazul, gesturile şi mai ales cuvintele mint. Dar o haină singură, goală, dezumflată ! Are atîta elocvenţă !

— Ah ! Da ! Da, spuse o voce molatică, destul de muzicală, dar tărăgănată. Da, dacă cineva ar vrea să studieze proletariatul, ar putea s-o facă ajutîndu-se numai de încălţăminte, evident... o statistică...

Omul care vorbise, un vlăjgan înalt, îmbrăcat ca un funcţionar cu gusturi de artist, îşi trase distrat barba căruntă şi repetă, clătinînd din cap :

— Numai după încălţăminte, evident...

Legrain ridică din umeri, zîmbi, ciocăni de două-trei ori pe piciorul de fier şi murmură :

Ştii, Rainal, pentru noi, ăştia de-aici, spune mai curînd : societatea

.Era aproape zece noaptea. Izolata de stradă prin obloanele ei de lemn, dugheana lui Legrain nu mai. avea aspect de vizuină, ci de club. Lampa, acoperită cu un cornet de carton, îşi arunca lumina pe masa de lucru a cizmarului. Restul camerei se delecta într-un semiîntuneric odihnitor. Aşezat într-un ungher al încăperii, Salavin p'utea să îmbrăţişeze toată arena dintr-o singură privire : cizmarul, singurul peste care lumina cădea din plin, semăna cu personajul unui tablou de Remlirandt ; foarte aproape de el, se afla tînărul doctor Villard, apoi Aufrere, care se legăna neglijent pe scaun, şi Rainal, omul cu vocea leneşă, care intervenise în convorbire ; un alt vlăjgan, cu faţa colorată, cu o coamă galbenă, ou picioare scurte, scund, dolofan, îmbrăcat cu oarecare îngrijire şi căruia ceilalţi îi spuneau Politzer, închidea cercul. Ceva mai în spate, în umbră, îl puteau vedea pe Devrigny, călare pe alt scaun. îşi scosese haina, fiindcă seara era caldă. în sfîrşit, în cocioaba aceea se mai vedea o siluetă surprinzătoare, o femeie tînără şi foarte frumoasă, care se ţinea perfect dreaptă, sprijinindu-se de perete, cu capul uşor dat pe spate, cu ochii pe jumătate închişi şi cu o ţigară în gură. Uşa din fundul prăvăliei nu era închisă de tor. Geamul ei filtra lumina şi zgomotul unei conversaţii.

— Legrain are dreptate, spuse Aufrere. E o imagine a societăţii.

— Mi se pare, totuşi, murmură omul cu vocea leneşă, mi se pare că numai clementele ieşite din clasa muncitoare...

— Stai puţin, spuse doctorul, dare-şi isprăvise munca misterioasă, de clasificare. Stai puţin şi ascultă-mă o clipă : pe raftul de sus am numărat şapte perechi de pantofi aparţinînd unor burghezi înstăriţi. Separat de ele, în colţul stîng, trei perechi de mare lux, mărci americane, dintre care una a fost purtată de un individ care călătoreşte mult, poartă jambiere, e bătrîn şi se poticneşte în mers. Aici avem încălţămintea unor femei, sînt. burgheze şi cocote : cu neputinţă să faci vreo deosebire, lumea se uniformizează. O menţiune specială pentru pantofii aceştia, aparţinînd unei fete tinere şi elegante, dar fără avere şi căreia i-a murit cineva în cursul anului, fiindcă a dat la vopsit în negru nişte pantofi noi. Dincoace, nişte pantofi de copii : detalii numeroase asupra vieţii de familie, a plimbărilor, a jocurilor, a defectelor mamei sau a calităţilor ei casnice. Iată douăsprezece perechi de ghete şi şapte jerpelituri desperecheate, care reprezintă proletariatul propriu-zis, cum spuneţi voi: un muncitor la terasmente, un şofer — călcîiul e uzat, are amprente de pedale —, doi zugravi etc., etc. ... Asta-i clasificarea generală. Acum să trecem la observaţii particulare. Să luăm, de pildă, gheata asta cu nasturi şi să spunem aşa : individul are cel puţin cincizeci de ani, e funcţionar, celibatar — repet, celibatar —, econom, atent, meticulos, nu prea curat — nu face baie foarte des —, tîrşcşte picioarele, iarna îşi încălzeşte picioarele cu mangal încins, nu se duce niciodată la ţară...

Uşa din fundul dughenii se deschise, şi o voce puternică, poruncitoare, sardonică, continuă :

— ...Citeşte cu sfinţenie *Ecoul din Tarn,* nu poate suferi căpăţîna de viţel, se duce la bordel în prima sîmbătă din fiecare lună.

— Ehei ! spuse doctorul, care rămase un moment uluit, dar cam asta aş fi vrut să spun şi eu, ca să-mi închei analiza.

Urmă o explozie generală de rîs, uşa se deschise de tot, şi un fel de uriaş intră în încăpere.

— Bart, spuse Max Aufrerc, foarte rău că-ţi baţi joc de doctor, n-ai auzit nimic.

— Am auzit tot. Ce-a spus el ţine de romanul poliţist, de expertiza medico-legală, de psihologia amantului gelos şi neglijat, de reportajul pentru marile cotidiene burgheze de informaţii. Fără să-mi fie teamă că greşesc, aş putea inventa braşoave de felul ăsta trei ore în şir : iată pantofii unui capitalist din Tour- coing, îmbogăţit în comerţul cu zahăr ; iată vechiturile unui cămătar, care şi-a căsătorit fata cu un funcţionar de pompe funebre ; iar aici, în vitrină, zăresc pantofii unei tinere aristocrate...

Ciocanul cizmarului izbi nervos în piciorul de fier. Apoi strigă deodată, cu vocea gîtuită :

— Ajunge, Bart ! Sînt pantofii fetei mele.

In tăcerea care se aşternu, îl auziră pe Legrain „smiorcăind greoi. Apoi vocea groasă a lui Bart răsună brusc, cu un timbru rece şi şters :

— Rainal, vino puţin aici, tovarăşul Fontaine are să-ţi spună ceva.

— Poftim ! vin... Dar, zău... bolborosea el, cu o voce cleioasă.

Şi, ridieîndu-se grăbit şi încurcat, dispăru în odaia din fundul dughenei.

■— Tovarăşul Fontaine exagerează, murmură Poiitzer, cel dolofan şi blonduţ. Nu venim aici, să facem şedinţe de comitet.

— Bine ! Dacă găseşti că exagerează, du-te să i-o spui în faţă, spuse un glas naiv şi sîsîit.

Cel care vorbise trase după el uşa din fundul dughenei şi, şchiopătînd puternic, făcu cîţiva. paşi, căutîndu-şi un scaun. Vorbi mai departe :

— Sînteţi grozavi, voi ăştia, că protestaţi mereu, ca nişte şcolari, în loc să vă supuneţi, ca nişte bărbaţi. Dar mi se pare că nu-i nimic de băut aici, şi eu mă usuc, zău aşa !

De la o vreme, tînăra femeie vorbea încet cu Devrigny. Deodată spuse, ridicînd glasul atît de tare, încît toată lumea o auzi : „Doamne ! Cît de încăpăţînat eşti !" Apoi se ridică, se întinse cu oarecare graţie, îşi apucă gîtul frumos cu amîndouă mîinile şi zise, în cele din urmă, rîzînd :

— Ţi-e sete, Beauvoisin ? Pot să-ţi fac un ceai.

— Nu mă încîntă ceaiul dumitale, Stephanie, răspunse Beauvoisin. Dar, în lipsă de ceva mai bun... Dă-i drumul, îţi mulţumesc dinainte. Despre ce vorbeaţi adineauri, pentru ca Bart să considere necesară una dintre obişnuitele lui intervenţii senzaţionale ?

— Doctorul ne-a ţinut o lecţie grozavă despre psihologia încălţămintei, strigă Devrigny.

— De unde ştii ? suflă Stepbaine. Mincinosule, nici nu ascultai.

— Ia loc, Beauvoisin, spuse Aufrere, împingînd spre şchiop un taburet.

Devrigny se înflăcăra.

■— Nu ascultam ? Ascultam cu religiozitate, ba chiar... Uite, Villard, eu accept fără rezerve şmecheria dumitale. Uneori, mă uit la buzele unei femei, din

mulţime, şi-mi spun : ,,E însărcinată". Alteori, mi-e de-ajuns s-o văd cum mişcă picioarele, ca să gîndesc : „Ia te uită, asta-i evreică !"

— O, cînd e vorba de femei, strecură Stephanie, toată lumea ştie că eşti genial.

— Nu, nu-s genial, e exagerat. Am doar bun-simţ, gust, căldură.

— Haide, spuse Aufrere, cu răceală. Nu-ţi mai face reclamă. Cît despre dumneata, Villard, aprob în întregime discursul asupra încălţămintei, ba pot chiar să aduc o mică contribuţie la teza dumitale, o informaţie, care nu-i lipsită de valoare : nu îngădui nimănui să-mi facă ghetele.

— Ţi-e teamă să nu te trădezi ? bombăni Bart, care se ivise iar în uşa din fundul prăvăliei, uitînd de data asta s-o închidă.

— Ei, da ! Mă tem să nu mă trădez. îmi închipui că dacă femeia de serviciu şi-ar strecura mîna în interiorul ghetelor mele, pipăindu-le cocoaşele,. simţind poate uşoara umezeală, inspectînd cutele, găurile, plesniturile...

— Ţţţ... făcu Politzer, cu o voce înnăbuşită, dumneata nu porţi ghete chiar aşa de găurite, dragul meu, nu ne duce...

— Pe scurt, reluă Aufrere, cu 1111 gest de uşoară nerăbdare, la gîndul de a lăsa pe cineva să-mi vadă ghetele prea îndeaproape, cineva care mă cunoaşte şi mă frecventează, sînt cuprins de o pudoare ciudată, pe care n-aş simţi-o, poate, dacă rn-ar vedea gol. Fac excepţie pentru Legrain, confidentul şi prietenul nostru.

Urmară cîteva rîsete, apoi o tăcere, şi doctorul se pregătea să deschidă gura, să spună ceva, cînd Salavin, care urmărea conversaţia cu atenţie, cu fruntea încreţită şi cu privirea trează, spuse deodată, cu vocea lui înnăbuşită :

— Vi s-a întîmplat vreodată să purtaţi ghetele altcuiva ?

— E o idee dezgustătoare, şuieră Max Aufrere, după cum, de altfel, e dezgustător să cunoşti îndeaproape pe cineva.

— Aş putea cita oameni cărora li s-au întîmplat nenorociri mult mai mari, bombăni Politzer.

— E un lucru foarte simplu, spuse Salavin, totuşi e cumplit. Da, dacă vreţi să cunoaşteţi un om, încălţaţi ghetele lui, admiţînd că lucrul acesta" e fiziceşte posibil. Am avut pe vremuri un prieten, care mi se părea inteligent, plin de viaţă, îndrăzneţ şi pe care-l admiram mult. într-o zi mi-a împrumutat pantofii lui, pentru că ai mei erau găuriţi şi trebuia să mă duc la o înmormîntare.

l-am purtat numai trei ore. Nu mă jenau, ba chiar îmi erau cam largi. Totuşi, m-am întors acasă scîrbit şi convins că prietenul meu era contrariul a ceea ce-mi închipuisem despre el, adică un om banal, timid şi cam prostuţ. Din ziua.aceea, am încetat să ţin la el, şi chiar...

Salavin simţi deodată că vorbele lui produceau o tăcere mare în auditoriu şi se opri, cu obrazul în flăcări.

— Şi chiar ? reluă Aufrere, cu interes.

— Ah, murmură Salavin, n-are nici o importanţă...

Bart se plecă spre urechea lui Beauvoisin :

— Cine-i ăsta ?

— Un prieten al lui Aufrere sau al lui Cesar Devrigny, dacă. nu mă înşel. Vine pentru prima oară...

— Ceaiul e gata, strigă deodată tînăra femeie, scoţînd dintr-un dulap vreo douăsprezece pahare.

— Nu sînt sigur că am zahăr în casă, spuse cizmarul, între două lovituri cu ciocanul.

Tînăra femeie rîse cu veselie.

— Am avut grijă să aduc eu. Ştii, doar, că de ceai mă ocup eu, Legrain. Hai, cine-i mai însetat ?

Avea o voce limpede, melodioasă, atît de senzuală şi de caldă, încît, auzind-o, Devrigny sări în sus. Apucă paharul de ceai, îşi fripse degetele, îşi fripse buzele şi înjură în glumă. Apoi Bcauvoisin bău, şi după el toţi cei prezenţi. în timpul acesta, Legrain continua -să ciocănească în piele şi să tragă firul uns cu smoală. Bart aprinsese o ţigară şi fuma, bătînd darabana cu degetele pe masă. Prin uşa care rămăsese deschisă, se zărea acum cămăruţa din spatele dughenei, foarte aglomerată şi luminată de un bec Auer, care licărea convulsiv. Rainal scria pe o măsuţă şchioapă, şi Fontaine, omul cu carnetul, oaspetele actual al lui Legrain, ţinînd deschisă pe genunchi o servietă mare, ticsită de hîrţoage, dicta cu voce scăzută.

— Ei bine, făcu doctorul, cu vocea lui tandră şi nazală, cel puţin vecinii noştri nu-şi pierd timpul.

— Trebuie să recunoaştem, exclamă Legrain, cu admiraţie, că ăsta-i un tip care ştie ce înseamnă munca.

— Şi dumneata nu ştii, Legrain ? întrebă Aufrere.

— Aş ! Eu nu ştiu decît să cîrpesc pantofii rupţi. Vorbesc de munca revoluţionară adevărată, cum o face tovarăşul. Eu militez în orele libere, fac fleacuri, fac ce pot.

— în fond, dumneata eşti un revoluţionar interesat, Legrain, spuse Aufrere.

— Asta-i bună ! bombăni Bart, uriaşul. Asta-i bună !

— Da, spuse Aufrere, ruşinos de interesat. Vrei băutură şi mîncare pentru toţi oamenii, vrei fericire pentru toată lumea, Legrain. Şi dacă, într-o bună zi,

fericirea asta va fi dobîndită, lucru pe care-l doresc din toată inima, ai să te declari satisfăcut şi în mod firesc ai să încetezi a fi un revoluţionar. Pe cînd Bart, aci de faţă, e, dimpotrivă, un revoluţionar dezinteresat, un revoluţionar de o puritate perfectă, ca să zic aşa. Pentru el, revoluţia nu e un mijloc, ci un scop. Cînd lumea va li fericită, Bart şi oamenii de felul lui se vor gîndi numaidecît la o altă revoluţie, pentru că asta-i funcţia lor, asta-i cariera lor.

— Nu cumva, spuse uriaşul, ridicînd din umeri, eşti dintre cei care-şi închipuie că, la sfîrşitul unui război, cu dinamita care a prisosit se poate face ciocolată ?

— Ştii prea bine că nu vă critic, spuse Aufrere, liniştit, încerc doar să vă înţeleg.

— Nu-i prea greu, mîrîi Poiitzer : Bart dă explicaţii publice, benevole, de două-trei ori pe săptă- mînă... Ce-i ? Ce s-a-ntîmplat ?

— E rîndul tău, spuse Rainal, apărînd în pragul uşii de sticlă.

— Bine, mă duc, şopti Poiitzer, cu un zel pe care nu izbutea să-l ascundă bine.

Cu acest prilej, se produse o uşoară mişcare printre cei de faţă, şi doctorul îşi luă pălăria..

— S-a făcut tîrziu, suspină el. La revedere la toată lumea.

Aufrere se ridică şi el, şi, după el, Salavin. într-un colţ al camerei, Cesar şi Stephanie discutau, cu glas scăzut. Tînăra femeie spunea : „Poate. Nu ştiu." în clipa aceea, Bart interveni, fără prea multe menajamente.

— Phanie, spuse el, Fontaine vrea să ştie dacă ţi-ai adus maşina de scris.

— Da, răspunse tînăra femeie, mica mea Corona e aici.

— Atunci, rămîi ?

Stephanie se întoarse spre Cesar şi-i întinse mîna.

— Pot să te aştept, murmură Cesar.

— Nu, mulţumesc. Rămîne pentru altă dată. îţi repet că nu !

Moş Legrain îşi scosese ochelarii şi strîngea mîinile musafirilor. Uşa se deschise, o clipă, spre strada rece, apoi se închise la loc, şi bătrînul puse iar mîna pe cuţit. în prăvălioara plină de fum de tutun mai rămăseseră Beauvoisin, Ramai, Bart, Politzer şi tînăra femeie.

— Casa dumitale, Legrain, spuse Fontaine, ivin- duse în prag, e unul dintre ultimele saloane în care se mai poate sta de vorbă. Felicitările mele.

— Sper că n-ai de gîud, tovarăşe, spuse uriaşul, posomorit, să-l împiedici pe Legrain să primească vi-

zitele prietenilor lui. Lucrul acesta îl face de ani de zile, primeşte oameni care l-au îngrijit, cum e doctorul Villard, sau care l-au ajutat în anumite împrejurări, ca mulţi alţii.

— Nu-i vorba de asta. De altfel, e vorba, pur şi simplu, de disciplină sau de tehnică. După cum ştiţi, pînă la noi ordine, sînt nevoit să lucrez aici. Cine sînt aceşti oameni ?

— Despre nici unul dintre ei, strigă Beauvoisin, nu s-ar putea spune că au sentimente contrarevoluţionare. Sînt intelectuali...

— Iată un cuvînt care nu-î o recomandaţie, i-o reteză Fontaine.

— Se poate, spuse Bart. Să spunem că sînt simpatizanţi. Lenin nu-i iubea pe intelectuali, dar recomanda folosirea lor, la nevoie. Poate că vom avea ocazia să-i folosim pe aceştia.

Fontaine făcu o strîmbătură :

— Nu-l mai cita mereu pe Lenin... Dacă Lenin ar putea învia, ţi-ar spune el însuşi că, cel puţin în materie de doctrină, doreşte să fie depăşit. [1]

— Ei bine ! Depăşeşte-1, tovarăşe, spuse Bart, ridicînd din umeri. De cînd avem onoarea -să te cunoaştem, te tot ascultăm şi ne vine a crede că eşti gelos pe umbra lui Lenin.

— N-am să rămîn veşnic printre voi, spuse Fontaine. Misiunea mea nu poate dura decît trei-patru luni. Mi-ai găsit locuinţa de care ţi-am spus că am nevoie pentru duminică şi luni ?

— Da, în Montmartre.

— Bine, mulţumesc. Cu dormitul rămîn la Lc- grain, aşa cum ne-am înţeles. La lucru. Unde-i dactilografa ?

— Eu sînt, spuse Stephanie.

[1] Deşi simpatia autoiului pentru „prietenii lui Lcgrain" este evidentă, în prezentarea acestora şi a ideilor expuse de ei, precum şi în unele aprecieri care se fac din afară asupra grupului de revoluţionari putem observa prezenţa unor teorii şi constatări expuse confuz şi uneori denaturat pe care, fireşte, nu le putem accepta. Totodată, ţinem *ă atragem atenţia cititorilor că „prietenii lui Legrain", aşa cum, de altfel, reiese şi din text, reprezintă tendinţe diferite ; din grup fac parte, în afară de comunişti şi unele elemente anarhiste, socialist-mic- burgheze ş.a. (nota redacţiei B.I'.T.)

VII

Să ne grăbim, fluieră Fontaine, instalînd în faţa lui servieta imensă, plină cu hîrţoage. Cît despre dumneata, Leg'rain, poţi continua să ciocăneşti, chiar e mai bine aşa !Opriţi pe marginea trotuarului, sub un felinar înalt, César şi Salavin priveau în urma lui Aufrère, care se depărta de ei, în direcţia gării Montparnasse. Deodată, César începu să rîdă.

— Ne-a părăsit, rostind o frază cel puţin istorică, aşa cum face de obicei. Acum pleacă, sigur că vom vorbi despre el două ore. Totdeauna pleacă primul, ca să-i lase pe ceilalţi să discute la nesfîrşit despre un personaj ciudat ca el. Dacă n-ar fi decît pentru asta, şi merită să vorbim despre orice altceva, numai despre el nu. Aşa-i trebuie ! îl cunosc de douăzeci de ani ! Şi de douăzeci de ani e absolut sigur că e stăpînul meu necondiţionat, declarînd de zeci de ori într-un ceas că „face înconjurul fiinţei mele".

— Dar parcă spuneai că vom vorbi despre indiferent ce, numai despre el nu, zise Salavin.

— Ai dreptate. Să vorbim despre altceva. în ciuda mofturilor lui despre arta de a observa oamenii, mă întreb ce caută la Legrain. Eu l-am dus în atelierul cizmarului, dragul meu, l-am dus aşa, la întîmplare. Acum vine la el din ce în ce mai des...

— Văd că nu se înşală, plecînd primul, ne sileşte, într-adevăr, să vorbim despre el.

— Drace, ai dreptate. Hai să vorbim despre altceva. Ce femeie, dragul meu ! Ce femeie superbă !

•— Visezi, Devrigny ? Despre cine vorbeşti ?

•— Despre poloneză, despre Stéphanie Mesrovska. N-ai observat nimic ? Va să zică, nu vezi nimic ? Trebuie să-ţi spun că-l cunosc de mult pe moş Legrain. Nu mă duc la el numai pentru Stéphanie, cu toate că asta insinuează Aufrère. Legrain îmi place. E mai mult decît un om cumsecade. Speră că ani să fiu şi eu comunist, odată şi odată. Asta-i o glumă bună ! Mie-mi place viaţa aşa cum e, puţin îmi pasă de politică. Singurul lucru pe care nu pot să-i sufăr e nedreptatea. Înţelegi, există anumite nedreptăţi, la care mi-e de-ajuns să mă gîndesc, ca să mi se ridice părul măciucă. Nu votez, din principiu. Şi, mai ales, fiindcă nici nu mă gîndesc la asta. Dar mi s-a în- tîmplat de două ori să votez cu revoluţionarii, din cauza unei nedreptăţi. Şi moş Legrain îşi face iluzii în privinţa mea. în schimb, Aufrere...

— Sst !

— Ai dreptate, ai dreptate! Să-l dăm dracului pe Aufrere ! Şi poţi să fii sigur că, pînă la urmă, tot la dracu o să se ducă. Nu zău, dar ce spui ce femeie straşnică, dragul meu !

— Mi se pare că-ţi plac mult femeile, Dcvrigny.

Cei doi oameni coborau pe Aleea Observatorului, de-a lungul grilajului grădinii. Auzind întrebarea, Cesar se opri brusc şi lovi de cîteva ori cu piciorul, energic, în trotuar.

— Ce întrebare ! Dar e singurul lucru care-mi place ! Nu există nimic* în afară de asta ! Nu ! încearcă să mă înţelegi, dragul meu. Totul îmi place, auzi ? Totul ! Dar dragostea ? Asta e absolut altceva. Ia gîndeşte-te puţin. Sau, mai bine nu, nu te gîndi, cel puţin nu te gîndi chiar acum. Urcă o clipă pînă la mine. Locuiesc aici, aproape. E un apartament de holtei, bineînţeles : două camere la cucurigu şi un loc într-un garaj din cartier, pentru maşină. Mai mult nici nu-mi trebuie. Nici măcar nu ţi-am spus cu ce mă ocup. Nu eşti un om curios. Ba da, ba da, eşti curios, dar eşti discret. Ei bine, e simplu : fac asigurări, ca toată lumea, numai că eu procedez cum nu procedează nimeni. Trebuie să-ţi înţelegi vremea. Un tip hotărît, zdravăn, care are smoching, maşină şi o gură ca să vorbească, un tip de genul ăsta poate oricînd să realizeze şaptezeci şi cinci pînă la optzeci de mii de franci pe an. Mie-mi ajunge atîta şi sînt stăpîn pe mine. Ia-o, te rog, înainte, o să urcăm cu ascensorul. Ascensorul are totdeauna marc succes la femei. Cînd ajung sus, la mine, sînt proaspete, trandafirii şi albe la faţă şi spun aşa : „Nu zău ! Ce vedere frumoasă ai !" Ia-o pe-aici, Salavin. N-am să aprind numaidecît lumina, ca să poţi contempla Parisul sub clar de lună. Ah ! Clarul de lună ! Sînt femei pe care asta le hotărăşte numaidecît. Pentru că, vezi, dragul meu, cu femeile nu eşti niciodată sigur de nimic. Poţi să ai atîtea surprize ! Să vezi, de pildă, cum a fost cu Florence. Te uiţi la nasul ei, la maxilar, la glezne, îi priveşti fundul şi-ţi spui : „Ce mai şmecheră !" Cînd colo, a miorlăit toată noaptea. A trebuit s-o alint, să-i spun vorbe dulci. Pe cînd Monique — am să ţi-o arăt o dată —, Mo- nique, care pare atît de fragilă, atît de mărunţică şi de slăbuţă, mă strîngea în braţe, de-ai fi zis că vrea să mă ocrotească, da ! Să mă ocrotească ea pe mine ! Ce mămică... Acum întoarce comutatorul. Am să-ţi dau să bei ceva extra.

Lumina ţîşni, scoţînd la iveală nu o garsonieră boemă, cum se aştepta Salavin să vadă, cu bibelouri japoneze, cu afişe pe pereţi, cu divane şi stofe, ci o cameră burgheză, foarte curată, cu mobilă de acaju masiv, cu o mochetă cenuşie, confortabilă şi cu perdele de catifea.

— Poftim, spuse Cesar, scoţînd din dulap două pahare de şampanie şi o sticlă. Gustă asta. Nu te teme,

e aur curat, lumină. Lasă-mă să-ţi umplu paharul, Salavin. Gustă şi mărturiseşte că e bun. Se spune că, dacă-i arăţi unui arab un lucru grozav, cotcodăceşte de admiraţie, apoi se grăbeşte să adauge : „Dar Dumnezeu e şi mai mare!" Nişte gogoşi, de genul : „Cutare face haine mai frumoase".
Eu, chiar dacă aş bea nectar şi ambrozie, chiar dacă aş vedea minuni cereşti, tot nu m-aş putea împiedica să spun : „Dar să faci dragoste e şi mai grozav !" E uluitor, dragul meu ! Gîndeşte-te numai. Ţii femeia în braţe. E o femeie, o fiinţă ca toate celelalte, ce mai încolo-încoace ! Are o mutrişoară serioasă sau veselă, are griji, prejudecăţi, idei, care sînt poate nişte păreri. Acum o oră îţi vorbea despre nu ştiu ce, despre un taior sau despre preţul apartamentelor, despre muzica negrilor, despre Internaţionala a treia şi, deodată, ai luat-o în braţe, şi totul s-a schimbat. Lucrul acela se întîmplă, misterul, se produce. E un mister, care se produce în interiorul tău şi în interiorul ei. Mai curios e că nimeni nu poate spune în ce punct izbucneşte. S-ar zice că se petrece în astrele de pe cer. în clipa aceea o vezi cum se schimbă la faţă. începe să geamă, cu o voce pe care n-o auziseşi încă niciodată, pe care nici n-o bănui- seşi măcar. Spune nişte lucruri care par să vină din- tr-o altă lume. Şi, deodată, o simţi cum se prăbuşeşte, chiar dacă o strîngi cu toată puterea în braţe, îţi scapă, uită de tine şi pleacă... Devrigny bău, unul după alţii 1, două pahare din licoarea aurită. Mai ia, spuse el, mai ia un pahar, Salavin. Dacă iubesc femeile ? Mă întrebi dacă iubesc femeile ? Aşteaptă să-ţi spun, aşteaptă să-ţi explic mai bine. Ceea ce-mi place e bucuria lor, asta-mi place. Am avut nenumărate femei totdeauna, fiindcă am fost foarte curios să ştiu cum arată cînd vine vijelia cea mare şi le mătură. Este singurul motiv pentru care vreau s-o fac pe lumină, să am o lampă : nu sînt dintre cei care se ascund în întuneric. Poftim ! Da, aşa sînt eu ! Adesea stau în faţa unei femei, care mi-a fost prezentată chiar atunci, şi—i vorbesc respectuos, dar în adîncul inimii mă întreb : „Cum arată în clipa plăcerii ? Deschide gura ? Îşi înghite saliva ? Face : «Ah ! Ah !» ?" Cîteodată îmi spune că nu ştie ce înseamnă plăcerea şi vrea s-o mîngîi. De pildă, cînd e vorba de fetele bătrîne. "Nu rîde, dragul meu. Nu, nu ! Ştiu că nu eşti un om în stare să-şi bată joc de orice. Fetele, ei bine, da, le iubesc. Aş vrea să le iubesc pe toate. Dacă lumea n-ar fi atît de idioată, aş vrea să le pot oferi tuturor dragostea, dragostea asta, pentru Dumnezeu ! Sînt unele care au un aer sfîrşit, zău aşa, ai zice că nu Ic interesează. Spune-le numai o vorbă dulce şi caldă, şi ai să vezi că-şi recapătă coloritul şi avîntul, ai să vezi că privirea începe

sa le strălucească şi că pieptul le saltă, de parcă ar avea ceva dedesubt. Devrigny îşi propti tacticos coatele pe masă şi, cu degetele înfipte în coama lui roşcată, începu să viseze. Se spune, dragul meu, că sînt bărbaţi cărora le plac bărbaţii. Mă întreb dacă aşa ceva poate exista. Ce mizerie ! Dar eu, cînd fac eu dragoste, întruchipez jumătate din univers, care se culcă cu cealaltă jumătate. Nu spui nimic ? Poate că te uimesc. Poate chiar că te dezgust. Ce să-i faci ? Aşa sînt eu, dragul meu. Toate femeile ! Am făcut dragoste cu femei care erau încă nişte fetişcane, cu altele care erau aproape nişte babe şi care încă mai erau frumoase, te rog să mă crezi. Şi pe toate cu care n-am făcut dragoste le-am posedat în adîncul inimii. Mi le-am închipuit făcînd dragoste, chiar şi pe cele care au trăit în alte vremuri... Chiar şi... Cesar coborî glasul, închise un ochi, zîmbi ciudat şi spuse în şoaptă : Uite, chiar şi pe nevasta ţarului, da, pe nevasta ţarului din vremea cînd eram noi puşti... Am văzut-o într-o fotografie din *Petit Parisien.* Ah ! Nu le fac nici un rău. Nu doresc decît să le fac plăcere. Poate că singurul lucru care mă interesează e plăcerea lor, fiindcă e şi plăcerea mea. Le alint, la mîngîi, le spun tot felul de prostii şi, deodată, pac ! pac !, fac dragoste cu ele ! César se ridicase în picioare, într-o destindere bruscă. Se frecă la ochi, de parcă atunci s-ar fi trezit. Te uiţi la mine, spuse el. Bineînţeles, ţie nu-ţi vorbesc despre lucrurile astea cum i-aş vorbi, dacă aşa ceva s-ar întîmpla vreodată, ereticului de Aufrére. Ştii că-i protestant ?

Salavin făcu un gest afirmativ din cap şi spuse :

— Parcă ne-am înţeles să vorbim despre orice, numai despre el nu.

César sc plesni energic, de două-trei ori, peste coapse.

— Ai dreptate, dragul meu. Uitasem de el. Hai să ieşim, vrei ? S-a făcut aproape două. Te duc pînă acasă.

Cînd ajunseră în stradă, Devrigny îl luă prieteneşte de braţ pe Salavin şi merse multă vreme fără să spună nimic. Apoi rosti, preocupat :

— Da, e cel mai frumos lucru de pe lume şi cel mai straniu, totodată. Nenorocirea e că nu înţelegi o iotă din ce se petrece. în fond, despre ce e vorba ? Ce-o fi însemnînd ? De fapt, nu ştii prea bine nici ce simţi tu, clar nu ştii nimic nici din ce simt ele alături de tine. Le-am cerut foarte des să-mi explice, să-mi strige ceva în clipa în care se întîmplă. Aş ! Unele au rîs, altele s-au înfuriat. Unele s-au intimidat şi n-au mai îndrăznit să continue. Foarte rău î N-o să ştim niciodată nimic. Mai făcu cîţiva paşi şi, des- creţindu-şi sprîncenele, izbucni în rîs : Puţin îmi pasă că nu ştiu. Sigur e că, dacă ar trebui să nu mai fac dragoste, aş prefera orice...

— Cum, adică, orice ? întrebă Salavin, ridicînd din umeri. Cînd n-ai să mai poţi face dragoste, ai să fii, sa zicem, ofiţer al Legiunii de Onoare, consilier general, preşedinte al Ligii drepturilor omului, mai ştiu eu ce ? Ai să te consolezi cu altceva.N-am să mă consolez, strigă César, lovind din picior. Aş prefera indiferent ce !

— Chiar să mori ?

Devrigny scutură, furios, din cap.

-— Chiar să mor.

Cei doi ajunseră în clipa aceea pe strada Pot-de- Fer, sonoră ca un cavou.

— Ai dreptate, Devrigny, spuse Salavin, strîngînd mîna roşcovanului. Ai dreptate, poloneza aceea e o femeie extraordinară.

VIII

Venind dinspre şesurile radioase, vara asedie Parisul, apoi îl luă cu asalt. Arşiţa cerului coborî pînă în fundul curticelelor prismatice, în care pînă şi praful, şi gunoaiele păreau întemniţate. Chemarea sfî- şietoare a solului înnăbuşit îşi făcu loc în crăpăturile dintre pietre. Mirosurile vegetale, purtate de toanele vîrtejurilor, se aventurau pînă în inima străzilor pline de urlete şi-şi dădeau sufletul în mirosul de benzol şi de ulei ars. Toate fiinţele însufleţite aflară, cel puţin o clipă în fiecare zi, ce înseamnă nostalgia unei vieţi mai sincere şi mai naive.

Salavin rămînea nesimţitor la aceste emoţii elementare. Nu fiindcă s-ar fi lăsat pradă unor letargii dulcege, visarea lui părea că are un ţel, părea~sigură de o ieşire, dar gravita acum într-o orbită, în interiorul căreia anotimpurile nu mai au nici o autoritate.

Se trezea dis-de-dimineaţă, gonit din somn de un val de gînduri încăpăţînate. îşi încrucişa mîinile sub cap şi privea cum, asemenea unui proiect pe care l-ar fi avut la îndemînă mai întîi, dar care i-ar fi fost smuls după aceea, întunericul, răspîndit de ceaţa matinală, creştea la început şi se topea după aceea pe plafonul camerei.

Cîteodată, Marguerite se speria brusc de meditaţia aceea încordată, pe care o simţea prezentă lingă ea. Deschidea imediat ochii ei luminoşi şi plini de spaimă, privea o clipă faţa lui Salavin, apoi, oftînd adînc, închidea iar ochii.

Salavin se îmbrăca, sorbea o ceaşcă de cafea, se silea să rostească, de faţă cu soţia şi cu maică-sa, cîteva vorbe prieteneşti sau cel puţin inteligibile, apoi imediat, fără să caute pretexte, fără să atribuie dispariţiei lui un scop, fie şi himeric, fie şi iluzoriu, se zvîrlea pe scări şi ieşea în stradă.

Pe vremuri, Salavin mai căuta pe străzile Parisului o singurătate paradoxală, dar categorică. Mersul pe lîngă zidurile caselor, ca pe lîngă nişte faleze fremătătoare, traversarea unor vîrtejuri dese de oameni, cărora nu le acorda nici cea mai mică părticică din sine însuşi, întoarcerea, la orele de Vîrf, cînd trebuia să despice adevărate puhoaie impetuoase de oameni, al căror zgomot leagănă şi izolează totodată, aceste acţiuni alcătuiseră ani de zile o satisfacţie amară, satisfacţia favorită a lui Salavin. Şi acum, ca şi cum s-ar fi scuturat brusc din această toropeală otrăvită, Salavin îşi lua o figură aspră şi se zvîrlea în jungla pariziană. Umbla pe trotuare cu paşi care nu mai erau somnoroşi, ci nervoşi şi oarecum agresivi. Privirea pe care o plimba asupra trecătorilor părea încărcată de întrebări stăruitoare şi solemne. Trecuse timpul cînd, pentru a evita întîlnirca cu un cunoscut, ar ti fost îu stare să inventeze ocoluri complicate. Salavin nu se temea de nimeni, dimpotrivă, căuta, cum spusese într-o zi.

Se ducea adesea la Aufrere şi tot atît de des la Devrigny. Sosea totdeauna pe neaşteptate şi nu se scuza decît în treacăt, ca un om ce se consideră eliberat de subtilităţile politeţii. Izbutea destul de uşor să-şi atragă interlocutorul într-o convorbire asupra vreunui subiect arzător. Asculta cu lăcomie, cu sprîncenele încruntate, cu maxilarele strînse. Răspundea din cînd în cînd, uneori cu furie. în unele cazuri, scotea din buzunar o bucăţică de hîrtie, pe care însemna în grabă cîte ceva. îi făcea plăcere să meargă la Legrain, fie singur, fie cu vreunul dintre cei doi prieteni ai săi. Petrecea aici clipe patetice, în fumul de tutun şi în zgomotul disputelor.

întorcîndu-se seara acasă, aştepta să se elibereze masa din sufragerie. Instala numaidecît pe ea tot felul de hîrţoage, călimara, sugativele, peniţele şi se apuca de lucru. Din asta trăia, din redactări sau copii, pe care le putea lua acasă şi la care lucra în grabă noaptea, pentru ca ziua să aibă sentimentul că e independent.

Se întîmpla ca Marguerite să se aşeze şi ea sub lumina lămpii, sperînd nu o adevărată convorbire, pe care munca lui Salavin o făcea puţin probabilă, ci unul

dintre acele dialoguri fără cuvinte, în cursul cărora inimile se încălzesc şi se dezleagă, pînă ajung să bată împreună, într-o tăcere îndurătoare.

Uneori, tocul de conţopist al soţului ei nu mai cînta peste paginile albe. Salavin visa, cu ochii întredeschişi, cu fălcile frămîntate într-o imperceptibilă mişcare de rumegare. Şi Marguerite aştepta, cu răsuflarea tăiată brusc, cu speranţa absurdă ca din gura aceca chinuită să iasă un cuvînt milostiv şi împăciuitor. Salavin îşi depărta buzele şi spunea : — Dacă aş muri mîine, ar însemna că sufletul meu n-a folosit decît unor scopuri nevrednice.

Marguerite se hotăra să respire, după ce-şi stăpînea multă vreme răsuflarea şi ofta. Ridica ochii, arunca o privire întrebătoare asupra acestui om, copleşit de o nefericire atît de inexplicabilă. Apoi încerca să-i dea o frîntură de răspuns : „Dar ştii prea bine, Louis..." şi, dîndu-şi seama cît de dezarmată era compătimirea ei, începea să se bîlbîie, se oprea, clătina din cap şi înghiţea o salivă imaginară.

Dacă Marguerite încerca, cu timiditate, să-i amintească de ora tîrzie, se înfiripa următorul dialog :

— Trebuie să termin pînă mîine treaba asta.

— Va să zică, ai să lucrezi toată noaptea ?

— Da.

— Era mai bine să fi rămas ibri acasă şi să fi scris în timpul zilei.

Salavin îşi înălţa capul şi-şi pironea privirile în infinit. Cînd se hotăra să răspundă, totul se cufunda în mister.

— Am trecut de patruzeci de ani ! Nu mă cunosc decît pe mine şi ceea ce ţine de mine. E timpul să văd lumea.

— Care lume ?

Salavin o privea pe Marguerite cu o stăruinţă distrată. Apoi desena cu arătătorul ceva în aer.

Şi aşa trăiau, una lîngă alta, în neputinţă de-a ajunge la o înţelegere, aceste două fiinţe tremurătoare. Dar cu încrederea înverşunată a femeilor care, pînă şi în înflăcărare, pînă şi în entuziasm, aduc virtuţile supreme ale inerţiei, Marguerite nu-şi mărturisea nimic pe faţă, dar continua să spere că, printr-un efort de sacrificiu şi de vigilenţă, va sfîrşi prin a înţelege, prin a aduce mîntuire.

Cînd maică-sa era de faţă, Salavin devenea şi mai prudent. Bătrîna doamnă petrecea ore în şir, lîngă fereastră, lucrînd cîte puţin cu acul. Din timp în timp, se făcea foarte alba la iaţă, lăsa să-i cadă pînz.a

y* ft9şi acul cu aţă pe genunchi şi-şi ducea la inimă mîna transparentă. Cînd îşi recăpăta calmul, privea cu o milă sfîşietoare spre cele două fiinţe, care alcătuiau pentru ea un univers atît 3e limitat, atît de vast, atît de familiar şi totodată atît de nelămurit. în aceste clipe, prin muţenia lui şi prin afectarea unei indiferenţe visătoare, Salavin părea mai atent ca oricînd să nu se trădeze.

Totuşi într-o zi, cînd, rămas singur cu maică-sa, Salavin, lăsînd să-i cadă tocul dintre degete, se cufundă, cu buza superioară tremurătoare şi cu respiraţia tăiată, în contemplarea cine ştie cărei imagini zguduitoare, bătrîna doamnă rosti, cu voce scăzută şi rugătoare, următoarele vorbe incomprehensibile :

— Aşteaptă, Louis ! Mai aşteaptă puţin !

Mai surprinzător e că Salavin nu răspunse nimic, ba chiar nici nu păru mirat.

IX

Au frère şi Salavin urcau împreună o stradă de pe colina Sainte-Geneviève.

— Va să zică, asta-i cartierul dumitale.

— Da, cam pe-aici m-am născut. Mi-am petrecut toată viaţa pe aceste străzi. Cunosc fiecare lespede.

— Ce străzi ciudate ! Şi-au păstrat pînă şi vechile nume. Am trecut pe strada Cheval-Vert şi pe strada Postes. Iată-ne în piaţa Estrapade. Ascultă, Salavin, ştii că piaţeta asta e celebră în analele religiei reformate ? Bănuieşti cam ce se înţelege prin *estrapade ?*

— Dacă nu mă înşel, era o tortură.

— Vorbeşti despre asta cu o linişte de admirat.

— Nu ştiu exact ce era, ba chiar pot să-ţi mărturisesc că nu m-am gîndit niciodată la asta, deşi am străbătut piaţeta de mii de ori. -

— Priveşte această piaţetă liniştită, Salavin. Ard să-ţi explic ce însemna o *estrapade.*

— E neapărat necesar ? întrebă Salavin, cu o umbră de nelinişte.

— E totdeauna necesar să afli un lucru nou. Vezi dumneata, dragul meu, pentru această tortură, se ridica — fără îndoială, chiar pe locul unde ne aflăm noi — un fel de spînzurătoare destul de înaltă. Pacientul, legat fedeleş, după ce i se agăţase de .picioare un pietroi sau un butuc, era ridicat, cu ajutorul unui cablu şi al unui

troliu, pînă în vîrful spînzurătorii. Apoi i se dădea drumul, să cadă dintr-o dată, dar nu pînă jos, înţelegi, Salavin ? Ci numai atît cît să i se desfacă balamalele, să-i plesnească, de pildă, tendoanele mîinilor şi ale gleznelor. Atunci era înălţat din nou, apoi din nou zvîrlit. Au existat oameni care au dat dispoziţii pentru această muncă, alţii care au îndeplinit-o, alţii care au privit sau au supravegheat execuţia, şi în timpul acesta căscau, poate, sau moţăiau. Stai,* stai puţin, pînă aici n-a fost decît o glumă. Cînd era vorba de un osîndit de frunte, de un eretic, probabil unul dintre coreligionarii mei, tortura aceasta era iscusit combinată cu arderea pe rug. Vinovatul era zvîrlit în flăcările şi în jăratecul unui rug, pe care era menţinut cîteva minute. Cînd urletele încetau, şi condamnatul era pe punctul de a da ochii peste cap definitiv... Dar ce-i, Salavin, de ce te-ai oprit ? Ce-i cu dumneata ?

— Nimic.

...Deci, cînd s-ar fi putut crede că nenorocitul îşi va da sufletul, era înălţat cît se poate de repede deasupra flăcărilor, pentru ca, peste cîteva clipe, săfie din nou cufundat în ele, cu succes. îţi dai seama, era o plăcere care trebuia să dureze...

— Taci ! Taci ! strigă Salavin, cu vocea răguşită.

— Ce palid eşti, dragul meu ! Ah ! Ce inimă simţitoare !

— Taci ! repetă Salavin.

începu să clănţăne din dinţi şi, apucînd cu amîn- două mîinilc braţul lui Aufrere, spuse :

— Cînd sînt silit să mă gîndesc la lucruri de acest fel, aş vrea...

— Ce-ai vrea ? Pentru Dumnezeu !

— Aş vrea să calc în picioare toată omenirea, ca pe o fiară răufăcătoare, s-o strivesc, s-o distrug din- tr-o lovitură.

— Chiar şi pe nevinovaţi ?

— Nu există nevinovaţi.

— Trebuie să recunoşti că eşti lipsit de sînge rece şi că o conversaţie cu dumneata e o problemă complicată. Mi-aminteşti de Robinson Crusoe, care i-a exterminat pe sălbatici trăgînd cu flinta în ei, să-t împiedice să se mănînce unii pe alţii. Sper că n-am să te jignesc, Salavin, dacă am să te rog să nu mă mai strîngi aşa de tare de braţ...

— Ah, reluă Salavin, slăbindu-şi strînsoarea, cum se poate gîndi un om la astfel de lucruri, fără să se înnăbuşe de ruşine ?

— Află, răspunse Aufrere, că mă simt foarte puţin solidar cu ceea ce se numeşte omenire. De altfel, n-am intenţia nici s-o îndrept, nici s-o reformez şi nici s-o apăr împotriva ei însăşi. Mă mulţumesc s-o privesc. Sînt momente cînd merită.

— Şi-n adîncul sufletului dumitale nu auzi o voce, care cere dreptate, răsplată şi pedeapsă ?

— Dacă o astfel de voce ar avea vreodată indiscreţia să se manifeste, i-aş porunci să tacă. Filozofii pudraţi şi plîngăreţi din secolul al XVFII-lea s-au complăcut să adauge şi un element de ridicol în veleităţile cele mai prosteşti. Eu aparţin unei epoci care ar putea considera grandioasă înlocuirea unei burleşti pretenţii moralizatoare prin noţiunea strictă şi înţeleaptă a cunoaşterii, ar trebui să spun „cunoaşterea pură", dacă nu m-aş teme să par, în ochii dumitale cel puţin, că abuzez de acest calificativ.

— Atunci, de ce-ţi place să frecventezi nişte oameni a căror ambiţie este, pare-mi-se, destul de refor-

matoare, din moment ce vor să reconstruiască lumea după placul lor ?

— Aşteaptă puţin, Salavin, ridici, fără nici- o rînduială, tot felul de probleme. în primul rînd, vina, care e foarte aproape de sufletul meu şi care se referă la ceea ce-aş numi principiul unei elite. Ţi-am mai spus, doar, că sînt prea puţine şanse ca lumea întreagă să se consacre spectatoratului. Dacă s-ar prezenta o astfel de eventualitate, observatorul ar trebui să se mulţumească să observe alţi observatori, ceea ce, în definitiv, ar putea fi un joc destul de atrăgător. Deocamdată, însă, spectatorii puri sînt destul de rari, astfel că prefer să vînez pe anumite terenuri rezervate. Ba chiar acesta e motivul pentru care m-am depărtat de excelentul domn Mayer, căruia te rog să-i transmiţi salutări din partea mea, cîncl vei avea prilejul. De dumneata nu trebuie să mă tem ca de un rival serios ; de altfel, mi-ai declinat ofertele. Sînt aproape singurul, în genul meu, care evoluez în acest domeniu, şi, cel puţin provizoriu, iată constituită societatea ce-ţi recomand ca model : de o parte, cîţiva oameni, care se frămîntă, muncesc, se ceartă, se adună sau se iau la bătaie, adică, pe scurt, se realizează zi de zi în suferinţă şi bucurie ; de cealaltă parte, o inteligenţă impasibilă, care priveşte, ascultă, cîntăreşte, judecă şi raţionează.

•— Eşti sigur că nu poate să te cîntărească şi pe dumneata ? Crezi cu adevărat că nu vei fi niciodată judecat ?

— Asta ne călăuzeşte spre a doua problemă, şi anume problema materialului folosit. Cred că nu ţi-c greu să înţelegi, Salavin, că un spectator încercat nu se va da în spectacol în faţa unor indivizi pe care are intenţia să-i studieze. Nu cred că-ţi închipui o broscuţă care ar pune întrebări fiziologului. Trebuie să-ţi alegi materialul. în ce mă priveşte, mă interesează mai ales oamenii care, din cauza propriilor lor pasiuni, sînt lipsiţi de orice curiozitate. Prietenul nostru Devrigny — l-am numit la întîmplare, pentru că-l cunoşti şi dumneata — este, prin excelenţă, omul care-şi acordă sie însuşi tot interesul de care e în stare.

— Zău ? Şi... eu ? Ca să schimbăm exemplul.

— Vai, spuse Aufrere, cu un zîmbet serafic, pe dumneata, Salavin, nu mi-a> îngădui să te consider drept un spectacol ! Cu oamenii care vin la Legrain nu mai e aşa. E un material uman excelent. Adaug o dată pentru totdeauna cuvîntul ,-,uman". Bănuieşti, dragul meu, că divagaţiile romantice asupra naturii îmi inspiră

oarecare repulsie. Singurul spectacol e omul. Acestea spuse, să ne întoarcem la prietenii noştri din strada I.yonnais. Ai rostit adineauri un cu- vînt, pentru care toate elementele politice din acest club mixt te-ar privi nu cu furie, ci cu milă. Nu-i aşa că ai pronunţat cuvîntul „reformă" ? Vai ! Vai ! Teme-te de vorbe, Salavin, şi nu confunda reforma cu revoluţia. Din toată banda asta nu există decît un singur om în stare să mai vibreze şi acum ia cuvinte ca : fraternitate, justiţie, umanitate etc. ...Toate aceste vechi mofturi îl mai înduioşează pe moş Legrain, singurul supravieţuitor al unei epoci încheiate, care este astăzi paleontologică. Ceilalţi sînt nişte creiere reci, îndopate cu cifre statistice. De altfel, toţi aceşti indivizi sînt fericiţi că, graţie cîtorva spirite viguroase, s-au eliberat de ideologia sentimentală în care se tolănea revoluţia, de aproape un secol. Oamenii aceştia nu sînt lipsiţi de oarecare sinceritate. Bart, ştii, uriaşul, a publicat săptămîna trecută un articol prost scris, dar plin de nerv, în care declara că e timpul să terminăm cu idcea de libertate, idee burgheză, paralizantă şi contrarevoluţionară. Nu te indigna. Ascultă ! Priveşte ! în articolul acesta, care a obţinut un mare succes, n-ai să găseşti nici braşoave, nici toane. Dacă astfel de indivizi se joacă de-a libertatea, adio revoluţie !

— Ţi se pare că acest Bart e un om inteligent ? întrebă Salavin.

— Nu există o singură inteligenţă, ci mii de inteligenţe. Bart are, ca toată lumea, forma lui de inteligenţă, care se adaptează destul de bine funcţiei ce şi-a ales. E un om excepţional de puternic, ceea ce înseamnă totdeauna ceva. Are oarecare talent oratoric, o voce foarte puternică şi multă îndrăzneală. Din el va putea ieşi sau, mai bine zis, ar putea ieşi un conducător.

— Fiindcă are o voce puternică ? Dar atunci...

— Dragul meu, indiferent de regimul politic, oamenii aflaţi la putere sînt totdeauna nişte vorbitori excelenţi. Cei care nu ştiu să vorbească rămîn nişte funcţionari. Dar, ca să ne întoarcem la clubul Legrain, gîndeşte-te la Politzer şi la Rainal : sînt funcţionarii revoluţiei. Nişte oameni şterşi, fără relief, fără venin, care au nimerit în revoluţie, dar care ar fi putut nimeri tot atît de bine la poştă şi telegraf, sau la asistenţa publică. Fac mai departe munca revoluţionară, pentru că au un salariu fix şi o familie de hrănit. îşi schimbă nuanţa opiniilor, cînd li se ordonă de sus. Dacă n-o schimbă cu destulă promptitudine, sînt daţi afară şi—şi pierd slujba.

— în privinţa lui Politzer şi a lui Rainal, ai cu siguranţă dreptate. Dar cît priveşte pe Beauvoisin, nu, sînt sigur că nu. Am vorbit, de mai multe ori cu el. Sînt convins că băiatul ăsta e bun, sensibil şi inteligent. Da, foarte inteligent.

— Dar nu spune nimeni altfel. Beauvoisin e, fără îndoială, cel mai inteligent din toată banda şi cel mai intelectual. Tocmai de aceea, situaţia lui în partid c ştearsă şi veşnic compromisă. De vreo doi-trei ani a fost exilat într-o muncă de bibliotecă : cercetări, traduceri, exegeze. Nici nu ştii, dragul meu, cît de mult se aseamănă organizaţia acestui mare partid cu organizaţia iezuiţilor. Da, întocmai, a iezuiţilor ! Potrivit cu capacităţile lor, iezuiţii sînt împărţiţi în predicatori, duhovnici, profesori şi cercetători sau savanţi de bibliotecă. Făcînd excepţie de aceste nuanţe, partidul îşi foloseşte oamenii cu o înţelepciune aproape asemănătoare. Are partizani fără robă, şi tot aşa are şi predicatori, duhovnici, profesori. Are neapărat şi şoareci de bibliotecă, iată de ce Beauvoisin lucrează cincisprezece ore pe zi la nişte hîrţoage plicticoase. Fiind conştiincios, se extenuează. Ceea ce nu-l împiedică, cre- de-mă, să-şi judece tovarăşii cu multă fineţe şi pătrundere.

— E cultivat, serios şi muncitor. De ccf nu pleacă de la ei ? De ce nu-şi reia libertatea ?

— Dar, scumpul meu prieten, Beauvoisin e convins, e sincer. Cusururile oamenilor nu izbutesc să întunece cauza în care ei cred. Beauvoisin e victima inteligenţei şi prizonierul convingerii lui. Există o logică revoluţionară, aşa cum există o logică monarhistă. Şi logica aceasta e atît de riguroasă, încît, dacă-ţi place cît de cît să judeci, e mai bine să nu-ţi bagi nasul în ea. Gîndeşte-te iar la călugări : acceptarea totală şi resemnată a unei discipline...

— Fiindcă veni vorba de disciplină, ce părere al despre Fontaine ?

— Ah ! Fontaine...

•— Hai, spune ! exclamă Salavin, după o tăcere prelungită.

— îmi rezerv părerea. Nu ştiu nimic despre omul acesta. Nu e un funcţionar, e un profesionist, un tehnician al revoluţiei, ghicesc asta din unele amănunte. Depinde de împrejurări, să devină un şarlatan sau un om de geniu. Mă interesează...

— Te nelinişteşte ?

— în ce măsură ? Şi de ce ? Mi se pare că ţi-am mai spus că nu-mi place să mă neliniştesc.

— Ciudat lucru, murmură Salavin, cînd vorbeşti despre oameni, îmi aminteşti de Paul Denoyez... Nu-l cunoşti ? Profesorul de zoologie. Am asistat, pe vre--- muri, la cursul lui despre crustacee.
Aufrere începu să rîdă.
—> Acum îţi joci şi dumneata micul rol de spectator, faci antrenament pe pielea mea. Felicitările mele !
Salavin făcu un gest de nerăbdare.
— Nu, spuse el, e o întîmplare. Nici măcar n-am încercat să schimb vorba. Voiam să discut despre femeia aceea...
— Care femeie ?
— Femeia aceea, care se numeşte Stéphanie.
— Poloneză, cehă, letonă, sau cine ştie ? Să spunem că e poloneză. Cc-i cu ea ?
— Voiam să te înti'eb ce părere ai.
— N-am nici o părere, dragul meu, răspunse Aufrere, cu un zîmbet rece. în schimb, mi se pare că César...

[1]
Salavin îl privi pe furiş pe Aufrere.
— Nu voiam să ştiu părerea lui César, ci părerea dumitale.

— Nici una, Salavin.Pe femei nu le observi ? Le găseşti nevrednice de atenţia dumitale ?
Aufrere, enervat, mişcă " de două-trei ori din sprîncene.
— Observ femeile cînd e cazul.
— Dar cu prudenţă.
S-ar fi zis că o roşeaţă uşoară trecuse, ca o umbra, pe fruntea lui Aufrere.
— Dragul meu, reluă el, nu spune prostii. Faţă de femei, un spectator pur trebuie să adopte, o dată pentru totdeauna, o atitudine hotărîtă şi bine definită.
— Nu te apropii niciodată de ele ?
Aufrere îşi recăpătase cu desăvîrşire stăpînirea de sine şi ridică din umeri.
— îmi ceri, spuse el, confidenţe foarte delicate. Respect o regulă absolută : nu rămîn niciodată între patru ochi cu aceeaşi femeie mai mult de-o oră şi n-o văd în total decît o singură dată. Ai înţeles ? Graţie acestei metode riguroase, sînt cruţat de toate necazurile şi de toate prostiile dragostei, fără să mă lipsesc de micile ei bucurii. Zîmbeşti ?
Salavin clătină din cap.
■— Nu, spuse el, te admir.

X

Devrigny e în picioare în faţa ferestrei şi se bărbiereşte. Cu o mînă energică, dar uşoară, că-lăuzeşte pe obraji nu un aparat de ras mecanic, ci un brici zdravăn, de modă veche, cu mîner de corn.
Cînd se întrerupe din vorbă, să efectueze o fază delicată a operaţiei, se aude geamătul firelor de păr.
— Unele nu înţeleg nimic. Altele sînt grozave, înţeleg totul. Şi, cum îţi spuneam, mă aflam ele cincisprezece zile la Bruxelles, cu o mulţime de treburi pe cap. Cinam aproape în fiecare seară la Van Broek, asociatul meu din vremea aceea. Ne- vastă-sa era bolnavă, de casă se ocupa o vară, o fată înaltă şi liniştită, cam ţeapănă, dar frumoasă, cu un decolteu regesc. Nu mai ţinusem o femeie în braţe de două săptămîni. Cînd aveam timp să mă gîndesc la aşa ceva, mă apuca un fel de turbare. Simţeam nevoia să strîng la inimă ceva viu şi cald. Şi mă pregăteam să plec în Anglia ! Cu o oră înainte de plecarea trenului, m-am pomenit singur, în sufragerie,

cu fata aceea frumoasă. Deodată am simţit că-mi năvăleşte sîngele în urechi şi am început să văd tulbure. Ce să-i faci ?! îmi dau seama că am să spun o grozăvie. Nu mai puteam. „Domnişoară, ţ-am spus, te implor, fă-mi un mare serviciu..." M-a privit drept în ochi şi a aşteptat, fără să răspundă. „De foarte multă vreme, i-am spus, de vreo doi ani, poate — crede-mă, nu min-ţeam, două săptămîni pentru mine sînt cît doi ani pentru alţii —, de doi ani de zile, i-am spus, n-am mai avut fericirea de a strînge în braţe, cu afecţiune, o fiinţă sănătoasă, frumoasă, fermecătoare. Vă rog, domnişoară, nu vă supăraţi, numai o clipă, numai treizeci de secunde, numai cît să respir, vă rog să mă strîngeţi, să mă strîngeţi tare de tot cu braţele dumneavoastră frumoase. Nu vă cer decît atîi, domnişoară, atît, şi nimic mai mult."

— Şi ' atunci ? întrebă Salavin, văzînd că César rămăsese nemişcat, cu briciul în aer.

— Ei bine, dragul meu, am simţit că, după ce fusesem roşu la faţă, am început să mă îngălbenesc, ba chiar să transpir. Era sudoarea agoniei, scumpul meu. Mi-am dat seama că eram gata să pun mina pe cuţitul de pe masă şi să jmă omor în faţa aceste» femei frumoase, ca să-i dovedesc... Ce anume, dragul meu ? Să-i dovedesc orice. M-a privit o clipă, apoi a pus pe masă cartea pe care o avea în mîini şi am înţeles că are să-mi întoarcă spatele şi are să plece. Dar n-a făcut asta, dragul meu. A încruntat din sprîncenc, a respirat adînc şi, fără o vorbă, m-a luat de gît şi m-a strîns, auzi ? M-a strîns tare, m-a sLrîns cu duioşie... Ei, drace ! M-am tăiat.

— Şi pe urmă ? întrebă Salavin.

Devrigny îşi privi oaspetele, mirat.

— Pe urmă ? Dar asta-i tot, dragul meu. Şi e un lucru admirabil, te asigur. Pe urmă ? Păi, ca şi-a văzut de drumul ei, eu mi-am văzut de-al meu ! Dar te rog să mă crezi că niciodată, niciodată n-am simţit ceva asemănător. Ce ciudat e un trup, nu-i aşa ? Să fie oare cu putinţă ca toate astea să n-aibă nici un înţeles ?

— Care anume, toate astea ?

Devrigny îşi contemplă cu atenţie oglinda şi nu răspunse nimic.

— De multă vreme nu mai caut nici un înţeles în chestiunile privitoare la trupul meu, spuse Salavin. Din cînd în cînd, simt ceva într-un picior, sau într-o mînă, sau în gît. Ceva care mă doare îngrozitor. Mă uit, caut şi nu văd nimic. Absolut nimic. După două zile, durerea dispare şi nu mai aud niciodată nimic despre ea. Ce-a

vrut să spună trupul meu, cu durerea aceea ? Cine îmi dă un avertisment, trimiţîndu-mi această durere ?

Devrigny lăsă jos briciul şi întoarse spre musafir un obraz, pe care era întipărită o expresie de naivitate.

— Dar ce, ţie ţi-e frică ?

— De ce să-mi fie frică ?

— De ceva, de cineva, nu ştiu, de orice. Eu îmi spun că oamenii fricoşi se tem de nenumărate lucruri. După cum ştii, am o soră, o soră mai în vîrstă decît mine şi care nu-mi seamănă de loc, e plină de teamă, scumpul meu, e întruchiparea fricii. Şi-a închipuit că dacă se apucă să creadă în Dumnezeu — trebuie să-ţi spuin că n-am fost crescuţi în spirit religios —, se va teme mai puţin. Şi, atunci, a început să creadă. Ce crezi că s-a întîmplat ? E la fel de fricoasă, ba chiar mai fricoasă ca înainte. Se teme de viaţa asta, se teme de viaţa de apoi, se teme de una, se teme de alta. E o nebunie !

— Ah, spuse Salavin, teama-i o vocaţie. Oamenii fricoşi îi invidiază pe cei care nu sînt fricoşi. Dar să nu crezi că cine nu-i fricos c mai fericit. îşi găsesc şi ăştia motive să sufere...

César se bălăcea în lighean. Scoase la iveală un boî, pe care şiroia apa, congestionat şi comic.

—■ Ţi-am spus asta, urlă el deodată, pentru că mie nu mi-e frică ! Nu mi-e frică de nimeni şi de nimic. -Asta e ! Coborî vocea şi închise pe jumătate ochii. Ba da, poate că şi mie mi-e frică de ceva... Şi-ar trebui, într-adevăr, să mă gîndesc la asta, dar nu mă gîndesc niciodată.

— La ce, Devrigny ?Eh ! Ţi-am spus că nu mă gîndesc niciodată. Ca şi cum ar fi existat vreo legătură secretă între vorbele fără şir pe care le rostise, Devrigny continuă : Săptămîna trecută, într-o joi, după ce m-am despărţit de toţi, am mtîlnit o femeie foarte bine. Aşteaptă ! Da, nu mă înşel, despre Suzy vreau să vorbesc. Era brună şi avea nişte ochi aurii, ca o broscuţă. Nişte ochi, pe care nu poţi să-i uiţi. Cel puţin, aşa mi-am închipuit în clipa aceea. Am întovărăşit-o o bucată de drum. Mă rog, în seara aceea nu era liberă. Trecînd pe strada Va vin, am văzut că bluza i se descheiase şi, la întîmplare, i-am pus mîna pe sîn. Ce sîn, dragul meu ! Minunat de cald şi de elastic ! Bun ! Ţi-am mai spus, nu era liberă, îmi dă întîlnirc pentru lunca următoare, adică lunea trecută. Mă asculţi ? Şi m-am dus. La zece seara, la statuia tipului ăluia... mă rog, în faţa Odeon-ului. Am sosit la zece fără cinci. Sî-nt tot-deauna punctual. Foarte bine. La zece şi cinci am început să mă învîrtesc în jurul statuii tipului, ştii despre cine vorbesc... Cînd colo, pe cine zăresc pe partea

cealaltă ? Pe Suzy ! Se uită la mine şi începe să rîdă, şi eu rămîn cam pleoştit, pentru că-mi spun : „Parcă era mai înaltă". Mă apropii şi mă uit la nasul ei. începe să rîdă. Ridică ochii spre mine : ochii de broscuţă ! E imposibil să mă înşel, îi sar de gît. îmi sare şi ea de gît. îi spun : „Parcă la ora zece era vorba...". îmi răspunde : „Desigur". Am şovăit un sfert de secundă ascultîndu-i timbrul vocii, căci am auzul bun. Pe urină i-am mîngîiat bărbia ou două degete, în semn de proprietate, nu-i aşa ? în clipa aceea, m-am întors. Cînd colo, ce să văd ? Suzy. Cea adevărată, înţelegi ? Se apropie de locul de întîlnire ca un înotător care ajunge la ponton, adică cu răsuflarea tăiată. Am recunoscut-o, nu mai încăpea nici o îndoială, doar am memorie bună. Ea era adevărata Suzy, Suzy din seara aceea, de joi. Dar am rămas cu gura căscată, văzînd că ochii ei erau mai curînd viorii, mai cur îmi de culoarea zorilor de zi. Mă înşelasem cînd o văzusem prima dată. Asta-i tot. Din nefericire, făcea o mutră!... Dar făceam şi eu o mutră !... Şi prima, adică vreau să spun a doua, cea care avea, într-adevăr, ochi de broscuţă, nu mai ştia dacă trebuie să rîdă sau să facă şi ea mutre. Pe scurt, era o încurcă- cură totală, o încîlcitură, un pap, o marmeladă... Sînt cazuri în care ai nevoie de puţină prezenţă de spirit. César clătină din cap şi luă un aer grav : Ca să termin cu situaţia asta, le-am luat pe amândouă cu mine. Trebuia, doar, să găsesc o soluţie. Dar nu era decît un expedient şi, mai ales, era o mare greşeală, dragul meu ! Să nu faci niciodată aşa ceva.

Salavin ridică uşor mîina, de parcă ar fi vrut să-şi liniştească prietenul.

— E o greşeală, dragul meu ! Dragostea e un lucru sublim, nu-i o distracţie. Dragostea înseamnă Adam şi Eva, dar jiu înseamnă Adam, Eva şi Zenobia. Dragostea e o solemnitate, un mister, un festival... Devrigny îşi pusese vesta. Trase de revere cu un gest scurt şi tineresc, apoi se înfipse în faţa lui Salavin şi îi puse mîna pe umăr. Să nu faci ca porcii, scumpul meu... Nu mă refer la nimeni anume. Ba da, dar mă rog, n-are nici o importanţă... Dragul meu, nu te duce niciodată la bordel...

Salavin clătină din cap şi avu un zîmbet fără culoare..

— Te rog să mă crezi, Devrigny, că nici prin minte nu-mi trece...

— îmi închipui eu, îmi închipui, murmură César, şi fruntea lui se întunecă.

—■ Ai să-mi dai voie, Devrigny, să-ţi pun o întrebare indiscretă ? întrebă Salavin, după o tăcere îndelungată.

— Bineînţeles, bineînţeles, răspunse roşcovanul, cu gîndurile aiurea.

— Atunci, lasă-mă să-ţi declar că mă uimeşti. Am crezut că era mai mult. decît o toană, că era, poate, un sentiment ceea ce simţeai pentru...

— Pentru cine ?

— Ştii la cine fac aluzie...

— Cine ţi-a spus asta ?

— Păi, chiar dumneata,'Devrigny.

— Nu ! Nu numai eu, mai ales nu eu. Ascultă, Salavin, nu-mi vorbi despre Stephanie, sau, mai bine, da, vorbeşte-mi !

Roşcovanul îşi vîrî mîinile în buzunare şi începu să se învîrtească prin cameră, ca un tăuraş prin arenă, cu capul plecat, cu picioarele fremătînde.

— Aufrere, spuse el, fără să se uite la Salavin, e un cinic, un palavragiu, îi place să taie firul în patru. Să nu spui că nu-i aşa, îl cunosc mai bine decît tine. Nu protesta, dragul meu, fiindcă atunci am să adaug : e un căcăcios ! Habar n-are despre femei. Şi crede că sînt incapabil să-i ghicesc jocul, îşi închipuie că-i cunoaşte pe oameni, de aceea îi dispreţuieşte. Dar eu...

Şe opri, zgîrie podeaua cu piciorul, apoi trăsăturile lui se destinse,ră încetul ou încetul şi zîmbi, cu naivitate.

—• .Nu cred, spuse Salavin, că ai motive serioase să te temi de rivalitatea lui Aufrere. Mi-a declarat categoric că nu acordă niciodată, nici unei femei mai mult de-o oră.

Devrigny clătină uşor din cap şi luă un aer visător.

Minte, dragul meu. Credeam că ţi-am explicat că e un mare mincinos. Apoi, ţinînd strîns închis unul din ochi, ceea ce dădea zîmbetului său aspectul unei strîmbături, mai spuse : Femeile aparţin cui ştie să le ia. Cît despre cea de care e vorba, pe Aufrere nu-l ţin balamalele, dragul meu. E un băieţaş, un băieţaş mic de tot. E chiar aşa cum am onoarea să-ţi spun

XI

.Pe drumurile unei jalnice Champagne. O şosea naţională, a cărei panglică neagră şi lustruită se desfăşoară, ca o undă, pînă la orizont. în dreapta şi-n stînga, un peisaj abstract, ca un fundal de operă peste care tufişurile de brazi par ştersături cu cerneală. Cerul alb dogoreşte. în mijlocul şoselei, o maşină mică, de culoarea langustei, frenetică, scundă sforăie ca o pisică bătută. Nacela asta vertiginoasă e pilotată de Devrigny. Lîngă el stă Salavin, aiurit, şfichiuit de vînt, cu trăsăturile uşor înspăimîntate. Aufrére e instalat pe unicul loc din spate. Tace de multă vreme. în cele din urmă, spune cu o voce pe care e nevoit s-o ridice, pentru a birui viteza :

— César !

— Ce-i ?

înşfăcată numaidecît, schimonosită şi sfîşiată de ciclon, monosílaba lui César seamănă cu un lătrat. Repetă cu mai multă putere :

— Ce-i-?

— Mină mai încet, te rog.

Devrigny nu răspunde. S-ar zice că toate trăsăturile feţei lui s-au închis, s-au întrepătruns, de parcă un zăvor nevăzut le-ar fi adunat în bloc. Zgomotul motorului se transformă deodată într-un urlet. Straturile cele mai apropiate ale peisajului îşi pierd curînd contururile, apoi culoarea, şi, în cele din urmă, însăşi existenţa. Legile gravitaţiei, ale opticii şi ale acusticii nu mai guvernează lumea. Dacă maşina ar trece peste o cută mai pronunţată a terenului, ar sălta peste marginea şoselei şi şi-ar continua drumul drept, spre cerul acoperit. Atunci, plecîn- du-se înainte, Aufrere strigă la urechea lui César :

— Eşti nebun ?

— C e ?

— Nu mai in-tru nici-o-dată în ma-şi-na ta !

Roşcovanul confecţionează un zgomot, care, într-o lume normală, ar putea fi un hohot de rîs, dar care se aseamănă mai curînd cu un sughiţ şi cu un nechezat. îşi descleştează maxilarele : ai spune că gestul acesta potoleşte motorul. Obiectele îşi recapătă existenţa, forma şi locul. Vîntul se astîmpără şi se transformă într-o briză dulce. Trec două-trei minute, şi Salavin declară, înghiţindu-şi saliva : „Douăzeci şi cinci, douăzeci de kilometri pe oră". Dcvrigny schiţează un rîs compătimitor. Aufrere ridică din umeri.

— Prefer să fie aşa.

Salavin simte că se apropie furtuna şi încearcă o diversiune.

— E formidabil !
— Ce găseşti formidabil, dragul meu ?
— Viteza.
— Nu, asta nu-i formidabil, e idiot.
Devrigny nu s-a întors spre el, dar se înroşeşte pînă-n ceafă, lucru pe care Aufrere poate să-l observe.
—■ N-am depăşit o sută cincisprezece kilometri pe oră, spune roşcovanul, peste umăr. Cînd sînt singur, ajung la o sută şaizeci.
— Acum nu eşti singur.
—■ Bine. Atunci ne întoarcem la douăzeci pe ora, şi mă mulţumesc cu atît.
— E o absurditate. Dar prefer asta.
Pe şoseaua lucie, cu aspect funerar, maşina urcă acum ca un melc. Salavin are starea de spirit a invitatului. Ar dori să împrăştie negura aceea prevestitoare de gîlceavă şi să spună un lucru neutru şi împăciuitor.
—■ Ce invenţie iluminată... Evident, e ritmul afacerilor. Aşa poţi să înţelegi dezvoltarea neverosimilă...
Se opreşte, ruşinat. Aufrere zîmbeşte, cu un aer dispreţuitor, pe care nu l-ar putea zări decît păsările cerului.
— Ba nu, dragul meu, nu ! Astea-s gogoşi. Adevărul e că mii de fiinţe, care n-aveau altădată nici un fel de putere şi nici un fel de autoritate, care n-aveau nici cea mai măruntă superioritate materială sau spirituală şi nici umbră de caracter, au intrat m posesia unui instrument extraordinar, ascultător, aproape servil, care le procură, cu o cheltuială modestă, iluzia puterii şi a triumfului.
Devrigny şi-a oprit maşina în mijlocul drumului. E roşu la faţă, dar calm. Murmură, fără să întoarcă capul:
— Pentru mine spui asta ?
Aufrere răspunde, cu un aer visător :
— Nu.
Maşina începe iar să hoinărească pe şosea. Aufrere aprinde o ţigară şi continuă, cu gîndul aiurea :
— Oricui ai să-i dai o fărîmă de putere are să abuzeze de ea.
Devrigny spune, cu dinţii încleştaţi :
—■ Numai abuzul e interesant, numai excesul e plăcut.
După freamătul motorului, după saltul brusc pe care-l face maşina, poţi să-ţi dai seama că, tără voie, César şi-a crispat degetele mari de la picioare pe accelerator.
Aufrere reia, cu aerul cel mai detaşat:
— Nu-i nevoie de confesiuni publice, César. Şi, cum îţi spuneam, Salavin, c de-ajuns să apeşi puţin, ah ! foarte puţin, pe o mică pedală, ca să-ţi închipui că eşti

o fiinţă remarcabilă. Maşina e simbolul însuşi al vanităţii.
César oftează, ci un pădurar :
— Max ! Max !
— Ce-i ?
— Mă exasperezi !
— Atîta pagubă !
Salavin ar vrea să încerce o diversiune şi se întoarce spre Au frere :
— Mi se pare că şi dumneata ştii să şofezi...
— Da, ca să mă cunosc pe mine însumi.
— Asta ce înseamnă ?
— Ori de cîte ori un om dispune de o nouă formă de putere, îşi dezvăluie o seric de virtuţi şi de defecte, mai ales de defecte...
César spune, cu voce surdă şi cu dinţii încleştaţi :
— Ipocritule ! Gîndacule !
—• ...defecte necunoscute de ceilalţi şi nici de el însuşi. Automobilul este un admirabil instrument de detectare morală. Există oameni despre care credeai că sînt energici ; instalează-i la volan, şi-ţi vei da seama că nu sînt decît brutali. Judecind după figură, ai putea crede despre unii dintre ei că sînt sinceri ; dacă-i observi la volan, ai să descoperi că sînt vicleni. Unii...
César izbucneşte :
— Ai isprăvit ?
— Nu.
— Ca da, ai să isprăveşti !
Maşina ţîşneşte, cu un nechezat prelung. Peisajul începe iar să dea semne de boală şi de ameţeală. Cei dinăuntru întrezăresc vreo două maşini, care se încrucişează cu ei, dar ele dispar, ca nişte frunze moarte luate de vîrtej. Salavin priveşte, cu ochi înlăcrimaţi şi dilataţi, progresele pe care un anumit ac nervos le face pe cadran.
Aufrère, încercînd să domine hurducăturile, strigă cu atîta putere, încît Devrigny îl aude :
— César, ai înnebunit !
Devrigny încruntă violent sprîncenele, îşi înghite buza de jos şi, cu o mîtiă fermă, execută două sau trei salturi, care scot gemete din motor şi-i smulg lui Salavin un suspin de spaimă.
Au frère spune, apăsînd pe fiecare silabă :
—■ César, ai înnebunit şi-ai început să fii răutăcios.
César frînează furios şi zvîrle de-a lungul parapetelor motorul, care gîfîie, clocoteşte şi tremură din toate încheieturile. Roşcovanul coboară din maşină, fără să spună o vorbă, tuşeşte, să-şi limpezească gî't- lejul, bate din picior şi dă fuga, să-şi facă nevoile în şanţul de pe marginea drumului. Cînd se întoarce, constată cu stupoare că Aufrère şi-a luat pardesiul, pălăria şi

bastonul şi ca se depărtează singur pe şosea, eu paşi mari şi liniştiţi.

— Ei ! Ce s-a întîmplat ? bolboroseşte César. Ce s-a întîmplat, Max ?! Unde te duci ?

•— Mă duc pînă la Cézanne, să iau trenul.

Din trei sărituri, César îl ajunge pe fugar şi-l apucă de braţ.

— Imposibil.

— Ba e foarte posibil. Dă-mi drumul ! îţi mai spun o dată : dă-mi drumul !

Faţa lui César se acoperă de creţuri neprevăzute, şi cîţiva stropi de spumă cafenie se adună în colţurile buzelor lui, care freamătă :

— Urcă în maşină !

— Nu !

— Urcă imediat în maşină, dacă nu vrei să te urc eu în brînci.

Cei doi bărbaţi sînt faţă în faţă. Aufrère e calm, deşi faţa lui e cam palidă. Devrigny e stacojiu : s-ar putea crede că smgele are să-i ţîşnească prin vîrful urechilor.

— Urcă, repetă César, într-o şoaptă răguşită.

îşi strînge pumnii păroşi. Atunci Aufrere spune :

— Nu ţi-e ruşine, César ? Dacă pui doar vîrful degetului pe mine, te dau pe mîna poliţiei, ca pe-o puşlama. Avem un martor.

Cei doi prieteni se observă multă vreme. Salavin nu spune o vorbă, şi inima-i bate ca unui om care priveşte nişte fiare fără nume care se agită în fundul unui puţ.

Deodată, trăsăturile roşcovanului îşi pierd conturul. Ochii i se umplu de lacrimi. Bolboroseşte, cu vocea gîtuită :

— Urcă, Max. Vezi prea bine cît mă necăjeşte toată chestia asta.

Aufrere ridică din umeri.

—• Am să urc, César. Am să urc în maşina unui individ cuminte şi binecrescut, care ne-a invitat politicos, pe Salavin şi pe mine, să prînzim cu el în provincie şi care se va purta pînă la sfîrşitul acestei zile ca un om civilizat.

César, cu vocea scăzută :

— Lasă morala, te rog ! Din moment ce ţi-am promis...

Cei trei bărbaţi se instalează din nou. Maşina porneşte. Sfîrşitul călătoriei se desfăşoară într-o tăcere chinuită. în sfîrşit, sosesc la Paris. Aufrere îl roagă pe Devrigny să-l lase pe podul Austerlitz. Salavin îl întovărăşeşte pe César pînă la garaj. Se lasă noaptea. Cei doi prieteni, istoviţi şi îmbătaţi de vînt, fac cîţiva paşi pe trotuar. César pare mîhnit. îl ia deodată pe Salavin de braţ şi spune :

Douăzeci de ani ! îl cunosc de douăzeci de ani. De douăzeci de ani încearcă să mă umilească,, să mă distrugă. Acum, gata, îmi ajunge ! îmi ajunge !Dacă Salavin n-ar fi el însuşi atît de abătut, ar încerca, poate, să găsească un balsam pentru rana asta pe care n-o înţelege bine.

Roşcovanul păşeşte, cu privirile pironite în pă- mînt. Continuă, ca prin vis :

— Ştiu că i-a scris de două ori. Dar el nu ştie că eu ştiu. Şi face pe deşteptul...

XII

Seara era foarte caldă, Politzer îşi scosese haina şi-şi suflecase mînecile cămăşii pînă la coate. Din tavan se revărsa lumina anemică a becului Auer. Lumina asta se aşternea pe muşamaua cu flori şi pe hîrtiile lui Fontaine, lunecînd apoi pe parchetul noduros, a cărui umiditate făcuse să se ridice cîteva aşchii. Urmărind mai departe lumina aceea leneşă, privirea lui Politzer o vedea strecurîndu-se pe uşa deschisă* şi tîrmdu-se pe podeaua dugnenii. Deodată, lumina asta devenea aproape frumoasă, aproape duioasă, fiindcă, întîlnind ultimele reflexe ale zilei, părea fără să se contopească cu ele, că le invită la un joc plin de melancolie.

— Legrain, spuse Fontaine, n-ai vrea să pui obloa- nele ? N-are nici un rost să ne dăm în spectacol, deşi ne aflăm aici, în fund.

— S-a înţeles ! spuse celălalt, ridicîndu-se de la masa de lucru.

Politzer se opri din visare, ca un şcolar prins cu o poznă, se aplecă asupra mesei şi scrise, fără să se întrerupă, şapte sau opt rînduri. Apoi, prefăcîndu-se că- şi coboară glasul şi făcînd un gest cu mîna, spuse :

-— E mulţumit. Se pare că fiică-sa se simte mai bine.

Fontaine termina tocmai o adunare şi-şi mişcă un deget, cu o uşoară nerăbdare.

— Da, am auzit. Mi-ai face un mare serviciu dacă ai vrea să expediezi chiar în seara asta cele trei scrisori, pe care te-am rugat să le scrii.

— N-am spus că nu vreau, spuse Politzer, umflîn- du-şi buzele şi obrajii şi luînd o mutră îmbufnată.

Fontaine ridică ochii şi-i aruncă o privire atît de rece şi atît de hotărîtă, încît vlăjganul acela mare începu să se bîlbîie, apoi tăcu. Cîteva clipe după aceea, ridică

privirea, ronţăi capătul tocului, privi spre grinzile prăvăliei, pe care le mîngîiau ultimele licăriri ale amurgului, dîndu-le o nuanţă de ultra- marin, apoi spuse, cu un aer competent :

— E aşa de cald, că trebuie să vină o furtună.

Această profeţie 1111 păru să-l impresioneze pe Fontaine, care rămase cufundat în calcule. Faţa lui, slabă, cu trăsături încordate pe o armătură osoasă severă, exprima o energie lipsită de graţie, dar şi de slăbiciune. Nu părea sensibil la căldură : îşi păstrase vesta, gulerul şi cravata. Era îmbrăcat nu sărăcăcios, dar cu un fel de neglijenţă austeră. Persoana, atitudinea, cuvintele puţine pe care le rostea, în sfîrşit tot ce ţinea de el trăda laolaltă o tenacitate nemăsurată şi un dispreţ cumplit faţă de orice bucurie. Buzele i se mişcau ca nişte frînghii întinse. La un moment dat, începu iar să socotească, încreţind din pleoape, cu un aer de încăpăţînare şi numărînd, încet, într-o limbă pe carc Politzer n-o cunoştea. Urmă o nouă tăcere. Incapabil să-şi adune gîndurile, cu gura întredeschisă şi cu degetele moi, Politzer contempla figura acestui tovarăş extraordinar cu o jenă care, încetul cu încetul, se transforma într-o spaimă servilă.

în clipa aceea, de parcă întîmplarea s-ar fi înduioşat de vlăjganul acela mare, uşa dinspre stradă se deschise şi auziră mai multe voci, care vorbeau tare :

—■ Desigur, spunea cizmarul, sînt aici.

îndată după aceea, Bart se ivi în lumina^ puternică a becului Auer. Uriaşul se apropia, cu faţa încinsă, cu buzele strălucitoare, cu jiletca deschisă, cu o pată mare pe pantaloni, cu aerul unui antropoid viclean, jovial şi sătul. în spatele lui veneau Rainal şi Beauvoisin. Fontaine înălţă capul şi-i aruncă lui Bart o privire ascuţită.

—■ Soseşti . tocmai la timp, spuse el. îmi termin îndată socotelile.

— Prin urmare, e perfect, spuse Bart, cu o voce batjocoritoare, între două uşoare ghiorăieli.

— Am să te rog, îl întrerupse Fontaine, fără să insiste, să-mi pregăteşti o mie de dolari, ca şi data trecută. Politzer are ,să-ţi dea contravaloarea în mărci şi franci elveţieni.

— De acord. Altceva ?

— Te-ai ocupat de paşaport ?

— Pînă în opt zile, ai să-l capeţi. Altceva ?

— Avem de încasat două cecuri. Amîndouă barate.

— Pe ce semnătură ?

— Nu a lui Goldberg, fii pe pace. Semnătura lui Schopfer...

— Ăsta de unde mai e ?

— Ce-ţi pasă ?

— Bine ! făcu Bart, întoreîndu-se spre Rainal. Putem să ne adresăm iar lui Douard.

Rainal păru că iese din somnolenţă.

— Lui Douard ? Perfect...

Fontaine reflectă.

— Iar Douard. Sînteţi nemaipomeniţi cu rutina asta de birocraţi. Trebuie să găsim altceva.

Bart izbucni în-tr-am rîs care făcu să zăngăne uşa de sticlă.

— Atunci, adresează-te lui Veglinsky.

—■ V-am mai spus, doar', că misiunea mea trebuie să rămînă absolut independentă faţă de cercurile oficiale. Şi adăugă, cu oarecare amărăciune : Doar nu vă închipuiţi că-mi face plăcere...

Bart ridică din umeri. Urmă o scurtă tăcere. Beauvoisin îşi scosese pipa din buzunar şi fuma. Politzer şi liainal simţeau că se apropie o ceartă între cei doi protagonişti şi, cu un aer visător, făceau, din cînd în cînd, „Hm ! hm !"

Bart se plecă mult înainte, cu coatele pe coapse, cu mîna pe jumătate desfăcută, cu un zîmbet larg şi şiret care i se aşternuse pe toată faţa :

— Nu mai face tot timpul pe jandarmul. Nu cunoşti bine treburile noastre dc-aici. îţi repet că nu poţi ridica nici o obiecţie, nici una, în ceea ce priveşte punctul meu de vedere. Cît despre dumneata, ştii tot aşa de bine ca şi noi că am făcut întotdeauna tot ce-a trebuit... Ei ! Ce s-a întîmplat ?

Fon ta ine îndreptă spre prăvălie o privire enervată.

— Probabil că au venit cîţiva dintre palavragiii voştri. Trebuie să recunoaşteţi că locul ăsta nu e excepţional de agreabil.

—■ Ai prefera să lucrezi în camera mea mobilată, întrebă Bart, cu o politeţe veninoasă, unde poliţiştii sînt cu ochii ţintă la toate broaştele uşilor ? Ai prefera chilia de poştaş a lui Ramai, unde el nu calcă niciodată ?

— Cel puţin, îl întrerupse Fontaine, scuturînd din cap, dacă aţi scoate, într-o bună zi, ceva de la pisălogii, de la paraziţii ăştia...

— Bart izbucni în rîs.Rămîne de văzut ! Rămîne de văzut! Şi, în- torcîndu-se spre Rainal, adăugă : Cine-a venit ?

— Aufrère şi prietenul lui.

—■ Bine. închide uşa, deocamdată.

Doctorul veni şi el, după Aufrere şi Salavin. Cîteva clipe mai tîrziu, îşi făcură apariţia Stéphanie şt César. Roşcovanul avea aerul agitat, dar nu nemulţumit, al îndrăgostitului care a cîştigat o mică victorie. Moş Legrain primea pe toată lumea, bolborosind emoţionat :

— Nu se poate spune că e sigur, dar sînt speranţe. Medicul-şcf în persoană a spus azi-dimineaţă.: „E un rezultat nemaipomenit !" Aşa a spus, vă rog să mă credeţi. Cizmarul izbi de trei-patru ori cu ciocanul în piele, ca să-şi exprime înduioşarea şi entuziasmul. Să se vindece, Aufrere, să se vindece ! Şi te asigur că toată lumea are să fíe fericită. Şi o să facem revoluţia, pentru ca nici un copil să nu mai crească vreodată în maghernițe ticsite şi fără lumină, trăgînd în piept numai miros de prăjeală şi praf de covoare. Ai să vezi, Aufrère, ai să vezi, o s-o facem !

— Ştii prea bine că n-am nimic împotrivă, spuse Aufrère, cu un gest elegant.

César îi aruncă o privire sarcastică, apoi ridică din umeri şi se întoarse spre Stéphanie. Făcu de două-trei ori mişcări ademenitoare din cap, de parcă ar fi vrut să solicite asentimentul tinerei femei, asentiment pe care nu-l căpătă, însă. Stéphanie întoarse capul şi începu să fumeze.

— Cînd mă gîndesc, spuse Legrain, că flélène împlineşte curînd şaisprezece ani şi că, timp de şaisprezece ani, n-a respirat decît aerul cămăruţei din fundul prăvăliei şi pe cel din strada Lyonnais ! Ce spui doctore, drept e să fie aşa ?

— Ah, spuse Villard, cu afecţiune, ştii prea bine că în privinţa asta sînt de acord cu dumneata.

— Atunci, dacă nu e drept, trebuie să fie altfel. Şi nu mă gîndcsc numai la Hélène, ci la toate fetele ca ea, la fetele tuturor cizmarilor din lume. Ştiţi, uneori, cînd făcea şase ore în şir game şi exerciţii în camera din fundul prăvăliei, ai fi zis că e o pasăre care cîntă într-o pivniţă. Cînd vezi lucruri de felul acesta, ţi se strînge inima, zău aşa. *Internaţionala* spune : „...osîndiţi ai soartei", şi nu exagerează. Nu mă gîndesc la mine, mie îmi place munca, sînt obişnuit cu ea, îmi ţine de urît. Munca mă conservă. Dar trebuie să obţinem ca toată lumea să poată respira şi să poată vedea soarele, cel puţin din cînd în cînd... Ce vrei, Bart ?

— Nimic, spuse Bart, care se rezemase de pervazul uşii de sticlă. Te ascult şi găsesc că eşti elocvent, în curînd, ai să-mi faci concurenţă.

Bătrînul clătină din cap.

' — Lasă-te de glume. Vorbesc acum, pentru că e vorba de Hélène, dar în general îi las să vorbească pe cei care se pricep. Hélène, însă... Şi, cum spuneam, să se vindece ea numai, şi pe urmă să facem revoluţia, să aibă toată lumea ce-i trebuie, să fie toată lumea fericită...

— Bineînţeles, spuse Bart, care se făcu dintr-o dată serios. Ba chiar, dacă n-ai nimic împotrivă, intenţionez să mă ocup, în articolul meu următor, de cazul fetei tale.

— De ce ? strigă Legrain, ridicînd spre el o privire uimită.

— Pentru că văd cam ce se poate scrie despre o copilărie întemniţată... Genunchii capitalului strivind un pieptuţ de fetiţă... Cocioabele Parisului... Tînăra artistă care creşte, istovindu-se în întuneric şi umezeală...Uite ce, spuse Legrain, înţeleg. Tot ce spui e adevărat. Dar prefer să nu vorbeşti despre fata mea. Asta nu !

— N-am să-i spun pe nume, prostule !

— Nu, repetă Legrain, cu energie. Chiar dacă nu-i spui pe nume. Prefer să nu vorbeşti despre ea.

Bart izbucni în rîs.

— Bine ! Cum ai să vrei. Ah ! Nătăfleţ bătrîn ! Strămoşule ! Om de la '48 ! Va trebui să te punem la muzeu, să te arătăm, duminica, tineretului, aşa cum eşti, cu piele, cu păr, cu ochelari.

Bart îl bătu de două-trei ori pe umeri şi, jn timp ce bătrînul se bîlbîia, căutînd un răspuns, răsună în cameră vocea lui Salavin. Stătea, ca de obicei, pe un taburet, în colţul cel mai întunecos al încăperii. Se plecă binişor înainte şi murmură :

— Toată lumea să fie fericită... Găsiţi că e un lucru ridicol ?

— Ce-ai spus ? făcu Bart, întorcîndu-se deodată spre noul său interlocutor. Ridicol ? Nu, nu e ridicol, e drăgălaş, e nostim, e gen romanţă. Fiecăruia după merite, fiecăruia după cît munceşte, fiecăruia după posibilităţi ! Bun !

■—■ Şi dă-i cu *Marsilieza !* strigă Politzer, care intrase la rîndul lui în prăvălie, urmat de Beau- voisin.

— Nu rîdeţi aşa de tare, spuse şchiopul. Salavin nu e specialist, nu-i obligat să ştie că spiritul lui '48 a murit în 1917.

— Ei, spuse Aufrere, nu-i îngropaţi pe Legrain o dată cu spiritul lui '48.

— Nu te teme, răspunse Beauvoisin. Pe Legrain nu-l îngropăm, ţinem prea mult la el.

— Există însă anumite idei, asupra cărora nu ne înţelegem totdeauna, continuă Bart, întrebaţi-l pe moş Legrain ce părere are despre violenţă.

Cizmarul ridică din umeri.

— V-am mai spus că nu mă bag în chestii de astea.

— Legrain e tare cumsecade, spuse, pe nas, Ramai. Vrea revoluţia, cu condiţia să nu facă rău nimănui. Să ne sărutăm, bineînţeles, cu toţii şi să cîntăm *Internaţionala.*

— Ei bine! strigă Salavin. în ce mă priveşte, decît să recurg la ce numiţi voi violenţă, prefer să mor.

Bart îşi izbi palmele una de alta şi rosti, cu asprime :

— Cu alte cuvinte, preferi să moară alţii. în chestii de felul ăsta, nu se moare singur.

Urmă o scurtă tăcere. Toată asistenţa se adunase acum în prăvălie, în afară de Fontaine, care putea fi zărit in încăperea de alături, plecat peste teancul lui de hîrtii şi lovind, din cînd în cînd, cu creionul în masă.

— Vă rog să mă iertaţi, spuse Salavin, care roşise foarte tare. Ştiu perfect că în privinţa acestor probleme nu sînt cu adevărat competent...

— Trebuie să recunoaştem că se şi vede, bolborosi Rainal, rîzîmd uşor.

—• Taci, Rainal, îl certă Bart. Lasă-l să se explice.

— Da, reluă Salavin, nu ştiu mare lucru despre chestiile astea, dar sînt un om nevoiaş şi născut din popor...

De data asta, era rîndul lui Politzer să sară în sus, ca dracul din cutie.

— Bagă de seamă, asta nu înseamnă mare lucru. Poţi să fii un om nevoiaş şi din popor, dar să nu înţelegi nimic din viitorul şi din nevoile poporului. De altfel, cuvîntul popor nu mai arc nici un sens. Noi nu sîlitem poponul, sîntem o parte din popor, adică un partid... Nu-i aşa, Bart ?

■— Ţine-ţi clanţa ! răspunse Bart, laconic.

Aprins la faţă, cu nările fremătînde. cu buzele întredeschise, Salavin şovăia.

— Hai, dragul meu, spuse Aufrere, vorbeşte. Sîntem între prieteni, nimeni dintre cei de-aici n-are să te mănînce.

— Ah, răspunse Salavin, nu-mi pasă dacă mă mănîncă cineva, dar nu asta voiam să spun...

—■ Nu-i lăsa să te zăpăcească, adună-ţi ideile, repeta cu blîndeţe Aufrère, de parcă i-ar fi făcut plăcere să-l arunce pe Salavin în luptă.

— Ei bine, reluă Salavin, nu mă pricep de loc în aceste probleme, dar îmi dau seama că e vorba de o mare transformare a lumii, şi asta mă interesează.

— Cred şi eu ! mai spuse Rainai. Pe cine nu l-ar interesa ?

—> Da... Vă ascult, de cînd vin pe-aici, vă ascult cu pasiune, şi, încetul cu încetul, mă cuprinde o îndoială teribilă, adică o îndoială care mă frămîntă mu.lt.

— Spune, spune, dragul meu, suspină Bart, cu o bunăvoinţă aparentă.

— Mi se pare, de pildă, continuă Salavin, căutîn- du-şi cuvintele, că vă preocupă în primul rînd schimbarea sistemului de guvernămînt şi organizarea... cum să spun ?

— întocmai, chiar aşa, în primul rînd, revoluţia politică. Luarea puterii... Ai înţeles foarte bine.

— Nu-mi voi permite să vă fac o critică, spuse Salavin, cu efort, sînt convins că, dacă porniţi la această acţiune, aveţi motivele dumneavoastră ; dar chiar dacă o să schimbaţi ceea ce numiţi regim, dacă o să înlocuiţi clica de la putere, dacă o să schimbaţi totul, atîta timp cît nu mă schimbaţi pe mine, de pildă, pe mine, Salavin, înseamnă că n-aţi schimbat nimic.

Declaraţia aceasta fu rostită în mijlocul unei tăceri generale. însuşi Fontaine părea să se fi lăsat de lucru. Asculta, cu privirile în plafon, ciocănindu-şi distrat dinţii cu capătul creionului.

— Ei, drace ! Dragul meu, strigă brusc César, ai şi tu nişte idei !...

— Dar asta-i o poveste veche, spuse Bart, cu mult calm şi cu multă seriozitate.

— Nu încape îndoială că Salavin e un metafizician, spuse şchiopul, scoţîndu-şi pipa dintre dinţii înnegriţi.

— Ba nu, murmură Max Au frère, e un moralist !

—• înţeleg, reluă Salavin, care se înfierbînta treptat, înţeleg că vă ocupaţi de soarta omului din punct de vedere social. Dar ce-i de făcut cu... condiţia lui ? Am vrut să spun... Ah ! E absurd şi sînt absolut incapabil să explic...

— Dragul meu, spuse Bart, ai greşit adresa. Dar noi sîntem nişte oameni cumsecade şi dispuşi să-ţi arătăm drumul. Rolul nostru este, în primul rînd, să răsturnăm societatea de azi. Şi te asigur că, dacă reuşim, e cu neputinţă să nu schimbăm ceva şi din ceea ce dumneata numeşti, în termeni destul de vagi, „condiţia" tuturor Salavinilor, prezenţi şi viitori.

— Nu cred, spuse Salavin, foarte încet.

De altfel, murmură Politzer printre dinţi, de altfel, asta n-are nici o importanţă.

Salavin se ridicase în picioare, cu fruntea scăldată în sudoare.

— înţeleg, ah, înţeleg să fii nemulţumit de oameni, nemulţumit de ceilalţi... Dar nu sînteţi niciodată nemulţumiţi de voi înşivă ?

— De ce ? şopti Politzer, ridicînd din umeri.

— începe să devină grotesc, absolut grotesc, bolborosi Rainai.

Bart interveni, cu o răbdare surprinzătoare :

— Ţi-am mai spus că mai întîi trebuie să faci un început. Schimbînd structura societăţii, vom schimba» treptat, şi conştiinţa umană.

Salavin ridică mîna.

— Nu, nu ! Vă asigur că nu.

Urmă o învălmăşeală de exclamaţii contradictorii, şi Salavin, înspăimîntat, se pregătea să sc ghemuiască într-un colţ, cînd Fontaine se ivi în uşă şi spuse, în tăcerea care se lăsase pe neaşteptate, fără să ridice vocea şi cu accentul lui ciudat:

— De ce ţii neapărat să te schimbi ?

Apariţia acestui mau adversar păru să-l tulbure foarte mult pe Salavin, căci, din stacojiu cum era, se îngălbeni.

— Da, de ce ? reluă, blînd, Fontaine.

Salavin îşi plecă încet capul şi spuse, aproape şoptit, dar atît de limpede, încît toată lumea îl auzi:

—■ Pentru că... Păi, pentru că sînt un laş.

Toată lumea tăcu, de parcă s-ar fi rostit un lucru foarte nelalocul lui. în liniştea care se lăsase, auziră zgomotul unei averse puternice şi, în depărtare, un tunet. Fontaine nu spuse o vorbă, ridică din umeri şi se întoarse în camera din fundul prăvăliei.

— A început furtuna, suspină doctorul Villard, pe un ton flegmatic.

Salavin se lăsase să cadă pe scaun, ca un osîndit. încetul cu încetul, discuţiile se înnodau iar, ici-colo, dar fără căldură şi cu voce scăzută. Aufrere îl privea ţintă pe Salavin, cu o stăruinţă aproape jignitoare. La drept vorbind, Salavin nu părea în stare să fie atent la ceva. îşi rezemase bărbia în palme şi-şi ronţăia barba. Deodată, simţi o mînă care se lăsa pe umărul lui ; înălţă capul şi-l văzu pe Beauvoisin,care-l privea, zîmbind. Şchiopul nu purta ochelari, ci nişte lentile biconcave, prin care ochii lui, de un albastru foarte limpede, păreau mici de tot. Cu un gest calm, aproape afectuos,* apucă mîna lui Salavin şi i-o strînse.

■ Un rîs sonor, melodios răsună în caverna aceea : Stéphanie pregătise ceaiul şi—i poftea pe cei de faţă, să vină să-l bea.

îşi luară ceaiul. Se mai rostiră încă, nu fără oarecare efort, cîteva fraze, care n-aveau nici un fel de legătură cu persoanele prezente. Apoi doctorul declară că ploaia se oprise şi bătu în retragere, luîndu-l pe Aufrere de braţ.

César, care după toate probabilităţile fusese refuzat de Stéphanie, se despărţi de ea, bombănind, şi veni drept spre Salavin.

— Mergem împreună, spuse ci.

— Vin şi eu cu voi, adăuga Beauvoisin şi ieşiră împreună, toţi trei.

— Ei bine, îi spuse Fontaine lui Bart, după ce uşa dinspre stradă se închise în urma lor, ei bine, eşti satisfăcut că l-ai făcut pe dobitocul ăla să vorbească ?

Bart izbi cu pumnul în masă.

— Mă distrez şi eu cum pot. în ce te priveşte, e foarte posibil că într-o bună zi ai să conduci mulţimile. Ai să le conduci, fără să le cunoşti, fără să le priveşti, fără să le auzi.

— N-sm nevoie să le aud, ca să ştiu ce gîndesc.

Bart ieşi din încăperea din fundul prăvăliei, trîntind uşa cu brutalitate. în prag se izbi de Stéphanie şi începu imediat să zîmbească.

— Va să zică, spuse el, tot te mai distrezi cu domnişorii tăi ?

Fata izbucni în rîs.

— Da, răspunse ea. Da ! Merge destul de bine.

— Bine, fetiţo ! gînguri Bart, dezvăluindu-şi dantura admirabilă. Apoi o apucă pe Stephanie de mijloc şi o sărută pe gură : era un sărut lung şi îndrăzneţ, pe care ea îl primi în extaz.

XIII

O suflare puternică străbătu cerul, sătul de atîţia nori. Din trotuarele spălate de aversă urca o ceaţă fragilă. César îl luă pe Salavin de braţ şi—1 trase în grabă după el. Salavin era încă absorbit de gîndurile sale, avea muşchii crispaţi şi faţa brăzdată de cute amare. Din cînd în cînd se simţea mai bine, şi atunci auzea în stînga gîfîitul lui Beauvoisin, care la fiecare pas părea să-şi ia avînt, să se înalţe, să sară peste un obstacol şi să se lase iar în jos, cu efort. Merseră aşa citeva clipe, după care şchiopul începu să vorbească :

— Se vede foarte bine că n-ai adîncit aceste probleme, dar nu trebuie să pierzi speranţa că le vei înţelege. Pe vremuri, am studiat matematica, şi părinţii mei m-au convins să-mi iau diploma de inginer. Dacă aş fi mers mai departe, pe drumul ce mi se indicase, azi ar fi trebuit să fiu un personaj important, într-o mare uzină de automobile. Dar nu ! Ceea ce te descurajează în problemele de mecanică e că, pînă la urmă, toate se rezolvă. Mi-am dat numaidecît seama de asta şi, fiindcă am fost totdeauna un răzvrătit, am lăsat totul baltă. M-am îndreptat, fără nici o şovăială, spre cealaltă extremă. Timp de trei ani, m-am hrănit cu metafizică pură şi am ajuns, în cele din urmă, la convingerea că, în acest domeniu, nici o problemă nu poate fi-rezolvată, fapt care la început e un stimulent pentru spirit, dar care sfîrşeşte prin a deveni un element destul de toxic. Atunci, ce-i de făcut ? în aceste împrejurări, m-am întîlnit cu Gladkov, cel care a murit în 1918. Am devenit marxist, cu sentimentul că nimerisem un teren intermediar, un teren pe care poţi obţine un rezultat, dacă faci cercetări, şi rezultatul îl capeţi fără să-ţi sară în ochi. Crede-mă, Salavin, principalul e ca spiritul să-şi găsească o satisfacţie, să-şi găsească o justificare, restul se aranjează, pînă la urmă. Am înţeles ce-ai spus adineauri. Nici nu ştii cît de bine am înţeles. N-are-a face! Trebuie să te-arunci în apă. Evident, ai nimerit într-o epocă ingrată. Oamenii de felul meu... s-au răzit în partid. I-am văzut deschi- zînd uşa, unii după alţii, şi luîndu-şi tălpăşiţa. Ei şi ?! N-au avut destulă răbdare. Nu le-a sosit ceasul, asta-i tot. Trebuie să ştii să aştepţi...

Vocea lui sîsîită şi afectuoasă încetă să mai zum- zăie în urechile lui Salavin, care se opri şi-l privi pe şchiop, de parcă ar fi vrut să-l roage să continue.

— Trebuie să înţelegi, reluă Beauvoisin, cu un zîmbet îngeresc, că noi distrugem. în momentul de faţă

avem un singur gînd, o singură funcţie, un singur ţel : să distrugem un regim, pe care l-am osîndit şi care se osîndeşte singur, în fiecare zi. Dar după ce vom face această operaţie, va trebui să redăm inteligenţei primul loc...

— Nu te referi la mine, cînd spui asta, strigă Salavin. Eu nu sînt o „inteligenţă", departe de mine aşa ceva. Sînt un om, pur şi simplu, copleşit de mizerie, dar care şi-a păstrat totuşi speranţa.Vai, spuse Beauvoisin, pe dumneata nu te cunosc încă, dar semeni cu nenumăraţi alţii pe care i-am cunoscut foarte bine. Te doare că nu te-ai jertfit niciodată pentru nimic. Dacă te-ai fi dăruit o dată pentru totdeauna, n-ar mai fi trebuit să te ocupi de dumneata şi ai fi simţit o imensă uşurare. Dacă te dăruieşti cu adevărat, pînă la urmă vei fi primit, adică vei fi utilizat la ceva, chiar într-un partid bolnav şi dezbinat, cum e al nostru, în momentul de faţă. Trebuie să ştii să asculţi, mai ales cînd eşti inteligent. Există un mare poet creştin, ale cărui opere poate că nu le-ai citit — nu trebuie să te consideri jignit, nimeni nu poate citi totul — şi care, într-una din piesele lui, descrie o femeie nobilă, foarte inteligentă şi foarte trufaşă, care se supune ordinelor unui preot de ţară, „un grăsan, copleşit de materialitate şt de păcate", pentru că vorbeşte, totuşi, în numele lui Dumnezeu. Ştiu ce înseamnă să te supui unor dispoziţii, pe care le consideri absurde sau brutale, numai pentru că simpla lor discutare ar slăbi un principiu pe care l-ai acceptat drept sacru. Ba chiar pot să-ţi mărturisec că această supunere presupune o voluptate cu atît mai puternică, cu cît te sfîşie mai profund.

— .Ei, poftim ! strigă deodată César, cu entuziasm. Pe dumneata te înţeleg, Beauvoisin ! Te înţeleg perfect.

— Adică ? '

— Mă rog ! Te înţeleg, ce mai încolo-ncoace ! Şi, cum începi să vorbeşti, mă înduioşezi. în timp ce toţi tipii aceia, vreau să spun tovarăşii din atelierul lui Legrain, încep să-mi calce pe nervi.

Şchiopul începu să rîdă şi clătină din cap.

— Eu, eu ! îmi faci prea multă onoare, Devrigny. Dar dacă se va realiza vreodată un lucru mare la noi, vreau să spun în domeniul revoluţiei, lucrul ăsta îl vor face ei, şi nu eu...

— Ei ? Cine ? Rainal, Politzer ?

— Nu ! Poate că Fontaine, sau chiar acest Bart, căruia îi place atît de mult viaţa, şi alţii, pe care

dumneata nu-i cunoşti, care au inteligenţa unet mi-traliere şi sensibilitatea unui ciocan cu aburi, de acord, dar care, la nevoie, vor şti să-şi facă destul de bine meseria ; oamenii aceştia sînt nişte buni meşteşugari ai revoluţiei. în ce mă priveşte, sînt comunist din raţiune, din datorie şi rămîn comunist din consecvenţă ; în adîncul inimii sînt, totuşi, un individualist, ca orice intelectual, fie că se numeşte Maurras[I] sau Lunacearski[II]. De altfel, ce rost ar avea să vorbesc despre mine, un sfrijit, care nici n-am s-apuc revoluţia ?

— Şi de ce nu ? întrebă Salavin. Pentru că o crezi improbabilă ?

— Ba nu. Realizarea ei nu depinde atît de noi, cît de actualii stăpîni ai lumii. N-am s-o apuc, pentru că am să fiu ucis chiar în prima zi.

— De burghezi ? întrebă César, cu o voce ca-vernoasă.

Beauvoisin se opri, bîjbîi cu bastonul, să-şi găsească echilibrul, apoi ridică arătătorul, cu un zîmbet serios şi naiv.

— Ba nu ! De camarazii mei, în timp ce voi apăra Luvrul.

— Dumnezeule, spuse César, eşti un tip grozav ! Haideţi să bem o bere, băieţi. Nimic nu te întoarce pe dos mai rău ca poveştile astea cu lupte...

— Nu, spuse şchiopul, nu se poate, Devrigny. Vă părăsesc chiar aici. Trebuie să mă întorc acasă, am s-o iau chiar acum la picior. Am de lucru pînă pe la trei sau patru dimineaţa. Pe curînd, nu-i aşa^ băieţi ?

Cînd zgomotul bastonului şi al paşilor lui inegali se pierdu în noaptea sonoră, César îl apucă din nou pe Salavin de braţ. Cei doi prieteni merseră, un timp, în tăcere.

— Dar tu, spuse, în cele din urmă, roşcovanul, nu vrei să bei o halbă ? Nu ! Abia aştepţi să mă părăseşti. Văd eu. Te grăbeşti să meditezi. la toate chestiile astea, poate chiar la toţi caraghioşii care vor să întoarcă lumea pe dos şi care discută cu răceală despre asta, ca despre un prînz la iarbă verde. Ştii ? Lucrul cel mai grozav e să te uiţi la Aufrére, cînd e la Legrain şi se

---

I *Charles Maurras* (1S68—1952), scriitor francez, compro-mis în timpul ocupaţiei naziste clin Franţa.

II *Anatoli Vasilievici Lunacearski* (1875—1933), om de stat sovietic, publicist şi critic literar.

leagănă pe scaun. îţi vine să te întrebi ce caută acolo un burghez ca el... Adică aşa m-aş întreba, dacă n-aş şti care sînt dedesubturile. Nu răspunzi ? Poate că nici măcar nu mă asculţi. Totuşi, am să-ţi spun una. Ştii, vorbele pe care le-ai trîntit tu adineauri...

— Ce anume ?

— Ştii doar, vorbele alea cu care le-ai închis botul la toţi. Voiam să spun... m-ai făcut paf, dragul meu. Şi cum le-ai spus-o ! Ce bine le-ai spus-o şi cît de natural ! Şi ce impresie formidabilă le-ai făcut tuturor ! Flăcăii ăştia vorbesc despre orice cu un tupeu nemaipomenit, dar la aşa ceva nu se aşteptau. Te rog să mă crezi că mie nu mi-a displăcut ce le-ai spus. Nu ! Aproape că-mi părea rău...

— De ce-ţi părea rău ?

Păi, că jju sînt şi eu un laş, să le-o pot trînti verde, în faţă

.Ori de cîte ori soarele ajungea pînă la colivie, pasărea îşi anunţa chemarea; se auzea o singură notă şuierătoare şi plîngăreaţă, asemenea cîntecului unei pile pe o placă de fier. Muzica aceea subţirică nu izbutea să descînte tăcerea. S-ar fi zi că n-o aude decît Marguerite, care ridica uneori spre mica prizonieră o privire colorată de simpatie.

— Louis, spuse, în sfîrşit, bolnava, Louis, n-ai mîncat nimic.

— Crezi, mamă ? murmură Salavin.

— Nu, n-ai mîncat nimic, Louis. Şi cafeaua se răceşte.

Salavin luă ceaşca şi o dădu pe gît, cu supunere.

— Pe vremuri, spunea bătrîna doamnă, cu un aer visător, îţi plăcea să bei cafea.

Salavin desluşi dojana. în vorbele acelea prudente auzea geamătul neliniştii materne : „Pe vremuri îţi plăceau şi alte multe lucruri. Ne iubeai şi pe noi. Oare acum nu mai iubeşti pe nimeni şi nimic, suflet nefericit ?"

Salavin se ridică în picioare şi îmbrăţişă scena aceea de familie cu o privire arzătoare şi uscată.. Era viaţa lui ! Toată viaţa lui se desfăşurase între zidurile acelea mizere ! Uneori, întîmplări excepţionale alungă anumiţi oameni din oraş în oraş, din loc în loc. Oare întîmplările încăpăţînate care-l înlănţuiseră pe Salavin de la naştere în cocioaba aceea, în mirosul stătut al aceleiaşi ulicioare pariziene erau mai puţin surprinzătoare ? într-o bună zi, clădirile acelea îmbătrînite, toată insuliţa mucegăită, care putrezea pe pantele colinei Sainte-Geneviève, vor fi dărîmate, piatră cu piatră. Camera lui Salavin va fi spintecată ca un arbore, mort. Vor ieşi la iveală interiorul negru al sobei şi locul pe care fuseseră atîrnate tablourile, pe tapetele cu flori. Da, aşa se vor sfîrşi lucrurile acestea într-o zi. Şi tot astfel se va sfîrşi şi Salavin, un Salavin care nu va. fi realizat, care nu va fi meritat decît suferinţa. Va să zică, din atîtea gînduri sfîşie- toare, din atîtea meditaţii şi disperări, nu va mai rămîne nimic. Totul se va evapora pentru totdeauna, în prăpastia întunecată unde se fugăresc lumile. Şi, încleştînd dinţii, Salavin reîncepea să-şi rumege veşnica grijă : „Da, să piară pînă şi amintirea bucuriei, numai să nu dispară degeaba, în neant, âtîtă suferinţă !"

Salavin făcu doi paşi prin cameră. Doi paşi ! Era toată distanţa dintre masă şi uşă. Bătrîna doamnă începu să murmure, cu un aer încurajator, de parcă ar fi vrut să-şi elibereze un vis captiv :

— Bine, du-te, băiatule, noi o să ne apucăm de lucru.

Salavin îşi luă pălăria şi ieşi. Abia ajuns în stradă, începu să păşească repede, ca un om care a luat o hotărîre -definitivă. Pătrunse în Luxembourg, şi de aici pe strada Rennes. Orologiul din gara Montpar- nasse arăta ora unu şi jumătate. „E prea devreme, gîndi el. Risc să nu-l găsesc." Se învîrti de şapte-opt ori în jurul unui corp de case şi, cînd auzi sunînd ora două, o luă pe strada Littre.

Cînd Salavin intră, Aufrere scria. La vederea oaspetelui, nu izbuti să-şi ascundă o uşoară strîmbă- tură de neplăcere, pe care Salavin se prefăcu că n-o vede.

— Intră, dragul meu.

— Bine, dar mai întîi isprăveşte-ţi scrisoarea.

— Nu-i o scrisoare.

— N-are importanţă ! Isprăveşte-o. Nu pot să-ţi vorbesc, dacă nu eşti cu mintea perfect liberă.

Aufrere ridică din umeri, de parcă ar fi vrut să spună „Fie !", şi se plecă din nou asupra hsrtiei.

Salavin întoarse spateie»din discreţie, prefăcîndu-se că examinează rafturile pline de cărţi. în felul acesta, făcu cîţiva paşi şi, deodată, într-o oglindă de perete, descoperi chipul gazdei sale.

Max Aufrere era un bărbat viguros, cu o statură elegantă. Privirea lui cenuşie strălucea şters într-o faţă foarte palidă. Faţa complet rasă, mărginită de un păr negru, care pe la tîmple începuse să se rărească, avea trăsături a căror imobilitate era determinată de o voinţă veşnic trează. Toţi muşchii trupului său, docil şi îngrijt, lucrau de comun acord cu faţa, ca să întărească această impresie de stăpînire de sine şi de răceală dispreţuitoare.

Aşa-l cunoştea Salavin pe Aufrere şi aşa îl regăsea în această oglindă. Privirea lui distrată tocmai se pregătea să-l părăsească, dar atenţia îi fu brusc atrasă de un mic amănunt al acestui tablou. Deşi părea perfect calm şi destins, Aufrere îşi ţinea mîna stîngă în faţa gurii, ca şi cum ar fi fost absorbit de gînduri şi Salavin văzu cu uimire că-şi muşca pielea din jurul unghiilor. Fără ca un singur muşchi de pe faţa lui să se mişte, Aufrere făcea această operaţie cu o furie meticuloasă şi atît de crîncenă, încît de două-trei ori îi ţîşni sîngele.

Salavin se simţi descurajat. Avea impresia că-şi alesese prost ziua şi poate chiar omul. Făcu doi-trei paşi nehotărîţi în direcţia uşii, cu intenţia de a se retrage. Dar Max Aufrere împinse într-un sertar paginile acoperite de scrisul lui egal şi subţire şi-şi ridică, în clipa aceea, chipul zîmbitor spre el.

— Va să zică, spuneai, dragul meu... zise el, of- tînd, cu un aer prietenos.
—- Nu spuneam nimic.
— Mă rog. Atunci, hai să fumăm o ţigară, fără să spunem nimic.
— Nu spuneam nimic, dar asta nu înseamnă că n-aveam nimic de spus.
Aufrere schiţă gestul de a-i oferi un scaun.
— Nu, mulţumesc. Nu sînt sigur că voi putea sta cu placiditate. Am de gînd să-ţi vorbesc despre cîteva lucruri destul de grave.
— îmi faci o mare onoare.
— Am căpătat o repulsie pentru tot ce miroase a confidenţă sentimentală şi prefer să mă spovedesc unui suflet uscat.
— Sînt foarte măgulit, spuse Aufrere, cu un zîm- bet pieziş.
— Ah, strigă Salavin, singura mea grijă e să fiu perfect sincer.
Aufrere făcu un gest care putea să însemne „din ce în ce mai bine", dar Salavin, cu mîinile în buzunare, începuse să umble prin odaie şi nu mai părea în stare să-i simtă înţepătura.
— Crezi că oamenii pot să se schimbe ? spuse el, oprindu-se în faţa lui Aufrere.
Aufrere tresări.
— Dar bine, dragul meu, ai o idee fixă. De ce n-ai spus de la început lucrul ăsta? Va să zică, nu te-ai mulţumit cu scandalul pe care l-ai făcut zilele trecute la Legrain.
— Idee fixă, sau nu, te implor să examinezi cu seriozitate întrebarea pe care vreau să ţi-o pun.
— Nu zău, spuse Aufrere, ar fi de dorit ca oamenii să nu se schimbe, fiindcă cel care-i observă şi-ar pierde capul.
Vocea lui Salavin răsună, vibrînd de emoţie :

Vorbeşte serios, te implor.Max îşi izbi pumnii unul dc celălalt, cu un aer nerăbdător.

— Serios ? Foarte bine$_v$ Dar gîndeşte-te o clipă cît de absurdă e întrebarea dumitale şi cît de prost ai formulat-o. Să te schimbi ? Ce să schimbi ? în ce să te schimbi şi cum ?

— Ai dreptate, spuse Salavin. întrebarea asta îmi e atît de familiară, am sucit-o şi-am răsucit-o de atîtea ori, încît o formulez greşit, sigur fiind că o înţeleg pentru mine însumi... Crezi că un om poate să-şi schimbe sufletul ?

Aufrere ridică clin umeri.

— Asta e ! Te-apucă iar criza de-acum cîteva zile. Ştii că patima de a te dispreţul şi de a te subestima ar putea, pînă la urmă, să ajungă tot atît de insuportabilă, cum e la alţii trufia cea mai cumplită ? Dc luni de zile ghicesc această întrebare în adîncul fiinţei dumitale şi, din cînd în cînd, ţi-o citesc pe buze, astfel că sînt ispitit să te întreb, ca trăsnitul acela de la Legrain : „Dar, mă rog, de ce vrei să te schimbi ?"

Salavin se încăpăţîna :

— N-am să mai spun lucruri fără rost, te rog să mă crezi, merg drept la obiect. Vreau să schimb ceva în lume : să mă schimb pe mine. Nu vreau să schimb nici guvernul, nici condiţiile sociale şi nici pe cele economice, vreau să-mi schimb sufletul, pentru că-l urăsc, auzi ? îmi urăsc viaţa.

— Da, perfect, spuse Max, cu un glas visător. Da, e o formă excepţională de egoism.

— Mă cunoşti foarte puţin. N-ai cum să ştii cît de mult am vrut pe vremuri să devin demn de admiraţie în propriii mei ochi.

Aufrere începu să rîdă.

— Demn de admiraţie ! Te grăbeşti, Salavin ! Numai oamenii înzestraţi cu o stupiditate feroce se pot admira pe ei înşişi.

— Am spus ceva despre admiraţie ? M-a trădat limba. Am vrut să spun că vreau să fiu suportabil mie însumi. Am dorit să merit cel puţin propria mea stimă. Timp de un an, am făcut eforturi de autoameli- orare, cu atît mai groaznice cu cît îmi dădeam seama că sînt ridicole.

înţelegînd că Aufrere îl privea cu o extraordinară curiozitate, Salavin roşi şi ezită cîteva secunde. Apoi spuse cu aerul unui alergător care se năpusteşte cu capul plecat :

— Ce importanţă are că mă fac ridicol l ! Ai să admiţi că în astfel de situaţii trebuie să-ţi alegi modelele şi să-

ţi fixezi scopul. Eu mi-am propus să ajung un sfînt. Vai ! Nu rîde.

:— N-am nici cea mai mică intenţie să rîd.

— Nu rîde, am suferit prea mult. Salavin îşi strînse degetele cu febrilitate şi reluă : Nu poţi deveni sfînt. Aşa ceva nu devii. Eşti sfînt, sau nu eşti. Eu nu eram, asta-i tot. Pînă la urmă, mi-am dat seama. Era să mor.

— Aha ! Va să zică, asta era !

— Chiar asta. A fost cît pe-aci să mor, dar n-am murit. Şi nici nu m-am mîngîiat. îmi urăsc viaţa.

Se lăsă tăcere. Max Aufrere clătină, visător, din cap.

— Nu eşti singurul, spuse el, în cele din urmă. Ei bine ! Fă ce fac şi ceilalţi, aşteaptă cu răbdare. îşi strînse brusc buzele şi continuă, cu o voce mai uscată : Nu-i vorba de mine, bineînţeles. Dar să ştii, Salavin, că majoritatea oamenilor inteligenţi pe carc-i frecventez au ajuns dpstul de repede la o indiferenţă totală faţă de ci înşişi, tocmai pentru că sînt inteligenţi şi pentru că se cunosc. Se descurcă cum pot, ca să zic aşa. Unii se compătimesc şi manifestă faţă de ei înşişi o grijă exagerată, în bătaie de joc. Se tratează cum îşi tratează cîinele, căţeluşul răsfăţat al căminului.

Alţii se tem. De pildă, Villaret, pe care-l cunoşti, poate, după nume. Nu-i cljip să rămînă singur cu el însuşi. Caută tovărăşie chiar cînd e vorba de un drum cu taxiul, de un prînz, de înapoierea acasă de la teatru, care durează exact cinci minute. Mă întreb dacă nu ia pe cineva cu el şi cînd se duce pînă la closet. Alţii, cum ar fi Gaudrelon, pe care din fericire nu-l cunoşti, sînt, dimpotrivă, dornici de singurătate, să se îmbete şi mai bine de disperare...

— Taci, murmură Salavin, cu o voce chinuită. Şi oamenii aceştia sînt cultivaţi, sînt inteligenţi ?

— Foarte inteligenţi. Cred că Gaudrelon e aproape genial. Da, toţi sînt foarte inteligenţi.

Salavin făcu cîţiva paşi, împleticindu-se, şi repetă :

■— Să fie cu putinţă ? Să fie cu putinţă ?

— Mai mult decît atît, reluă Aufrere, e adevărat. Cunoşti foarte puţin oamenii, Salavin. Cei despre care îţi vorbesc sînt consideraţi nişte aleşi, nişte favorizaţi, nişte stăpîni. Multă vreme au crezut că sînţ într-adevăr aşa. Dar într-o zi şi-au dat seama, cu stupoare, că scumpul lor suflet era uscat şi uşurel ca o cochilie de melc mort. Şi-ai; dat seama că sufletul lor, atît de bogat, nu mai avea pentru ei nici un fel de surpriză...

— Aşteaptă, spuse Salavin, cu o mîndrie subită. Nu sînt un stăpîn, nici un ales şi nici un rege al inteligenţei. Nu ţi-am spus că sufletul meu nu-mi mai rezervă nici o surpriză.

■— Zău ?

— Sufletul meu speră încă să se transforme.

— Eşti incorigibil.

— Procesul meu a fost judecat. Dar eu vreau să fac apel, un ultim apel. Şi, cum nu pot ameliora acest suflet, am să-l schimb.

— Aufrere se ridică în picioare şi veni atît de-aproape de Salavin, încît era cît pe-aci să-l atingă.Eşti plin de contradicţii.

— Da, sînt încă viu.

— Va să zică, vrei să iei totul de la început ? Ştii? Te găsesc optimist. Nu mai ai optsprezece ani.

— Nu. Din fericire, nu.

— Dar, dragul meu, nu cumva eşti nebun ?

■— De loc.

— Poate crezi în magie. Eşti teozof, metapsihist, sau ce eşti ? Să-ţi schimbi sufletul ! Asta-mi aminteşte de nişte fabule medievale, de nişte invenţii romantice, de legende orientale...

— Nu-i vorba de vreo trăsnaie, linişteşte-te. Sînt în posesia tuturor facultăţilor mele mintale. Trebuie să mă înţelegi, nu-i vorba să-mi schimb sufletul cu Pierre sau cu Paul. E vorba de o experienţă foarte cuminte. Sufletul meu înseamnă patruzeci de ani de deprinderi, patruzeci de ani de evenimente mărunte, de gînduri, de gesturi, patruzeci de ani de vorbe, veşnic aceleaşi. Ceea ce numesc sufletul meu e o cherestea, aproape în întregime uscată, cu păr, cu creţuri, cu cicatrice şi cu bătături. E o canapea, pe care n-o cunoşti, dar care nu e lipsită de oarecare experienţă. E un pat, care reprezintă aproape cincisprezece ani din fiinţa mea, o comodă veche, din lemn de măr, un bufet Henri II şi cîteva litografii în culori, pe un perete. E o casă veche şi o stradă fără soare. Şi ce mai e ? Un oraş, pe care-l port în jurul trupului ca pe o tunică înnăbuşitoare, îl port de cînd m-am născut şi gîn- deşte, în locul meu, jumătate din gîndurile mele. Şi mai ce încă ? Mama mea, soţia mea, amintirile...

— Pe scurt, spuse Aufrere, e tot ce ţi-e drag. i

Salavin rămase uluit.

— Tot ce mi-e drag. Da, fără îndoială. Vreau să fug de ceea ce mi-e drag. Sînt legat, mă înţelegi ? Legat de cînd m-am născut. Nu sînt destul de cultivat, aşa că nu vorbesc nici o limbă străină. Sufletul meu e prizonier şi al acestui fapt. Sufletul meu, adică ceea ce numesc eu sufletul meu, lumea de toate zilele, care mă striveşte, care mă înnăbuşă, pe care vreau s-o ridic, s-o întorc pe dos, s-o dobor...

— Asta-i tot ?

— Da, înţeleg, în mijlocul acestor lucruri, poate că mai e ceva. Dar n-are importanţă.

— Crezi ?

— Sînt sigur. De cîte ori nu mi s-a întîmplat să nu mă mai recunosc, să mă examinez cu surprindere, pur şi simplu pentru că stăteam de vorbă cu alt om. Potrivit

cu omul de lîngă mine, simţeam că devin spiritual sau idiot. Potrivit cu acest om, mă lăsam în voie sau mă crispam. Sufletul cuiva depinde uneori de amănunte şi mai neînsemnate. în imobilul nostru locuia o fată tînără, cuminte şi muncitoare. într-o zi şi-a tuns părul şi a înnebunit. Acum bate trotuarele din strada Monge. Am avut pe vremuri, la „Socque et Sureau", un coleg, care avea o figură plină de blîndcţe şi de devotament, încadrată de o barbă frumoasă, într-o zi, a vrut să se distreze şi s-a bărbierit. Atunci a dat la iveală un zîmbet uricios şi brutal, pe care, peste puţin, sufletul lui l-a imitat. îţi repet, dacă izbutesc să mă lepăd de întreaga mea persoană, sînt sigur că am să mă lepăd de mine însumi.

Aufrere rjjdică- degetul arătător.

— în afară de nucleul central, adică de esenţial.

— Bine ! Fie ! spuse Salavin. Asta să-mi rămînă ! Să-mi stea mărturie ! Trebuie să persiste o parcelă din omul de altădată, care să înţeleagă că s-a născut un om nou. Trebuie să duc cu mine o seînteie din fosta mea conştiinţă, ca să ştiu că am triumfat. îţi place să dormi ? Cunoşti voluptatea pe care o guşti în clipele cînd eşti destul de treaz ca să înţelegi că mai moţăi încă ? Dacă moartea s-ar asemăna cu asta, vreau să spun, dacă am putea simţi cel puţin că nu

mai suferim... Scuză-mă, nu mai vreau să mă pierd în visare. A, o experienţă modestă : sînt un om sărac, şi importanţa mea socială e şteivsă, ceea ce înseamnă că dezrădăcinarea mea " mai simplă decît a altcuiva...

— Pe scurt, spuse Aufreie, nimeni nu poate inventa decît lucruri foarte cunoscute. Descoperirea dumitale cea mare se rezumă astfel : să-ţi schimbi ţara, hainele, poate şi numele.

— Numele cu siguranţă. Şi, cu siguranţă, tot restul.

— E destul de simplu.

— N-am găsit nimic mai bun. Am făcut o anchetă, am căutat.

— Da, îmi amintesc, ai căutat în sensul absolut al verbului.

— Acum ştii ce-am găsit : ideea de a-mi face revoluţia personală.

Max respiră adînc.

— Ei bine ! Nu mai şovăi, dragul meu. Totuşi, nu uita ce-ţi spunea, zilele trecute, unul dintre indivizii care vin la Legrain. Nu există revoluţie fără victime. Chiar cînd e vorba de o revoluţie personală.

Obrazul lui Salavin se crispă, dureros.

— Ştiu.

— Atunci ?

— Vezi prea bine că aştept.

— Ce ?

— Aştept, în sensul absolut al verbului.
Max reflectă cîteva clipe.

— Nu trebuie, spuse el, să ne gîndim cu prea multă stăruinţă la moartea celor ce ne sînt dragi... Urmă o tăcere lungă, apoi Aufrere vorbi din nou : Presupunînd că, dintr-un motiv sau altul, acest interesant proiect ar deveni irealizabil...In acest caz, m-aş omorî.

Max clătină din cap, de sus în jos.

— E o soluţie excelentă.

XV

— Eşti grozav, Legrain, spunea César. Mă uit la dumneata şi-mi dau seama că nici unul dintre gesturile dumitale nu e inutil, nici o mişcare nu e de prisos. Totul e numărat, măsurat, cîntărit.

— Ce-i mai nostim, adăugă meseriaşul, cu simplitate, e că nici măcar nu mă gîndesc la ce fac. Merge aşa din copilărie. Am grijă să lucrez cît mai mult, cu cît mai puţină oboseală, în aşa fel, încît să pot face şi mai mult. Şi, oricît aş face, tot nu ajunge. în sfîrşit, din moment ce fata se simte mai bine, n-am de ce să mă plîng.

— Bineînţeles, spuse César.

Bătrînul bătea cuie. Ciocanul dădea întîi o lovitură scurtă, pregătitoare, apoi izbea din plin, cu putere şi, în cele din urmă, uşor, ca şi cum ar fi pus un punct final. însăşi constanţa acestui ritm acorda muncii lui umile un fel de veselie muzicală. Instalat pe un scaun scund, César îşi strîngea un genunchi cu degetele împletite şi se legăna uşor.

— Va să zică, Legrain, rosti el, cu un aer adormit, spuneai că Stéphanie s-a distrat grozav cu ultima scrisoare a lui Max.

— Am spus eu asta ? murmură cizmarul, cu o privire naivă.

— Parcă aşa mi s-a părut...

— Da ! Poţi spune tot felul de prostii, cînd t¿ gîndeşti la altceva. Dar mă mir. Pentru că, de la o vreme, poloneza n-a mai vorbit de scrisori. A ieşit cu Aufrére în oraş, hotărît că da. Şi nu văd de ce Aufrére i-ar mai scrie.

Legrain ridică cu greu sprîncenele lui stufoase şi cărunte.

M!t

— Nu în-am priceput niciodată prea grozav la femei. La drept vorbind, n-am avut timp să mă ţin de ele. Dumneata, Devrigny, eşti altfel.

— Ah ! Eu am cunoscut ceva femei, spuse César, cu un aer sigur de el.

— Bravo ! reluă bătrînul. Asta zic şi eu că înseamnă să ai un caracter fericit. Ai avut femei cu sutele, prin urmare pe asta i-o laşi lui. Aşa procedează un prieten adevărat. îţi faci o ţigară şi-ţi spui : „Bine, băiatule, joacă-ţi cartea, încearcă-ţi norocul". Mai ales că pare să şi-o pună la inimă. Şi mai ales că nu-i singurul care-i trage clopotele. Ce s-a întîmplat ? Nu te simţi bine ?

Din gîtlejul lui César ieşea un fel de rîgîit de animal rumegător.

— Nu-i nimic ! spuse el. Nu-mi prieşte ce-am mîncat la prînz.

— Mănînci prea repede, pînă la urmă ai să te îmbolnăveşti. Asta spun şi cînd văd cum înfulecă băiatul ăla, Fontaine.

— Va să zică, acuma mănîncă aici ?

— Uneori, pe marginea mesei, între două teancuri de hîrtii. De ieri, mănîncă cu cel nou.

— Aha ! spuse César. Cine-i cel nou ? Ţi-a sosit un nou pensionar ?

Legrain făcu un semn din cap.

— Rămîne la mine opt sau zece zile. îi aştern seara un pat. E un om foarte ciudat. Foarte frumuşel, crede-mă, foarte cuviincios. Au plecat amîndoi *He dimineaţă. Lucrează împreună, pînă pe la trei noaptea. Cizmarul închise ochiul stîng şi făcu o strîmbă- tură comică. Fontaine ăsta «iu-i un oarecine. Printre buzele umflate dădu drumul cîtorva băşici de aer, apoi adăugă, punînd iar mîna pe ciocan : Ieri vorbeau între ei şi spuneau ca vor să-ţi ceară un mic serviciu, dacă vii joi pe-aici.

— Să vedem, spuse Devrigny. Ce fel de serviciu ?

— Nimic extraordinar. Trebuie să iei nişte bani de la o bancă, în locul lui Fontaine.

— Da, înţeleg, spuse César, care părea că moţăie,

— Ah, continuă cizmarul, îţi spun lucruri despre care habar n-am ! Serviciul pe care vor să ţi—1 ceară e o nimica toată.

— îmi dau seama, spuse César. Dacă e ceea ce cred, e ceva ce nu se refuză. Şi mie vor să mi-l ceară?

— Dumitale, sau lui Aufrcre, nu ştiu. Se pare că trebuie să fie o persoană care să aibă suprafaţă de acoperire.

— E foarte măgulitor, murmură Devrigny.

— Nu-i aşa ?

Devrigny îşi umplu pipa şi o aprinse, cu un aer preocupat. Cîteva clipe mai tîrziu, se ridică în picioare, pregătindu-se de plecare.

— Ne vedem joi, Legrain, spuse el.
— Da, joi, César.
Roşcovanul păru că se gîndeşte cîteva clipe.
— Nu ştim niciodată ce se poate întîmpla. Dacă voi avea treburi în provincie, sînt convins că vă puteţi bizui pe Aufrére.
— Ah, răspunse Legrain, îmi pun mîna în foc că vine. E poloneza la mijloc, îţi dai seama...
— Mă linişteşti, spuse César.
Trase uşa după el, apoi o deschise iar, îşi strecură < .ipn 1 roşcovan prin deschizătură şi şopti :
— în orice caz, să nu-î spui lui Max că mi-ai vorbit despre asta. Ştii cît de susceptibil e, gîndul c-a fost trecut pe-al doilea plan pentru un serviciu...
— Cred şi eu, răspunse cizmarul. Nu-i spun o vorbă. Poţi să fii liniştit.
César făcu cîţiva paşi, fumînd, ca un om fără griji. Ajuns pe bulevardul Port-Royal, grăbi pasul, fără să pară că-şi dă seama. Cu timpul, ajunse să alerge ca un turbat. Cine l-ar fi privit cinci minute după aceea pe César Devrigny urcînd pe Aleea Go- belinilor, cu mîinile înnodate la spate, cu capul ghemuit între umeri, cu picioarele pline de neastîm- păr, s-ar fi întrebat ce l-o fi apucat pe flăcăul acela frumos.
Nu departe de Piaţa Italiei, Devrigny intră într-un bar şi ceru un coniac. Chelnerul îi aduse un pahar mic, dar el îi spuse, tăios : „Nu aşa ! Dă-mi-l într-un pahar de vin !" şi, dintr-o singură înghiţitură, dădu pe gît un fel de rachiu înfiorător, în valoare de cincisprezece franci. Plăti, ieşi afară, o luă iar la goană şi tot în fugă ajunse în Piaţa Bastiliei, după ce străbătuse podul Austerlitz. Străbătu toată piaţa, de la un capăt la celălalt, sinchisin- duse atît de puţin de maşini, încît nu lipsi mult să fie călcat. O luă pe bulevardul Richard-Lenoir, apoi coti brusc, se întoarse în piaţă, chemă un taxi şi-i ceru să-l ducă acasă, în bulevardul Saint-Michcl. Plăti, şi şoferul declară că 11-avca mărunt. César îl întrebă : „Cum ? Ce-ai spus ?" Adică două frînturi de vorbe, şi nimic mai mult, dar le rosti pe un astfel de ton, încît şoferul găsi numaidecît bani mărunţi, în fundul buzunarelor.Cînd intră în camera lui, César simţi că e leoarcă de sudoare. îşi zvîrli cu furie hainele în toate colţurile, se trînti gol pe pat şi adormi imediat. La căderea nopţii se trezi şi, timp de un sfert de oră, îşi scărmănă, căscînd, chica. Cînta pe nas, în şoaptă : „Marţi, miercuri, joi..." în cele din urmă, se îmbrăcă.
Coborî la portăreasă şi-i spuse, întinzîndu-i cheile apartamentului :
— Doamnă Leon, plec în Normandia pentru o săptămînă. Adresa mea rămîne aceeaşi, *poşte restante,* la Caen. Şi dacă mă caută cineva, n-are nici un rost să-l laşi să urce, nu-i aşa ?

Bătrîna dădu din cap, în semn de aprobare, şi-i făcu, afectuos, semn cu ochiul acestui chefliu, veşnic jovial şi veşnic generos.

Cesar se îndreptă spre garaj şi se urcă în maşină. Un sfert de oră după aceea, ieşea din Paris, pe poarta de la Chapelle. După alte cîteva minute, maşina lui se băga în hăţişul de străzi din jurul bazilicii Saint-Denis. Cesar îşi vedea de drum, cu siguranţa omului care ştie pe unde s-o ia. Se opri, fără zgomot, la cîţiva paşi de o spălătorie. Din uşa deschisă răbufnea un miros de rufe umede şi calde, amestecat cu un alt miros, mirosul unor femei care lucrau încă şi cîntau, în abur de cărbuni încinşi. Se întunecase de tot, aşa că puteai vedea în interiorul magazinului : rufe, aburi şi lumini.

Devrigny urcă două trepte şi privi liniştit nişte femei aproape goale, care încetară numaidecît să cînte, rămînînd cu fiarele de călcat în aer. Apoi spuse numai atît :

— Unde-i patroana ?

Femeile răspunseră în cor :

— Sus !

— Singură ?

Femeile izbucniră deodată în rîs, şi Cesar, stră- bătînd atelierul, începu să se caţere, în vîrful piciore- lor, pe scara în spirală, sprijinită de perete.

Aşezată în faţa unei măsuţe acoperite cu o faţă de masă lucrată cu croşeta, pe care se vedea o glastră de faianţă, o femeie făcea nişte socoteli, sugînd vîrful creionului rezervor. Era voinică, frumoasă şi- brună, cu păr strălucitor, tăiat foarte scurt pe ceafă, unde pielea părea de-o albeaţă exagerată. Avea nişte mîini cam grase şi două verighete pe inelarul stîng.

César se înălţă peste balustradă şi contemplă cî- teva clipe acest tablou. Apoi rosti, aproape în şoaptă, ca şi cum ar fi suspinat:

— Germaine !

Femeia tresări, se întoarse dintr-o singură mişcare şi strigă :

— Cum ? Ce s-a întîmplat ? Scotoci cu privirea întunericul scării şi, deodată, izbucnind în rîs, cu un aer furios şi plin de dragoste, în acelaşi timp : Cum ? Tu eşti, banditule ?

César repetă, foarte încet:

— Germaine !

Femeia se apropie de balustradă şi se plecă spre el. Sînii ei frumoşi se zbuciumau sub bluza transparentă.

— Nu zău ! Ştii că ai tupeu, César ? !

Devrigny nu mai urcă o altă treaptă. îşi întinse mîinile şi apucă ce se afla la nivelul lui, adică două picioare musculoase, cambrate şi pline, apoi spuse, cu un zîmbet straniu :

— Se poate ? Ia spune, se poate ?

Germaine clătină din cap.
— Pentru o seară, poate că da ! Canalie !
— Nu, şopti el, cu neruşinare, pentru cinci zile.
Femeia păru deodată că se topeşte şi bolborosi :
— Bine ! Vino, pentru Dumnezeu ! Vino !
Se plecă şi-l luă de gît. César spunea, suspinînd :
— Germaine, Germaine, de afecţiune am nevoie, înţelegi ?
Germaine ridică din umeri şi, fiindcă César închisese ochii, îl sărută pe pleoape.
In noaptea aceea, Cesar se trezi brusc. Ii.era prea cald. Tot felul de idei veninoase se tîrau în jurul lui, în întuneric. Nu era bucuros şi nici liniştit, chiar la sînul acestei fiinţe inimoase. Se răsuci de vreo zece-douăzeci de ori în pat, tuşi, căscă, bombăni şi, apucînd, în cele din urmă, femeia de şolduri, strigă :
— Germaine, Germainc !
O auzi, bolborosind nedesluşit:
— Ce vrei, dragule ?
Devrigny repetă, de două-trei ori, „Germainc !" şi, îndată ce ea deschise ochii, îi strigă, ridieîndu-se pe jumătate din pat :
— Germaine ! Spune-mi, am sau nu o mutră de porc ?
Germainc izbucni în rîs, somnoroasă.
— Ah ! Cesar, spuse ea, totdeauna ai să fii un şmecher !
Apoi se întoarse cu faţa spre perete şi adormi iar.

XVI

Era aproape zece seara, cînd Rainai spuse, întorcîndu-se spre Stéphanie :
— Cum se face că Devrigny n-a venit încă ?
Stéphanie ridică din umeri, abia vizibil. Dar mitocanul nu se lăsa.
— Nu ţi-a spus că azi nu vine ?
De data asta răspunse Salavin :
— Devrigny ? Păi, cu siguranţă că azi nu vine ! A plecat în provincie, pentru toată săptămîna. Mi-a trimis şi nişte cărţi poştale de la Lisieux sau de la Bayeux, nu sînt sigur.
Bart îşi aprinse ţigara şi se ridică greoi, apoi se îndreptă spre încăperea din fundul prăvăliei. Acolo îşi avea sediul Fontaine, înconjurat de hîrtii şi de broşuri ; în dreapta lui se afla un personaj nu prea arătos, care purta un costum foarte decent, de culoarea sacîzului, şi care, pentru a-şi feri desigur ochii de lumina palidă a lămpii, nu-şi scosese pălăria nouă de pai. Cei doi

bărbaţi vorbeau cu glas scăzut, în franceză, continuîndu-şi din cînd în cînd, fără nici o tranziţie, convorbirea într-o limbă cu sonorităţi capricioase. De cealaltă parte a mesei, Politzer clasa nişte fişe.

Prin urmare, Bart intră şi spuse cîteva cuvinte la urechea lui Fontaine.

— Bine, e foarte simplu, răspunse acesta. Vorbeşte cu tipul ăla în negru. în ce mă priveşte, îl prefer, are un aer mai serios.

— Cît despre asta, spuse Bart, n-ai nici o grijă, îl cunosc de trei-patru ani, e un burghez serios şi inteligent.

— Un simpatizant, murmură Fontaine, ironic.

— Ei bine, da ! Vezi, doar, că şi simpatizanţii sînt buni uneori la ceva. Hîrtiile dumitale sînt gata ?

— Da, sînt la Obziny. Dă-i drumul.

Bart trase două-trei fumuri din ţigară şi se întoarse în prăvălie.

...De ce să mă avînt în călătorii mari ? spunea Aufrere. Cîtă judecată am, şi tot nu-mi ajunge ca să înţeleg mare lucru din cele ce văd la mine acasă

— .Poate că ai dreptate, strigă Stephanie. Totuşi, există oraşe despre care nu ştii nimic, rămîi doar vreo trei zile în ele, dar în aceste trei zile înveţi mai multe despre umanitate decît te-a învăţat oraşul tău natal în trei ani... Să vezi că am să te corup, Aufrere ! Ai să vii la mine, la Varşovia, iarna viitoare. Am să te iau cu mine la Fukier şi o să bem nişte mied veritabil, un mied păstrat în pivniţe, pe care pînzele de păianjen le-a sigilat de mai bine de un secol. Varşovia ! Nu-i un oraş frumos, totuşi nu mă pot gîndi la el, fără să-mi bată inima.

— Ia te uită ce sentimentalism ! spuse Bart, subţiindu-şi vocea tunătoare. N-o asculta pe această sirenă, Aufrere, şi nu pleca la Varşovia cu atît mai mult, cu cît vreau să-ţi cer un mic serviciu.

— Cere-mi, Bart.

— E pentru mine, şi totuşi nu-i pentru mine. N-are-a face ! Mai precis, e vorba de prietenul nostru Fontaine, pe care-l cunoşti. Vrea să te roage să îndeplineşti o mică formalitate, în locul lui.

— Explică-te, dragul meu.

— E vorba de un cec. Nimic mai simplu.

— Un cec la ordinul domnului Fontaine ?

— Nu tâcmai. E un cec în alb, cel puţin în privinţa numelui. Nu în privinţa sumei, bineînţeles. Nu-i o sumă enormă.

— Cît anume ?

— Nu ştiu precis. Mi se pare, vreo douăzeci şi cinci de mii...

— Aşa. Şi ce-l împiedică pe domnul Fontaine sa-şi pună numele pe acest cec şi să încasese personal suma ?

— Nimic dezonorant, spuse Bart, izbucnind în rîs. E vorba de un cec barat.

Obrazul lui Aufrere rămăsese calm şi chiar zîmbitor.

— Nu prea înţeleg, spuse el. Un cec barat, de douăzeci şi cinci de mii de franci, la ordinul domnului Nimeni...

— Haide, dragul meu, nu trebuie să-ţi închipui cine ştie ce poveşti cu bandiţi. Eşti un intim de-ai casei, unul dintre prietenii noştri. Ne cunoşti, nu sîntem nişte afacerişti fraudulоşi. Nu sîntem nici măcar nişte conspiratori, deoarece conspirăm la lumina zilei şi ne publicăm programul. Nu e vorba de noi în clipa de faţă, avem destui prieteni şi o organizaţie destul de mare, care ne îndestulează nevoile. E vorba de tovarăşul Fontaine, care a fost însărcinat cu o misiune de studii, absolut independentă. Nimic mai simplu. Ştii prea bine că nu-i uşor în clipa de faţă să treci bani peste frontiere. De altfel, te rog să ţii seama, Aufrere, de faptul că nu mă aşteptam să fiu nevoit să-ţi dau atîtea explicaţii.

— Dă-mi voie să mă gîndesc cîteva clipe, spuse, calm, Aufrere.

— E foarte natural, răspunse Bart. Ca să te liniştesc de tot, am să-ţi mai dau cîteva explicaţii. Dacă accepţi, cecul e trecut la ordinul dumitale. Mîine dimineaţă, îl depui la bancă...

— Bine, mai spuse Aufrere, dar ce-l împiedică pe tovarăşul dumitale Fontaine să primească bani pe numele său ?

— Ah, strigă Bart, izbucnind iar în rîs, mă uimeşti ! E drept că nu sîntem nişte conspiratori, dar nici nişte negustori de şampanie nu sîntem. Treburile noastre sînt totdeauna destul de delicate. Ar trebui să înţelegi asta, Aufrere. Dacă n-ai nimic împotrivă, am să-mi permit să continui : depui cecul la bancă mîine dimineaţă. Fontaine are oarecare nevoie de suma asta. Totuşi, are să aştepte pînă o încasezi. Nu-ţi vom cere banii decît în clipa cînd îi vei primi. Da, da, dragul meu, prefer să pun punctul pe i, ca să-ţi arăt că e o operaţie inofensivă. Cred că vei încasa banii luni, cel mai tîrziu. Se pare că cecul e adresat unei bănci din Paris. Ei bine, marţi, da, să spunem marţi, ne aduci banii. Asta-i tot, absolut tot.

— înţeleg, răspunse Aufrere. Lasă-mă să reflectez cîteva clipe.

— Cum doreşti...

Bart se răsuci pe călcîie şi intră iar în camera din fundul prăvăliei.

— Ce rpune ? întrebă, cu glas scăzut, Fontaine, scotocind printre liîrtii. *

— Vrea să reflecteze o clipă.
— Obziny, arată-mi cecul.
Obziny îşi scoase -pălăria, dezvăluind, în plină lumină, un obraz tînăr încă, cu părul lipit ca o perucă. Ochii pe jumătate închişi distilau un zîmbet veşnic. Maxilarul era atît de puţin dezvoltat, încît ai fi zis că gîtul lui începea imediat sub gură. Fire rare de păr unduiau pe bărbia aceea imaginară.
Fontaine examină cecul cu meticulozitate şi cu precauţiile unui miop. Apoi îl întinse lui Bart.
— Ştii că e un cec Goldbcrg ?
— Da, din nefericire ştiu prea bine.
— Atunci, să-i bată numele la maşină, e mai bine aşa.
— Phanie şi-a lăsat maşina pe bufet.
— Nu crezi că simpatizantul dumitale s-a gîndit destul ?
— Mă duc să văd.
Bart ieşi, lăsînd uşa deschisă. Aufrere îşi aprinsese o ţigară şi fuma, cu un aer nepăsător. Rainal încerca să ţină, cu un glas moale, o conferinţă asupra hegemoniei bancare. Beauvoisin îşi umplea 'pipa în tăcerc. Doctorul Villard tăia o bucată de piele cu cuţitul, şi Stephanie clătea nişte pahare.
— Ştii, dragul meu, spuse Bart, răspicat, că aveam de gînd să-i cerem lui Devrigny acest mic serviciu ?
— Şi de ce nu i l-aţi cere lui ?
— Prietenul dumitale spunea că Devrigny va lipsi toată săptămîna din oraş, şi treaba asta e relativ grabnică. De altfel, dumneata sau Devrigny...
— Te rog să mă ierţi, îl întrerupse Max, cu un glas îngheţat, Devrigny şi cu mine nu sîntem totuna.
— Adică ?
— Adică, îmi pare foarte rău că te necăjesc, Bart, dar refuz.
— Adevărat ? şuieră Bart, cu un zîmbet ironic. Ei bine, mă uimeşti !
— Aşteaptă ! spuse deodată Salavin, ţîşnind din colţul lui.
Bart plescăi din limbă.
— Ce te-a apucat, dragul meu ?
— Aşteaptă ! repetă Salavin. Apoi se repezi, plin de avînt: Dacă nu vă temeţi să-mi încredinţaţi mie cecul, ei bine, am să-l încasez eu !
Bart avu un gest de nerăbdare.
— Cum aşa ?! spuse Salavin, cu durere în voce, n-aveţi încredere în mine ?
— Ba da, dragul meu, avem. Evident, lucrurile astea sînt foarte simple, totuşi nu sînt chiar aşa de simple, cum crezi. Dumneata ai cont în bancă ?
Salavin respiră îndelung.
— Asta ce mai e ? întrebă el, în cele din urmă.

— Vezi, drăguţule, că nu merge ? Ţi-am spus că e vorba de un cec barat. Nu merge aşa. I-am fi putut cere serviciul acesta doctorului, nu-i aşa, Villard ? Dar doctorul e un proletar. Sau l-ar fi putut încasa oricare dintre noi, Rainal sau chiar eu. Dar crezi, Aufrere, că unul ca mine, de pildă, poate să aibă un cont la bancă ? N-ar fi genial, zău aşa ! Contul meu ar fi supravegheat mai dihai decît Piaţa Concordiei. Ţi-am cerut un serviciu, dar nu te-am luat pe la spate. îţi mulţumesc, Salavin, ai avut o iniţiativă frumoasă. Aş vrea să spun acelaşi lucru şi despre dumneata, Aufrere.

Cu atît mai mult, spuse, pe nas, Rainal, cu cît nu-i de loc vorba de nolitică. Poţi să fii sigur, Aufrere..

.Bart izbi de două-trei ori cu piciorul în podea.

— Taci odată, ce dracu ! Şi chiar dacă ar fi vorba de politică !... Aufrere esîe un om inteligent, ştie ce gîndim, ştie ce facem, ştie despre ce este vorba, adică despre viitorul şi' despre binele întregii omeniri. Avem prieteni peste tot, de acord ! E o situaţie cu totul excepţională să avem nevoie să cerem un astfel de serviciu de la nişte oameni, dacă nu străini, cel puţin... departe de noi. Şi cînd ni se întîmplă aşa ceva, trebuie să recunoaştem că n-am nimerit tocmai bine.

Potopul acesta de fraze nu păru să-l clintească pe Aufrere, care răspunse, cu o linişte îndărătnică :

— îmi pare foarte rău, dar ar însemna să nesocotesc nişte 'principii, pe care le consider absolute.

— îmi permit să-ţi atrag atenţia, reluă Bart, apă- sînd asupra fiecărui cuvînt, ca, în ce mă priveşte, nu ţi-aş fi propus această corvoadă neplăcută. îţi repet că e vorba de o împrejurare excepţională, pentru care preferăm să nu-i deranjăm pe corespondenţii noştri obişnuiţi, şi, mai ales, să cîştigăm timp. Voi adăuga, dragul meu, că cinstea dumitale nu e în joc şi că suma aceasta va fi în mîinile noastre chiar marţi. Nu ne-ai văzut şi nu ne-ai cunoscut...

— Ştii prea bine, cum ştiu şi eu, spuse Aufrere, că un astfel de cec va lăsa o urmă de neşters în scriptele băncii mele. Totuşi, nu acesta e motivul care mă călăuzeşte. Crede-mă că refuz din motive filozofice, care n-au nici o legătură cu opiniile voastre şi, mai ales, cu prietenia dintre noi.

— Asta-i altă poveste, spuse Bart, cu asprime. Ceea ce numeşti prietenia dintre noi poate ieşi cam jumulită din povestea asta.

— Are să-mi pară foarte rău, spuse Aufrere, pe un ton uscat.

—
Urmă o lungă tăcere. Prin uşa deschisă, cei din prăvălie îi puteau zări pe Obziny, Fontaine şi Poli- tzer. Se apropiaseră, să vadă mai bine, şi urmăreau scena cu un interes vădit. Bart se apropie de ei.
— Refuză, spuse el, cu voce scăzută. Trebuie să căutăm pe altcineva.
— Mă faci să rîd, răspunse Fontaine, pe acelaşi ton. Refuză, şi gata ? Prea uşor te laşi bătut.
— Da, nu-i nimic. îi vom da cecul lui Douard, ca de obicei.
— Iar cu Douard al dumitale ! într-o bună zi o să ne pomenim cu cine ştie ce buciucuri. în afară de asta, ţi-am mai spus că-i vorba de un cec Goldberg, adică de im lucru riscant. Avem nevoie de un necunoscut, de cineva al cărui nume să nu dea de bănuit nimănui.
— îţi găsesc eu omul.
— Nu. Mă grăbesc. Fă în aşa fel ca individul ăsta să accepte cecul, şi chiar azi. După mărunţişuri de acest fel sînt judecaţi cei de felul nostru. îţi repet, avem nevoie de individul ăsta.
— S-ar spune că ţii neapărat să-i acorzi această favoare.
Privirea lui Fontaine se aprinse pe furiş.
— Şi mie îmi vine a crede că dumneata ţii neapărat să i-o eviţi.
— îl cunosc de mult.
— Ai înnebunit. Oameni ca el ne sînt duşmani. Dacă nu ne pot fi de nici un folos, n-avem nici un motiv să-i cruţăm. Nu pot să-i sufăr pe burghezii care cochetează veşnic cu revoluţia.
Bart scrîşni uşor din dinţi. Era făcut să tune şi' să fulgere din înaltul unei tribune sau să conducă o baricadă, dar un dialog în şoaptă îl punea într-o poziţie proastă. îşi simţea inferioritatea. Cedă.

— Dacă ţii neapărat, spuse el, am să întorc foaia.

în timpul acestei convorbiri, tăcerea se lăsase grea în prăvălie. Cizmarul încerca s-o atenueze lovind cu ciocanul în piele. Rainal, povestea, cu o voce lîncezindă, nişte frînturi dintr-o istorie, pe care n-o asculta nimeni. Bart intră, cu aerul unui pachiderm cumsecade. în clipa aoeea, Aufrere îşi dădu seama că jocul nu se terminase. Se simţea roşind treptat, şi lucrul acesta îi era mai nesuferit decît orice. îşi aruncă ţigara cu o mişcare ce i se păru prea nervoasă şi alese alta, pe care o aprinse şi pe care o lăsă cu rin d să se stingă. Bart păru că se aşază întîmplător lîngă Ste- phanie. Cu precauţiile unui vînător care aşază o capcană, căută, cu piciorul, piciorul tinerei femei şi stabili cu ea un dialog misterios, alcătuit din atingeri diferite şi uşoare.

— Ăsta-i cecul, spuse el. După cum vezi, dragul meu, e. la ordinul unei bănci faimoase şi semnat de o importantă firmă suedeză.

— Te cred pe cuvînt, răspunse Aufrere, cu o uşoară enervare.

— Ah, reluă Bart, nu insist ! Totuşi, da-mi voie să-ţi spun că simt în seara asta o deziluzie destul de neplăcută. Era un lucru atît de simplu !...

— înţeleg foarte ¡bine, spuse Aufrere, şi-ţi repet că nu-i vorba de neîncredere, ci de un principiu moral, care îmi conduce toată viaţa. Dacă aş avea suma asta în numerar, ţi-aş oferi-o cu plăcere, dar refuz să introduc un cec de acest fel în socotelile mele. Ca să-ţi dovedesc că sînt plin de bunăvoinţă, îţi mai spun •următoarele : nu accept să încasez cei douăzeci şi cinci de mii de franci în contul domnului Fontaine sau indiferent al cui. Pot, însă, să vă ofer cinci mii de franci direct. în momentul de faţă dispun de această sumă.

— Dragul meu, spuse Bart, rece, ne iei drept nişte cerşetori. E absurd şi chiar ridicol. Nu ne-am ascuns niciodată de dumneata, tc-am considerat totdeauna nu un colaborator, ci un martor simpatic. Şi, deodată, te arăţi atît de neîncrezător faţă de noi, încît am putea să ne întrebăm de ce natură e interesul pe carc păreai să ni-l porţi. Oare cu aerele dumitale de zoolog, nu înseamnă că ne consideri, pur şi simplu, nişte animale curioase ?

Aufrere simţi că toate trăsăturile obrazului său se crispau, una după alta.

— Beauvoisin, spuse el, mă adresez dumitale, fiindcă ai sînge rece.

Beauvoisin îşi scoase pipa din gură.

— Nu cunosc motivele filozofice pe care-ţi_ bazezi refuzul, murmură el. în locul dumitale, aş lua cecul,

dacă nu din prietenie, cel puţin ca să arăt că ştiu să joc pînă la capăt.
Aufrere clătină din cap.
— Vai ! Ştiu prea bine, continuă Beauvoisin, că nu mă pot pune în locul dumitale. Sînt şi judecător, şi parte, în acelaşi timp. Şi dumneata ce părere ai, Stephanie ?
— Nu cer părerea ei, spuse, cu însufleţire, Aufrere, Nu mai cer părerea nimănui.
— Şi de ce nu mi-ai cere şi părerea mea ? întrebă Stephanie, cu vocea ei muzicală. E categorică, te rog să mă crezi. N-ai nici un motiv serios, să refuzi un lucru atît ele simplu.
Aufrere făcu un gest nemulţumit, un gest de slăbiciune.
— Ah, spuse el, dacă te amesteci şi dumneata...
— Nu mă amestec, spuse tînăra femeie, privesc şi judec.
— Evident, murmură Aufrere, evident, dacă-mi ceri şi dumneata...
Stephanie spuse, cu multă gravitate :

Da, ţi-o cer chiar pentru dumneata, pentru stima ce-ţi port, ţi-o cer fără nici o şovăială.Bart pase cecul pe masă şi-l împinse uşurel spre Stéphanie, care-l luă, se ridică şi se îndreptă spre încăperea din fundul prăvăliei.

— Asta-i altceva, reluă*[1] Aufrère, cu greutate. Dacă mi-o ceri... în definitiv...

Aufrère era acum foarte roşu la faţă şi-şi pleca capul. Auziră zgomotul maşinii de scris. Deodată, Stéphanie se întoarse, fîlfîind cecul ca pe un steguleţ.

— Ce-i asta ? bolborosi Aufrère.

— Păi, e cecul, dragul meu, spuse, rîzînd, tînăra femeie. Ai acceptat, aşa că am bătut numele dumitale.

— Phanie, spuse Bart, eu părere de rău, te cam grăbeşti.

Aufrère ridică din umeri, luă cecul şi-l strecură în portoîelul lui.

— îţi mulţumesc, totuşi, oftă Bart. Nu credeam că am să te supăr cît de cît. E un lucru atît de simplu !

Stéphanie izbucni iar în rîs.

— Nu-i prea tîrziu. Am să vă dau nişte ceai de Formosa.

XVII

— Te şi pregăteşti să pleci ? strigă tînăra femeie, cîteva clipe mai tîrziu, văzînd că Aufrere îşi căuta pălăria.

— Da, spuse el, cu un aer preocupat.

Bart îi întin72 laba iui mare.

— Atunci, ne vedem marţi, dragul meu, îţi mulţumesc.

— Sper să te revăd mai devreme de marţi, gunguri Stephanie, privindu-l pe Aufrere cu ochi umezi.

Aufrere îşi întoarse privirea.

— Am să-ţi telefonez, spuse el.

îndată după aceea, strînse mîinile tuturor şi tocmai se îndrepta spre uşă, cînd Salavin se repezi după el.

— îmi dai voie să te întovărăşesc ? murmură el, cu blîndeţe.

Era limpede că Aufrere se pregătea să refuze acest tovarăş de drum, dar fruntea lui se însenină.

— Bine ! spuse el. Vino.

Cei doi bărbaţi ieşiră împreună şi făcu-ră eîţiva paşi în tăcere, într-un întuneric care-i răcori. Salavin respira adînc. Max crezu că vrea să spună ceva şi i-o luă înainte.

— Nu te supăra, Salavin, dar, în ce mă priveşte, aş vrea să transformăm această plimbare într-o cură de tăcere.

— Te rog să mă crezi, răspunse Salavin, că n-aveam intenţia...

Nu-şi putu sfîrşi fraza şi crezu o clipă că Bart venise după ei, fiindcă un personaj, cu o statură zdravănă, se aruncase violent între Aufrere şi el. în acelaşi moment, din stînga şi din dreapta, alte fantome ţîşniră din întuneric. Salavin simţi nişte pumni fioroşi care se închideau în jurul braţelor lui. Cineva îl tîra după el. Bolborosi : „Asta ce înseamnă... ?" Avu timp să vadă umbra lui Aufrere zbătîndu-se între alte două umbre, care mîrîiau ca nişte dulăi înfuriaţi. încercă să reziste, se pomeni cu o izbitură de genunchi în şale şi, îndată după aceea, fu îmbrîncit, apoi ridicat în interiorul unui automobil.

Automobilul porni. Salavin continua să murmure, cu răsuflarea tăiată : „Dar ce înseamnă asta ?" Tocmai deschidea gura, să tragă ger în piept şi, poate, să strige, cînd unul dintre agresori i-o reteză scurt: „N-ai să taci odată ?" Şi Salavin tăcu.

La început, îl instalaseră între ei doi, strivindu-1, aproape, sub greutatea feselor lor. Apoi îl aşezară pe un strapontin, şi unul dintre indivizi prinse între genunchii săi picioarele prizonierului.

— Nu mă strîngeţi aşa de tare, spuse Salavin, n-am să evadez.

Omul întoarse spre pradă o privire de batracian. Apoi începu să-şi facă vînt cu o batistă înnegrită de prize de tutun şi căscă îndelung, umplînd maşina cu un miros puternic de ceapă. Felinarele de pe marginea drumului îl luminară, dezvăluind un obraz plin de coşuri, turtit în creştet, cu fălci puternice şi adunat în jurul unui nas gros cît un cartof, de dedesubtul căruia se răsucea o mustaţă, cu aspect de excremente. Celălalt cerber era blond şi obez, plin de cute, de gropiţe, cu faţa inflamată şi mirosind a pă- mătuf de ras. După felul în care erau îmbrăcaţi cei doi vlăjgani, puteau fi contramaiştri, samsari sau geambaşi de iarmaroc.

— Domnule, spuse Salavin, adunîndu-şi minţile. N-am făcut nimic. Ce înseamnă asta ?

Cei doi indivizi păstrau o tăcere, întreruptă doar de ghiorăieli ; Salavin îşi repetă întrebarea, şi blondul cel gras răspunse, cu o voce fără timbru, o voce hodorogită :

— Ce-ar fi dacă nu ne-ai mai bate la cap ? Crezi că te-am luat aşa, pentru ochii dumitale frumoşi, ca pe-o paţachină ? Gata ! Tăcere ! Nu mă face să-ţi spun de două ori !

Peste cîteva minute, maşina opri, şi Salavin coborî, strîns de-aproape de cele două braţe. întrezări o curte melancolică, prost luminată şi mărginită de clădiri înalte. De aici, fu împins într-un culoar, apoi pe-o scară. Doi agenţi, în uniformă, se alăturaseră escortei.

— Uncie ne aflăm ? întrebă el. Şi adăugă, aproape numaidecît : Nu se poate să mă ţineţi aici prea mult. Ar trebui s-o anunţ pe mama.

In clipa aceea se auzi o voce, care spunea : :

— Puneţi-l acolo.

Salavin nu se grăbea destul, şi atunci cineva îi împinse de umeri.

— Dezbracă-te, spuse un omuleţ cu mutră de paracliser. Mai repede !

Salavin îşi scoase încet haina.

— N-ai înţeles ?

— Doar n-o să-mi scot şi pantalonii, murmură Salavin, îngrozit.

— Ajutaţi-1, spuse paracliserul.

într-o clipă, Salavin se pomeni gol-goluţ şi văzu că i se luau hainele. Deşi era o noapte caldă, începu să tremure de ruşine. Neştiind ce să facă cu mîinile, îşi acoperi faţa şi, în picioare, în faţa călăilor săi, plînse de enervare şi de furie.

Cîteva. clipe mai tîrziu, omul cu faţa de paracliser se ivi din nou şi, cu un gest de silă, zvîrli pe o banchetă rufele şi boarfele deţinutului. în timp ce se îmbrăca, Salavin îşi dădu seama că-i goliseră buzunarele şi că-i descususeră căptuşeala.

— Următorii, spuse paracliserul, între două căscături.

Salavin auzi o cheie îutorcîndu-se în broască şi se pomeni deodată singur.

Nu era atît o cameră, cît un fund de culoar, strîmt, pustiu, sonor, vopsit într-o culoare ciocolatie, pînă la înălţimea unui om, şi, ceva mai sus, într-un verde palid. De-a lungul pereţilor era o banchetă. în fundul

încăperii se deschidea un fel de nişă, din care venea un miros de urină şi de clor. Un bec electric, atîrnat de plafon, răspîndea în celula o lumina sără-căcioasă şi tristă.

Salavin se aşează pe banchetă şi făcu un efort teribil să mediteze asupra aventurii nemaipomenite, a cărei victimă era. Deşi nu cunoştea obiceiurile poliţiei, îşi dădea oarecum seama că Aufr^re şi cu el căzuseră într-o capcană, care nu fusese întinsă anume pentru ei doi, ci pentru musafirii obişnuiţi ai lui Le- grain. îşi aminti brusc că unul dintre zbiri vorbise despre „următorii" şi fu sigur că prietenii cizmarului se aflau în clipa aceea arestaţi, ca şi el.

Această primă concluzie îl uşură în oarecare măsură : va să zică, nu era singurul în cauză şi risca mai puţin — fiind o captură neinteresantă — să rămînă uitat cine ştie cît în gaura asta. Rămînea de văzut care erau motivele acestui atentat. Din clipa asta, logica lui Salavin nu mai fu stăpînă pe situaţie. N-avea habar de politică şi 11 a citea ziarele. Tovarăşii cizmarului îi păreau nişte agitatori de salon, prea puţin fioroşi ; era interesant să-i priveşti pe unii dintre ei şi să-i asculţi pe ceilalţi. Bart îl uimea, Beauvoisin trezea în el adevărate elanuri de simpatie. Evocă în treacăt episodul cu cecul, care i se păru fără importanţă şi fără legătură vădită cu majestatea statului. Presupunînd că aceste palavre ar fi putut speria pe cineva, de ce, oare, hotărîse poliţia să opereze tocmai în seara aceea, şi nu în alta ? Legrain îşi primea de multă vreme prietenii în magherniţă. Veneau acolo medici, avocaţi, ziarişti, simpli curioşi şi cîţiva fanatici. Toţi intelectualii din cartier cunoşteau cocioaba aceea legendară. Elevii de la Şcoala normală veneau uneori, fără pălărie, cu mîinile în buzunare, să-şi cumpere o perche de şireturi şi să vorbească despre alegeri.Salavin bîjbîi multă vreme în acest labirint. Deşi era convins de totala lui nevinovăţie, nu se putea linişti. Simţea o spaimă nelămurită, aproape fizică, spaima pe care o încearcă animalele la începutul furtunii. Şi cum răsturnări de acest fel sînt totdeauna însoţite de iluminări subite, înţelese că spaima lui era acum de altă natură, că, de data asta, lupta împotriva unui eveniment care nu mai era interior, ci obiectiv şi concret, de care visarea lui pătimaşă era străină. înţelese că avea acum alt adversar şi că se izbea de furia agresivă a oamenilor.

Se simţea extenuat, cu inima îngheţată, cu membrele frînte. încercă să se întindă pe banchetă, şi, în loc de pernă, îşi potrivi sub ceafă vesta, făcută ghem. Lampa din plafon scălda încăperea într-o lumină dureroasă, care deveni curînd insuportabilă. Salaviti dori din răsputeri întunericul mîngîietor, adăpost al inimilor fugărite. Dar nimic nu-i îngăduia să ajungă 'pînă la acest spion impasibil şi să-l suprime. Se aşeză din nou, cu coatele pe genunchi, cu pumnii adunaţi în jurul măselelor, şi încercă să-şi închipuie ce-ar însemna o întemniţare de lungă durată. Ideea de a fi legat fedeleş şi predat unei puteri monstruoase trezea în ei o emoţie nedesluşită, în care se amestecau spaima şi uşurarea. Hrăni în el emoţia aceea pînă a doua zi dimineaţa.

Pe la orele opt, Salavin fu scos din celulă şi condus într-o sală, care avea drept mobilă nişte caziere soioase, nişte mese de lemn, scăunele şi banchete. Instalat în faţa unei mese de acest fel, un individ cerceta nişte dosare. Era chel, avea ochi mari şi bulbucaţi, tenul de un verde colonial, o mustaţă lungă, galică, arsă în parte de ţigară, pe care o răsucea cu o mînă păroasă. îşi pironi asupra prizonierului privirea de culoarea fierii.

— Numele dumitale e Salavin ? întrebă el.

— Da, domnule.

— Louis ?

— Da.

— Ia-ţi astea.

Şi arătă cu ciegetul diferite obiecte lăsate în colţul mesei. Salavin recunoscu lucrurile ce se aflaseră în buzunarele lui, portofelul cel vechi, ceasul de oţel, toate obiectele, care, departe de el şi răcite parcă, îi părură deodată sărăcăcioase şi ruşinate. Văzu că cheile lipseau şl—şi propunea tocmai să semnaleze acest amănunt, cînd individul cu ochi mari îşi deschise gura cu dinţi cariaţi.

— Luaţi-1, spuse el.

— Dar bine, domnule, strigă Salavin, cu o indignare care-i dădea puteri, ar trebui să anunţaţi pe mama şi pe soţia mea.

Individul rîse uşor.

— Cred că s-a făcut. Luaţi-1.

Salavin fu condus înapoi în celulă. Petrecu trei orc nesfîrşite învîrtindu-se de la un perete la celălalt şi, tocmai în clipa cînd neliniştea lui se transforma într-o furie tremurătoare, -uşa se deschise din nou.

— Vino, spuse poliţistul cu mutră de paracliser. De dumneata nu mai c nevoie.

— Cum, adică ?

— Uite-aşa. Vino, îţi dăm drumul. Asta-i tot.

Cinci minute mai tîrziu, Salavin se afla pe cheiul
Senei, liber, în mijlocul unei mulţimi agitate, pentru care libertatea părea o calitate firească, prea puţin primejduită, ca să pară preţioasă.
Era o zi caldă şi însorită. Salavin respiră adînc, cu o fericire bestială. Apoi se miră descoperind în străfundul acestei înghiţituri de aer o mireasmă de amărăciune şi de dezamăgire.
Va să zică, cum spusese şi temnicerul, nu mai era nevoie de el. Salavin se miră că nu se bucura cu mai multă sinceritate. Pentru el, cel puţin, totul se sfîrşise. Era liber. Monstrul îl adulmecase, îl apucase cu botul, îşi încercase dinţii pe el şi, deodată, îi dăduse drumul. Salavin se surprinse gîndind : „Asta-i totul ?" Uitase de spaima clin timpul nopţii, de aparatul poliţienesc dezgustător, de terorile care, cu o oră înainte, îl făceau să se tăvălească, gîfîind de spaimă, de pe-o banchetă pe alta. Era murdar, buimac şi frînt, dar la oboseala lui cea mare se adăuga un sentiment inefabil, de umilinţă.

îşi pipăi buzunarul, îşi dădu seama că n-avea mare lucru în el, socoti cît i-ar trebui pentru o maşină şi porni în fugă spre casă, muşcat brusc de mii de temeri. Pe strada Samt-Jacques porni iar la pas ; cînd ajunse sus, îşi şterse obrazul, stăpînindu-şi cu greu inima, gata să-l lase. Mai puternice decît neliniştea erau amărăciunea şi ruşinea. Avea pentru a suta oară aceleaşi dovezi : nimeni pe lume n-avea nevoie de el, nici chiar oamenii aceia de pradă, nici chiar călăii. îşi aminti deodată zîmbetul nerăbdător şi dispreţuitor cu care, în ajun, fusese refuzat, cînd se oferise cu atîta naivitate să încaseze cecul. Gîndul acesta îi aduse pe buze un zîmbet de milă. Neputinţa lui excesivă zămislea un fel de beţie.

Tot spunîndu-şi aceste lucruri, ajunse în strada Tournefort, şi miresmele cartierului îi năvăliră în nări. Se mustră că se gîndise atîta vreme numai la el şi-şi luă iar vînt. Drumul îl înfierbînta şi-l umplea de noi temeri. Coti pe strada Pot-de-Fer, nu descoperi nimic anormal, totuşi avu certitudinea organică, oarecum, că trebuie să înfrunte o nenorocire grandioasă. Se năpusti pe scara casei în care locuia, îm- brînci, pe palierul primului etaj, patru-cinci persoane, bărbaţi şi femei, care discutau cu voce scăzută şi care tăcură, văzîndu-1. Ca să urce ultimele trepte, făcu apel la toate rezervele lui de respiraţie şi de energie, în timp ce căuta în buzunare, cu un gest familiar, legătura de chei. îşi aminti că nu-i

restitui- seră cheile, dar, chiar în clipa aceea, descoperi că nu va avea nevoie de ele : uşa eîa întredeschisă.

Salavin intră în casă. Recunoscu, dintr-o privire, în apartamentul lui urmele oamenilor de care se despărţise. Dulapurile şi mobilele fuseseră deschise, rufele, hainele şi cărţile, zvîrlite vraişte pe podea. Actele de familie, bibelourile, amintirile, nenumăratele fleacuri, adunate şi alintate de evlavia femeilor de-a lungul vieţii, fuseseră împrăştiate şi călcate în picioare. Dreaptă, albă la faţă, aşezată ca o regină bătrînă în mijlocul locuinţei pîngărite, mama lui Salavin era instalată în faţa ferestrei deschise. Nu era singură. în jurul ei, Salavin desluşi, prin perdeaua fierbinte a lacrimilor, nişte umbre: Marguerite, o vecină... şi cine mai era ? Chabot, medicul credincios, cu zîmbetul lui blînd şi obosit...

Salavin străbătu camera. Totul îi spunea că a sosit prea tîrziu, chiar şi obrazul acela scump, atît de alb, atît de grav, de pe care dispăruse orice semn de viaţă : era liniştea teribilă a morţilor. îşi încovoie genunchii, îşi lăsă capul în poala muribundei, ca un băieţaş, şi începu să plîngă cu sughiţuri. Atunci, o mînă slabă îi atinse părul. Bătrîna doamnă murmură, într-o suflare :

— Ce înfierbîntat eşti !

Apoi se lăsă din nou tăcerea, o tăcere care se întinse solemnă. Se auzeau sughiţurile de plî.ns ale bărbatului cu păr cărunt, care nu mai ştia decît să smiorcăic, să geamă şi să-şi ascundă faţa. Şi mîna aceea, devenită deodată foarte grea... O altă mînă o ridica, poate, şi o lua cu ea. O şoaptă se ridică, se înălţă ca zborul unei pasări nocturne, şoaptă pe care omul copleşit n-o înţelegea, dar care spunea totul.

La mult timp după aceea, Salavin ridică ochii. Capul bătrînei doamne se înclinase pe umăr. Gura, lăsată în voia ei, se deschidea de la sine. încetul cu încetul, dar cu o expresie atît de obosită şi atît de tristă, încît Salavin răspunse printr-un geamăt strigătului ei mut.

XVIII

— Va să zică, spuse roşcovanul, ai pierdut-o pe maieă-ta. Dădu nerăbdător cu piciorul şi îndepărtă cearşaful şi cuvertura, apoi se întinse, cu privirea în

plafon. Ai pierdu-to pe maică-ta ? E trist, draguî msu. Şi, fiindcă Salavin nu spunea o vorbă, Cesar continuă : Era foarte bătrînă, nu-i aşa ? Povesteşte-mi cum a murit. Ai fost de faţă cînd şi-a dat sufletul ? Spune-mi ceva !

Salavin- nu răspunse numaideeît, apoi începu, şoväind :

— Mama a murit acum opt zile... Am avut necazuri mari. Altfel, aş fi venit să te văd mai devreme, să-ţi vorbesc măcar despre afacere...

Cesar izbi de două-trei ori cu piciorul în lemnul patului.

— Auzi, afacerea ! Afacerea ! Nu s-ar spune că e vorba de afacerea Dreyfus. Bineînţeles, şi asta e o afacere... şi chiar uluitoare.

— Ieri seară am aflat că te-ai întors, continuă Salavin. M-am gîndit că nu trebuie să mai aştept ca să te pun la curent.

Cos ar căscă o gură uriaşă, apoi începu să vocifereze :

— Să mă pui la curent i *Te* asigur să sînt la curent, dragul meu. Citesc şi eu ştirile, ca toată lumea. Vezi şi tu...

împinse cu piciorul spre Salavin un teanc de jurnale, care se îngrămădeau pe pat. Toate aveau pe prima pagină articole mari, cu titluri zgomotoase : *Complotul comunist... Oficina roşie... Misteriosul misionar al Internaţionalei a treia... Duşmanii din interior... Un agent financiar al Comintermdui...* Salavin contempla toate aceste ziare, uluit. Cesar îşi trecu de cîteva ori mîna prin păr şi reluă, cu o voce nedesluşită :

— Cum să nu fiu la curent ? Se face prea multă gălăgie ! Da, mult prea multă gălăgie, pentru o prostie ca asta.

— Devrigny, murmură Salavin, pe un ton mustrător, mi se pare că nu-ţi dai bine seama de gravitatea unei întîmplări de acest fel.

Cesar îşi răsuci şalele, să se instaleze pe marginea patului, cu picioarele atîrnînd. Purta o pijama de mătase albastră, cu flori şi frunze, din care ieşeau două picioare stacojii, largi, cu degetele mari, răşchirate.

— Dacă-mi dau bine seama !... îmi dau perfect de bine seama. Mă miră, mă uluieşte, dar, în definitiv, dragul meu, ce vrei să-i fac ? Nu, zău, Salavin, parc-ai fi căzut clin lună. Zău, Salavin, tu nu ştii ce înseamnă ziarele, în ţara asta nenorocită. Azi se vorbeşte despre marele tam-tam, balul, complotul comunist şi toată

tevatura asta, şi mîine, dacă se trage mîine o plesnitoare sub fotoliul regelui Abisiniei, dacă se scumpeşte tutunul cu un gologan sau dacă, pur şi simplu, ministrul le spune : „Tacă-vă botul !", tot complotul comunist devine a zecea roată la căruţă. Nu mai găseşti un rînd despre el, nici măcar în ultima pagină. Nu, zău, mi se pare că tu îţi închipui că dorm, sau că sînt beat, sau bolnav. Cu boala, rămîne de /văzut. S-ar putea. Dar înţeleg foarte bine lucrurile şi sînt uimit, recunosc. Cum să nu fiu uimit ? Spune-mi, Sa- lavin, ai auzit, poate, întîmplător... Da, ştiu, a\ murit maică-ta, n-ai avut timp să te ocupi de băieţii de-acolo. Totuşi, poate că ştii ceva ce eu nu ştiu...

Salavin deschise ochii, surprins.

—■ Păi, bine, dar eram şi eu la Legrain, în faimoasa seară...

Cesar făcu un salt, se trî.nti iar pe pat, cu picioarele în» aer, şi izbucni în rîs.

— Ei, aş ! strigă el. Ei, aş ! Ai fost acolo în seara tămbălăului ? Ei, aş ! Cu neputinţă !

— Ba c cu putinţă, Devrigny. Şi te rog să crezi că n-ai de ce să rîzi.

Cesar se plecă mult în faţă, cu picioarele agăţate de marginea patului, cu pieptul atingîndu-i coapsele, şi, întinzînd o mînă, îl apucă pe Salavin de umăr.

— Am rîs, dragul meu ? Eşti sigur că am rîs ? Nu ! n-am rîs. Şi nici n-am chef de rîs, deşi toată povestea asta mi se pare ridicolă. Un complot comunist ! Dar nu vezi că guvernul avea un pic nevoie de toba mare şi că a prins acum momentul ? Nimic mai limpede. Va să zică, erai acolo ! Dar ziarele n-au vorbit de tine.

— Ah, spuse Salavin, sînt un personaj prea puţin important !

— Povesteşte-mi, spuse Cesar, apucîndu-şi bărbia în palmă. Povesteşte-mi cum s-au petrecut lucrurile.

— Ei bine, rosti Salavin, cu greutate, tocmai ieşeam... Aufrere şi cu mine ieşeam pe uşă. Dar poate că ar fi mai bine să-ţi explic mai întîi cum a fost cu cecul.

— Da ! Ce-a fost, de fapt, povestea aia cu cecul ? Ziarele au turnat articole întregi despre asta... Explică-mi totul, în ordine. •>

— Stăteam tocmai de vorbă, continuă Salavin, cînd Bart l-a rugat pe Max să-i facă un mic serviciu. La drept vorbind, nu era un serviciu chiar pentru Bart. Era vorba de tipul ăla, ştii care, Fontaine... Trebuia să încaseze un cec. Dacă am înţeles bine, era un cec de

aşa natură, încît nu putea fi încasat de un simplu particular ca mine.

— De ce „ca tine" ?

— Pentru că m-am oferit eu să încasez cecul, spuse Salavin, plecînd capul.

—■ Zău ? Te-ai oferit tu ? strigă Cesar. Dar eşti infernal, Salavin ! Sau te pomeneşti că ai ajuns discipolul lui Beauvoisin ? Sau ce-i cu tine ?

Salavin clătină din cap.

— Am propus să încasez eu cecul, dar nu m-au acceptat, pentru că era nevoie de cineva care să aibă un cont la bancă. Se gîndiseră la dumneata. Le-am spus că n-ai să vii, că mi-ai trimis nişte vederi din drum.

— Cum ţi-au plăcut ?

— Ce să-mi placă ?

— Vederile. Nu-i aşa că erau frumoase ?

— Foarte frumoase. Prin urmare, fiindcă dumneata lipseai, l-au rugat pe Aufrere.

—• Imposibil ! Şi ce-a răspuns spectatorul pur ?

— A refuzat.

— Ia te uită ! Ştii, dragul meu, că nu-i prea îndatoritor tipul ăsta ? A refuzat ? Şi-atunci ?

Atunci au insistat. Dar nu era chip. Au discutat de cîteva ori, pe şoptite, în fundul prăvăliei. Se vedea că Aufrere începe să se enerveze. Bart l-

ade două-trei ori. Aufrere se încăpăţîna să refuze. Pînă la urmă, a acceptat. N-a acceptat din toată inima, dar tînăra femeie, căreia îi spuneţi Sté- phanie, a declarat că ea ar accepta, în locul lui Au- f rere. Atunci a spus şi el da.

— Ce cavaler ! spuse César. Va să zică, s-a sfîrşit cu spectatorul pur.

— Eşti aspru, spuse Salavin.

César tresări.

— Tu eşti făcut dintr-un aluat bun. Te trage, te frămîntă, dar tu spui : aşa-i bine. Spectatorul pur ! Habar n-ai cît m-a pisat cu moftul ăsta. Acujria s-a sfîrşit. Spectatorul pur a intrat la apă. S-o lăsăm baltă... Povesteşte-mi urmarea...

— Aufrére şi cu mine am plecat primii. Dar n-am mers prea departe : cînd se cotim pe strada Berthollet, ne-a înhăţat poliţia.

— Cum ?! spuse César, deschizînd ochii mari. Cum ?! Te-au înhăţat şi pe tine, Salavin ?

— Ah, murmură Salavin, cu un gest calm, eu nu sînt bun nici măcar să fiu închis...
Desculţ, cu mîinile vîrîte în cordonul pijamalei, César începuse să se plimbe prin cameră.
■— Va să zică, spuse el, ai dormit pe faimosul culcuş dc paie umede din închisoare. Dar asta-i foarte nedrept ! Sper că nu te-au maltratat, nu-i aşa ? Ştii, sînt nişte brute afurisite !
—■ Nu mi-au făcut nici un rău, răspunse Salavin. Totuşi, mi-au făcut cel mai mare rău cu putinţă : Au ucis-o pe maică-mea, Devrigny.
César se opri brusc.
— Ce-ai spus, Salavin ? Au ucis-o pe maică-ta ? Nu cumva ai înnebunit, dragul meu ?
Salavin nu răspunse numaidecît ; legănîndu-se pe spate, îşi freca genunchii şi părea că reflectează.
—■ Ah, spuse el, în cele din urmă, nu-mi venea să cred că mama va muri vreodată. Uneori, îmi închipuiam lucrul acesta cu atîta violenţă, cu atîta stăruinţă, încît mă temeam de visurile melc. Dar îmi spuneam că se va întîmpl^ şi cu asta aşa cum se întîmplă cu tot ce-mi închipui, dar nu se realizează niciodată. Şi, iată... tocmai în ziua în care nu mă prea gîndeam la aşa ceva. Da, zău, poate că nu mă gîndeam destul. Făcu o pauză lungă, apoi spuse deodată : Nu mă gîndeam destul. N-am apărat-o cum trebuia. Acum s-a sfîrşit. Nu mai există nimic între moarte şi mine. Mama a plecat. M-a părăsit. Am îngropat-o luni.

încetase să se legene şi rămăsese nemişcat, cu gura deschisă, cu capul înclinat pe un umăr, imitînd, fără voia lui, pe măsură ce-l năpădeau amintirile, o imagine cumplită.

Cesar îşi lăsă mîna lui mare pe umărul lui Salavin şi-l scuturâ.

— Nu mai înţeleg, Salavin. Sau tu baţi cîmpii, sau eu. Cum îţi închipui că gogomanii ăştia au omorî t-o pe maică-ta ?! Dacă nu te-ai ţicnit de tot, fă bine şi explică-mi.

Salavin păru că se ridică iar la suprafaţa lumii.

— M-au ţinut toată noaptea, spuse el. Mama şi nevastă-mea erau înnebunite. Dimineaţa, au venit patru oameni şi au cerut să li se deschidă, în numele legii. De altfel, îmi luaseră cheile. Asta se cheamă o percheziţie. Maică-mca era cardiacă, a crezut... Dumnezeule ! Oare la ce s-a gîndit ? O fi crezut că făcusem o crimă.

Cesar se plimba din nou pe covor, cu paşi mari. Strigă :

N-a putut să creadă aşa ceva. Nu, dragul meu, n-ai făcut nici o crimă..

— .Ah, spuse Salavin, clătinînd din cap, ştiu asta ! Dar ce-o fi crezut, oare, cînd i-a văzut pe oamenii aceia intrînd în casa noastră ? Fiindcă n-au cerut nici un fel de scuze, Devrigny. Au .răvăşit, au scos totul, afară, au călcat totul în picioare, pînă şi lucrurile acelea pe care femeile le păstrează ca pe o taină a inimii lor : o floare veştedă, o şuviţă de păr, dintele unui copilaş... Pînă şi asta, Devrigny. în timpul ăsta, maică-mea se prăpădea de spaimă şi de ruşine. Da, ştiu, probabil că ei fac lucrurile astea cu un fel de furie, altfel n-ar îndrăzni...

Forţa halucinaţiei sale era atît de mare, încît Sa- lavin nu-i putu rezista şi—şî ascunse faţa în mîim. César umbla prin cameră, respirînd greu. Deodată strigă, cu glas răguşit :

— La moarte cu brutele ! La moarte !

—• Ce-ai spus ? bolborosi Salavin.

— Eu ? Nimic. Vezi prea bine, dragul meu, că nu spun nimic. Povestea asta e cumplită. Haide, expli- că-mi totul.

— Cît despre rest, Devrigny, ştii tot atît cît şi mine, poate chiar mai mult. Doctorului Villard i s-a dat drumul imediat. Lucrează într-un laborator din Paris, toată lumea îl cunoaşte. în timpul încăierării, fusese izbit cu un pumn în ureche. I-au cerut scuze. Villard e foarte bun şi foarte generos, s-a ocupat de treaba asta. A făcut demersuri. După cum ştii, locuinţa lui Legrain a fost percheziţionată. Ceilalţi nu mai ieşeau, aşa că poliţia a intrat cu forţa, pe la douăsprezece noaptea. A înhăţat pe toată lumea. Ba nu, nu pe toată lumea. Asta mi-a povestit Villard. Tipul pe care au pus mîna şi care, după ei, e o pradă aleasă nu era Fontaine. E un cetăţean care sosise tocmai atunci, nimeni nu ştie de unde, care locuia de două-trei zile la Legrain şi al cărui nume nu mi-t amintesc. Tipul ăsta purta perucă. Fontaine a dispărut ca prin minune, dar toate actele lui au fost găsite.

César se plesni zdravăn, de cîteva ori, peste ooapse.

— Fontaine a dispărut ? Nemaipomenit!

— Da, a dispărut în încăierare. Cel pe care ziarele îl numesc misteriosul îfti-sionar al Internaţionalei a treia e inidividul cu perucă. Acum cîteva zile au fost eliberaţi poloneza şi Beauvoisin. Pe Legrain era vorba să-l lase ieri în libertate provizorie. Ceilalţi sînt la Santé, cum ai aflat din ziare. După cît se pare, cel mai grav e cazul lui Aufrére.

César părea că nu mai aude. Se oprise în faţa dulapului cu oglindă şi se examina minuţios. Bombăni :

— Nu mă simt grozav. Nu, nu mă simt de loc grozav. Mă doare capul. Mă doare capul.

Salavin îl observă, cîteva clipe, cu oarecare mirare. Roşcovanul îşi deschise gura, îşi cercetă gingiile, scoase limba de un cot.

— Ţi-am spus că nu mă simt bine. Mă doare capul şi mi-e greaţă. Ce-o mai fi şi asta ? Spune ! Apoi, fără nici o tranziţie, se apropie de Salavin şi—-i apucă mîinile, pe care i le strînse cu o emoţie sinceră. Va să zică, maică-ta a murit din cauza asta. E îngrozitor să-ţi spui aşa ceva, dragul meu... Dar, deodată, gîndul lui sări în altă parte : Cazul iui Aufrére ? Mă faci să rîd, cu cazul lui Aufrére. Nu-i chiar aşa de grav, cum binevoieşti tu să crezi. Nu, Salavin. N-are decît să spună un cuvînt, un singur cuvînt.

— Ce fel de cuvînt ?

— Haide, dragul meu, nu mă lua drept un dobitoc. Ştiu ce spun. Mă doare capul, dar asta n-are nici o importanţă. Judec mai bine decît oricine, cînd vreau. Un cuvînt ! Repet : să spună un singur cuvînt ! Agentul financiar al Gominternului ! îţi vine să te tăvăleşti de rîs... Un burghez foarte liniştit, iată cine e Aufrére. Totul o dovedeşte : viaţa lui, relaţiile, locuinţa, deprinderile. Povestea cu cecul ? N-are decît să istorisească cum s-au petrecut lucrurile. Şi agentul financiar al Comintemului va redeveni imediat un băieţaş cam prostănac, care s-a lăsat dus de nas. Nu-i rămîne decît să deschidă gura.

—■ Şi dacă nu vrea s-o deschidă ? întrebă Salavin.

— Atunci, treaba lui, strigă Devrigny, ridicînd arătătorul în aer. Dar îţi vine să te tăvăleşti de rîs...

Salavin reflectă cîteva clipe, apoi clătină din cap.

—■ Eu nu cred, Devrigny, că ai motiv să mori de rîs, cum ai spus. S-ar putea ca Aufrére să nu vrea să deschidă gura, din... dintr-un sentiment de lealitate.

— Cum ?

— Da, eu nu sînt în stare de lucruri mari, dar mi se pare că înţeleg tăcerea lui Aufrére. De voie sau de nevoie, Aufrére a făcut un anumit lucru. Nu vrea să renege ce-a făcut şi acceptă răspunderea. Nu-şi trădează camarazii, pe care, totuşi, i-a acceptat.

César izbucni într-un rîs amar :

— Din lealitate ! Ţi-ai pierdut capul, dragul meu. Eşti un naiv, un copil, un înger inocent. Aufrére n-are decît să splină un singur cuvînt, şi dacă refuză, înseamnă că se teme să nu treacă drept un nătăfleţ. Ce faci ?

■— Plec, spuse Salavin. Mă duc la Legrain, care trebuie să se fi întors. Mă duc, să aflu ştiri. Credeam chiar că ai să vii cu mine.

Faţa lui César se întunecă şi se crispă.

Sper că n-ai de gînd să mi-l zugrăveşti pe Aufrére drept un erou. îl cunosc mai bine decît îl cunoşti tu, sîntem prieteni de douăzeci de ani. Nu, nu mă duc la Legrain, e imposibil. Vezi, doar, că sînt bolnav, vezi că am limba încărcată... Du-te la Legrain şi lasă-mă în pace. Eu mă culc iar. Am ostenit, să-ţi tot spun că mă doare capul

.Un vînt de vest, încărcat ele ploi, sosi în goană, din singurătăţi marine, şi suflă peste vara Parisului o adiere umedă, care putrezi totul. Copacii de pe bulevarde îşi scuturară coroanele de frunze pe asfalt. Furtuni lente şi posomorite puneau pe fugă ultimele rămăşiţe ale anotimpului. Uneori, descotorosindu-se de ceţuri, soarele arunca peste creştetul caselor cîte o rază trandafirie, fierbinte încă şi atît de dureroasă, încît semăna cu lumina mortuară a visurilor.

Salavin se oprea pe marginea trotuarului şi contempla universul acela familiar, aşa cum contempli o amintire înainte de-^a o restitui neantului. Mergea aproape zilnic la Legrain. Se instala într-un colţ şi începea discuţii nesfîrşite, întretăiate de loviturile de ciocan ale cizmarului şi de ţăcănitul maşinii de cusut.

Bătrînul trăia într-o continuă spaimă : surprinsă de primele vînturi reci, viaţa fiicei lui părea din nou în pericol. Pe clienţii înspăimîntaţi de scandal nu mai ştia cum să-i liniştească ; visa nopţi lungi şi active, care să-i îngăduie să recîştige zilele pierdute şi să-şi răsfeţe copilul bolnav, le visa cum ar fi visat fericirile raiului. într-o seară, împingîndu-şi pe nas ochelarii cu vîrful unghiei, zări în întuneric privirea lui Salavin, o privire strălucitoare şi înceţoşată.

— Ce s-a întîmplat ? bolborosi bătrînul.

— Ah, spuse Salavin, pentru prima oară în viaţă, aş vrea să fiu bogat !

Legrain nu se înşela o clipă asura sensului acestei dorinţe naive. îi întinsq peste masă mîna mare şi bătătorită şi spuse : „Mulţumesc !"

De cele mai multe ori, vorbeau despre evenimentele întîmplate. Villard venea de două ori pe zi şi le aducea ştiri : „Strada e supravegheată, murmura el Agenţi, în haine civile, stau tot timpul în bodega din colţ. Am hotărît, drept măsură de prevedere, ca Beauvoisin să nu se arate pe-aici. Vă trimite salutări. Nici dumneata, Salavin, nici eu n-avem de ce să ne temem. Aha ! Am văzut-o pe Stephanie..." Apoi îşi cobora glasul, făcea semn celorlalţi să se apropie de el, şi convorbirea se termina în şoaptă.

După plecarea lui Villard, cei doi rămîneau tăcuţi. Uneori, Legrain introducea o anecdotă printre amintirile sale.

— Am mai fost închis o dată, spunea el. Cînd a murit Ferrer. Atunci m-au ţinut două zile, de data asta m-au ţinut o săptămînă. A treia oară o sa fie serios, am să rămîn în închisoare pînă la sfîrşituî vieţii. V

îşi ridica ochii şi contempla, o clipă, conciliu! zeilor săi lari : Tolstoi, Proudhon, Karl Marx şi I.enin... Erau

portrete pe care le tăiase din diverse reviste şi le lipise pe tapetul cu flori.

Salavin se gîndea la veştile aduse de Villard. într-o zi, Legrain îi spuse : / ,

— Dar ee se-aude cu Devrigny ? E tot la ţară ?

— Nu, răspunse Salavin. E bolnav.

— Vai, bietul băiat ! murmură bătrînul.

Salavin mai spuse \

—■ Am să trec pella el, într-o zi.

Cînd se întorcea în strada Pot-de-Fcr, Salavin se năpustea asupra lucrului, care-i ocupa o bună parte din noapte. Acest regim de viaţă îl dădea gata. Privirea îi ardea, înconjurată de cearcăne albastre. Mîinile şi braţele tremurau în ritmul inimii. Din cînd în cînd, lăsa jos tocul şi rămînea nemişcat, cu mîinile întinse pe masă, cu pleoapele plecate, ascultînd cu atenţie cine ştie ce muzică tainică.

Atunci Marguerite se apropia de el şi-şi lipea, cu sfială, faţa de umărul omului acela tăcut. Rămîneau,' astfel, unul lingă altul, temîndu-se să nu întrerupă, fie printr-un gest, fie printi^o suflare, farmecul sfîşie- tor al acelei clipe.

într-o seară, Marguerite spuse :

— Nu l-am mai văzut pe prietenul tău Devrigny.

— într-adevăr, spuse Salavin.

— N-are să mai vină pe la noi ?

— Nu, murmură Salavin, cred că n-are să mai vină.

Marguerite clătină blînd din cap. Va să zică, tcate vocile din lume aveau să se depărteze şi să se stingă astfel, una după alta.

A doua zi dimineaţă, foarte devreme, Salavin porni la drum. „Ei, şi ce dacă e în pat ? ! gîndi el. Ei, şi ce dacă-l trezesc ? !" Ajunse în bulevardul Saint-Mi- chel. Ascensorul îl intimida. Urcă etajele pe jos. Casa aceea mare, burgheză, nu se trezise încă. Salavin urca treptele într-o linişte adîncă. Păşea încet, rezistînd miilor de gînduri.care-i năduşeau fruntea. în faţa uşii lui César, aşteptă cîteva clipe", sperînd să audă vreun semn de viaţă, o fluierătură, o înjurătură, poate chiar o melodie, sperînd chiar că César nu va fi singtir acasă şi nu va putea să-l primească.

Zărind, însă, cheia în broască, ciocăni în uşă cu vîrful arătătorului, într-un mod abia perceptibil. îndată după aceea, din interiorul locuinţei se auzi o voce : „Intră !" şi, cum Salavin nu îndrăznea să facă nici o mişcare, vocea repetă, furioasă : „Intră odată !"

Salavin intră. Camera dădea în vestibul printr-o uşă largă, cu două canaturi, care era deschisă, astfel că vizitatorul îl zări numaidecît pe César. Era în haine de oraş şi şedea pe un scaun, cu spatele la fereastră.

Colţurile gurii îi erau încadrate de două zbîr- cituri, părul n-avea nici un luciu, era nepieptănat, şi privirea îi părea tulbure. Repetă, cu glas mai scăzut:

— Ţi-am spus, doar, să intri...

Salavin închise uşa, făcu doi-trei paşi şi se opri.

— Ce faci ? întrebă el.

Devrigny fu străbătut de un fior.

— Eu ? Nimic.

— Va să zică, mă aşteptai ?

— Cred şi eu.

Salavin căută din ochi un V>c unde să-şi pună pălăria şi observă că patul nu era desfăcut. Fiole farmaceutice şi cutii cu etichete bălţate se îngrămădeau pe măsuţa de noapte.

— Se vede că n-ai dormit acasă, spuse, în cele din urmă, Salavin.

— Eu ? Ba da. Bineînţeles că da.

— Dar pe ce-ai dormit ? urmă Salavin.

Cesar făcu un uşor salt pe scaun.

— Aici, am dormit aici. Sau, mai curî'nd, nu, n-am dormit. Nu mai dorm de loc. înţelegi, Salavin, mi-a pierit somnul.

— — Devrigny, spuse Salavin, cu blîndeţe, eşti bolnav ?

— Cui spui asta ? spuse Cesar, ridicînd din umeri şi, cum Salavin încerca să-l apuce de mînă, cu un gest prietenesc, se dădu înapoi. Da, ai tot felul de îndrăzneli. Ai accepta să atingi un lepros, Salavin, ai accepta să-l atingi ? Dar pe un ciumat ai pune mîna ? Nu ! Atunci, fiindcă ţi-am spus că sînt bolnav, nu te-atinge de mine şi spune-mi ce ai de spus.

— Nu sînt sigur că am ceva să-ţi spun, Devrigny.

Haida de ! Ai venit să-mi vorbeşti despre afacerea aceea, despre ceea ce numeşti tu afacerea aceea. Bine ! Vorbeşte-mi ! Da, dragul meu, îţi jur că are sa mă distreze. Poate că vii să-mi faci elogiul lui MaxAufrére, personajul cel generos. Spune, băiete. îuii plac nebuniile, cel puţin îmi plăceau odată, zău aşa !

— Devrigny, spuse Salavin, descumpănit, n-am venit să-ţi vorbesc despre Aufrére. Am venit să-ţi vorbesc despre dumneata.

César scutură din cap, cu un aer obosit.

— Spune, Salavin. N-ai să-mi spui niciodată atît cît putea spune el. Haide, vorbeşte.

— Nu te-am mai deranjat de zece zile. Dacă eşti bolnav, César, nu mai adaug nici un cuvînt.

— Nu te jena, dragul meu. Spune-mi o mie de cuvinte, zece mii, spune-mi cîte cuvinte vrei.

— Bine ! spuse Salavin, cu hotărîre. César, trebuie să vii să-l vezi pe Legrain. Chiar dacă-i faci o vizită scurtă, măcar cinci minute.

Devrigny se ridică brusc în picioare, cu ochii în flăcări.

— De ce-mi spui asta ? Nu /,ău, ce-ţi pasă ţie dacă mă duc sau nu la Legrain ?

— Devrigny, reluă Salavin, trebuie să-i'- faci o mică vizită lui Legrain. Sînteţi prieteni de mult. E un om încercat, suferă, fiică-sa e şi mai rău bolnavă ca înainte.

César îşi muşcă buzele, cu un aer îndărătnic.

— Crezi că numai el suferă ? Fiică-sa e bolnavă ? Şi eu nu sînt bolnav ?

— Ah, spuse Salavin, sînt sigur că şi dumneata eşti bolnav, că şi dumneata suferi. Dar n-are importanţă ! Ar fi o faptă bună, dacă te-ai duce să-l vezi pe Legrain.

Devrigny păru că se hotărăşte brusc.

— Nu, dragul meu, ţi-am spus că nu.

— Cum ? N-ai să te duci să-l vezi pe Legrain ?

— 'fi-am spus că nu. Nu ca să dovedeşti că am inimă bună vrei să mă duci la Legrain. Nu-ţi dai seama de ce ?

— Nu. Nu-mi dau seama... bolborosi Salavin.

César izbucni într-un rîs silit.

— Ei bine ! Nici eu nu-mi dau seama. Haide ! Mă trezeşti, scuturi rugina de pe mine. Ah, Salavin, ai să rămîi veşnic un fenomen ! Mă faci să rîd, deşi n-am nici un chef de rîs. Va să zică, vii să mă sfătuieşti prieteneşte să dau o raită prin caverna aceea. Dar, băieţaşule, citesc şi eu ziarele, ca toată lumea. Ştiu tot ce trebuie să ştiu.

— Mă surprinzi, Devrigny, spuse Salavin, cu gravitate. Erai prieten cu oamenii din casa aceea. Dacă nu te duci pe-acolo, după tot ce ~s^4ntîmplat, "s-ar putea crede...

— Ce s-ar putea /trede ? strigă César, cu o voce tunătoare. Ia spune(ce s-ar putea crede ? Spune numaidecît !

Salavin se făcu foarte palid.

— S-ar putea crede că ţi-e teamă.

César scoase un răcnet.

— De ce să-mi fie teamă ? Spune ! Teamă de poliţie ? Puţin îmi pasă de poliţie, oricare ar fi. Teamă de cine ? Nu? Salavin, nu mi-e teamă. Şi chiar... Dar nu asta voiai să spui. N-are-a face. Nu-i totdeauna foarte uşor să spui ce ai pe suflet. Dar să ne întoarcem la cenaclu. Ce se mai aude în strada Lyonnais ? Ia loc. Nu, nu, nu mă deranjezi. Mi-am revenit de tot, numai auzindu-te. Spune-mi ultimele noutăţi de la club.

— Nu mai există nici un club, Devrigny. Ştii, doar, că Bart, Politzer şi Rainal sînt la puşcărie, împreună cu tipul acela pe care nu-l cunoşti şi căruia acolo î se spunea Obziny. Legrain e în libertate provizorie, dar e şi el acuzat. Doctorul Villard îi vizitează pe toţi, cu mult devotament. A putut chiar să-l vadă şi pe Aufrére. Ce vrei ? César, e foarte greu să vorbim despre chestia asta, fără să rostim numele lui Au- frère...

— Rosteşte-1, dragul meu, rosteşte-1, spuse César, cu un gest din umeri, care exprima o mare oboseală.

— Ştii, poate, că n-a avut neplăceri nici...

— Cine ? Vrei să vorbeşti despre Stéphanie ? Vorbeşte despre Stéphanie. Stai puţin ! O clipă ! Stéphanie n-o să fie a mea. Nu-i nimic, nici o femeie n-are să mai fie a mea de-acum înainte, mă auzi, nici una !

Salavin îi aruncă lui César o privire compătimitoare şi continuă, şovăind :

— Deşi le e foarte greu să ţină legătura, Bart şi Stéphanie au vrut să încerce să-l scape pe Aufrère de orice răspundere.

— Admirabil ! exclamă César, cu amărăciune. Toţi băieţii ăştia se dovedesc a fi nişte suflete eroice...

— Şi, cum îţi spuneam, Bart şi Stéphanie voiau să facă ceva, să-l dezvinovăţească pe Aufrère. Dar...

— Te pomeneşti că Aufrère 11-a vrut !

— întocmai, Devrigny ! Aufrère n-a vrut.

— Ah, spuse César, toată chestia devine sublimă. Max e nu numai un erou, e un martir.

— Ceea ce-i preocupă pe toţi, continuă Salavin, făcîndu-se că nu ţine seama de întreruperile lui César, e să afle prin ce întîmplare a ajuns poliţia să dea lo-

vitura din seara aceea. De fapt, nimeni, în afară de intimii casei, nu cunoştea existenţa lui Fontaine. Noi înşine nu ştiam mai nimic despre el. După cum ţi-am spus, a dispărut, cu multă dibăcie, în învălmăşeală. A rămas toată noaptea în closetul de la etajul al şaselea, şi, cînd s-a făcut dimineaţă, a ieşit din casă prin faţa poliţiştilor, ţinînd în mînă sticlele de lapte adunate de pe ştergătoarele de la fiecare etaj. Ştii ? Numele lui nu e Fontaine, ci Zakine. Asta mi-a spus-o Villard. Aşadar, se pare că acest Fontaine este încă la Paris şi că se află în siguranţă. După cum îţi spuneam, în momentul de faţă grija lor e să ştie cum a putut poliţia să prindă de veste. în afară de hîrţoagele lui Fontaine, se pare că lucrul grav e povestea cu cecul. Dar nimeni dintre noi nu ştia nimic despre treburile astea băneşti. încetul cu încetul, se pare că bănuielile lor încep să se orienteze.

— Şi în ce direcţie anume ?

— Ah, spuse Salavin,fiu ştiu încă. De altfel, acum nu mai are nici o imţportanţă...

César se ridicase în picioare. Făcu brusc un salt, îl apucă pe Salavin/de reverele hainei şi începu să-l scuture, urlînd :

— N-are importanţă ? îndrăzneşti să spui că n-are importanţă ? Şi-ai venit anume ca să-mi spui asta ? Ce suflet bun ! Ai venit să mă sfătuieşti <să dau o raită la Legrain, pentru că ceata lor de ţopîrlani începe, poate, să bănuiască existenţa unei mari porcării. Ascultă ! Nu mă înfuria ! Nu mă cunoşti, nu ştii ce poate face un om ca mine cînd e scos din lire. Ce-i ? Ce-i ? Nu cumva ţi-e rău ?

César îl trînti pe Salavin pe un fotoliu şi se năpusti prin cameră, la întîmplare, cu capul înainte.

— Eşti nebun, Devrigny ! bolborosi Salavin. Nimeni n-ar îndrăzni să te bănuiască pe dumneata, după cum nu m-ar bănui nici pe mine. Eşti nebun !

— Nu, nu ! Nu sînt nebun, horcăia César, cu un aer rătăcit. Nu sînt nebun, sînt bolnav ! Uite, priveşte, dragul meu, priveşte la toate leacurile lor scîr- boase. Acum nu mai încape îndoială. Au rezultatul analizei sîngelui. Au început să-mi facă injecţii. Mie ! Mie ! Sînt un om sfîrşit, o zdreanţă, o ruină. S-a sfîrşit cu César. Se învîrti de cîteva ori prin cameră, în galop, şi se opri în faţa fiolelor.

— Singura boală de care nu voiam în ruptul capului să sufăr. Singura de care mă temeam. Şi, gata, nu mai există nici un César ! Reflectă o clipă şi continuă, cu voce surdă : Am să ajung ca moş Gabo- riaud, care o pornea drept înaintea lui, cum îl lăsai din ochi. într-o bună zi, a"* văzut un tramvai, s-a urcat în el şi, cînd a ajuns la capăt, nu-şi mai amintea nici măcar cum îl

cheamă... L-au adus acasă, ca pe un pachet. în altă zi a comandat un vagon de castane... Şi în altă zi s-a dezbrăcat, gol-goluţ, în faţa lăptăresei, să-i arate cît e de frumos... César se prăbuşi pe marginea patului, îşi apucă cu pumnii două smocuri din chică şi începu să se jeluiască : Toate deodată ! Toate necazurile peste mine ! Şi tu, Salavin, acuma îţi bagi şi tu nasul în treaba asta. Totuşi, nu eşti un băiat rău. Mi-a plăcut totdeauna să fac glume, dar porc nu sînt. Sînt, poate, un om sfîrşit. Dar nu un porc!

— César, spuse Salavin, punîndu-i mîna pe frunte, César, n-aş putea să te îngrijesc, n-aş putea să fac ceva pentru dumneata ? Ai nevoie de mine ?

— ...Dacă-ţi spun că nu-mi pasă. Dacă-ţi spun că nu-mi mai pasă de nimic... Nu, pleacă. Lasă-mă să dorm. Ah, dac-aş putea dormi măcar o oră !

Se prăbuşi, cu faţa în pernă. După cîteva clipe, Salavin ieşi în vîrful picioarelor...

Ca de obicei, o porni la întîmplare pe străzi. Din cînd în cînd, o lua la goană, să scape de propriile iui gînduri.

XX

Pentru a zecea oară, Salavin se opri, înălţă capuî şi căută ceva în înaltul cerului. întunericul era acum deplin. Nişte nori, de un trandafiriu şters, fugeau spre est, şi Salavin, cuprins de ameţeală, zărea uneori zi- du rile înalte pornind-o, întregi, împotriva vîntului şi înclinîndu-se ameninţătoare spre el. Felinarele de pe bulevard se aprinseră : pîndarul îşi simţi deodată ochii orbiţi. Făcu cîţiya paşi, ajunse la gardul grădinii, se răsuci pe călciie, apoi se întoarse numaidecît la postul lui de observaţie. Era istovit şi începea să simtă răcoarea serii. Nu-i era sete, nu-i era foame, dar simţea o nevoie nelămurită de a se îmbărbăta într-un fel. Totuşi, nu se hotărî să se depărteze. De patru zile, venea în locul acela în fiecare seară, aş- teptînd cine ştie ce semnal misterios. Dar cele două ferestre rămîneau întunecate, şi Salavin nu mai ştia ce să facă.

Porni aproape în galop pînă la gara Sceaux, să se încălzească puţin. Se întorcea tocmai, grăbind pasul, mustrîndu-se din suflet că lipsise prea mult şi că pier- duse poate prilejul aşteptat de atîta vreme, cînd se ópri brusc, cu răsuflarea tăiată : colo sus, în cerul întunecat, o lumină foarte slabă se trezea la una dintre ferestre. Atunci Salavin traversă bulevardul, intră sub boltă şi se repezi numaidecît pe scară.

Ajunse -în faţa uşii şi văzu cheia în broască. Bătu şi, înainte de a-şi fi recăpătat suflul, strigă : „Eu sînt,

Devrigny ! Eu sînt !" Nu aşteptă răspunsul, deschise uşa şi intră.

César era îmbrăcat şi întins pe pat. O lampă foarte mică îi lumina jumătate din obraz. Faţa lui avea paloarea aceea presărată cu pistrui, paloarea violetă a oamenilor cu pielea roşcată, cînd sînt bolnavi. O barbă de opt zile accentua şi mai mult slăbiciunea trăsăturilor sale. îşi examina musafirul cu o privire fără viaţă şi nu-şi descleştă dinţii. Trecu o clipă de tăcere. Salavin se oprise în picioare, lîngă pat. în cele din urmă, spuse, cu un aer prietenos :

— Te-ai întors adineauri ?

César îşi rostogoli capul pe pernă.

— Nu, n-am ieşit din casă.

— Credeam c-ai fost la doctor.

— Nu ! Am hotărît să nu mă tratez.

Salavin luă un scaun şi se aşeza lîngă bolnav.

— Trebuie să te tratezi, César, spuse el, cu blîndeţe.

— Nu, am spus nu. De ce-mi vorbeşti despre sănătatea mea, care nu te interesează de loc ? Vii să mă spionezi ? Foarte bine ! Spionează-mă. Şi chiar spionează-mă pe faţă. Prefer aşa.

— îţi jur, César, strigă Salavin, că vin la dumneata numai din prietenie.

Bolnavul continuă, cu asprime în ochi :

— De ce-ţi place să priveşti un om sfîrşit ? Sau poate că eşti unul dintre corbii aceia... Du-te să-l vezi pe prietenul tău Aufrére, pe dragul tău Aufrére, eroul, semizeul tău. Ştii, doar, că nu-i greu să pătrunzi în puşcării. Ştii că deţinuţii politici sînt trataţi ca nişte prinţişori. Du-te să-l vizitezi pe cel care e pentru tine un model de virtute.

Salavin clătină din cap.

— Nu, César, n-am să mă duc să-l văd pe Aufrére.

— Foarte prost. E un sfînt, un martir. Cît despre mine, sînt mai rău decît un cîine rîios.

— Aufrére, spuse oaspetele, cu voce scăzută, Aufrére are mai puţină nevoie de un prieten decît dumneata.

César se prefăcu că nu înţelege. Se jeluia, cu o voce surdă :

De ce vii să-ţi pierzi timpul cu un om putred pînă în măduva spinării ? Nu mă crezi ? Uită-te la mîinile mele, uită-te la gîtul meu şi spune-mi ce vezi. Spune-mi-o drept în faţă, dacă nu te temi să respiri aerul care iese din gura mea. Urmări cu privirea o muscă, pe care lumina o supăra şi care zburătăcea,zumzăind. Ce mult îmi plăceau toate ! Ce frumoase mi se păreau toate ! Crezi că mai poţi iubi viaţa, cînd ai un trup lascare, gîndindu-te numai, te simţi cuprins de rubine şi de dezgust ?

— César, spuse Salavin, te asigur că un trup se poate îngriji şi, deci, vindeca.

César ridică din umeri şi murmură :

— Nu mai am încredere !

Atunci Salavin spuse, pe un ton stăruitor :

— Ah, César, nu înţeleg: că sufletul dumitale e şi mai bolnav decît trupul "i

Devrigny îşi îndreptă spinarea nu brusc, ci cu mişcările unui animal puternic, dar istovit. Clătinîndu-se pe picioare, începu să se plimbe ca un leu în cuşcă.

— Sufletul ! Sufletul ! spuse el. Ce ştii tu despre suflet, bietul de tine ? Da, înţeleg. Eşti încăpăţînat, te întorci la povestea ta. Vezi că sînt un nenorocit...

— Da, strigă Salavin, da, văd asta şi-ţi spun : nu există nici o boală a trupului care să poată inspira o tristeţe atît de mare ca a dumitale.

Devrigny trase adînc aer în piept.

— Atunci, eşti de părere că n-am căzut încă destul de jos. Vii'să mă chinui, vii să mă torturezi. Eşti o viespe lacomă, te învîrteşLi în jurul meu, în jurul locuinţei mele. Ba da ! Ba da ! Te-am văzut de la fereastră. Cauţi un loc unde să mă înţepi. Dar nu mai căuta, orice loc e potrivit, orice loc e dureros. Nu te uita aşa la mine. Ştiu la ce te gîndeşti şi-ţi repet că te înşeli. Nici măcar nu te înşeli, nu înţelegi nimic din ce se petrece. Vezi în faţa ta un om dornic de fantezie şi de glumă şi-ţi închipui că e cine ştie ce criminal. Fiindcă imaginaţie ai, ai berechet... Deodată César strigă, cu o voce răguşită : Sînt un om cinstit, auzi ? Sînt un om tot atît de* cinstit ca şi Aufrére al tău. Poate sînt neîndemînatic, poate sînt dobitoc, uneori. Dar sînt cinstit! De altfel, nu, nu trebuia să spun că sînt un dobitoc. Sînt... Ce sînt, pentru Dumnezeu ? Capabil de o inconsecvenţă ? Nici măcar, nici măcar... Şi tu vii ca un călău, să te înverşunezi împotriva mea. Crezi că faci bine? ?

— César, bolborosi Salavin, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi, îţi declar că, dacă există ceva în clipa asta care

să mă poată face fericit, e uşurarea pe care ţi-aş putea-o aduce.

— Ascultă, reluă Devrigny. Ascultă şi înţelege-mă. Se întîmplă ca un om, căruia îi place să rîdă, să facă o prostie. Mai puţin chiar, o nebunie. Şi mai puţin, o imprudenţă. Şi iată că evenimentele îşi văd de drum. Iată că băieţii intră în închisoare, Aufrére şi ceilalţi, pe urmă vin articolele de ziar, justiţia şi tot tămbălăul. Iată-l pe Salavin la răcoare. Se face o percheziţie la locuinţa lui Salavin. Şi maică-sa moare de o criză de inimă. Şi ce se mai întîmplă, încă ? Dar vezi prea bine că toate astea n-au nici o legătură. Nimeni nu moare pentru o vorbă spusă în vînt. Şi pe urmă te înfiinţezi tu, şi pe urmă iar mai vii şi mă torturezi, mă sfîşii...

— Plec, plec, spuse Salavin, cu gîtlejul încleştat.

— Ba nu, nu pleca. Nu încă ! Ah ! Nu-mi place să rămîn singur, nu suport singurătatea. Prefer să rămîi lîngă mine şi să-mi faci rău.

— Să-ţi fac rău ! strigă Salavin. Dar vreau să-ţi fac bine, nu vreau să-ţi fac decît bine !

César avu un zîmbet straniu.

— Ah, spuse el, vorbeşti ca un preot.

—• Vai, răspunse Salavin, nu sîntem decît noi doi în camera asta, dragul meu. Doi bieţi oameni. Poate că e foarte jalnic.

în clipa aceea, într-un elan care, pentru prima oară, îi aduse pe buze tutuitul frăţesc, spuse :

Numai noi doi, César. Dar noi doi putem, totuşi, să te salvăm pe tine,Devrigny se zvîrli la pămînt, cît era de lung, şi izbucni într-un plîns cu sughiţuri, un plîns răguşit, înfiorător, fără lacrimi. Zgîriind covorul cu unghiile, strigă :

— Sînt nenorocit ! Sînt nenorocit !

Salavin îngenunche, puse mîna pe capul iui Devrigny şi spuse, foarte încet :

— Chiar dacă ai făcut ceva rău, ştii bine că te iert, pentru mine şi pentru ceilalţi.

Gemetele omului prăbuşit se transformau în bolboroseli : „Sînt nenorocit ! Sînt nenorocit !"

Salavin reluă :

— Bietul César ! Ce-ai făcut ?

César se ridică încet, cu greu, astfel că cei doi bărbaţi se pomeniră în genunchi, unul lîngă altul, şi spuse, smiorcăind :

— Nu ştiu, vezi bine că nu ştiu. Adăugă numai- decît, cu un aer rătăcit : Dar ce-am făcut, pentru Dumnezeu ? Cc-am spus ? Nu-mi mai amintesc... O clipă după aceea, adăugă : Lasă-ţi mîna pe capul meu, dac-ai şti ce bine-mi face ! Nu ţi-e teamă de boala mea ? Atunci, lasă-ţi mîna pe capul meu.

Vorbea cu un glas plin de dragoste, ca un băiat foarte tînăr, care află pentru prima oară ce înseamnă durerea. Salavin îl luă de mijloc, îl ridică, îl conduse pînă la pat, îl sili să se întindă şi-şi lipi, pe rînd, mîinile îngheţate de fruntea lui. îi spunea încet, de parcă ar fi cîntat un cîntec de leagăn adormitor : „Ai să te faci bine, fii liniştit. Ai să fii iar bărbat. N-o să mai vorbim niciodată despre lucrurile 'astea, care te frămîntă. Ai să uiţi. Orice om poate să se schimbe... Ai să fii iar tare şi fericit... Poţi oricînd să iei viaţa de la capăt..."

Bolborosea aceste frînturi de frază fără şir, şi César făcea „da" cu pleoapele. O clipă, Salavin crezu că bolnavul aţipi şi se îndreptă spre uşă, în vîrful picioarelor. Dar Cesar întinse numaidecît mîini după el.

— Să treci pe-aici şi mîine dimineaţă ! Spune, Louis, nu-i aşa că n-ai să mă laşi singur mîine ?

Salavin se opri şi se apropie iar de bolnav. îl sărută pe obraz, şoptind : „Da", apoi ieşi de-a-ndăra- teiea, fără să facă zgomot.

Un sfert de oră după aceea, văzîndu-l că apare galben la faţă, tremurînd şi cu priviri de iluminat, Marguerite se repezi înaintea lui şl—1 prinse în braţe, cu spaimă.

Dar Salavin, respirînd adînc după fiecare cuvînt, spuse :

— Taci ! Nu ! Nu-ţi fie teamă. Nu pot să-ţi spun. Poate că e cea mai frumoasă zi din viaţa mea.

XXI

Urcase povîrnişuri lipsite de vegetaţie, umblase printre dărîmături care se prăbuşeau şi se tîrîse pe marginea unor prăpăstii. De mii de ori luptase împotriva propriei lui oboseli. De mii de ori îşi simţise muşchii înţepenindu-se şi refuzînd să-l asculte. Şi, deodată, în clipa cînd orice căldură, orice speranţă şi orice dorinţă îl părăseau, se pomenea într-o vale verde, scăldată în lumini idilice, unde privirea descoperea pînă departe, la nesfîrşit, şesuri fericite, flori, ape şi arhipelaguri.

Salavin se trezi, scăldat în sudoare. O rază de lumină strălucea între perdele. Dormise ! Va să zică, oamenii beţi de bucurie pot dormi, ca şi ceilalţi ! Va să zică, somnul era un duşman viclean, care uită de ;ine în momentele de disperare şi vine pe-ascuns, să-ţi fure orele de adevărată plenitudine. îşi aminti ce visase. Respiră îndelung parfumul blînd şi puternic al visului aceluia şi consideră că pînă şi somnul îl favorizase. Pentru a întîrzia cît mai mult în sînul unei fericiri atît de curate, se sili să respire cu băgare de seamă, fără să facă nici o mişcare.

Drumul lui, singurul lui drum scînteia acum sub o lumină îngăduitoare. Cît de limpede era totul ! Avusese nevoie de patruzeci de ani, ca să cucerească elementele adevărului. Să fie un sfînt! Ce ambiţie ! Ce himeră ! Poate că era chiar o nelegiuire ! -Acum ştia. Va fi un om, atît, şi nimic mai mult, un om simplu şi bun. Nu va săvîrşi fapte uimitoare, ba chiar se va feri de ele cu o subtilă prudenţă. Se va duce printre oameni, căutîndu-i pe nenorociţi, pe osîndiţi, pe învinşi. Sînt destui dintr-ăştia ! Şi se va sili să le aline suferinţa, atît, şi nimic mai mult, la nevoie, să-i înveţe. Pe cei mai buni, sufletele de elită, va încerca să-i reabiliteze, poate chiar să-i mîntuie. Va fi consolatorul, prietenul obscur, adesea anonim, care intervine cînd trebuie, întinde o nună ce ajută şi toarnă un strop dcî vin întăritor...

Se trezi cu noaptea-n cap. Se bălăci în apă rece, lucru pe care-l evita de obicei, dar pe care, în ziua aceea, îl găsi dătător de viaţă. Se îmbrăcă vesel şi, sub privirea întrebătoare a soţiei sale, îşi stăpîni un zîmbet : „Am să-ţi explic, murmură el, am să-ţi explic mai tîrziu. Ai să afli totul."

Nu se făcuse încă ora opt, cînd Salavin pipăi strada cu degetul mare de la picior, asemenea unui înotător care plonjează cu hotărîre. Zilerii, salahorii, funcţionarii plecau la lucru. Nimeni nu hoinărea pe trotuare. Nu vedeai decît oameni grăbiţi, cu feţele buhăite încă de somn sau ofilite de o oboseală iremediabila. Salavin se sili să-i deosebească în mulţime pe cei mai săraci, întrebîndu-se, pentru fiecare, cum ar putea fi ajutat. Pentru fiecare născocea cuvinte, pe care le rostea plin de entuziasm. Bineînţeles că nu-l uita pe Devrigny. Cinste primei oi din turmă ! De- acum înainte, seara ce trecuse avea să fie prezentă în toate gîndurile lui Salavin ca un principiu, ca însăşi esenţa noii sale vieţi.

Doamna Leon, portăreasa lui Cesar, ieşise la aer, în pragul lojei. îl cunoştea pe Salavin, fiindcă-l văzuse cîteodată treeînd. Făcîndu-i cu ochiul, îi spuse : „Nu arată prea grozav prietenul dumneavoastră. Mă necăjeşte. încercaţi să-l scuturaţi puţin !" Vizitatorul zîmbi, cu un aer care însemna : „Aveţi încredere în mine, doamnă !" Portăreasa adăugă, într-un acces de cordialitate : „De ce nu luaţi niciodată ascensorul ?" Dar Salavin îi răspunse Mulţumesc. Prefer să urc pe jos, vreau să fac mişcare..."

Nu zău, roşcovanul nu se temea de hoţi. Ca de obicei, cheia era în uşă. Salavin bătu, de formă, şi pătrunse în vestibul.

Cînd uşa spre odaie era închisă, ca în dimineaţa aceea, vestibulul era luminat numai de o ferestruică. Salavin zări, instalat la vedere, prinş în uşă, un plic cu numele lui. „Ia te uită, îşi spuse £1, Cesar a plecat devreme. S-o fi dus la doctor şi mi-a lăsat scrisoarea, ca să mă întorc mai tîrziu. Am să fac o plimbare de-o oră prin Luxembourg..."

Luă scrisoarea, trase uşa după el şi începu să coboare scara. „De fapt, gîndi el, să văd întîi ce spune Cesar, înainte de-a merge mai departe."

Rupse plicul, se apropie de-o fereastră cu vitralii pestriţe şi desfăcu scrisoarea. Nu era un simplu bilet, ci o pagină mare, plină. într-un colţ, cu o scriere fantezistă, erau tipărite următoarele cuvinte : *Cesar Devr'igny, consilier de asigurări.* în celălalt colţ, văzu data caligrafiată cu grijă.

Salavin citi primele rînduri şi, îndată după aceea, se aşeză sau, mai curînd, se prăbuşi pe o treaptă. Dar îşi urmă curajos lectura. Uneori, cind privirea i se împăienjenea, era nevoit să recitească anumite pasaje.

„Ai să vii mîine dimineaţă, Salavin, spunea scrisoarea, *ai să vii şi-ai să vezi ce este de văzut. Vreau, în primul rînd, să-ţi spun ce am pe inimă. Sînt plin de*

sînge rece şi cu facultăţile mintale intacte. De altfel, am avut totdeauna mintea limpede, fiindcă am fost, înainte de orice, un om de acţiune. Mi-e cu neputinţă să suport certitudinea de-a avea boala pe care o ştii. Mi-am spus totdeauna că, dacă m-ar lovi o asemenea nenorocire, n-aş accepta ceea ce eu consider o decădere morală cumplită. N-am decît un singur cuvînt, pe care-l ţin. Iau această hotărîre din cauza bolii, ţi-o repet şi sînt gata să jur pe capul mamei, care-a murit, că ăsta-i adevărul. Şi acum, Salavin, mai rămîne să- explic o altă problemă. Nu mă cunoşti bine. Sînt un om cinstit şi leal, pot chiar spune că sînt, prin excelenţă, un om leal. E de la sine înţeles că un om leal nu poate săvîrşi un lucru urît. Că m-am gîndit vreodată la aşa ceva, nu c treaba nimănui. Şi chiar dacă mi s-a întîmplat să arunc o vorbă în aer, o vorbă imprudentă, e cu neputinţă ca, în faţa oamenilor şi a lui Dumnezeu, să se fi transformat în ceea ce aş considera drept o crimă. Ştii, doar, că nu mint niciodată. Şi mîna cu care semnez e o mînă sigură.

Cu tot devotamentul,
CÉSAR DEVRIGNY"

Salavin citi de două ori, de -la un capăt la altul, această scrisoare, apoi o îndoi, cu grijă, în patru şi şi-o strecură în buzunar. Se ridică, îşi trecu mîna pe frunte, o mînă pe care o lăsă apoi în jos, scăldată în sudoare. Urcă iar treptele, oprindu-se de mai multe ori, ca un om gata să se prăbuşească sau s-o ia la fugă. Ajunse, totuşi, în faţa uşii, întoarse cheia şi pătrunse în vestibul.

I se păru mult mai greu să întoarcă cheia în uşa camerei, totuşi ajunse să facă şi asta. Camera i se înfăţişă scăldată în lumină. Timp de două sau trei minute, Salavin rămase nemişcat, în picioare, rezemat de zid. Zgomotul îngrozitor pe care-l făcea clănţănitul fălcilor sale ajunse să-l smulgă din visare.

Plecă, lăsînd în urma lui ambele uşi deschise. Coborî iar etajele şi se trezi în culoarul de la intrare, în clipa cînd doamna Leon termina de făcut curăţenia în loja ei. Cu instinctul specific persoanelor care fac meseria ei, presimţi, văzînd mutra vizitatorului, că s-a întîmplat un eveniment extraordinar. Lăsă să-i cadă din mînă pămătuful de pene şi—1 prinse în braţe pe Salavin, care era galben la faţă.

— Duceţi-vă sus, duceţi-vă sus ! spunea el. O să-l vedeţi în mijlocul camerei. Cu briciul, doamnă, cu briciul !

Deşi evenimentele din dimineaţa aceea aduceau un element de surpriză şi de tragic, ele n-aveau să lase în mintea lui Salavin decît o amintire fulgerătoare şi nelămurită, în acelaşi timp.

Pe la ora douăsprezece, pe o alee din grădina Luxembourg, trecătorii putură să vadă un om foarte palid la faţă, care se învîrtea încoace şi încolo, recitind de sute de ori aceeaşi scrisoare.

Scrisoarea lui Cesar era aşternută cu litere egale, serioase, era plină de prescurtările obişnuite funcţionarilor comerciali şi avea o semnătură împodobită cu o parafă complicată.Dacă pentru Salavin, moartea lui César avea să rămînă o sfîşiere şi o enigmă, ea trecu aproape neobservată de ceilalţi, în gloata evenimentelor care se îngrămădiră în acel început de toamnă. Bănuielile „clubului Legrain" se rătăciră pe drum, îndată după începutul instrucţiei. Cînd înţelese acest lucru, Salavin simţi o mare uşurare. Afacerea din strada Lyonnais se dovedi foarte curînd a fi doar un episod dintr-o vastă campanie poliţienească. Guvernul dorea să înmulţească dovezile de energie, în ultima perioadă, a unei legislaturi tulburi. Prietenii lui Legrain încetară foarte repede să discute faptul, pentru a se reculege, a-şi pregăti apărarea şi a se împotrivi evenimentelor.

Uneori, Legrain rostea numele lui César cu un suspin îndurerat, dar nimic nu-i putea distrage prea mult atenţia de la propria lui durere. Hélène era în agonie, medicii nu mai luptau. Toată lumea ştia ce se petrece, în afară de bolnavă, şi Legrain îşi cheltuia ultimele rămăşiţe de curaj, ca să discute vesel, despre viitor, cu o muribundă.

Procesul se judecă în faţa tribunalelor în primele zile ale lui octombrie. Membrii „clubului Legrain" erau acuzaţi de complot împotriva siguranţei statului. Instrucţia se desfăşură repede, fără menajamente şi cu tendinţa de a dovedi, din interpretarea hîrtiilor lui Fontaine, că prăvălia cizmarului era folosită drept oficină pentru fabricarea unor documente politice false şi pentru manipularea de capitaluri destinate unor activităţi revoluţionare secrete. Rapoartele poliţiei înfăţişau clubul din strada Lyonnais ca pe o vizuină, tolerată prea multă vreme, unde se adunau agitatori periculoşi, expulzaţi, în majoritatea lor, din mai multe ţări europene, şi în special din Franţa. în tot timpul procesului, necunoscutul Obziny, asupra căruia fuseseră găsite sume mari în valută, cecuri şi monedă străină, fu considerat drept „şeful complotului" şi judecat sub ambele nume, de Zakine şi Fontaine, devenite după aceea la fel de faimoase. Cercetările justiţiei menţinură pînă la sfîrşit această eroare, pe care inculpaţii o încurajară cu cea mai mare grijă. în afară de aceasta, în baza unor articole recent apărute, Bart, ziarist temut, era urmărit pentru a fi provocat nişte militari la nesupunere.

în ciuda grabei evidente şi a presiunii exercitate de minister, dezbaterile continuară în cîteva şedinţe lungi şi treziră în public tot felul de duşmănii. în cursul unei audienţe, Legrain află de moartea fiică-si. Asista la dezbateri ca acuzat liber şi părea străin de povestea tulbure, în care numele său era pomenit mereu. Suspinele bătrînului ameninţau să tulbure dezbaterile, astfel că magistraţii dădură ordin să fie scos din sală.

Pierdut în mulţime, Salavin urmări procesul cu o înverşunare întunecată. Sosi şi ziua rechizitoriului. După ce condamnă indulgenţa autorităţilor faţă de „duşmanii din interior", procurorul păru să se complacă în schiţarea unui portret al lui Aufrere, „tipul acelor tineri burghezi apostaţi, care, din ură faţă de societatea ce i-a înconjurat cu o mare bunăvoinţă şi, poate — cine ştie ? —, pentru a-şi satisface patima cîştigului sau a puterii, pactizează, în întuneric, cu agenţii răzvrătitori şi-şi împrumută numele onorabil manevrelor criminale ale unor falsificatori şi spioni."

între timp, Salavin îl înghiţea din ochi pe Aufrere. Spre deosebire de ceilalţi acuzaţi, „spectatorul pur" era îmbrăcat, de sus pînă jos, cu cea mai perfectă grijă. Purta rufe strălucitoare de curăţenie şi se înfăţişa, zilnic, proaspăt bărbierit. în timpul rechizitoriului, scoase din buzunar un monoclu cu ramă de sidef, pe care Salavin nu i-l văzuse, îl examina pe procuror cu o impertinenţă atentă, ridică din umeri şi întoarse capul.

Salavin nu se putu împiedica să admire îndîrjirea rece cu care, în zilele acelea grele, Aufrere se silea să-şi recucerească personajul şi să se reintegreze în el.

Citată ca martoră, Stephanie îşi făcuse o scurtă apariţie în faţa barei. Aufrere se făcu că n-o vede. Cînd începură pledoariile şi apărarea încercă să strecoare cîteva sentinţe cu privire la „dreptul intelectualilor la libertatea nietzscheană de a se auto- depăşi în acţiune", Aufrere îl întrerupse pe avocat, cu un gest, şi ceru cuvîntul, pentru a face „o declaraţie urgentă, care ar fi putut modifica cursul dezbaterilor".

Chiar în clipa aceea, Bart se ridică în picioare şi spuse cîteva cuvinte, în care era vorba de buna-cre- dinţă a lui Aufrere, „surprinsă de evenimente, dar rămasă absolut intactă..." Urmă o clipă de tumult. Strigăte contradictorii ţîşniră din toate părţile, şi preşedintele se pregătea tocmai să evacueze sala, cînd, profitînd cu multă hotărîre de tăcerea ce se lăsase pe furiş şi centralizînd deodată atenţia generală, Aufrere explică, cu o voce de gheaţă, că nu era cazul să se acorde nici un fel de importanţă cuvintelor generoase ale prietenului său, „domnul Bart", că pledoariile, deşi pline de talent, păreau de prisos şi că el, Max Aufrere — aceasta era, în esenţă, declaraţia pe care-o anunţase —, obişnuia să

procedeze după placul lui, considerîndu-se singurul judecător al acţiunilor ce dorea să săvîrşească.

Se auziră cîteva rîsete, înnăbuşite repede în atmosfera generală de răceală. Aufrere se aşeză la loc în bancă şi-şi şterse monoclul cu o batistă fină. Tribunalul păru prost impresionat de intervenţia acuzatului. Restul dezbaterilor fu epuizat într-o atmosferă de jenă.

Legrain se bucură de indulgenţa generală şi fu scos din cauză. Politzer şi Rainal, acuzaţi fără importanţă, scăpară, amîndoi, cu şase luni de închisoare. Aufrere, în favoarea căruia interveniseră, de la începutul procesului, diferite persoane influente şi despre care pînă în ajun se credea că va fi achitat, căpătă un an de închisoare, fără suspendare. Cît despre Obziny, zis şi Zakine, zis şi Fontaine, căpătă o pedeapsă asemănătoare, urmată de expulzare. Datorită diferitelor capete de acuzare existente împotriva lui, Bart se alese cu un total de doi ani şi jumătate de puşcărie.

XXIII

Două zile la rînd, ziarele se ghiftuiră cu această hrană. Cei scăpaţi cu bine din naufragiul procesului fură ocupaţi a doua zi după masă cu înmormîntarea micii Hélène. Sperînd, poate, că va muri pe drum, cizmarul îşi manifestă dorinţa de-a urma, pe jos, convoiul pînă la cimitirul Père-Lachaise. Dar oboseala şi suferinţa nu acordă prea des favoruri mortale de acest gen. Sprijinit de Villard şi de Beau- voisin, bătrînul trebui să se caţăre pînă la necropolă şi, fiindcă dintr-o stimă încăpăţînată faţă de principiile tinereţii lui dorise să incinereze micul trup, îndură timp de-o oră tăcerea înfiorătoare din falsa capelă, urîtă ca un pavilion dintr-o expoziţie.

Se întoarseră în maşină, şi Salavin veni cu ei. Villard spunea, cu o voce paşnică, asemenea unui cîntec de leagăn : „Trebuie să trăieşti, Legrain, să trăieşti pentru noi toţi, şi mai ales pentru ideile dumitale". Bătrînul bolborosea : „Eşti sigur ? Eşti absolut sigur ?"

Mai trecură cîteva zile. Un calm înspăimîntător se aşternu peste lume. Totuşi, dacă într-un elan de generozitate încăpăţînat, vreun înger ar fi vrut să mai acorde interes demersurilor oamenilor, ar fi observat că, în ciuda deprimării generale, Salavin părea prins în vîrtejul unei activităţi misterioase. Lăcu cîteva vizite unui notar din Piaţa Vendome. Avu mai multe convorbiri cu reprezentantul francez al societăţii „Nestor Talking Machine Co." Petrecu trei ore întregi într-un magazin

mare, de pe malul stîng al Senei, intră în legătură cu un optician din bulevardul Saint-Germain şi cumpără, dintr-o drogherie de pe strada Claude-Bernard, mai multe obiecte, printre care un aparat mecanic de ras.

Mai lucra seara şi noaptea, pînă foarte tîrziu. După ce Marguerite adormea, lucru pe care-l ghicea după - tăcerea care se lăsa în încăpere, dădea la o parte, cu un gest larg, hîrţoagele caraghioase, care-l hrăneau, deschidea un sertar secret, scotea din el broşuri, scrisori şi hărţi geografice şi lua note, ore întregi, pe diverse carneţele.

într-o zi veni la Legrain, îndată după masă. Pentru prima oară, poate, în viaţa lui, bătrînul visa, cu braţele atîrnate în jos şi cu ciocanul părăsit pe podea, printre bucăţile de piele. îşi desfăcu genunchii, lăsă să-i cadă nicovala şi spuse :

— Ce rost mai are acum să lucrez ? Buchete de amintiri urcau în el, amintiri ale iubirii celei mari, care-i umpluse viaţa, pasiunea de părinte,
de mai lungă durată şi mai persistentă decît o pasiune fizică. Vorbea despre ea cu imagini şi cu fantezii de amant. După cîteva minute, adună de pe jos nicovala, căută pe dibuite ciocanul sub taburet şi începu iar să ciocănească în piele, fiindcă, pentru trupul lui, funcţia aceasta era tot atît de necesară ca şi respiraţia.

— Ce mai ştii de negustorii de paşapoarte false, despre care s-a vorbit atît în timpul procesului, îl întrebă, atunci, Salavin.

— Cum ? făcu Legrain. Aha ! Da ! Paşapoartele ! Da, despre asta se vorbea des în magherniţa mea.

Salavin se plecă spre el, de parcă s-ar fi temut să nu-l audă ghetele trîntite pe rafturi, şi şopti, un timp, la urechea păroasă a bătrînului.

Legrain îl asculta, şi un firicel de salivă se strecura printre buzele lui întredeschise. în cele din urmă, spuse :

— Cel mai bun pare să fie ala de la Lavandiere-Sainte-Oppor tun e...

— Sst, spuse Salavin, privind fără voia lui spre fundul prăvăliei.

îi ceru să repete adresa, pe care o însemnă pe-o hîrtie.

Se apropia sfîrşitul lunii, şi Marguerite spuse într-o zi că venise momentul să plece la Melun. în fiecare an, cam în acest anotimp, Marguerite îşi vizita nişte rude depărtate, dar credincioase. Pleca dis-de-dimineaţă şi se întorcea la ora cinci.

— Am să mă duc joi, propuse ea.

Salavin reflectă, închizînd un ochi.

— Mai bine aşteaptă pînă sîiubătă.

— Bine, spuse ea, cum vrei...

Sîmbăta aceea fu o zi rece şi înnegurată, care se zgribulea sub o lumină sordidă, de iarnă. Marguerite se întoarse pe ?a şase. după re se întunecase de tot. Nu spera să-l găsească pe Salavin acasă, aşa că nu se miră aflînd casa pustie. îşi scoase pălăria în întuneric şi-şi aşeză paltonul şi mănuşile cu siguranţa femeilor, care cunosc locul fiecărui lucru. Era obosită şi amîna momentul cînd avea să accepte rana luminii. Frigul o pătrunse, se gîndi că n-avea nici cărbuni, nici lemne şi că seara avea să fie tristă. în cele dm urmă, aprinse un chibrit. La lumina albastră de sulf, zări, instalată pe masă, o foaie mare de hîrtie, scrisă. Era ceva foarte obişnuit, totuşi Marguerite simţi că-i îngheaţă inima. Să fi fost doar o copie uitată ? Sau ce ? Omul acela ciudat o înspăimîntase de atîtea ori cu toanele şi cu nălucile lui...

în clipa aceea, băţul de chibrit începu să ardă, şi Marguerite putu citi, în capul unei pagini mari, următoarele cuvinte :

- „Marguerite, dragă Marguerite, ultima, singura..."

Avu numaidecît convingerea că sosise iar momentul suferinţei şi că o lovitură, care întîrzia deocamdată, avea să se abată asupra ei peste o clipă şi o s-o rănească într-un loc pe care nu-l putea ghici încă. Chibritul îi încălzea vîrful degetelor. Marguerite îl lăsă să cadă şi rămase timp de un sfert de oră, poate, în întuneric, ca să se pregătească mai bine şi ca să întîrzie asaltul durerii.

în cele din urmă, dîndu-şi seama că nu va putea aştepta la nesfîrşit, se ridică în picioare, curăţi cu grijă fitilul lămpii şi şterse sticla cu o cîrpă uscată. Trebuia să vadă bine, să privească nenorocirea în faţă.

Lumina lămpii se răspîndi treptat. Cînd toate obiectele familiare ieşiră la iveală, adunate ca nişte martori, Marguerite se aşeză în faţa hîrtiei, îşi cuprinse capul cu amîndouă mîinilc şi începu să citească.

„Marguerite, dragă Marguerite, ultima, singura fiinţă care-mi aparţine, da, tu eşti totul pentru mine, scumpa mea soţie, totuşi am să-ţi prilejuiesc o suferinţă, pe care n-o meriţiAm să te părăsesc. Nu pentru totdeauna, Marguerite, dar cu siguranţă că pentru ani de zile. Te iubesc şi te respect; de multă vreme, însă, nu mai pot să-ţi vorbesc cu deplină sinceritate ; în faţa ta mă simt cuprins de o mare stînjeneală, pe care ai observat-o, cu siguranţă, şi care m-ar face să spun absurdităţi sau lucruri neadevărate. lată de ce prefer să-ţi scriu.

Trebuie să plec, Marguerite. E o hotărîre pe care n-o iau azi, e o hotărîre pe care au maturizat-o mari evenimente. Acum şase luni de zile voiam să plec de dragul meu, din cauza mea. Astăzi simt că nu numai eu sînt în cauză. Am ieşit din izolare, am văzut oamenii. Nu-ţi poţi închipui cît de nenorociţi şi, mai ales, cît de neînţeleşi sînt. Nu ştiu nici ce vor, nici ce spun, nici ce fac. Da, i-am văzut şi nu pot să-ţi exprim mila ce-mi inspiră: sînt cu toţii ta fel de nenorociţi, ca şi mine. E îngrozitor să te gîndeşti, crede-mă. Cu toate astea, Marguerite, refuz să cred că nu există nici o mîntuire. Nu pot admite că singura soluţie ce ne rămîne e sinuciderea, cum a făcut... Nu ţi-am povestit pînă acum, şi tu nu citeşti ziarele, dar a sosit momentul să afli: Devrigny a murit, şi-a tăiat beregata cu briciul. Gîndeşte-te cîteodată la el ca la un om dintre cei mai nenorociţi.

Am nevoie să reflectez în singurătate. Vreau să fac ceva, să ajung alt om decît cel care te-a făcut pînă acum să suferi atît. Pentru această acţiune am nevoie să-mi adun restul forţelor. Mă iubeşti, aşa că n-ai să mă condamni. Nu fug de tine, dragă Marguerite, de mine fug.Dacă obţin victoria asupra lumii şi asupra mea însumi, dacă mă simt într-o bună zi destul de puternic, pentru a nu mai avea motiv să mă tem de fantomele mele, am să mă întorc şi am să bat la uşa noastră. Ascultă bine, Marguerite ! Am spus la uşa noastră. După cum vezi, asta dovedeşte că nu pot şi că nu voi putea niciodată să mă smulg definitiv de lîngă tine.

Ştii, desigur, că mama şi cu mine aveam cîteva titluri de rentă, ce nu pot fi cedate şi nici atacate... Mai este şi un alt termen, pe care l-am uitat. Mama avea uzufructul acestor titluri, şi eu nuda proprietate, aşa se exprimă oamenii de afaceri. După moartea mamei, m-am pomenit singurul posesor al acestor titluri şi le-am vîndut. Suma realizată nu e prea importantă. Am împărţit-o în doua. Partea ta e depusă la domnul Berceau, notând din Piaţa Vendome, care ţi-o va remite. Acţiunea mea are nevoie de o mică sumă de bani, altfel ţi-aş fi lăsat ţie totul.

La revedere, dragă Marguerite. Nu spune şi nu gîndi că fac o mare greşeală. Ajută-mă, te implor, însoţeşte-mă cu un ghid paşnic şi iertător.

Scumpul tău soţ,
LOUIS"

Marguerite contemplă multă vreme, cu ochii uscaţi, scrisoarea aceea. în cele din urmă, îşi dădu seama că lampa fila şi

coborî fitilul. Se ridică, intră în bucătărie, aprinse lampa de gaz. Puse apă la încălzit, fără nici un gînd precis, ci pentru că se făcuse ora la care orice gospodină pune apă la încălzit. Se întoarse în sufragerie, luă lampa şi intră în dormitor. Dulapul era deschis. Hainele lui Salavin erau acolo, în ordine. Rufele, obiectele cele mai neînsemnate, totul era la locul lui

.O bucată udă de ziar rămăsese pe toaletă. Marguerite o desfăcu, distrată. Era plină de fire lungi de păr cărunt şi ondulat şi de clăbuc de săpun : era barba lui Salavin.

Ca în fiecare seară, Marguerite începu să-şi scoată pieptenii din păr. Din .cînd în cînd, se oprea şi asculta tăcerea ce domnea în locuinţa pustie. îşi împleti părul, apoi se înfioră, fiindcă era o noapte rece. Se întoarse în sufragerie şi trase fotoliul Voi- tai re, apoi se aşeză cu băgare de seamă, de parcă s-ar fi pregătit să aştepte multă vreme, poate chiar ani de zile

.[ASEMENEA CU SINE ÎNSUSI

LUI JEAN-PAUL LAMARE

I

— Bunicul meu scria încă d'Argoult, cu apostrof. De două generaţii încoace, familia mea a renunţat, fără părere de rău, la această vanitate. Acum scrim Dargoult, pur şi simplu. Louis Dargoult. Cred că nu sînt indiscret dacă vă mărturisesc că adineauri, cînd aţi plecat la vagonul-restaurant, am citit... cu totul fără voia mea, fiindcă-mi căutam ceva în buzunarul unei haine, şi-atunci privirea mi-a căzut... mă rog, am citit, fără voie, numele dumneavoastră pe eticheta valizei. .Vă numiţi domnul Clanegrand, nu-i aşa ?

— Nu, daţi-mi voie : Chavegrand. C, h, a, v, e, ve...

— Ah ! Se vede că mi s-a părut. Am citit, fără să vreau. Va să zică, Chavegrand ?

— Da, Chavegrand, Simon-Rene. Prenumele obişnuit, Simon. Vă rog să mă scuzaţi pentru acest

amănunt, care nu prezintă nici un interes pentru dumneavoastră.

— Ba da, vă rog să mă credeţi. Există familii Chavegrand şi în Lyonnais. Şi, cum v-aţi urcat la Lyon...

— Sînteţi originar din Lyonnais, domnule ?

— Nu ! Dar avem rude în apropiere de Lyon, deşi soţia mea şi cu mine sîntem originari din Saint-Etienne.

— Da ? Ei bine, eu "*sînt din Havre.

Omul care spusese aceste cuvinte făcu o pauză, privindu-şi cu atenţie interlocutorul. Apoi reluă, cu voce mai scăzută : „Ei bine, eU sînt din Havre", de parcă între aceste două declaraţii ar fi existat o legătură tainică. De fapt, cu toate că era cu neputinţă să explici intonaţia frazei sale, pentru o ureche sensibilă ea suna aşa : „Din moment ce sînteţi din Saint-Etienne, ei bine, eu sînt din Havre".

— Din Havre ? reluă domnul Dargoult. Mda... Cred că nu cunoaştem pe nimeni acolo, riu-i aşa, Gertrude ?

— Tatăl meu, continuă, cu o bruscă volubilitate, personajul care se numea Chavegrand, era armator, vreau să spun că era asociatul unei mari şi vechi firme de navigaţie. Din nefericire, am fost loviţi foarte greu...

— Mi se pare, murmură doamna căreia i se adresase soţul ei, mi se pare c-am auzit despre firma asta, Louis... Familia Ferdinand Monod, nişte prieteni de-ai noştri din Saint-Etienne, ne-au vorbit despre ea. Sînt aproape sigură că Ferdinand Monod şi rudele lui aveau interese la Fombeure şi Monastier, sau cam aşa ceva, şi, dacă-ţi aminteşti, Louis, mai era un nume, care să asemăna cu numele domnului...

— M-aş mira foarte mult, doamnă, căci tatăl meu a plecat din Havre de foarte multă vreme. Pe-atunci eu aveam trei sau patru ani, cel mult. Ne-am stabilit apoi la Beauvais. Familia mamei mele era originară din Beauvais. Şi tatăl meu, care-şi pierduse aproape toată averea...

— Staţi puţin, strigă doamna Dargoult. Ştiam eu că numele de Chavegrand îmi aminteşte ceva...

Şi doar e ştiut că n-am memoria numelor proprii, ca soţul meu. Totuşi, mi-am amintit tot felul de întîmplări vechi... Tatăl dumneavoastră n-a avut, oare, legături de afaceri, în timpul şederii la Beauvais, cu o societate ele asigurări care se numea „Naţionala" ? Ştii, Louis, pastorul Giirlemann, unchiul tinerilor Bardoux, era chemat zilnic, cit timp a locuit la Beauvais, la familia Altberger, cei care făceau negoţ cu făină. Ba nu, am greşit. Dă-mi şi tu o rnînă de ajutor, Louis. Familia aceea pe care am întîlnit-o cînd s-a măritat Rachel Jouvct făcea comerţ cu făină, sau avea fabrică de ciment ? Uite, nu. mai ştiu. Pentru că pastorul Giirlemann era prieten intim şi poate chiar rudă de departe cu familia Coulon din Montpellier şi...

Doamna Dargoult se opri, cu gura deschisă, apăsată parcă nu atît de viteza cu care vorbea, cît mai ales de toate ideile care-i veneau în minte. Se pregătea tocmai să-şi ia din nou vînt, cînd domnul Chavegrand spuse, cu hotărîre :

— Nu, n-am făcut nici un fel de cunoştinţe la Beauvais, doamnă. Familia mamei mele nu mai avea decît foarte puţini descendenţi, şi tatăl meu nu şi-a putut face o situaţie aşa cum sperase. Necazurile i-au întunecat viaţa, astfel că, încă de pe vremea aceea, s-ar fi zis că e incapabil să se stabilească într-un loc. Atunci, s-a instalat la Nevers. Era cam prin 1890... 90... să spunem 98.

Urmă o nouă tăcere, şi doamna Dargoult se pregătea să intervină iar, cînd soţul ei i-o luă înainte :

— Nevers... Nevers... De data asta, mi se pare c-am găsit. Hai, adu-ţi şi tu aminte : familia Marictton !

— Da, Marietton. Explică-mi !

— Ei bine, cînd Alfred Marietton a fost numit la liceul din Roanne...

— Exact! strigă doamna Dargoult, cu însufleţire. Cînd Alfred Marietton a fost numit la liceul din Roanne — e acel Marietton care, de mai bine de zece ani, a ieşit la pensie şi locuieşte acum la Saint- Etienne —, cînd Alfred Marietton a fost numit director la liceul din Roanne, venea tocmai din Nevers. Aşa ! Puteam să jur, domnule, că numele dumneavoastră îmi spune ceva. In timpul şederii sale la Nevers ajunsese prieten intim... îţi aminteşti, Louis, nu-i aşa ? Ajunsese prieten intim, foarte intim...

— în orice caz, nu cu tatăl meu, oftă domnul Chavegrand. Nu cu tatăl meu, căci, din nefericire, îndată după ce-a sosit la Nevers, tatăl meu a murit.

— îndată după ce-a sosit, sînteţi sigur ?

— Vai, doamnă ! A avut o dublă pneumonie !

Urmă o tăcere destul de lungă sau, în orice caz, o tăcere umană, căci zgomotul trenului în mers părea că exprimă în mod firesc ritmul universal. Cu gesturi circumspecte, călătorii se prefăcură a aduce mici modificări în ordinea hainelor sau a bagajelor lor, era limpede, însă, că toate facultăţile lor de a se interesa erau orientate şi fixate.

Pe o faţă de bărbat în plină forţă, Louis Dargoult purta o barbă de adolescent, mătăsoasă şi uşoară, pe care o mîngîia mereu, cu gesturile omului timid, care nu ştie totdeauna ce să facă cu nişte mîini delicate. Avea un obraz de treizeci de ani, brăzdat de cîteva riduri adinei. între ele, pielea era proaspătă şi acoperită de puf, ca o piele de copil. Privirea, de un albastru cald şi plină de duioşie, înflorea, nevinovată, sub nişte pleoape atît de fine, încît ai fi spus că sînt mototolite.

Privirea aceasta se plimba de la Gertrude la domnul Chavegrand, oprindu-se, cu o curiozitate stăpînită numai în parte, asupra acestuia din urmă, iar asupra soţiei sale, cu o expresie de încredere atentă şi de evlavie calmă. O clipă, domnul Dargoult clătină din cap şi păru dezamăgit. Conversaţia, care fusese pînă atunci vioaie şi mereu alimentată, încetă brusc, fără motiv şi în ciuda bunăvoinţei generale. Oare potecile ei, care se îngustaseră pe neaşteptate, aveau să se înfunde ? Dargoult simţi un fel de ciudă, care se manifestă cu naivitate în cuta ciudată ce i se adînci între sprîncene. Mai trecură două-trei minute şi, cum orice speranţă de a relua dialogul la punctul „dublă pneumonie" trebuia considerată judicios pierdută, Louis Dargoult suspină, întinse mîna spre fetiţa graţioasă care se juca într-un colţ al compartimentului şi se îndreptă iar, cu avînt, spre o pistă nouă :

— Clima Tunisiei îmi face foarte bine, spuse el. Mă tem, însă, că nu e prielnică totdeauna copiilor.

— Locuiţi în Tunisia, domnule ? întrebă numai- decît Simon Chavegrand.

— Da, în Tunisia, şi, mai precis, la Tunis, unde soţia mea şi cu mine sîntem profesori.

— Ce ciudat ! murmură domnul Chavegrand.

— I.ouis, spuse Gertrude, poate c-ar trebui să adaugi că nu sîntem de multă vreme tunisieni. Locuim în Tunis numai de doi ani, şi poate că n-am fi fost niciodată acolo, dacă n-ar fi intervenit bronşita şi, mai ales, povestea micului Tavannaz...

— Ce ciudat ! spuse din nou domnul Chavegrand.

— îmi daţi voie să vă întreb, domnule, ce anume găsiţi atît de ciudat ? şi Dargoult ridică din sprîncene, în semn de politicoasă solicitudine.

— într-adevăr, domnule, cuvîntul ciudat e, fără îndoială, prea tare. Voiam să spun că aşa s-a în-tîmplat... Ce coincidenţă !... Vă voi mărturisi că şi eu plec la Tunis, unde trebuie să mă stabilesc.

— Am să răspund printr-o confidenţă la confidenţa dumneavoastră, strigă Dargoult, cu căldură, adică am să vă mărturisesc că-mi închipuiam. Vă rog să credeţi că nu-i vorba de vreo indiscreţie din partea mea. E tot faimoasa etichetă de pe valiză. Mi-am spus că, din moment ce călătorim împreună, am avea poate ocazia"* să vă explicăm o serie de lucruri şi să vă atragem atenţia... Mai ales, dacă veniţi pentru prima dată.

— Da, prima dată...

— Ah ! Sînt sigur că aţi făcut multe alte călătorii şi mult mai îndepărtate.

— Da, spuse domnul Chavegrand, încreţind uşor din sprîncene. Da, multe...

— Atunci, vă rog să mă iertaţi, reluă Dargoult. Dacă n-ar fi fost eticheta de pe valiză, nu mi-aş fi permis să vă adresez cuvîntul. De obicei, nu sînt sociabil.

— Fireşte că nu eşti sociabil, Louis, spuse Gertrude, ba, în anumite împrejurări, cine nu te cunoaşte bine ar putea crede că eşti mai mult decît rezervat, că eşti aproape rece. Aminteşte-ţi de familia aceea care ţi-a fost prezentată la doctorul Vigouroux.

— Ah, strigă Dargoult, vorbeşti despre nişte oameni imposibili, care ar fi descurajat pe oricine ar fi încercat să le arate simpatie. în schimb, în unele cazuri... Dargoult se opri brusc şi roşi pudic, apoi continuă, mai încet : Poate că vom avea prilejul să fim împreună pe vapor şi, cine ştie ? Tunis e un oraş mare, fără îndoială, dar... în sfîrşit, mi-am spus, am crezut...

Trăsăturile lui Chavegrand îşi pierdură din austeritate. Zîmbi şi murmură :

— Sînt mişcat... Sînt, într-adevăr, mişcat.

— Trebuie să-l iertaţi pe soţul meu, spuse doamna Dargoult. în general, e foarte timid.

— Ah, spuse Louis Dargoult, timid! Exagerezi, Gerty. Recunosc că mi se întîmplă destul de rar să-mi manifest făţiş interesul pe care mi-l inspira o persoană necunoscută...

— Ba da, Louis, eşti timid şi, ca toţi timizii, cînd ţi se întîmplă să te porţi altfel decît îţi stă în caracter, o faci într-un mod cam surprinzător pentru cine nu-i avertizat.

— Nu e cazul să-l scuzaţi pe domnul Dargoult, spuse Chavegrand, cu un avînt neaşteptat. Numai o fiinţă generoasă se poate exprima ca soţul dumneavoastră, doamnă. Am întîlnit în viaţă mulţi oameni foarte cultivaţi, nişte intelectuali cu adevărat distinşi. Nu m-am putut apropia de cei mai mulţi _dintre ei, fiindcă erau lipsiţi de firesc şi de sinceritate. Nici astăzi nu-mi vine a crede că o cultură serioasă nu se poate dezvolta decît în dauna celor mai frumoase virtuţi umane : simplitatea, sinceritatea, candoarea. Ah, nu roşiţi, domnule ! După o oră de conversaţie, nu vă cunosc destul de bine, să vă pot atribui anumite calităţi pe care le preţuiesc mai presus de orice şi pe care le caut cu patimă. Nu, nu vă cunosc încă destul, dar pot să-mi dau seama, din anumite cuvinte pe care le-aţi rostit, că nu dispreţuiţi merite -de acest fel, ceea ce-mi inspiră dorinţa de-a vă saluta şi chiar de-a vă întinde mina.

Călătorii se priviră în tăcere. Toţi trei zîmbeau, şi feţele lor exprimau o mare satisfacţie.

— Sînteţi optimist, domnule ! strigă, deodată, doamna Dargoult. Ba da, ba da ! Nu protestaţi, continuă

ea, rîzînd. în gura unor oameni ca noi, asta nu e o insultă.

— Nu protestez, doamnă, spuse cu gravitate domnul Chavegrand. Am suferit destul, i-am văzut şi pe alţii suferind, ba chiar am avut prilejul să provoc eu însumi suferinţe, astfel încît părerile mele în acest domeniu sînt destul de reţinute. Da, doamnă. Accept. Sînt optimist. Sînt optimist, deşi sînt în acelaşi timp plin de suferinţă, de mînie şi de perseverenţă, pentru că n-avem încotro, pentru că un astfel de optimism este o necesitate imperioasă şi chiar...

Cînd ajunse aici, faţa domnului Chavegrand se' întunecă. Făcu gestul de a goni un gînd supărător şi nu-şi termină fraza.

■— Nu trebuie să vă scuzaţi, spuse cu însufleţire tdoamna Dargoult. Unchiul meu, pastorul Corbier, căruia fratele meu şi cu mine îi datorăm tot ce e mai bun din educaţia noastră, fiindcă, îndată după moartea mamei, ne-a luat în casa lui — aveam unul zece, celălalt doisprezece ani pe vremea aceea —, unchiul meu înfiinţase o societate, care nu era religioasă, pentru că avea şi membri evrei — ştii, Louis, tinerii Creange d'Aubenas —, erau nişte băieţi foarte distinşi. Societatea asta se numea „Tineretul vesel, asociaţie pentru dezvoltarea unui optimism filozofic". Trebuie să recunosc că unchiul meu Corbier era de felicitat pentru asta, căci luase de nevastă o domnişoară Jalabert, mătuşa Leontine, o femeie înspăimîntător de tristă, aproape lugubră. Pe de altă parte, unchiul meu suferea şi de o dilatare a stomacului.

— Unchiul dumneavoastră era pastor ? întrebă Simon Chavegrand, cu interes.

Domnul Dargoult zîmbi.

•— Noi ăştia, protestanţii, spuse el, sîntem cu toţii, mai mult sau mai puţin, fii, fraţi sau nepoţi de pastori. Preoţia e un sacerdoţiu familiar, am putea spune chiar familial. De altfel, soţia mea şi cu mine sîntem, de fapt, nişte protestanţi liberali.

— Nu e chiar aşa, murmură Gcrtrude.

— Mă rog, să spunem, domnule, că sîntem protestanţi prin rasă şi aproape agnostici în faptă.

— Nici asta nu-i chiar aşa, reluă doamna Dar- goult. De altfel, soţul meu şi cu mine nu sîntem absolut de acord în anumite privinţe. Recunosc lucrul acesta cu atît mai uşor, cu cît, în toate celelalte privinţe...

— Doamnă, spuse domnul Chavegrand, ca să vă spun tot adevărul, nu sînt credincios, dar dacă s-ar pune problema să aleg o credinţă, spre protestantism m-aş îndrepta.

Domnul Dargoult făcu un gest nehotărît.

— Există atîtea forme de protestantism !

— Ba nu, ba nu ! spuse Gertrude. Nti există decît un singur protestantism. Ne-am ciondănit de sute de ori în această privinţă. Apoi continuă, pe un ton vesel :

— De fapt, există două feluri de protestanţi : cei tăcuţi şi cei vorbăreţi. în ce ne priveşte, am făcut totdeauna parte din ultima categorie.

Doamna Dargoult izbucni ţn rîs. Era mică de statură, avea mîini nervoase, picioare fragile, trăsături subţirele, dar nu uscăţive, o talie de fată tînără, părul închis la culoare, cu două-trei şuviţe care străluceau, perfect albe. Părea mai în vîrstă decît soţul ei şi—1 privea cu o expresie maternă şi copilăroasă, în acelaşi timp. Asculta cu gura întredeschisă, de parcă ar fi fost veşnic gata să dea replica. Apoi vorbea repede, cu o voce gîfîită, subţirică şi întretăiată de hohote de rîs.

— După toate probabilităţile, spuse ea, fata noastră va fi o protestantă tăcută. Uitaţi-vă cît e de cuminte, domnule. Un lucru e sigur : mica Christine nu va fi crescută cum am fost crescuţi soţul meu şi cu mine, într-o atmosferă de austeritate şi de constrîngere. Ba da, Louis ! Cred că tu ai fost ţinut încă mai din scurt decît mine. Christine are să fie liberă, chiar dacă ar folosi prost această libertate. Dar mă rog, să nu stăruim asupra acestei chestiuni. Aveţi copii, domnule ?

Pleoapele lui Simon Chavegrand se zbătură uşor.

— Nu, doamnă. Sînt celibatar. Dar, spre deosebire de mulţi alţi celibatari, îmi plac copiii. Soarta, care n-a vrut să-mi dea urmaşi, m-ar fi putut despăgubi hărăzindu-mi cel puţin frumoasa carieră de profesor, pe care, dacă nu mă-nşel, o exercitaţi amîndoi.

— Sînt fericit auzindu-vă vorbind astfel, strigă Dargoult, căci îmi iubesc profesia cu patimă şi pot chiar să afirm că soţia mea şi cu mine o iubim fiindcă vedem în ea singura carieră adevărată.

■— Bineînţeles, spuse domnul Chavegrand, să formezi suflete tinere, să le fereşti de aventuri, din cauza cărora ai suferit tu însuţi, să le înveţi să iubească lucrurile frumoase, ideile mari şi fecunde... Ce soartă minunată !

Nu-i aşa ? Nu-i aşa ? reluă Louis Dargo"[1]^ Soţia mea e profesoară la liceul Fallieres, de [a ta] bineînţeles. Munca ei nu e în totul asemănătoare cu a mea, eu sînt profesor la liceul Sadiki. Trebuie să recunoşti, Gertrude, că eu am o misiune mai complicată decît a ta. La dificultăţile esenţiale ale profesoratului se adaugă, cel puţin în

ce mă priveşte — căci am colegi care nu par să fie preocupaţi de asta —, tot felul de probleme spinoase în legătură cu chestiunea colonială, cu aparenta inegalitate a raselor, cu poziţia delicată a noastră, francezi cultivaţi, care trebuie să creştem tocmai prin cultură un popor aflat sub dependenţa noastră şi, provizoriu, într-o situaţie dacă nu de sclavie absolută, cel puţin de inferioritate

— .Ah, strigă Siraon Chavegrand, cu emoţie, dac-aţi şti cît sînt de mişcat auzindu-vă vorbind astfel, domnule! Coborînd pentru prima dată pe pămîntul Africii de Nord, mă temeam grozav că voi întîlni un tip de om care trebuie să fie, vai, destul de răspîndit: tipul colonizatorului obraznic, sigur de el, sigur de dreptul şi metodele sale, străin de acele nobile sentimente de umanitate, pe care dumneavoastră le exprimaţi şi care justifică, poate, acţiunile coloniale, dar constituie cu siguranţă singurul motiv pe care un om, demn de acest nume, îl poate invoca, pentru a persevera în viaţă şi în acţiune. Am mare noroc, domnule, din moment ce, înainte chiar de a fi coborît pe pămîntul african, prima mea întîlnire e întîlnirea cu fiinţe atît de profund umane, încît ideile lor îmi inspiră respect şi chiar mîndrie.

Cei trei călători se priviră cu nişte ochi care, de data asta, străluceau de entuziasm. Urmă o tăcere scurtă, în care timp se desfătară cu bucuria de a fi ceea ce erau, de a şti lucrul acesta şi de a-l auzi de la altcineva.

— Ah, murmură Simon Chavegrand, să întîlneşti oameni care ne scapă de ruşinea de a nu fi decît ceea ce sîntem !

— Ne faceţi prea multă cinste, domnule, spuse I.ouis Dargoult, roşind. Sau, în orice caz, ar trebui să spun „mi-o faceţi mie", căci aceste idei, care la mine sînt un produs al judecăţii, al efortului, aceste idei sînt cu totul spontane la soţia mea. Se miră totdeauna la gîndul c-ar putea exista oameni care să creadă altfel.

— Ba nu, Louis, răspunse Gertrude, cu însufleţire. Ceea ce spui e mult prea măgulitor pentru mine, ba chiar, dacă te-ar auzi cineva care n-are sentimente prieteneşti pentru noi, ar putea crede că sînt o fiinţă mult prea naivă. Da, Louis, ştii ce impresie proastă face un elogiu exagerat. La drept vorbind, de cînd ne-am stabilit la Tunis, ţi-am spus de sute de ori că în purtarea noastră faţă de indigeni nu trebuie, pentru nimic în lume, să le arătăm că simţim diferenţa de rasă. Prea multă amabilitate poate jigni sufletele lor, atît de greu de înţeles. Prin urmare, trebuie să adoptăm o atitudine egală şi calmă, fără complezenţă şi fără exagerare. Ceea ce nu înseamnă că diferenţele evidente nu se fac simţite.

— Foarte bine, doamnă, strigă Simon Chavegrand. în ce mă priveşte, deocamdată nu cunosc, vai, mai nimic din aceste probleme grave, totuşi mă alătur din

toată inima felului dumneavoastră de a gîndi. Asta nu înseamnă... că nu sînt de acord şi cu domnul Dargoult.

— Ah, spuse Gertrude, e adevărat că, deşi soţul meu şi cu mine avem uneori discuţii cu privire la aceste chestiuni, rămînem totuşi perfect uniţi asupra esenţialului. Doamna Dargoult îşi lăsă mîna pe braţul soţului ei, în semn de încredere, apoi continuă, cu un zîmbet : Fireşte, sîntem nişte hughenoţi ; adică, de la marea eliberare şi pînă azi, tindem spre religia individuală. în orice domeniu simţim nevoia unei mici deosebiri, fie numai pentru a menţine un principiu sfînt. Putem, totuşi, să ne rugam în această biserică, şi rămînem, el şi cu mine, o singură persoană în două fiinţe.Doamnă, spuse Simon Chavegrand, aţi definit căsnicia perfectă în cîteva cuvinte, care mă obligă să vă aprob. Cît de frumoasă e căsnicia pură, căsnicia adevărată, căsnicia a două fiinţe egale, unite

— în suferinţă şi în bucurie, în vederea căutării veşnicelor adevăruri omeneşti...

— Ah, exclamă Gertrude, bătînd din palme, vă spuneam eu, domnule, sînteţi un mare optimist. Şi v-o repet, luaţi-o drept un compliment.

Simon Chavegrand plecă capul.

— E un compliment, pentru care voi face imposibilul ca să-l merit, doamnă.

Urmă o nouă pauză, şi mai vibrantă, şi mai bogată : cei trei călători păreau s-o folosească pentru a-şi stăpîni emoţia şi bucuria. Deodată, Louis Dargoult murmură, cu o voce măsurată şi .serioasă, de parc-ar fi considerat nimerit să închidă, cu discreţie, un mic cufăr plin de comori :

■—■ La ce oră sosim la Marsilia ?

— Domnule, spuse cu vioiciune Simon Chavegrand, daţi-mi voie să mă duc să-l întreb pe controlor.

— Vă rog să nu vă deranjaţi.

Dar călătorul se şi ridicase în picioare, ieşind în uşa culoarului. Era un bărbat înalt. Arăta cam ţeapăn şi avea în gesturi o uscăciune aproape milită- rească. în ciuda confidenţelor pe care le făcuse, ai fi spus că e profesor. Lornionul, cu ramă de aur, strîn- gea energic o cută mare, de piele, sub frunte. Avea păr rar, scurt, ţepos, negru şi fără strălucire. Purţa, cu un fel de stîngăcie, un costum nou, despre care ai fi zis că e scrobit. Faţa, cu desăvîrşire rasă, era slabă, aproape aridă, dar plină de o înfrigurare care-i imprima hotărîre şi căldură. Zîmbi cu o graţie stîngace şi murmură :

— Vă rog să credeţi că sînt foarte fericit de a vă putea face un serviciu, fie el şi neînsemnat.

Apoi se făcu nevăzut pe culoar.

— Ce părere ai ? întrebă Louis Dargoult.

—

— încă nu pot spune nimic, răspunse Gertrude. E o întîlnire, o întîlnire ciudată, atît, şi nimic mai mult. E un om straniu.

— Dar e simpatic» trebuie să recunoşti, Gertv. Şi ce privire frumoasă are! Te-ai uitat la mîinile lui ?

— Da, spuse Gertrude, m-am uitat. E simpatic, fireşte. Şi are o privire frumoasă. Totuşi, în ansamblu e un om urît.

— Nu găsesc.

— Seamănă cu vărul tău Pierre Lescure.

— E mult mai bine ca el.

— Da, e mai bine. E ciudat, dar e un tip bine.

— Mie îmi place mult, declară Louis. Nu prea avem mulţi prieteni de soi la Tunis...

— Louis ! spuse Gertrude, clătinînd din cap. Va să zică, iar te-ai entuziasmat ! Poate că n-o să-l mai vedem niciodată pe domnul acesta, pe necunoscutul acesta. Hai, n-o lua razna, Louis !

— Eu, eu ! murmură Dargoult, bombănind. Nu cumva ai să susţii că tu ai fost cea rece cu el ?!

— Nu, desigur că nu !

— Atunci ?

— Atunci, nimic. Seamănă şi cu Germaine Chevalier. Ca bărbat, bineînţeles.

— N-are-a face. Şi, apoi, de unde scoţi toate asemănările astea ? !... Ah, domnule Chavegrand, sînteţi foarte amabil !

Chavegrand se înfăţişase în uşă.

— Ar fi trebuit să ajungem la Marsilia pe la trei jumătate, spuse el. Dar nu vom sosi decît pe ia patru.

Şi se aşeză grăbit, de parcă ar fi vrut să spună : „Mai avem încă o oră întreagă a noastră, o oră întreagă numai pentru noi".

Gara din Marsilia e construită în aşa fel încît trenurile care intră cu faţa înainte trebuie s-o părăsească de-a-ndăratelea. Iată de ce în această fundătură au loc manevre complicate şi, în anumite zile, dezordonate şi pitoreşti, cărora enervarea provensalilor le dă o nuanţă destul de cordială.

Cînd trenul intră în gară, călătorii noştri descoperiră că fuseseră duşi spre un peron depărtat, care, la prima ochire, părea fără ieşire spre oraş. Funcţionari ai Căilor Ferate fugeau de-a lungul trenului, explicînd cu o furie jovială că se produseseră întîrzieri şi nereguli în circulaţie, că pentru moment toată lumea trebuia să coboare, că trenul avea să plece, ceea ce va permite

accesul la o linie liberă şi apoi la ieşire. Cei mai mulţi dintre călători începură numaidecît să-şi transporte, bombănind, bagajul pe peron.

— Pot să vă dau o mînă de ajutor, doamnă ? întrebă Simon Chavegrand. Valizele mele sînt la vagonul de bagaje. N-am cu mine decît valijoara asta, a cărei etichetă providenţială a fost punctul de plecare al convorbirii noastre. Prin urmare, una din mîinile mele e liberă.

— Da, domnule, răspunse Gertrude, acceptăm cu plăcere, căci sîntem, ca de obicei, plini de pachete. Dacă binevoiţi să luaţi coşul acesta, cel puţin pînă sosesc hamalii... Christine are să se îngrijească de cutia de pălării. Vă mulţumesc de-o mie de ori. Da, da, vă rog să mă credeţi.

Christine clătină din cap cu mîndrie şi apucă povara ei uşoară. Toţi călătorii, adunaţi în grupuri, în jurul bagajelor, discutau cu însufleţire, aşteptînd manevra, care trebuia să elibereze drumul. în timpul acesta, trenul părea paralizat. în hărmălaia stîrnită, locomotiva scotea strigăte nervoase. De cealaltă parte a peronului, staţiona un convoi de marfă, despărţit în două în dreptul unei şosele de ciment. Mirosul sulfuros al cărbunelui încins stăruia în seara liniştită. O lumină tulbure de toamnă, îmbîcsită de fum, sfida cerul mediteranean.

— Am dat fetiţei noastre numele de Christine, dar nu numai pentru graţia muzicală a acestui nume, spuse doamna Dargoult.

Deodată, în tumultul gării, convorbirea dintre ei se încinse din nou şi începu să arunce scîntei. Pentru minţile lor îmbătate de bucuria descoperirii reciproce, orice prilej părea anume ales.

— Noi ăştia, spunea Dargoult, cu glas scăzut, dar plin de vioiciune, noi ăştia, protestanţii, n-avem decît ciondăneli cu Dumnezeu, n-o rupem însă niciodată cu el. Sîntem nişte evadaţi, nişte eliberaţi, poate, dar nu sîntem renegaţi şi nici veritabili apostaţi. Vreau să spun că dumnezeul nostru este atît de uman, încît, chiar cînd îl destituim din funcţiile sale universale, îi păstrăm în noi un loc de cinste şi de respect. Am spus „noi, protestanţii". Poate c-am greşit. E vorba mai ales de oameni de felul nostru, care am căzut într-un fel de agnosticism.

— Ba nu, Louis ! strigă Gertrude. Spui că am căzut. De ce-am căzut ? Mi se parc că termenul exact ar fi : am ajuns la...

Ah, murmură Chavegrand, aceasta e adevărata diferenţă ce mi-aş îngădui s-o stabilesc între două suflete. Cred că în cuvîntul „căzut" există o nuanţă de regret. Şi vă asigur, domnule, că sînt zile cînd înţeleg cuvîntul „căzut", şi altele cînd înţeleg sensul lui „ajuns"

— .Vedeţi ? spuse doamna Dargoult, valoarea umană a lui Cristos, personalitatea lui umană pot rămîne, chiar pentru nişte atei convinşi, un model surprinzător şi sublim pînă la paradox. Iată de ce i-am dat fetiţei noastre numele de Christine. Doamna Dargoult repetă de două-trei ori numele melodios al fetiţei, de parcă ar fi vrut să-l facă să vibreze şi să răsune. Apoi deodată, întoreîndu-se, repetă, dar cu spaimă de data asta : Christine ! Unde eşti, Christine ?

O mişcare se propagase în mulţimea care aştepta. Salariaţi ai Căilor Ferate treceau de-a lungul peronului, dînd informaţii, care sunau ca nişte insulte şi rămîneau incomprehensibile. Cei mai mulţi dintre călători îşi ridicau şi-şi lăsau iarăşi jos bagajele, făcînd între ei schimb de conversaţii enervate. O adiere de nerăbdare înfierbînta discuţiile, feţele şi sufletele. în această învălmăşeală, răsună strigătul de spaimă al doamnei Dargoult, făcînd să se întoarcă deodată toate capetele.

Fetiţa o pornise pe linia ferată, în faţa căreia un convoi de vagoane de marfă fusese despărţit. Stătea acolo, între două şine, ţinînd strîns lipită de corp cutia de pălării, de parc-ar fi fost o tobă ori o păpuşă. Stătea aşa, distrată şi fără grijă, în timp ce unul dintre segmentele trenului, monstru orb, se pusese în mişcare şi se îndrepta spre celălalt segment. Tampoanele puternice şi ruginite înaintau.

Strigătul doamnei Dargoult ţîşni şi, ca o materializare a acestui strigăt, o formă omenească, o umbră omenească ţîşni şi ea, îmbrîncind oameni şi bagaje. Un corp înalt şi slab făcu un salt, nimerind direct pe şină. O mînă lungă şi osoasă apăsă gîtul copilului. Unul lîngă altul, două trupuri se lipiră de pietrişul dintre şine. Timp de-o clipă, o nemişcare cumplită se instală în aceste două trupuri, şi totul se văzu desluşit : lungit la pămînt, Simon Chavegrand strîngea lîngă el fetiţa. Apoi vagoanele se uniră cu zgomot de fierărie, şi tot convoiul se depărtă încet, de-a-ndaratelea. Cuprinsă de

spaimă, mulţimea începea tocmai să urle, cînd domnul Chavegrand se tîrî sub vagon, ieşi dintre două roţi şi apăru pe peron, în genunchi, fără pălărie, cu faţa palidă şi mînjită de funingine, cu copilul în braţe.

Martorii acestei scene se repeziră spre salvator. Toată lumea se împingea atît de tare, încît s-ar fi zis că cei doi vor fi din nou în pericol. Un vlăjgan zdravăn ridică în sus bastonul, strigînd : „înapoi ! Daţi-vă înapoi, sau vă pocnesc." Doi funcţionari se apropiau în goană, ciorovăindu-se. Doamna Dargoult zăcea, neînsufleţită parcă, pe grămada de valize, şi Louis Dargoult, în picioare, cu genunchii tremurînd, cu mîna întinsă, repeta, cu o voce fără timbru, următoarea frază încăpăţînată : „Pălăria ! Pălăria, domnule Chavegrand. Christine, unde-i pălăria ?"

Urmă o învălmăşeală zgomotoasă. Personajul cel robust, care avea calităţi de poliţist, făcea vid în jurul lui, dînd ghionţi. Toată lumea îl vedea pe domnul Chavegrand, în picioare, cu capul gol şi, lucru mai puţin explicabil, cu un picior desculţ. Mai strîngea încă la piept fetiţa, care părea buimacă. Deodată, domnul Chavegrand izbucni în rîs. Era un rîs ciudat, adînc, convulsiv, care scutura întregul lui schelet şi care aducea cu un sughiţ de plîns. Totuşi, rîsul acesta se răspîndi în asistenţă. Trei, patru, zece persoane începură să rîdă. Mînjit pe faţă, palid şi murdar, Simon Chavegrand păru deodată comic. Domnul cel rosbust se înţepeni pe loc, într-o poziţie favorabilă, şi spuse, scoţîndu-şi pălăria melon : „Sîn- teţi un erou, pur şi simplu un erou. Ba da, ba da, mă pricep eu." Cîteva femei, care rîdeau încă, izbucniră în lacrimi. Louis Dargoult îşi luase copilul în braţe şi—1 întindea soţiei sale, spunîndu-i, cu o voce înecată în plîns : „Dar nu vezi că e vie ? F, vie ! Priveşte, Gerty. E vie !"

Gertrude deschise ochii şi începu să plîngă. Louis Dargoult scutura mîinile lui Chavegrand şi rostea frînturi de fraze : „Cum să vă mulţumesc, domnule ? Cum să exprim...?" Un tînăr se înfăţişă, declară că e corespondent la *Petit Provençal* şi-l rugă pe domnul Chavegrand să-şi spună numele şi să povestească celelalte acţiuni de salvare, pe care le săvîrşise pînă atunci. Domnul Chavegrand păru deodată foarte deprimat. îşi trecu de cîteva ori peste faţă o mînă neagră de praf. Un băiat nu se putu împiedica să nu rîdă. Asistenţa izbucni din nou în rîs, de parcă ar fi vrut să se cureţe de spaimă.

— O să fiţi decorat, declară personajul cel robust. Am fost de faţă cel puţin douăzeci de martori. Da, da, o să fiţi decorat, mă ocup eu de asta.

Simon Chavegrand declară, în cîteva cuvinte rostite cu un fel de furie, că nu voia nici o decoraţie, că dorea să păstreze anonimatul, că era doar cam obosit şi ruga pe toată lumea să-l lase să se retragă, în clipa aceea, un turist făcu gestul de a îndrepta spre el un aparat fotografic, şi salvatorul întoarse numaidccît spatele. Cineva îi atrase atenţia că-şi pierduse pălăria, dar el răspunse că n-avea nici o importanţă. Nici pierderea pantofului, rămas pe linie şi sfîşiat de roţi, nu părea să-l preocupe mai mult. Cu o mînă tremurîndă, el întredeschise valiza şi scoase un papuc de piele, pe care-l puse în picior, între timp, personajul cel robust îl pipăia cu grijă :

Nu cumva sînteţi rănit ? spunea el. Fiţi foarte atent. Uneori crezi că nu eşti rănit, totuşi ai o rană. Cit despre încălţăminte, Căile Ferate vă vor da o indemnizaţie. Da, da, mă ocup eu de asta

III

.După aceste cuvinte, domnul Chavegrand declară că ţinea neapărat să se retragă. Atunci îşi dădură seama că trenul plecase şi că ieşirea era liberă.

— Aşteptaţi-ne, strigă Louis Dargoult. Acum nu se poate să ne mai despărţim.

Un funcţionar de la Căile Ferate sosi în goană şi spuse că şeful gării trebuia să vină dintr-o clipă în- tr-alta. Dar domnul Chavegrand se şi depărtase, urmat de familia Dargoult şi de cîteva persoane emoţionate, care continuau să comenteze întîmplarea şi să adresese salvatorului călduroase felicitări.

La ieşire, se produse o oprire aproape burlescă : toată lumea căuta biletele, care nu mai puteau fi găsite, şi toţi martorii povesteau agentului de la ghişeu o sută de variante ale miraculosului eveniment. In cele din urmă, ajunseră la aer liber, în clipa în care taxiurile începeau să-şi aprindă farurile.

— Vă implor, şopti Simon Chavegrand domnului Dargoult, să plecăm, să fugim dc-aici. Să oprim prima maşină.

Se îngrămădiră toţi patru, împreună cu coletele lor, într-un automobil paralizat, şi Louis Dargoult strigă şoferului adresa hotelului Prouvest. Din mulţimea martorilor credincioşi se auzi o şoaptă de dezamăgire. Maşina se puse în mişcare, într-o hărmălaie de tinichele şi de geamuri. în timp ce coborau panta neregulat pietruită care ducea spre oraş, Gertrude apucă mîna domnului Chavegrand şi o sărută pe furiş.

— Nu, nu, spuse Simon, retrăgîndu-şi mîna, cu un aer îngrijorat. Nu, vă rog să mă credeţi. Vă înşelaţi. Dacă aţi şti cît a fost de uşor ! Ah ! Mult prea uşor, vă rog să mă credeţi.

Repetă de două-trei ori : „Mult prea uşor i"

Era o cameră destul de mare, cu un covor uzat pe alocuri, cu tapetul decolorat şi cu două ferestre largi, care dădeau spre luminile din port. Mica Christine dormea pe un pat improvizat. Aşezat pe o valiză, Louis Dargoult îşi pironise asupra lui Simon Chavegrand privirea înflăcărată. în picioare, în uşa întredeschisă, Gertrude părea să parlamenteze cu cineva. Deodată, împinse canatul, se apropie de cei doi bărbaţi şi spuse, cu voce scăzută :"

— Va să zică, chiar nu vreţi să-l primiţi pe domnul ăsta ?

Obrazul lui Chavegrand se crispă :

— Nu, murmură el. Nu. V-o cer ca o favoare. Spuneţi-i că am plecat şi tiu mă mai întorc în seara

asta, că părăsesc Franţa chiar mîine, că doresc să nu se facă nici un fel de gălăgie în jurul unei în- tîmplări care n-are, într-adevăr, nici un fel de importanţă. Vă rog foarte mult, spuneţi-i ce vreţi.

Gertrude şovăi, apoi ieşi pe culoarul hotelului. O auziră rostind cîteva cuvinte, apoi intră iar în cameră.

— Gata ! strigă ea. O să fiţi liniştit. Am avut neruşinarea să-i explic acestui ziarist că aţi plecat şi că nu ştim cum vă cheamă. Nu i-am spus, totuşi, că întîmplarea aceea n-avea nici o importanţă — ăştia au fost termenii dumneavoastră. Sînt de acord să spun o mică minciună ca să vă fac pe plac, dar nu-mi cereţi o minciună monstruoasă. N-are importanţă ? Oare n-are nici o importanţă că fetiţa asta, copilul nostru, e astăzi în mijlocul nostru, adormită în pătuţul ei, şi că trăieşte, Dumnezeule ! Trăieşte, în loc să...

Gertrudc îşi acoperi faţa cu degetele, care-i tremurau încă. O clipă, nu se mai auzi decît respiraţia ei gîfîită.

— Sînteţi modest, domnule Chavegrand, murmură Louis. Ah ! Vă înţeleg şi vă stimez cu atît mai mult. Ziaristul acela nu era prea indiscret, zău, nu voia decît să ştie cum vă numiţi, pentru a putea vorbi cum se cuvine despre fapta pe care aţi săvîrşit-o. Şi nu acceptaţi nici măcar atît. Vă feriţi. Ei bine, vă înţeleg şi vă mărturisesc că ori de cîte ori mi se în- tîmplă să-mi doresc ceva, în chip de rugăciune, seara, înainte de-a adormi, dorinţa mea cea mai fierbinte este ca într-o bună zi să-mi fie dat să să- vîrşcsc o faptă foarte frumoasă, un act de abnegaţie, de pildă, fără martori şi fără răsplată. Unul dintre acele daruri extraordinare, pe care ţi le oferi ţie însuţi, în adîncul sufletului. Dar iată, vorbesc, vorbesc într-una şi nu-mi dau încă seama cum voi putea vreodată să vă exprim recunoştinţa noastră. Viaţa îşi are frumuseţile ei, domnule Chavegrand, din moment ce îngăduie ca destinele noastre, îngemănate azi în împrejurări de acest fel, să nu fie numaidecît despărţite, din moment ce vă îndreptaţi în direcţia în care mergem şi noi, din moment ce avem în faţă tot viitorul ca să vă mulţumim.

în timp ce Louis vorbea astfel, cu volubilitatea care ne cuprinde după orice emoţie puternică, Chavegrand îl observa cu o privire vigilentă, aproape dură, aproape rece. Apoi zîmbi uşor.

— Domnule Dargoult, spuse el, doriţi să săvîrşiţi o acţiune nerăsplătită şi lipsită de martori, lucru pe care-l înţeleg foarte bine. Dar am impresia că în clipa de faţă n-aveţi decît o singură grijă, aceea de a găsi o răsplată

şi martori pentru fapta mea.Vă rugăm să ne iertaţi, strigă Gertrude, cu însufleţire, iertaţi-ne, domnule. E aproape imposibil să nu înccrci a găsi o rugăciune de mulţumire veşnică pentru tot ce ne-aţi dăruit într-o singură clipă. Chiar dacă acest gînd vi se pare grosolan, fie-vă milă de emoţia noastră.

Simon Chavegrand făcu un efort, să se încline, dar nu reuşi decît pe jumătate. Din toată fiinţa lui se desprindea o rigiditate care nu se prea potrivea cu licăririle de afecţiune ce-i străbăteau mereu faţa, aproape ascetică. Bustul lui înalt părea lipsit de supleţe şi, mai ales, de libertate în mişcări. Trăsăturile, gata să intre în mişcare, erau în fiecare clipă potolite parcă de un gînd încăpăţînat. De obicei, îşi ţinea mîinile pe genunchi, într-o poziţie nu atît greoaie sau dizgraţioasă, ci mai curînd forţată şi severă, ca poziţia unor anumite statui egiptene. Din cînd în cînd, una din mîinile lui se depărta de trup şi pornea într-o direcţie întîmplătoare. Dar, strîn- gîndu-şi uşor buzele, Simon chema curînd la ordine această mînă neascultătoare, şi degetele se întorceau la locul lor.

— Doamnă, rosti el, în viaţa cea nouă... adică în timpul şederii mele la Tunis, şedere care trebuie să fie de lungă durată, sper să merit nu recunoştinţa, ci prietenia dumneavoastră, a amîndurora. Dacă mi-aţi permite, aş inaugura această prietenie cerîn- du-vă ceva, fiindcă vorbiţi despre răsplată : vă rog să consideraţi că răsplata mea va fi să nu mai aud niciodată vorbindu-se despre ceea ce s-a petrecut aseară în gara din Marsilia. Niciodată, vă rog.

Spunînd aceste cuvinte, Simon se ridică în picioare, cu o mişcare oarecum mecanică, ţinîndu-şi lipite de trup braţele lungi. Cum Gertrude şi Louis se priveau buimăciţi, ciudatul personaj adăugă :

— îmi va fi mult mai uşor să fiu prietenul dumneavoastră, dacă nu mai vorbim despre asta. încă ceva, doamnă. Vasul nostru pleacă mîine la prînz.

Copilul doarme, şi dumneavoastră păreţi obosiţi de călătorie, ceea! ce e firesc. îmi daţi voie, doamnă, să mă duc la mine în cameră...

— Domnule Chavegrand, spuse Gertrude, cu simplitate, mă gîndesc că ar trebui să cinaţi, fie aici în hotel, fie în altă parte.

— Poate că da, doamnă. Nici eu nu ştiu. în viaţa mea, cina nu mai constituie un ritual regulat. Vreau să ies puţin şi să fac cîtcva drumuri.

— Bine, o să ieşiţi. Dar vă rog să ne faceţi plăcerea de-a împărţi în seara aceasta, într-o casă care nu-i

totuşi a noastră, o gustare, pe care trebuie să ne-o aducă sus, fiindcă sînt într-adevăr prea obosită ca să înfrunt sala unui restaurant. O să mîncăm mai nimic, sau cam aşa ceva, domnule Chavegrand. Pîine şi sare, în semn de ospitalitate. De altfel, trebuie să vă spun că sînt o vcgetariană convinsă, iar soţul meu, un vegetarian intermitent şi benevol. Prin urmare, ceea ce vă vom oteri nu e un ospăţ.

Simon Chavegrand stătea în picioare, cu un aer mirat şi nehotărît. Atunci Louis spuse, cu căldură :

— Vă rog să primiţi, domnule Chavegrand. Ştiu... ne cunoaştem foarte puţin. Şi, totuşi... nu, n-am să vă vorbesc despre... despre... mă rog, despre actul dumneavoastră de marc curaj. Vreau doar să spun că, şi fără această legătură care există între noi, rn-aş simţi plin de simpatie pentru dumneavoastră.

Simon Chavegrand îşi încovoie, cu stîngăcic, trupul lui mare şi se prăbuşi la loc, pe scaun.

— Mulţumesc, spuse el, am să rămîn.

— Cel puţin, daţi-ne voie să credem că nu abuzăm de răbdarea dumneavoastră, spuse Gertrude, zîmbind.

— Nu, doamnă, mulţumesc, repetă Chavegrand, cu o simplitate pe care ai fi putut-o lua drept indiferenţă, răceală sau oboseală.

în clipa aceea, o servitoare intră în cameră, ducînd o tavă încărcată. Puseră repede masa, şi toată lumea se aşeză.

— După cum vedeţi, spuse doamna Dargoult, nu-i vorba de-o cină, ci de-o gustare. Am să vă las o impresie de austeritate, fiindcă nu beau niciodată vin. Din considerente strict morale. Louis, însă, are să bea cu dumneavoastră. încă nu l-am convertit la abstinenţă.

— E o problemă greu de rezolvat, spuse Louis Dargoult. Admit toate motivele abstinenţilor şi preţuiesc virtutea care se află la baza renunţării, dar în refuzul de a te bucura, cu seninătate, de anumite bunuri lumeşti, am impresia că descopăr şi o nuanţă de defecţiune, o lipsă de încredere şi de recunoştinţă, nu faţă de Dumnezeu, fireşte, fiindcă mi-am pierdut credinţa, ci faţă de viaţă, faţă de natură, faţă de soartă.

— Da, asta e, şopti Simon Chavegrand, cu un aer preocupat. Faţă de Dumnezeu, totuşi, faţă de Dumnezeu, oricum. Da, înţeleg, ştiu ce înseamnă asta. Nimeni nu-şi poate schimba vocabularul aşa, de pe-o zi pe alta ; atunci, continuăm să spunem natură şi soartă. Totuşi, priviţi mereu în aceeaşi direcţie. Bine, poate că am să beau şi eu puţin vin.

III

Simon bău o înghiţitură de vin, puse paharul pe masă, apoi îl duse din nou la gură şi-l goli deodată. Obrazul lui se acoperi de mici pete trandafirii. O flacără întunecată i se aprinse în privire. Zîmbi cu încredere.

— Aveţi dreptate, spuse el. De ce să renunţăm mereu ? De ce, mai ales, să renunţăm la bucurii mici, care ne pot ajuta să obţinem altele, altele mai mari ? Da, mari, aşa am vrut să spun. Bucuria există undeva pe lume, o bucurie totală, care să se compare cu ce ? Poate cu moartea. Dar,., dar... Ce spuneam ? Tatăl meu s-a născut în Normandie, patria cidrului, totuşi avea un mare respect, ba chiar un adevărat cult pentru vinul bun.. Se căsătorise cu fata unor podgoreni : maică-mea era de fel din Bourgogne. Tata şi-a îngrijit totdeauna, cu multă atenţie, pivniţa, neglijînd-o doar spre sfîrşitul vieţii, după ce-a avut accidentul de maşină.

Faţa lui Simon Chavegrand se destindea treptat. Sub masca oboselii se zărea o flacără puternică, gata să-şi ia avîntul şi gata să bată în retragere. Simon mîncă puţină supă, un ou, o prăjitură şi bău încă un pahar de vin. Respira adînc, umflîndu-şi nările, ca oamenii care speră să scape de constrîngere.

— Cred că aveaţi nevoie să mîncaţi ceva, spuse Gcrtrude, aşa că nu mai am nici o remuşcare de a vă fi oprit la masă. îmi rezerv doar dreptul de a vă oferi lucruri mai bune, cînd ne veţi face plăcerea să ne vizitaţi în micul nostru apartament din Tunis, din strada Alfa. E prima dumneavoastră călătorie în Africa, domnule Chavegrand ?

Simon nu răspunse numaidecît, de parcă întrebarea n-ar fi ajuns pînă la el decît cu întîrziere. Apoi spuse, încreţind uşor din sprîncene :

— Da, doamnă.

Adevărat ? strigă Dargoult. Va să zică, nu cunoaşteţi încă Africa de Nord, tocmai dumneavoastră, care, dacă am înţeles bine, sînteţi un mare călător... Fiindcă aţi vizitat mai multe părţi ale lumii, nu-i aşa

— ?Nu, nu ! răspunse Chavegrand, cu o energie exagerată pentru un răspuns atît de simplu. Nu, firma mea, adică firma de care sînt legat prin contract, trebuia să mă trimită în Noile Hebride. Era lucru hotărît,

dar, în ultima clipă, totul s-a schimbat. Nu mi-au dat decît Tunisul.

— Decît Tunisul ! spuse, rîzînd, doamna Dargoult. Foarte amabil pentru prietenii dumneavoastră din Tunisia, adică pentru noi. Nu cred că în Noile Hebride e mai frumos decît la Sidi sau Said.

— Fără îndoială, răspunse Chavegrand, numai că ar fi fost mai departe.

— Va să zică, voiaţi să mergeţi foarte departe, domnule Chavegrand ? reluă Louis. Da, înţeleg, înţeleg, aveaţi nevoie de o reînnoire, de aventuri, nu-i aşa ?

— Da, murmură, laconic, Simon.

— îmi daţi voie să vă mai torn puţin vin ? întrebă Louis Dargoult, după o scurtă pauză. Am să mai beau şi eu şi tare-aş vrea să te conving, Ger- trude, să faci o excepţie de la principiile tale, să-l onorezi după moda veche pe noul nostru prieten, îngăduiţi-mi, domnule Chavegrand, să vă acord acest titlu, care e o mărturie de recunoştinţă foarte discretă, trebuie s-o recunoaşteţi.

— Ah, spuse Gertrude, atunci am să beau şi eu un strop, considerînd că vinul acesta e vinul înţelegerii amicale.

Umplură cele trei pahare şi le ciocniră. Pereţii camerei de hotel, cu culorile lor moarte, se pierdeau într-o ceaţă binevoitoare ; o căldură vrăjită circula de la un suflet la altul ; lumina se însufleţi şi puse stăpînire pe fiinţe şi pe lucruri. Cei trei călători băură împreună, privindu-se cu ochi strălucitori.

— Sînt foarte bucuros, spuse Louis, că v-am putut opri la masă. Pînă şi alimentele cele mai simple conţin virtuţi miraculoase. Poftim, am impresia că vă cunosc de ani de zile, că am trecut prin tot felul de greutăţi, care au creat o legătură între noi, că ne-am pierdut şi că sărbătorim în seara asta bucuria de a ne fi regăsit. Da, aşa am spus, bucuria. Sîut convins că nu vă voi jigni adăugind că ori de cîte ori faţa dumneavoastră se luminează, capătă un aer de bucurie sinceră şi," dacă-mi daţi voie, voi spune chiar de adevărată veselie.

Simon Chavegrand îşi plecă ochii spre faţa de masă. Clătină de două-trei ori din cap.

— Nu, nu, nu mă jigniţi. Mi-a plăcut totdeauna bucuria, bucuria adevărată. Spunînd aceste cuvinte, Simon ridică pe furiş ochii, care erau în clipa aceea plini de lacrimi. Da, reluă el, de parc-ar fi vrut să răspundă vreunei obiecţii pe care n-o formulase. Da, aveţi

dreptate... Fie-mi îngăduit să fiu demn de bucurie, pentru ca misiunea mea să fie uşoară.

Urmă o clipă prelungită de tăcere, în timpul căreia auziră copilul, care se răsucea în pat şi vorbea în vis.

— Oricare ar fi misiunea dumneavoastră, spuse Gertrude, urările noastre de bine vă întovărăşesc peste tot.

Faţa domnului Chavegrand păli uşor. Privi cîteva clipe în jurul său, cu o privire aproape rece.

— Misiune ! repetă el. Am spus ceva despre o misiune ? Vai ! Ca toţi oamenii, n-am nici o altă misiune decît aceea de a trăi. E un cuvînt foarte ambiţios. Nu, nu, nu sînt decît un foarte modest funcţionar al unei firme importante de comerţ. Plec la Tunis, să conduc un magazin de gramofoane, atît, şi nimic mai mult. După această declaraţie, Simon Chavegrand îşi puse paharul pe masă şi se ridică. Scuzaţi-mă, spuse el, doamnă, şi dumneavoastră, dragă domnule. Dacă o să mai stăm mult de vorbă, riscăm să trezim fetiţa, care are mare nevoie de somn. în afară de asta, trebuie să mă întorc la mine în cameră, să lucrez. Ne vedem mîine dimineaţă, înainte de-a urca pe vapor. Dar, înainte de a ne despărţi, aş mai vrea, în seara asta, să vă mulţumesc din toată inima. Da, să vă mulţumesc pentru prietenia pe care aţi binevoit s-o arătaţi unui necunoscut. Sînt un om singur, fără familie şi fără prieteni. îmi dau, totuşi, seama cît de preţioasă e clipa pe care mi-aţi dăruit-o. Mulţumesc.

Domnul Chavegrand se depărtase de masă în timp ce vorbea şi o pornise dc-a-ndaratelea, astfel încît ajunsese lîngă uşă. Se înclină cu o mişcare bruscă şi cu rigiditatea aceea ciudată, care părea nu atît un obicei, cît o necesitate organică. Apoi deschise uşa şi ieşi.

Călătorul nu intră în camera lui decît ca să-şi ia pălăria. Ieşi pe scară în vîrful picioarelor şi coborî în fugă.

Plouase puţin şi cerul se limpezise. Prin ceaţa umedă şi veselă călătoreau turme de nori, stoluri de stele şi binecuvîntări lunare. Dar jos, pe pămînt, spumega o maree omenească tulbure, puternică şi jalnică totodată, veselă, dar tîrîtoare, rîzînd, ge- mînd, iubind şi înjurînd, asemenea unui frunziş monstruos ; în amurgul acela, ţîşneau din ea tot felul de mirosuri, mai îmbătătoare decît poftele, decît satisfacerea lor şi decît remuşcarea.

Simon Chavegrand făcu cîţiva paşi în hărmălaia aceea. Fu tîrît imediat şi se înecă în ea, ca un fir de pai într-o cataractă. Un tramvai, şandrama hurducată, trecu pe lîngă el şi o luă la goană, bombănind şi sunînd din clopoţel. O maşină, două, zece maşini, dezlănţuite ca nişte fiare nelegiuite, îl siliră să se retragă enervat pe trotuare. Bărbaţi şi femei îl izbeau şi-l respingeau pe străinul acela, trecător pierdut, îl respingeau cu umerii, cu picioarele, cu şoldurile şi cu burţile. Izbuti totuşi, călăuzit de licăriri mişcătoare, să ajungă pînă la chei. Se opri în lumina unei lămpi, scoase din buzunar o hîrtie şi o desfăcu. Era un plan al Marsiliei, pe care-l suci şi-l răsuci, visător, în toate sensurile. în sfîrşit, cu hîrtia în mînă, se puse în mişcare, pentru a ocoli portul vechi pe la nord.

Curînd, zgomotul scăzu, apoi ceva mai încolo scăzură şi luminile. Simon Chavegrand înainta acum în mijlocul unor umbre indolente, unele tăcute, altele escortate de cîntece, de strigăte, de fraze rostite cu un accent mai puternic decît aroma unui aliment. Uneori, călătorul se poticnea de cîte-o legătură de frînghii, se strecura de-a lungul unor ziduri de lăzi, al unor colonade de butoiaşe, obiecte fără nume, fără formă, gunoaie şi resturi de întuneric. Ajunse astfel pînă la debarcaderul podului transbordor. Un grăsan şedea pe o bornă şi fuma în întuneric. Simon Chavegrand îşi scoase pălăria şi întrebă cu o voce căreia se silea să-i dea un timbru indiferent :

— Cheiul „Companiei transatlantice" e pe-aici ?

După tonul cu care răspunse fumătorul, puteai înţelege că ridicase din umeri.

— O fi ! spuse el, scurt. Şi, cum Simon Chavegrand se depărta, grăsanul adăugă : îţi închipui, poate, că o să se deschidă birourile pentru dumneata la ora asta ?

Simon îşi văzu de drum, cu un gest vag. Curînd auzi în stînga vocea mării, un gîfîit scurt, străbătut de bubuituri înnăbuşite, şi mai încolo, mai sus, la jumătatea drumului dintre cer şi adîncuri, un zgomot nesfîrşit, inefabil, sfîşietor, pornit din adîncurile eternităţii, transmis din val în val, din strop în strop, peste întinderea nopţii.

Călătorul se opri o clipă, îşi scoase pălăria, ca şi cum ar fi salutat pe cineva, şi-şi trecu de cîteva ori mîna peste fruntea transpirată. Porni din nou ia drum şi o luă, cu oarecare ezitare, printre cuburile alcătuite din docuri şi clădiri, se poticni de mai mul te ori de şine şi de

lespezile mari şi, deodată, printr-o poartă uriaşă întredeschisă, zări din nou marea. Era o apă calmă, grasă, aproape moartă, în care se legănau reflexele lunii şi ale focurilor. în- tr-un cadru al cerului se desena, împotriva luminii, forma întunecată, uriaşă a unei pupe rotunjite, înaltă cît un turn. Cu ochii orbiţi de întuneric, călătorul încerca să citească literele de pe vas. în clipa aceea, un motor începu să zumzăie în interiorul monstrului. Se auziră chemările docherilor, care lucrau pe un ponton, în corpul vasului. Simon Chavegrand mai făcu un pas. Apa îi ajungea acum la picioare, o apă neagră, deasă, mai surclă decît somnul iernii. La suprafaţa ei se ridica un miros dulce şi funebru, de portocale stricate.

Simon Chavegrand se pierdu în visare. Din cînd în cînd, respira adînc, apoi se cufunda iar în nemişcare. Deodată, îl trezi o voce ursuză şi îmbufnată, care spunea la urechea lui :

— Ce faci aici ? Ce vrei ?

Călătorul îşi stăpîni cu greu un fior.

— Nimic, spuse el. Plec mîine şi-am venit...

— Pleci, bombăni celălalt. Mai pleacă şi alţii, pentru Dumnezeu ! Dac-ar veni cu toţii, să se plimbe noaptea prin docuri... Hai, pleacă, ascultă ce-ţi spun. Pleacă. Eu sînt vameşul de serviciu, ar trebui... Hai, ţi-am spus să pleci !

— Vă rog să mă iertaţi, spuse Simon Chavegrand, cu supunere. Nu ştiam. Nu...

Nici nu sfîrşi fraza, scutură slab din umeri şi se depărtă în noapte

— .Aici, spuse italianul. Vă dau cheile, pe urmă veniţi în biroul meu, pentru ultimele semnături. Aveţi o intrare prin stradă, intrarea prăvăliei, bineînţeles, şi uşa dumneavoastră particulară aici, în fundătura Helket ez Zitun.

— Ce înseamnă „Helket ez Zitun" ? întrebă Simon Chavegrand.

Agentul începu să rîdă.

— Nu-i uşor de explicat. înseamnă... Cum să spun, „Asociaţia pentru vînzarea măslinelor". Cam aşa ceva...

— Ştii arăbeşte ? îl întrebă Simon pe Louis Dargoult.

— Aş ! Zece-douăzeci de cuvinte, răspunse tînă- rul. Plănuisem să învăţ cu unul dintre colegii mei, specialist în arabă, dar nu sînt sigur că voi rămîne multă vreme în Tunisia.

— N-ai putea să mă prezinţi colegului dumitale ? întrebă Simon. Crezi c-ar accepta să-mi dea cîteva lccţii ? După cum ştii, posibilităţile mele materiale sînt modeste. Totuşi, sînt foarte doritor să învăţ, şi sper s-o fac cu multă rîvnă.

între timp, italianul se clătina de pe un picior pe altul, sugînd dintr-o ţigară lungă şi strîmbă.

— Va să zică, vă aştept pe curînd. Treburile cu societatea dumneavoastră sînt în regulă. Mai rămîn doar simple formalităţi. Am să vi-l prezint şi pe vînzător.

— Cum îl cheamă ? întrebă Chavegrand.

— N-are importanţă. O să-i spuneţi cum o să vreţi, Abdallah sau Mohamed. E simpatic şi blînd. Nu-i prea gras, n-a mîncat prea mult acasă, la
Soliman sau aiurea. Dar pare sănătos şi ştie puţină franceză.

— Bine, spuse Simon Chavegrand. Va să zică, ne vedem diseară.Rămaşi singuri, cei doi o luară spre fundătură. Nu era atît o uliţă rău famată, cît un fel de curte dintre acelea care se întîlnesc pretutindeni în oraşele mediteraneene şi în jurul cărora se adună un mic cerc de cocioabe. Fundătura Helket ez Zitun avea drept podoabă o moschee, cu o aparenţă destul de rustică. La umbra minaretului, pătrat şi scurt, Vegeta un copac, scuturat în parte de vîntul toamnei. Doi- trei cerşetori stăteau la taifas, în faţa camerei de spălare ; în întunericul din interiorul ei se puteau zări ghizdul unei cisterne şi o cutie de conserve, cu care se scotea apă. în fundul curţii se deschideau bolţi subterane, în care auzeai mişunînd o echipă de olari. Un miros cumplit de pămînt şi de groapă venea din" direcţia

aceea. Un negustor de mărunţişuri, italian sau maltez, instalat în această fundătură, spiona fără patimă pe vizitatorii moscheii. îşi fuma pipa, umblînd cu o mînă distrată prin căruciorul încărcat cu mînere de umbrele, cu fiare vechi fără formă, cu resturi fără nume. Curtea era mărginită de două-trei clădiri, cu aspectul caracteristic ae ruină pe care multe lucruri ieşite din mîna omului îl au în Orient. în faţa uneia dintre ele se răsucea o viţă-de-vie veştedă, ai cărei ciorchini jalnici fre- mătau la orice suflare de vînt, uscaţi şi negri ca nişte mumii. De-a lungul zidului se întindea un fel de grădiniţă, în care privirea uimită descoperea cîteva fragmente de coloane, un capitel de marmură sculptat, coşuri putrezite şi un ulcior lăcuit, în care medita o plantă surprinzătoare, cu frunze grase. Terenul curţii — atît pămîntul, cît şi lespezile — era inegal şi pătat ici-colo de urina măgăruşilor. O căţea rătăcea, adulmecînd şi scormonind prin mici grămezi de murdărie. Mai era si un orb, ghemuit într-un colţ, care rostea, din cînd în cînd, cu voce răguşită, o rugăciune ce aducea cu o poruncă, apoi cădea din nou în letargie.

Din cînd în cînd, răbufnea cîte o briză, care cobora din cerul acoperit de nori rotunzi o dată cu o rază caldă de lumină. îndată după aceea, toate mirosurile se învîrtejeau, cuprinse de ameţeală. Mirosul de prăjeală şi de carne friptă se înălţa mai sus decît mirosul oalelor, decît emanaţiile pămîntului, ale animalelor şi ale oamenilor. Din locul acela jalnic, senin ca un refugiu, dar cutreierat de toate zgomotele oraşului, ce se întindea de jur împrejur, duceai cu tine o impresie de toropeală şi de pace, de poezie şi de necurăţenie, un parfum dureros, de bucurie şi de doliu, de melancolie, de dorinţă şi de păreri de rău, suflarea însăşi a Islamului amorţit.

în picioare, în mijlocul curţii, Simon Chavegrand examină totul cu o privire lacomă. Nările îi fre- mătau puternic. îşi scosese pălăria şi stropi de sudoare i se adunau pe tîmple.

— Nu-ţi place ? întrebă Louis. Poate că nu eşti de acord cu alegerea făcută de agentul dumitalc...

Simon clătină din cap.

— Nu la asta mă gîndeam, spuse el. Uită-te la orbul acela. în stare de repaus, obrazul lui exprimă o seninătate desăvîrşită. El singur ar putea pune sub semnul îndoielii eficacitatea mişcării.

— Ah, strigă Louis, bagă de seamă să nu te molipseşti. Noi, europenii, mai avem uneori nostalgia unei ni r vane, care nu e elementul nostru şi căreia n-

am putea să ne supunem. în faţa dumitale se deschide o zi lungă de activitate, o zi occidentală.

— Ai dreptate, spuse Simon, rîzînd. Hai să vedem cum arată casa.

Traversară prăvălia, unde se îngrămădeau lăzi pline cu material, apoi, pe o scară în spirală, urcară in camera cea mare, de la etaj. Era goală, uscată, prăfuită, bîntuită încă de amintirea anotimpului cald. Nenumărate muşte moarte erau împrăştiate pe lespezi. Un ţînţar solitar se învîrtea încolo şi-ncoacc, intr-o şuviţă de soare. Louis deschise cu zgomot obloanele, şi cei doi vizitatori se rezemară cu coatele de pervazul ferestrei.

— Vara are să-ţi fie cald, spuse tînărul, casa asta barocă e cam arsă de soare.

— Aş, răspunse Simon, îmi place căldura, chiar cînd e excesivă.

— Aici, continuă Louis, vei fi prins între două lumi, cea a visului şi cea a freneziei. Priveşte într- acolo : nu mai e priveliştea nirvanei, ci a acţiunii zgomotoase şi naive. Uită-te şi dumneata.

Cu un gest unduitor şi amuzat, Louis îi arătă strada Maltais.

E o stradă prost pavată şi nu prea lungă. Un tramvai c înfipt în mijlocul şoselei. Automobiliştii, conducătorii de măgari, căruţaşii ocupă restul spaţiului, ceea ce presupune strigăte şi ocări. Mulţimea orăcăic, disputîndu-şi trotuarele strimte : e gloata pestriţă care se înghesuie în porturile mării interioare.

în acest tumult se înfruntă viaţa europeană cu cea indigenă. Trufaşii băcani dgerbieni privesc peste drum pe negustorii evrei de textile, în timp ce negustorii de clătite sînt instalaţi în faţa farmaciştilor. Restauratorii îşi expun, în dreptul vitrinelor unor modiste cu firme ambiţioase, frigăruile cu ficat fript şi munţii de dulciuri înotînd în ulei. Negustorii de ochiuri în aluat se învecinează cu dentiştii, ale căror vitrine, pătate de noroi, sînt prevăzute cu maxilare de cauciuc roşu şi cu ochi artificiali, pe care practicanţii se laudă că-i pot aplica „la minut".

Chavegrand rămase multă vreme înclinat asupra acestei privelişti, apoi se ridică, cu un zîmbet ciudat.

— Cunoaşteţi Parisul ? întrebă el.

— Da, dar prea puţin, răspunse Dargoult. Sîntem nişte provinciali convinşi, ca să zic aşa.

— Se pare, continuă Simon, că există anumite cartiere în Paris care seamănă destul de bine cu ceea

ce vedem aici. Oare umanitatea seamănă pretutindeni cu ea însăşi ?...

— Despre ce fel de cartiere vorbeşti ?

— Habar n-am ! murmură Chavegrand, cu un gest evaziv. Şi familia mea e o familie de provinciali. Să mergem la treburile mele, te rog, pentru că ai amabilitatea să mă însoţeşti.

închiseră la loc ferestrele şi uşile şi coborîră în stradă. S-ar fi zis că Chavegrand fusese cuprins brusc de o curiozitate atentă. Punea nenumărate întrebări în legătură cu oamenii, cu lucrurile şi cu obiceiurile, cu măcelarul, care alături de carne oferă o crenguţă de verdeaţă sau nişte flori, cu pastele alimentare, care, atîrnate, fîlfîie, uscîndu-se în bătaia vîntului de pe terase, cu hainele, cu obiceiurile şi cu instrumentele meşteşugarilor indigeni, cu sensul strigătelor şi cu felul miresmelor.

Cîţiva cerşetori se apropiară, şi Simon le dădu bani mărunţi. Doi copii se certau într-o ulicioară. Simon îi despărţi, dîndu-le şi cîteva poveţe. Un tălmaci se ţinea de călători, oferindu-şi serviciile şi sfătuindu-i. Simon îi răspunse de zeci de ori cu bunătate.

în tovărăşia lui Dargoult, făcu o serie de demersuri în birourile administraţiilor şi, cum prietenul său îl sfătuia să fie pretutindeni mai exigent, schiţă cu capul un gest blînd, de refuz.

— Nu, spuse el. îmi dau seama că nu mă cunoşti încă. Am o cantitate de răbdare care poate să-mi ajungă un secol.

Louis Dargoult îi privea cu un zîmbet de admiraţie. Chavegrand adăugă :

— Dac-ai şti cît de mult îmi place tot ce văd î Sînt atît de mulţumit !

— Adevărat ? strigă Louis. Va să zică, nu regreţi prea mult că n-ai plecat în Noile Hebride...

— Nu regret nimic, răspunse Chavegrand, scuturînd din cap. Nu rn-am simţit niciodată atît de tînăr. Am impresia că abia acum încep să. trăiesc.

V

Simon Chavegrand se Instală repede. Zgomotul pe care-l făceau căruţaşii îl trezea o dată cu zorile ; se scula şi se îmbrăca în grabă. în lumina mişcătoare a toamnei africane, camera lui părea de o severitate monahală. O măsuţă, pe care Simon mînca. Un birou cu sertare, două sau trei scaune de paie, cîteva poliţe încărcate de cărţi şi un lavabou de şcolar. într-un colţ era patul de fier, pe care Simon şi-l strîngea singur în fiecare dimineaţă şi-l acoperea cu un covor.

îndată după ce se îmbrăca, Simon Chavegrand izbea cu piciorul în podea, să-şi cheme servitorul arab, care dormea în camera din spatele prăvăliei, Aşteptînd ceaşca de cafea şi clătita, care alcătuiau micul lui dejun, Simon scria nişte scrisori sau îşi consulta cărţile din bibliotecă

.Pe la ora opt pleca, lăsîndu-şi casa în grija arabului. Trecea prin oraş, înalt, ţeapăn, îmbrăcat în negru, cu ochelarii cu ramă de aur jucîndu-i în faţa ochilor. Dacă cineva 4-ar fi urmărit, şi-ar fi dat seama, în cele din urmă, că mergea la întîmplare, pentru că, în general, se întorcea din drumul lung, fără să fi manifestat prin vreo oprire sau vreo vizită că ar fi avut un scop ; totuşi, nu părea niciodată că se lasă la voia întîmplării, fiindcă umbla destul de repede, privind în jurul lui cu ochi atenţi.

Uneori, picioarele lui păşeau cu mai puţină hotă- rîre pe caldarîmul Medinei, privirea i se împăienjenea uşor, şi mîna lui schiţa în aer gîndul care-l chinuia ; curînd, însă, un capriciu al terenului îl readucea la realitate, pasul lui pornea cu mai multă hotărîre, şi privirea, înviorată, îşi recăpăta transparenţa. Simon Chavegrand se înfiora o clipă, privea în jur cu o umbră de îngrijorare şi se depărta repede.

Puţin înainte de ora zece, se întorcea acasă. Arabul deschidea între timp prăvălia, o încăpere destul de spaţioasă şi luminată de vitrine largi. Vedeai în interior un mare număr de gramafoane şi de dulapuri, în care erau rînduite discurile „companiei N.T.M.", al cărei salariat era Simon. Mijlocul prăvăliei era ocupat de un aparat de verificare şi de fotolii destinate clienţilor. Se mai puteau vedea o casă cu contor mecanic, un clasor cu uşă glisantă şi un mic birou american. Simon îşi agăţa haina în încăperea din fundul prăvăliei, apoi se aşeza la birou. Clienţii erau din zi în zi mai numeroşi. Erau francezi agitaţi şi nepăsători, siguri de alegere, care ştiau precis ce vor şi regretau că nu pot obţine imediat ce le trebuie. Italienii veneau în grup, consultau la nesfîrşit catalogul, se ciorovăiau cu aprindere în limba lor, apoi izbucneau deodată în rîs. Maltezii dădeau uneori tîrcoale ore întregi înainte de a solicita împrumutul unui disc, pentru încercare pînă a doua zi. Arabii voiau să audă melodii din patria lor şi ezitau pînă în ultima clipă între achiziţionarea cutiei vorbitoare, pe care şi-o doreau de-atîta vreme, sau poate realizarea unui alt vis, o maşină de cusut sau un dulap cu oglindă.

Simon Chavegrand asista la aceste dezbateri foarte calm şi foarte politicos. Uneori, recurgea la servitorul lui arab, Moktar, în chip de tălmaci, pentru a lămuri vreo nemulţumire a indigenilor. De altfel, cum avea timp liber, studia limba arabă, acoperind nenumărate caiete cu semne şi observaţii. Graţie lui Dargoult, făcuse cunoştinţă cu domnul Marchez, un filo-arab fanatic, vioi, feroce, care-i bătea pe terenul lor pe cei mai buni literaţi indigeni şi care, descoperind în Simon

un elev matur şi hotărît, nu refuzase să-i dea sfaturi, fără să-l îmbie prea mult în deşertul limbii savante.

Pe la ora prînzului, Chavegrand se urca iar la el în cameră şi lua un prînz frugal, pe care Moktar îl aducea de la vreun restaurant din apropiere.

După-masa şi-o împărţea între ocupaţii comerciale, lectură şi lucru. Uneori, Simon ieşea în curte, făcea cîţiva paşi şi se oprea brusc, drept, cu un aer copilăros şi totodată crispat, cu atenţia adunată toată asupra unui gînd secret. O clipă după aceea, ureîndu-se iar la suprafaţa prăpastiei, Simon adresa cîte o frază prietenească negustorului de mărunţişuri, dădea un ban orbului, o ţigară olarilor sau mîngîia cu mîna măgăruşii năpîrliţi, care, cu urechile lăsate, tropăiau, aşteptîndu-şi poverile.

La ora cinci după masă, Moktar închidea magazinul. De cele mai multe ori, Simon străbătea oraşul arab pînă la liceul Sadiki, de umde-l lua pe Louis Dargoult. Porneau amîndoi tăifăsuind, printre ulicioarele albe şi albastre, părăsite de negustori şi străbătute de trecători discreţi, ale căror văluri fîlfîitoare evocau umbrele din Cîmpiile Elizee.

Convorbiri pline de căldură îmbogăţeau şi alimentau prietenia ce se înnodase între cei doi bărbaţi. Poate din cauză că n-aveau nici un chef să-şi judece semenii, poate fiindcă absenţa unor cunoştinţe comune îi salva în mod firesc de trăncăneli primejdioase, amîndurora le plăcea să se adîncească, fără să dea prea multe exemple, în consideraţii generale asupra posibilităţilor sufleteşti şi a numărului nesfîrşit de conjuncturi morale, de ocoluri ale destinului. Se lăsau furaţi de jocul acesta, aducînd destulă căldură, dar şi destulă decenţă, ca să-şi poată acorda, pe rînd, dreptate, rămînînd totuşi cu sentimentul unei nobile înălţări.

Era un sfîrşit de toamnă senin, cald şi încă uscat, în partea de sus a zidurilor, briza mării înfiora smocuri de stuf, obosit de arşiţa ucigătoare a verii. Uneori, de comun acord, >e opreau o clipă, pentru a se bucura de tăcerea pe care o păstrau amîndoi. Chavegrand vorbea rar despre el, complăcîndu-se totdeauna într-o rezervă exagerată. Dacă începea o frază cu strigătul încăpăţînat al oricărui om „pe mine, eu...", îşi revenea repede şi schimba vorba, cu un zîmbet ermetic.

Conversaţiile lor se terminau adesea pe strada Alfa. Familia Dargoult locuia într-o casă modernă, un apartament mobilat pe gustul colonial, adică împodobit cu covoare, stofe şi bagaje. Uneori, Simon Chavegrand intra cu Louis în casă, să spună bună ziua soţiei şi

copilului acestuia. Nu rămînea mult şi nu accepta decît foarte rar o invitaţie la masă.

Adesea, Louis îl însoţea şi el pe Chavegrand pină în strada Maltais. Intrau în fundătură, unde-l găseau mai totdeauna pe Moktar stînd pe vine, pe rogojină, jucînd arşice de unul singur sau improvizînd un cîntec nesfîrşit, acompaniindu-se cu degeteie !ui lungi care loveau într-un bidon de petrol. Se ridica cu o politeţe excesivă, lua pardesiul stăpînului său şi schiţa pe furiş gestul de a-i săruta poala. Simon trăgea spre ci haina şi murmura, cu o voce nemulţumită :

— Ştii dumneata prea bine, Moktar, ţi-am mai spus-o şi altă dată...

— Cum aşa, spunea Louis, intrînd în casă, nu-ţi tutuieşti servitorul indigen ? Bine, Chavcgrand, dar eşti singurul om în Tunis care-ţi oferi acest lux...

— Nu cred că e vorba de lux, răspundea Şimon, lucrul acesta e aproape o necesitate. Şi, în orice caz, e consecinţa unei hotărîri foarte ferme, pe care o ghiceşti şi pe care sînt sigur că o aprobi. Nu vrei să pofteşti în camera mea ?

Dargoult se uita la pereţii văruiţi, privea masa, cărţile, scaunele neconfortabilc. într-o zi îi spuse, zîmbind :

— Mi-am dat seama din prima clipă că eşti un om foarte bun şi foarte curajos. Văd acum că trăieşti ca un înţelept.

— Taci", spuse Chavegrand, închizînd ochii. Nu sînt nimic din ceea ce crezi. Trăiesc aproape ca un trîntor, pentru moment ăsta-i adevărul adevărat. Vreau, însă, să-ţi vorbesc despre anumite planuri. Va trebui să-ţi spun cîte ceva şi despre servitorul meu, Moktar, şi să-ţi cer nişte sfaturi.

VI

Moktar, care nici nu ştia măcar precis ce vîrstă are, părea un adolescent de optsprezece-no'aăsprc- zece ani. îl adusese în prima zi agentul d£ afaceriitalian, care-l tot pipăia şi-l lăuda ca pe o vită bună

Ânti'-adevăr, chiar era o tristă vită de jug. Un băiat lung, sfrijit, purtîmi urmele crude ale vărsatului $i avînd ochii uleioşi ai bolnavilor de oftalmie. Sosise în oraş desculţ, n-avea alt veşmînt decît o cămaşă şi un burnuz cîrpit. Degetele îi erau lungi, ca de maimuţă, şi—şi scărpina mereu craniul cu ele, înălţîndu-şi pe jumătate fesul lucios de grăsime. Aşa cum se prezenta, trebuia să inspire pînă şi inimii celei mai hotărîte compătimire şi silă.

Chavegrand îl cxamină multă vreme cu o privire atentă şi rosti doar două cuvinte :

— îl angajez.

După ce fixară salariul, după ce italianul plecă, Chavegrand îi spuse lui Moktar :

— Ştii să aprinzi focul ? Bine. Pune apă la încălzit.

în casă era o sobă nenorocită, care ardea cu mangal, şi Moktar izbuti s-o pună în funcţiune suflînd in ea. Umplu un lighean cu apă şi-l instală pe foc.

Operaţia se anunţa de lungă durată, aşa că Simon ieşi. Se întoarse o oră mai tîrziu, cu un pachet mare sub braţ. Apa clocotea în lighean. Arabul, cu genele albe de cenuşă, aţîţa tăciunii suflînd peste ei.

— Bine ! spuse Simon, punînd jos pachetul. Ţi-am adus săpun şi un prosop. Dezbracă-te şi spală-te din cap pînă-n picioare. Cred că ştii să te speli...

Moktar izbucni în rîs, apoi se apucă să-şi dezbrace burnuzul, pironindu-şi stăpînul cu o privire atît de ciudată şi de echivocă, zîmbind cu o expresie atît de animalică şi de dezgustătoare, încît Simon se dădu uşor înapoi şi roşi.

— Haide ! spuse el, cu asprime. Spală-te bine şi nu-ţi îmbrăca la loc hainele. Ai să găseşti haine curate în pachetul acesta. Grăbeşte-te.

Băiatul încetă să zîmbească şi-i făcu o plecăciune adîncă. Cînd Simon se întoarse, putu să observe metamorfoza. într-adevăr, Moktar se săpunise cît putuse mai bine. îşi îmbrăcase un costum de ceauş foarte simplu, dar curat : pantaloni bufanţi, cămaşă galbenă, o vestă tivită cu negru. în picioare purta sandale bune, şi pe cap îşi pusese un fes nou, cu ciucure de lînă. Părea pradă unei încîntări copilăreşti. Cînd îl zări pe Simon, se pregăti să se încline, de parc-ar fi vrut să-i sărute genunchii.

— Nu ! şopti Chavegrand, dîndu-se uşor înapoi. Spune numai „mulţumesc", ca un bărbat. Ar grijă de haine. Sper că ai înţeles ce vreau să spun. Ştii să faci o cafea ?

Moktar îl asigură că era meşter în pregătirea cafelei. într-adevăr, îi servi o cafea bunicică, şi Chavegrand se duse după treburi.

în seara aceea, cînd se întoarse acasă, îl rugă pe Moktar să-i mai facă o ceaşcă de cafea, pe care voia să şi-o îndulcească singur, ca acasă. îşi dădu seama atunci că punga de zahăr cumpărată în ajun scăzuse la jumăxate.

— Cine a mîncat zahărul ? întrebă el, cu răceală.

Arabul îşi ridică amîndouă mîinile, cu palmele în afară.

— Nu eu ! rosti, cu energie.

Şi fiindcă Simon îl privea cu stăruinţa, făcu gestul jurămîntului, chemînd drept martori pe sfinţii lui familiari, ridicînd glasul şi protestînd într-o franceză fioroasă, amestecată cu araba lui natală.

Toată povestea ţinu aşa cîteva minute, în timpul cărora faţa lui Simon Chavegrand rămase la fel de austeră, iar gura, la fel de mută. Deodată, Moktar încetă să-şi mai afirme nevinovăţia. Toată faţa i se adună într-un zîmbet nou, echivoc, hidos, insuportabil.

De data asta, Simon Chavegrand nu întoarse Capul, ridică din umeri şi spuse, cu asprime :

— Moktar, în mai puţin de-o oră ai minţit şi ai furat. Ştiu că în ţara asta există oameni care te-ar bate pentru aceste două greşeli. Alţii te-ar pofti să dai înapoi hainele noi şi s-o ştergi numaidccît. .

La aceste cuvinte, băiatul se aruncă la pămînt şi începu să se roage şi să geamă în şoaptă.

Chavegrand era cam palid. Făcu din nou gestul de a-l respinge, însoţit de oarecare repulsie.

— Spune-mi, Moktar, pot avea siguranţa că ai minţit şi ai furat pentru ultima oară ?

Arabul făcu nenumărate promisiuni.

— Bine, atunci păstrează-ţi hainele şi ramîi aici. Dar bagă de seamă, a doua oară n-am să te mai iert.

Rămas singur, Chavegrand respiră adine şi-şi trecu mîna pe frunte, cu un aer preocupat şi istovit.

Din ziua aceea, Moktar tăcu progrese simţitoare şi eforturi sincere, să-şi mulţumească stăpînul. Nu făcea bucătărie ; punea masa şi o strîngea, se ducea să ia de mîncare de la restaurant, mătura prin casă şi se oferea, întotdeauna îneîntat, să pună gramofonul şi să aşeze discurile. Apoi asculta cu gura căscată, scoţînd la iveală

o limbă palidă, scăldată în salivă. Foarte curînd, se însărcina cu o mulţime de mici treburi de-ale lui SimOn.

Ajunseseră la sfîrşitul lui decembrie, cînd primele ploi mari ale iernii tunisiene începeau. Simon se anunţă într-o seară la soţii Dargoult. îi vizita destul, de rar şi era totdeauna întîmpinat cu bucurie. Refuză fotoliul ce i se destinase şi se aşeză în afara cercului de lumină al lămpii, pe un scăunel de copil.Soţii Dargoult încercaseră să-l prezinte pe Chavegrand cîtorva dintre prietenii lor. Simon refuzase fără ostentaţie, dar cu perseverenţă, astfel că cei doi soţi păstrau numai pentru ei prietenia aceea ciudată, care le devenea din ce în ce mai scumpă. Rezerva obişnuită a lui Chavegrand, taina în care se învăluia chiar şi în clipele de intimitate, voinţa vibrantă pe caro o ghiceai în el, totul menţinea în Louis Dar- goult o simpatie deosebită. In împrejurările încă rare, cînd Chavegrand intrase în acţiune, dovedise o mare bunătate în felul de a vedea lucrurile şi în hotărîrile pe care le lua. Dargoult nu vorbea despre noul lui prieten dccît cu o respectuoasă recunoştinţă.

— Cunoşti pe vreunul dintre medicii de la spitalul indigen ? îl întrebă Chavegrand în seara aceea.

— Un medic ? întrebă Gertrude, plină de grijă. Nu cumva eşti bolnav ?

— Nu, nu, nu-i vorba de mine. Am vrut să spun că n-am nevoie de îngrijire, ci dimpotrivă. Mi s-a vorbit de doctorul Rude.

— îl cunoaştem destul de bine, strigă Dargoult. Nu-i aşa, Gerty ?

— Da, destul de bine, am putea chiar să-i cerem un serviciu prietenesc.

— într-adevăr, e vorba de un serviciu, spuse Chavegrand, cu un aer încurcat.

Şi, cum Gertrude şi Louis tăceau, cu o expresie de luare-aminte pe faţă, Chavegrand îşi pierdu o clipă sîngelc rece, apoi reluă, cu glas mai scăzut :

— Am în fiecare zi cîteva clipe libere. Aş dori ca doctorul să-mi dea prilejul să le folosesc.

— Cum să le foloseşti, pentru Dumnezeu ? întrebă Gertrude.

— Oricum ! Eventual, să văd de bolnavi, dacă mă consideră vrednic şi capabil de aşa ceva. Dacă nu, să fac muncile cele mai grele. N-are nici o importanţă. Să spăl pe jos, să duc tărgile... Sînt mult mai zdravăn decît par.

— Gertrude ! strigă Louis, sărind în sus şi în- cepînd să se plimbe nervos prin cameră. Gertrude, îl auzi ? E mai bun decît noi toţi. Iartă-mă, Gertrude, am vrut să-ţi

spun că-i mai bun decît sînt eu, cu, care nu-mi fac decît slujba de fiecare zi.

■— Ştii prea bine, murmură Chavegrand, că nu există nimic pe lume mai folositor şi mai frumos decît slujba dumitale de fiecare zi. Şi, tocmai pentru că a mea e lipsită de lumină şi de strălucire, vreau s-o completez adăugîndu-i ceva de care să mă simt satisfăcut, seara cînd mă culc. Te asigur că n-ai de făcut o prea mare alegere printre munci de acest fel. E un subiect asupra căruia am reflectat multă vreme, în ultimă instanţă, spitalul reprezintă soluţia cea mai simplă.

•— Domnule Simon, spuse Gertrude, soţul meu şi cu mine am fost crescuţi de oameni care vorbeau zilnic despre virtute într-un mod oarecum profesional şi care, în definitiv, erau nişte oameni foarte cumsecade. Trebuie să recunoşti, Louis, că pe vremuri ai simţit o adevărată veneraţie faţă de pastorul Corbier. Astăzi, însă, ştiu că există şi alt soi de oameni de bine.

Chavegrand roşise din nou. îşi plecă încet capul, cu o mişcare ciudată, parcă de retragere, mişcarea aceea febrilă pe care o repeta ori de cîte ori voia să evite aluzii personale prea precise.

— Gertrude, draga mea ! exclamă Louis. Taci, nu vezi că va fugi iar de noi, că se va refugia în adăpostul lui, dacă-i spunem în faţă că e prietenul nostru şi că-l iubim ? Gata, linişte ! Ascultă, Simon. Mă gîndesc la cele ce mi-ai spus. De ce nu te duci la spitalul francez ? Şi acolo sînt oameni care suferă, iar acolo poţi să pătrunzi cu mai multă uşurinţă, .îl cunoaştem foarte bine pe doctorul Henriot, care a îngrijit-o pe Christine. La Sadiki, toţi infirmierii sînt indigeni. Poate că vei găsi cu greu o muncă potrivită.

— Nu cer o muncă potrivită, reluă cu în- căpăţînare Chavegrancl, cer să muncesc, indiferent cum. Şi prefer, totuşi, să lucrez la Sadiki.

— De ce ? întrebă Dargoult.

— E greu de spus. Poate pentru că sînt, într-un fel, străin de suferinţa acestor nenorociţi şi trebuie să pun mîna pe ea, s-o înţeleg mai bine... Poate pentru că suferinţa lor îmi inspiră un fel de groază, pe care trebuie s-o birui cu timpul...

Gertrude şi Louis se priveau în tăcere. în cele dm urmă, Dargoult oftă.

— Bine. Dacă-mi dai voie, am să discut cu doctorul Rude despre asta.

— De multă vreme, spuse Simon, ridicîndu-se în picioare, să-şi ia rămas bun, voiam să vă vorbesc despre Moktar.

— Ştii, Gertrude, spuse Dargoult, Moktar este servitorul arab al lui Simon, un băiat de optsprezece ani, căruia Simon îi spune „dumneata" şi pe care-l tratează ca pe un prinţ.

— Nu-l tratez ca pe un prinţ, încerc să-l tratez ca pe un om, dar nu-i prea uşor. Nu ţi-am spus că l-am prins chiar în prima zi cu un mic furt şi cu O minciună nu chiar aşa de neînsemnată ?

— Drace, spuse Louis, sper că n-ai să-l ţii mai departe...

Ba da, spuse Simon, cu un zîmbet misterios. Ba da, acum mă interesează. L-am pus sub observaţie şi sper să-l vindec. Dacă-l concediez, face cu siguranţă o recidivă, aşa că-l ţin mai departe. Am cunoscut pe cineva, care, în împrejurări oarecum diferite... Dar să ne întoarcem la Moktar. Mărturisesc că mă mai uimeşte şi acum. Ce mă sfătuieşti, dat fiind că nu-l concediez

?— "Te sfătuiesc să nu ceri nici un sfat nimănui, răspunse Louis Dargoult cu vioiciune, strîngîndu-i mtinile lui Chavegrand, care era uluit, te sfătuiesc să fii, cu perseverenţă şi "calm, omul care eşti, omul pe care-l iubim.

VII

Doctorul scutură din cap.

— Aici nu îngrijesc decît bolnavi indigeni, şi-i îngrijesc cu colaborarea indigenilor. Pînă cînd aceşti oameni vor li în stare să ţină singuri bisturiul în mînă, ceea ce se va întîmpla poate într-o bună zi, învaţă să ţină cutia de comprese, departătoarele sau capul bolnavului. Dacă-i înveţi, se descurcă destul de bine. Ştiinţa europeană are două capitole : unul dintre ele se învaţă pe de rost în trei luni de zile, celălalt n-a fost încă înţeles nici după trei secole. Deocamdată, cînd ştii cum să-i iei pe oamenii aceştia, poţi face din ei nişte subofiţeri destoinici, contra- maiştri sau asistenţi serioşi. Primesc medici şi elevi francezi la spital, dar n-am ce face cu un infirmier francez, cu un infirmier voluntar, care nici măcar nu poate fi liber în orice moment. Am şi eu deprinderile mele : cînd întind braţul la întîmplare, să pun o pensă, ştiu că voi întîlni întotdeauna o tavă cu instrumente la îndemînă. De altfel, nu întind niciodată mîna la întîmplare. E şi mai sigur.

— Dragă doctore, spuse Louis Dargoult rîzînd, eram sigur că ai să ridici toate aceste obiecţii.

— Şi, totuşi, ai venit ! strigă doctorul, cu o sinceritate ursuză.

■— Păi da, răspunse vesel Dargoult. Am venit, pentru că n-am impresia că fac o prostie şi poate — iată de ce insist — mă asociez la o faptă bună.

— Aş, bombăni doctorul, cu un aer plictisit, ştiu ce ai să-mi spui. Un suflet devotat, care arde de dorinţa de a se dărui ! Dragul meu, cunoaştem povestea ! Sînt nenumăraţi orgolioşi de felul acesta, care ţin neapărat să joace un rol în piesa. Oamenii pe care i-am admirat cu deosebire la începutul războiului au fost cei care aveau curajul să aştepte la locul lor şi să nu facă nimic, dacă n-aveau nimic de făcut.

— Bineînţeles, spuse Louis. Dar dacă omul pe care vreAi să ţi-l prezint este într-adevăr o fiinţă aleasă, dacă omul acesta este, oarecum...

— Să spunem că e un om de bine. Fii modest, dragul meu.

— Da, un om de bine. Nu cumva dispreţukşti atît de mult omenirea, încît o crezi incapabilă să mai producă oameni de acest fel ?

Rude ridică din umeri.

— Ceea ce dumneata numeşti omenire e în stare de orice, pînă şi de aşa ceva.

— Ascultă, reluă Dargoult cu însufleţire, prietenul, despre care-ţi vorbesc se afla cu mine în gara Marsilia, acum cîteva luni. Stăteam de vorbă pe peron. Deodată, am observat că Christine, fetiţa mea, o pornise pe calea ferată...

— Eşti un imprudent, un zăpăcit ! strigă doctorul, care se înfurie deodată. Şi ce s-a întîmplat ? Hai, spune repede !

— Ei bine, Chavegrand s-a repezit după copil ! Da ! I-am văzut pe amîndoi rostogolindu-se sub roţile trenului, doctore ! N-am să uit niciodată scena aceea. Şi nu numai fiindcă era vorba de copilul meu...

— Şi cc s-a mai întîmplat ? bombăni doctorul, cu violenţă. Ce Dumnezeu ? ! De ce mă laşi să mă perpelesc aşa ? Şi eu am copii...

— Ah, murmură Dargoult, ştii doar că fetiţa trăieşte şi e teafără. Chavegrand a ieşit dintre roţi, cu copilul în braţe... A fost o minune ! Cum ţi-aş putea spune ce gest a făcut omul ăsta, ce curaj a avut ? !

•— Da, da, spuse Rude, cu glas scăzut. Poate că n-a putut face altfel.

■— Nu te înţeleg, doctore.

— Am spus că oamenii curajoşi fac ceea ce fac fiindcă nu pot face altfel.

— Ah, doctore ! Şi chiar dacă ar fi aşa... Trebuie să recunoşti că asta nu-i micşorează,

— Nu, drace ! Fiecare copac are un anumit soi de fructe. Va să zică, aşa a făcut prietenul dumitale ?

— Da, aşa a făcut.

Doctorul îşi plecă înainte capul şi se adînci în visare, cu privirea aţintită asupra unui sac de cămilar, care-i ţinea loc de covor.

Doctorul nu era obez, ci masiv ca o statuie abia desprinsă din blocul primitiv de piatră. Avea pielea groasă, galbenă, cu toţi porii dilataţi şi gata să distileze cîte o picătură de sudoare. Păr rar, cărunt şi cîrlionţat.

Ochi mici, vioi, aproape ascunşi de golul dintre sprîncene şi umerii obrajilor, mîini de gladiator, cu gesturi scurte şi mlădioase, o respiraţie puternică şi greoaie. Cu acest aspect, inspira bolnavilor o încredere amestecată cu groază. Se numea Syl- vain Rude şi părea totdeauna preocupat, în vorbe, ca şi în fapte, să păstreze numelui său de familie caracterul unui program.

— Da, spuse el deodată, zvîrlindu-şi burnuzul, în care se înfăşură cînd ieşea din „etuva" operatorie. Da, dacă ţii neapărat, am să-l admit ca secretar benevol, Să vină cîte două ore, în fiecare dimineaţă.

Atît, şi nimic mai mult, ai înţeles ? Trebuie să-l văd şi să-l cîntăresc. Adu-mi-l mîine.

— Pot să ţi—1 aduc numaidecît, dacă nu te superi, dragă doctore. E jos, în curte.

— Da ? Bine, spune-i să vină. încă un cuvînt, Dargoult. Toate astea n-au nici o importanţă. Un om în plus sau în minus în secţie... Sînt liber să fac ce vreau. Cunosc specia asta de curioşi şi de iluminaţi... Voiam doar să-ţi spun că, în general, nu ţine mult, atît, şi nimic mai mult. Dacă omul du- mitale se satură, să nu dai vina pe mine.

— Mulţumesc ! spuse Louis, rîzînd. Ani să ţi-l prezint.

Cînd Dargoult se întoarse urmat de Chavegrand, doctorul semna nişte hîrtii. Nu ridică numaidecît capul lui mare şi cărunt, aşa că s-ar fi putut crede că voia să-şi supună musafirul unui stagiu de umilinţă. în cele din urmă, fără să-şi desprindă privirea de pe masă, întrebă, cu un glas morocănos :

— Cunoaşteţi meseria de infirmier ?

— Nu, domnule doctor.

— N-aţi făcut-o niciodată ? Nici în armată ?

— Nu, nici în armată, domnule doctor.

— Atunci, e un capriciu. Ce vîrstă aveţi ?

— Patruzeci şi doi de ani.

Doctorul ridică brusc capul şi-şi examiriă îndelung oaspetele.

— Nu arătaţi prea zdravăn.

Chavegrand făcu o mişcare cu umerii şi nu răspunse.

— Doriţi să vă evidenţiaţi. Poate că sînteţî or- golios...

— Daca aş mai fi orgolios, murmură foarte încet Chavegrand, n-aş mai fi rămas în camera asta.

— Cum ? Ce-aţi spus ? Da. Am auzit. Veniţi mîine dimineaţă, ia ora opt. Veţi înregistra operaţiile, sub dictarc, pe măsură ce lucrez. Pe urmă, o să vedem.

— Bine, domnule doctor. Mulţumesc.

Chirurgul se ridicase» în picioare şi—şi dezbrăca liniştit cămaşa, leoarcă de sudoare. O clipă, întrezăriră torsul lui enorm şi păros. Doctorul gîfîia, şi înfăţişarea lui păru deodată obosită şi indiferentă. Bombănea, cu o voce nedesluşită : „Nu vreau să vă descurajez, bineînţeles. Devotamentul nu se improvizează, e o meserie, ce mai încolo-încoace ? Se învaţă cum înveţi orice. Ba chiar se şi plăteşte, cum se plătesc şi altele."

În clipa aceea se întoarse spre Chavegrand şi spuse, cu o izbucnire bruscă de accent meridional :

— Nu mă refer la dumneavoastră. Domnul Dargoult, prietenul nostru comun, vorbeşte despre dumneavoastră în termeni foarte elogioşi. De altfel, cum vă numiţi ?

— Simon Chavegrand.

— Exact. Mi-a spus Dargoult. Bine, atunci pe mîine dimineaţă. O să vă daţi mimaidecît seama despre ce e vorba. Pot să vă garantez că nu-i chiar aşa de nostim totdeauna. La revedere. Dumneata, Dargoult, rămîi, te rog, cu mine, am să te conduc cu maşina.

După plecarea lui Chavegrand, doctorul întredeschise uşa şi scoase un fel de răget de elefant :

— Chemaţi-l pe Si Bachir.

— Si Bachir, omul de încredere al doctorului, se arătă numaidecît. Se pregătea să iasă în oraş şi era gătit în consecinţă, adică purta un splendid burnuz albastru, cu o decoraţie colorată la butonieră, ţinea un fir de narcisă între dinţi şi avea aerul înstărit ai unui negustor bogat sau al unui funcţionar.Bachir, spuse doctorul, l-ai văzut pe domnul care a ieşit de aici, da ? Bine, mîine dimineaţă ai să-i dai registrul sălii de operaţie. E secretar benevol. Ai înţeles ? Secretarul meu particular.

Si Bachir avu ura zîrnbet ciudat şi se înclină, strecurînd în direcţia lui Dargoult o privire lungă şi. catifelată.

— .Vreau să te mai rog, Bachir, să-ţi bagi în cap — doctorul se lovi peste frunte — un anumit lucru. Să fie tratat cu respect. M-ai înţeles ? Domnul acesta benevol să fie tratat cum trebuie. Ai înţeles ?

VIII

Lampa cea marc atîrnă din plafon, asemenea unei cupe de flăcări, o cupă mare, cu gura în jos. Dedesubtul ci se adună o cascadă de lumină aurită, care luptă cu strălucirile zilei.

Totul e alb, totul e livid, în afară de feţele atente şi de mîinile ascunse în mănuşi cenuşii, în afară de trumoasa faţă stacojie, închisă în ceardacul sclipitor, în afară de lucrul acela care se umflă asemenea unei flori cărnoase, asemenea unui fruct plăpînd, împins în exterior de cuţitul chirurgului, care l-a scos ca prin minune dintr-un abdomen ascuns sub văluri.

Domneşte un miros de rufe fierte, de rufe spălate, amesteeîndu-se cu lumina, amestecînciu-se totodată, foarte intim, cu aburul, cu căldura, cu vaporii ver-tiginoşi de eter.

Pretutindeni pluteşte o tăcere concentrată şi atentă, pentru menţinerea căreia colaborează cu grijă zcce-douăsprezece umbre vigilente. Tolănit în poala tăcerii, un zgomot trivial şi încăpăţînat : sforăitul omului adormit.

Din cînd în cînd, chirurgul ridică încet capul. Faţa îi e pe jumătate acoperită de o pînză fină de batist, iar pe cap poartă o bonetă rotundă. Nu-i vezi decît nasul mare şi sprîncenele stufoase, în care se prelinge o şuviţă de sudoare. Din cînd în cînd, dă un ordin, o povaţă, uneori zvîrle cîte o dojană şfichiuitoare. Cînd e mulţumit, rîde, un rîs stăpînit în parte, care-i scutură şira spinării. îşi explică, în cîteva cuvinte, anumite gesturi ale unor medici care vizitează spitalul. Apoi liniştea se aşterne iar şi nu se mai aude decît foşnetul sandalelor infirmierilor pe mozaic.

Deodată, chirurgul şopteşte, aproape fără să ridice glasul, de parcă s-ar adresa umbrei sale :

— Intraţi pentru prima dată într-o sală de operaţie ?

Fiecare vorbă pe care o rosteşte e adresată cuiva, şi vorba aceasta îl caută pe omul care trebuie s-o primească. O voce ştearsă, dar sigură, răspunde :

— Da, pentru prima dată, domnule doctor.

Simon e instalat ceva mai la o parte, pe un taburet alb şi înalt. Poartă un halat, în care pare foarte slab. Obrazul parcă îi e strîns, încordat, micşorat. Un registru masiv e deschis pe genunchii lui. Din cînd în cînd, îşi scoate ochelarii aburiţi şi şi-i şterge pe furiş. Nu vrea să nu vadă...

Chirurgul apucă un ac, care seamănă cu un ac de cizmar, şi coase la loc, cu împunsături mari, o piele despre care nimeni n-ar fi zis că poate fi atît de tare şi nici atît de alunecoasă. îndată după aceea, se

desprinde de masă, se depărtează şi-şi scoate mănuşile.

— Aduceţi-l pe cel cu genunchiul ! Pentru bolnavul ăsta, scrieţi aşa...

Simon scrie, concentrîndu-şi tot zelul în vîrful stiloului. Doctorul întinde un deget alb de talc, arată pagina din depărtare şi spune, cu voce egală :

— Anastomoză, fără *h,* te rog. Va să zică, rezec- ţia 'unei anse. Ce-i cu genunchiul acela ? Ce-i cu genunchiul ? A început să doarmă ?

Doctorul e cu spatele la el. Simon n-a avut timp să roşească. Toată lumea se apucă de treabă. Simon simte că a fost uitat. Respiră adînc în atmosfc-ra accea de nepăsare providenţială, care-l înconjoară. De altfel, iată un alt bolnav.

E o corcitură : jumătate Sem, jumătate Ham. O slăbiciune desăvîrşită, pe care o ghiceşti mortală. Craniul, cu pielea întinsă, e acoperit cu păr scurt şi prăfos. Buzele descărnate se retracta, lăsînd să se vadă colţii. Albul ochilor, împăienjeniţi de somn, are culoarea fiorii. Din şandramaua aceea istovită, genunchiul bolnav se desprinde monstruos, un genunchi despicat, din care ies nenumărate tuburi de cauciuc roşu.

— Gata ! Iodul şi cîmpurile !

Doctorul pare furios. Bombăne îndărătul măştii. Apucă cuţitul şi spune : „Ce muncă imposibilă !"

Cuţitul îşi vede de treabă. Curge mult sînge. O grămadă'de carne vie a ieşit la iveală. Instrumente de tîmplărie muşcă din oasele mari şi palide, pe care lumina zilei pare să le înspăimînte. Chirurgul şi ajutorul lui trudesc, oftînd din greu. Vizitatorii şi elevii asistă îmbufnaţi, fiindcă durează mult. Infirmierii deschid cutiile, împing mesele şi şterg pe jos.

Un om singur, deoparte, cocoţat pe taburetul lui înalt, ca un contabil, cu un registru mare în mînă, priveşte cu ochi goi acţiunea asta caritabilă, care seamănă cu un atentat. Pe nesimţite, iată că Simon Chavegrand începe să-şi clatine capul de la dreapta la stînga, de la dreapta la stînga, cu o mişcare foarte uşoară, ca un mac a cărui măciulie e izbită de vînt.

Cine a observat ? Nimeni. Doctorul lucrează cu spatele la el. înjură din cînd în cînd şi blesteamă genunchiul acela nenorocit.

Deodată, fără să se întoarcă spre Simon, doctorul spune un lucru foarte simplu şi care, pentru cineva care

înţelege totul, poate să pară uimitor. Doctorul spune aşa :

— Ai obosit, Salah ! Roagă-l pe domnul să ţină piciorul. Haide, domnule Chavegrand, strecoară-ţi mîinile sub cîmpuri şi apucă piciorul bolnavului. Bine. Nu trage prea tare. Să faci ce ţi se spune, atît, şi nimic mai mult.

Simon Chavegrand se supune, lată-l drept, în picioare, la celălalt capăt al mesei. Simte între degete un picior aproape rece, aspru la pipăit, pe care nenumăratele drumuri pe nisipul fierbinte l-au întărit ca pe o piele de animal.

Simon ţine piciorul cît >e poate mai corect. Dar dacă l-ar observa cineva, ar vedea că el mai bine zis se agaţă de piciorul muribundului. încetul cu încetul, văzînd că are ceva de făcut, Simon îşi revine. Din mîinile care lucrează, spre inima care suferă, urcă un sînge cald. Simon roşeşte uşor, ceea ce înseamnă că şi-a revenit, pentru că era cam palid. Cîteodată, doctorul spune : „Trage la stînga. Bine. Mai tare. Atenţiune ! Ridică !" Simon întoarce, trage, ridică. E stăpîn pe sine, nu încape îndoială. Totuşi, nimeni nu se uită la Simon, care face un lucru extrem de simplu.

Operaţia durează mai bine de o oră. Cît de greu atîrnă piciorul acela, moale şi dezlipit! Un miros cald, de măcelărie, urcă din cîrpele murdare. Două mici pîrîiaşe de sudoare se formează în creştetul lui Simon şi încep să i se prelingă prin faţa urechilor.

în sfîrşit, totul e gata : „Poţi să dai drumul piciorului. Adu registrul şi scrie."

Simon scrie, cu o mină străbătută de cîrcei trecători. „...Sutură parţială. Drenaj adînc." Asta-i tot. Doctorul îşi scoate masca şi continuă pe acelaşi ton, ştergîndu-şi faţa : „E foarte greu să ţii un picior, dar nu-i nici o vitejie. E un mod de a da o treabă oamenilor care au nevoie de ea. Pe mîine."

Simon îşi spală mîinile şi se îmbracă. Iese în curtea în care moţăie o mulţime de suferinzi. Porneşte în grabă spre oraşul de jos, prin străzile pline de oameni. E din nou foarte palid, şi faţa lui are o expresie severă, dar o flacără calda veghează în_ adîncul privirii lui.

lata-] în strada Maltais. S-a făcut unsprezece. Prăvălia e deschisă. Chavegrand intră prin fundătură. Moktar, fiind singur, a pus un disc, care zumzăie în năbuşit. Moktar îl ascultă, plimbîndu-şi vîrful limbii pe buzele crăpate. Bate ritmul, cu vîrful degetelor, pe marginea mesei.

— Moktar, spuse Simon, ţi-am interzis să pui aparatul cînd nu e nevoie.

Moktar se înclină şi se duce să pună discul la loc.

Chavegrand se plimbă multă vreme prin prăvălie, în lung şi-n lat. închide pe jumătate pleoapele şi, deodată, rosteşte cuvinte neaşteptate, cuvinte pe care, cu siguranţă, nu le-a pregătit.

— Moktar, voiam să-ţi dau banii ăştia... să ţi-i dăruiesc. îi întinde o bancnotă de cinci franci şi adaugă, de parc-ar vrea să se justifice : Am primit azi-dimineaţă o veste bună. Sînt bucuros, aşa că... Mulţumesc. Nu, am vrut să spun pleacă !

Vorbele acestea, care n-ar avea nici un înţeles pentru nimeni, n-au un înţeles nici pentru Moktar, Dar, văzînd banii, un zîmbet entuziast îi apare pe faţă. Apucă banii, schiţează un salut şi pteacă. Simon se prăbuşeşte pe un scaun

.Plină de preocupări noi, viaţa lui Simon Chave- grand reîncepu să se desfăşoare în linişte. Simon se scula devreme, îşi rînduia treburile şi pleca într-un suflet la spital. Sosea mult înaintea doctorului şi rămînea mai bine de-o oră în sălile în care erau adăpostiţi bolnavii, mulţi dinţre ei aşezaţi pe vine la marginea patului, cu picioarele încrucişate, cu un colţ de cearşaf pe cap, în atitudinea specifică rasei lor, din timpuri imemoriale. Simon trecea de la un pat la celălalt. Uneori, cu glas sfios, în frazele prieteneşti inventate pentru fiecare dintre ei strecura cîte un cuvînt arab, învăţat în ajun, milostenie care-şi atingea totdeauna ţinta.

Ocupaţi cu munca anevoioasă, după deşteptarea bolnavilor, infirmierilor le prindea bine uneori un ajutor, şi Simon se oferea, pricepîndu-se întotdeauna să se facă necesar. Neîncrederea, pe care, în ciuda ordinelor lui Bachir, ar fi putut-o inspira în mod natural salariaţilor indigeni, dispăru curînd. Peste puţin, Simon fu privit ca un personaj ciudat, poate cam într-o ureche, dar, tocmai prin acest fapt, respectabil şi de altfel necesar. într-o zi, un negustor gras şi infirm, pe care Simon îl ajuta să umble, îi strecură în nună o monedă de doi franci. Simon îşi reveni repede din încurcătură şi, oferind banii infirmierului de lîngă el, îi spuse : „Eu n-am dreptul !" Vorbele şi gestul lui fură comentate favorabil de toată plebea personalului.

îndată ce sosea şeful, Simon îşi lua registrul şi se ducea în sala de operaţie. Scria, la dictare, note şi rapoarte. Stătea în colţul lui, cu privirea vioaie, gata să se ofere pentru orice treabă. într-o zi, în dorinţa de a executa un ordin pe care nimeni nu părea să-l fi auzit, Simon deschise o cutie cu comprese, dar făcu o mişcare neîndemânatică şi-i infectă conţinutul. Doctorul, care tropăise de nerăbdare pînă atunci, rosti deodată, cu glas îngheţat :

— Fără exagerări deplasate, te rog !

Fraza aceasta, inofensivă de fapt şi justificată, produse un mare efect. Chavegrand începu să tremure atît de tare, încît toată lumea observă. Dar, chiar în clipa aceea, chirurgul îi alină rana :

— O să te învăţăm totul, dar încetul cu încetul.

De fapt, Chavegrand învăţa zilnic cîte. un amănunt din meseria aceea primejdioasă, pentru care nu-i de-ajuns să fii numai inimos.

înainte de sfîrşitul dimineţii, dispărea ca o umbră. Dacă cineva l-ar fi urmărit, l-ar fi văzut coborînd în goană strada îngustă din Kasba, cu fruntea îngrijorată.

Gîfîia încă în momentul cînd intra în fundătură şi-şi dădea seama dintr-o ochire că în prăvălie nu se întîmplase nimic. Intra prin uşa din dos, pe furiş, de parcă nu şi-ar fi îndeplinit o datorie nobilă, ci s-ar fi dedat unei patimi secrete. După ce trăsăturile feţei sale se linişteau, îl întreba pe Moktar ce se mai întîmplase în dimineaţa aceea, interesîndu-se de vizitele şi de dorinţele clienţilor.

Uneori, la sosirea lui Simon, Moktar ascundea cîte o ţigară.

— Moktar, îi spuse într-o dimineaţă Simon, nu te opresc să fumezi, te rog numai să nu fumezi în prăvălie.

Moktar duse mîna la piept şi-i făgădui. A doua zi, la întoarcerea lui Chavegrand, în casă mirosea încă a tutun. Un nas fin putea deosebi, sub mireasma aceasta inofensivă, un alt miros, mai acru şi mai grosolan.

Simon facu de două-trei ori ocolul magazinului, cu o expresie severă şi preocupată. Moktar, care de obicei avea un aer aproape sinistru, îşi urmări stă- pînul, cu o privire îndrăzneaţă şi deosebit de strălucitoare.

— Ce-ai băut, Moktar ? spuse deodată Chavegrand.

Privirea arabului şovăi uşor. Făcu un gest de protest, prea larg şi prea dramatic.

— Apă, numai apă !

Şi, cînd Simon făcu un pas spre el, băiatul se dădu repede înapoi, apărîndu-şi faţa cu mîna. Apoi coborî braţul, îşi privi iar stăpînul şi izbucni în rîs.

Era un rîs grosolan, asemenea unui cotcodăcit, însoţit de o schimonositurăa ochilor şi a gurii, care-t făcu pe Simon să se dea înapoi, stăpînindu-şi cu greu dezgustul. Moktar avu din nou rîsul acela odios, ca şi cum ar fi vrut să-i verifice tăria şi, apucînd o zdreanţă de lînă, începu să irece cu nepăsare aparatele de pe rafturi. Simon se aşeză la birou. Intrară nişte clienţi, nişte evrei bogaţi. Din stradă, se zărea maşina lor, al cărei radiator avea, în loc de dop, o mînă strălucitoare a Fatmei. Moktar se grăbi să le ofere scaune şi le arătă discurile cerute. Prăvălia se umplu de cîntece şi de-o muzică ameţitoare. Moktar se arăta supus şi plin de zel. Chavegrand făcea eforturi să spere că fusese doar o greşeală şi să adopte o metodă mai indulgentă.

După ce clienţii cumpărară ce doriseră, Simon ieşi pe uşa din dos. Olarii îşi încărcau harabalele cu ciorchini de căni. Măgăruşii scotoceau cu botul prin traistă, să ajungă pînă la bietul lor tain. Doi muncitori săpau agale o groapă lîngă stradă, scoţînd la suprafaţă subsolul oraşului vechi, săpat de zece ori, un pămînt verde şi puturos. O adiere trecu, fiindcă Tunis este un oraş bătut de brize puternice.Adierea aceea era plină de azurul cerului. Simon respiră cu putere. Făcu cîţiva paşi, în curte, şi examina îndelung, cu o privire absentă, obiectele expuse de italianul care vindea mărunţişuri.

Era un individ cărunt, aproape un moşneag. Nimeni nu-l vedea vînzînd vreodată ceva din marfa lui ciudată. Credincioşii moscheii îşi spuneau rugăciunile, apoi, cu sandalele în picioare, plecau, fără să arunce măcar o privire spre marfa aceea nenorocită. Bătrînul fuma aproape toată ziua. Ochii lui congestionaţi se încreţeau deasupra unui zîmbet veşnic. Nu rostea niciodată o vorbă ca să.şi atragă muşteriii.

Simon întinse mîna printre gunoaiele acelea şi apucă un obiect. Era un baston de lemn vopsit, un biet baston cu măciulie de corn.

— Patru franci, spuse negustorul, scoţîndu-şî pipa din gură.

Simon ridică din umeri şi scoase din buzunar patru franci. Atunci omul lăsă pipa jos, îşi ridica mîinile şi începu să vorbească volubil. Frazele lui erau incoerente, un amestec de franceză, de italiană cu un jargon groaznic, în care revenea mereu o rugăciune bîlbîită : „Cumpăraţi totul, cumpăraţi totul, ca să pot pleca, să pot pleca..." Apoi repeta, cîntînd silabele : *„Andar merie, signor, andar mene."*

— De ce vreţi să plecaţi ? întrebă Simon.

Omul izbucni în rîs şi mai spuse de două-trei ori : *„Andar mene",* schiţînd cu mîna un gest extraordinar, un gest care mărturisea înclinare spre vis şi aventură.

— Rămîneţi aici, spuse Simon foarte încet, rămî-neţi, nicăieri nu veţi fi mai fericit.

îşi dădu seama că italianul nu auzise, se întrebă dacă avea rost să repete fraza aceea inutilă şi-i întoarse spatele, răsucindu-şi bastonul în aer. întor- cîndu-se acasă, îl zări pe Moktar, care-l pîndea prin geamurile din spatele prăvăliei. îndată după ce închise uşa, Moktar se apropie de el, agitat.

— Om rău ! şopti el (fu un zîmbet veninos. El om rău ! Văzînd că Chavegrand îl priveşte cu mirare, Moktar se stăpîni, făcu cu ochiul şi scuipă pe jos, cu dispreţ. El nu

negustor, sigur. Numai poliţie. Vede tot. Aude tot. Poliţie !

Chavegrand ridică din umeri şi urcă la el în cameră. Deschise fereastra şi, timp de cîteva clipe, urmări cu ochii mişcarea străzii, vînzătorii ambulanţi, care treceau cu perechi de păsări pe umeri sau purtînd în vîrful unghiilor tăvi pline cu dulciuri, colorate cu vopsele chimice ; îl vedea pe restauratorul care vindea cîrnaţi, îndesind, cu degetul mare, tocătura de carne într-un maţ de culoarea opalului ; privea, aşadar, viaţa aceea neînsemnată, naivă şi jalnică. în cele din urmă, Chavegrand fu străbătut de un fior şi închise fereastra la loc. Zări, în perete, un calendar şi-l puse la zi, rupînd cîteva foi. 7 ianuarie. Simon rămase visător în faţa acestei cifre mari şi negre. Apoi deschise o valiză, căută multă vreme în ea, găsi printre rufe şi hîrtii o cutiuţă de lemn de merişor şi şi-o strecură în buzunar.

în aceeaşi zi, pe la orele două, Chavegrand se duse la Dargoult.

— Cel puţin, dumneata, dragă domnule Simon, strigă Gertrude, cînd îl văzu intrînd, nu tc-ai obişnuit încă să-ţi faci siesta.

— Să nu vorbim de rău siesta, spuse Louis, vara e nevoie de ea, ai să vezi, Chavegrand.

— Anotimpul n-are-a face, răspunse musafirul, încruntînd din sprîncene. Mi-e groază dc orice siestă, de divane, de canapele... în sfîrşit, să vorbim despre altceva. Am venit... Fruntea lui se descreţi. Pe buze îi apăru un zîmbet uşor. Am lăsat să treacă sărbătorile, spuse el. Am avut foarte mult de lucru.

— Ştiu, răspunse Louis. Am stat de vorbă cu doctorul, ştiu tot, scumpul meu prieten.

— Acest tot nu înseamnă mare lucru. Dar nu despre asta e vorba. De cîteva zile mă tot gîndeam să-i fac un dar micii dumneavoastră Christine. Şi m-am gîndit...

— Dragul meu, strigă Louis, i-ai făcut cel mai mare, cel mai frumos dar pe care-l poate face cineva unei fiinţe.

— Vă asigur, murmură musafirul, că ceea ce i-am dat, ca să reiau expresia dumitale, nu-i tot atît de preţios cu ceea ce-i datorez. Şi, apoi, ce importanţă are ?! Am găsit un obiect aproape lipsit de valoare, dar la care ţin, oarecum.

— Nu ştiu ce poate să fie, spuse Louis, dar e inadmisibil să-l dăruieşti, mai ales dacă ţi-e drag.

— Lasă, spuse Gertrude, întinzînd mîna. Lasă, Louis. Nu putem şti. Tocmai pentru că ţine la lucrul acela, simte nevoia să-l dăruiască.

Urmă o tăcere adîncă, şi Chavegrand deschise cutiuţa de lemn de merişor. înăuntru era un medalion de aur dintre cele care se fabricau în secolul trecut. Pe una dintre feţe erau imprimate nişte iniţiale îngemănate, şterse, imposibil de descifrat. Pe cealaltă parte, sub un geam, o fotografie nedesluşită, repre- zentînd un obraz de femeie.

Gertrude primi obiectul în mîna întinsă, şi tăcerea se prelungi cîteva clipe.

— E un obiect fără valoare, spuse Chavegrand, cu o voce slabă. Dar e singurul obiect care mi-a rămas din alte vremuri.

Nu putem... spuse Louis, foarte încet.— Ba da, ba da, şopti Gertrudc. Fii sigur că Christine va purta întotdeauna medalionul acesta în amintirea dumitale. Mulţumesc.
Chavegrand se ridică*şi se înclină, pregătindu-se să plece.

X

Erau primele zile ale lui februarie. între două averse, asfinţitul strălucea din plin, fierbinte, încărcat de amintiri patetice şi de promisiuni fabuloase. Se micşora, pregătindu-se să se stingă, dar vărsa încă pe ziduri lumini purpurii, pline de vrajă, lumini dintre acelea care, în fiecare seară, transformă Orientul într-o ţară legendară şi himerică.
în drum spre casă, Louis Dargoult cobora printre cartierele pustii ale Medinei. Nu se grăbea. Păşea cu privirile la cer, pradă farmecului luminii. Amintin- du-şi deodată că nu-l mai văzuse pe Chavegrand de două-trei zile, schimbă drumul şi grăbi pasul.
Cînd ajunse în fundătură, îl zări pe Moktar, care punea obloanele. Arabul ridică din umeri, cu un aer încurcat.
— Patronul plecat, spuse el.
— Plecat ? Unde a plecat ?
— Nu ştiu.
— Pentru cîtă vreme ?
— Nu ştiu.
Louis părea foarte surprins. Moktar adăugă că în casă se afla o scrisoare pentru domnul Dargoult, pe care el, Moktar, avusese intenţia să i-o aducă, îndată după închiderea magazinului, în strada Alfa.
Dargoult luă scrisoarea şi se depărta.
Se înnoptase. Pe stradă se aprindeau luminile. Louis deschise plicul, se opri în iaţa unei prăvălii şi citi scrisoarea lui Chavegrand. C-înd îşi termină lectura, tînărul medita o clipă, apoi făcu calc întoarsă şi ajunse repede la intrarea fundăturii. Chiar în clipa aceea, se încrucişă cu Moktar, care, cu ţigara în gură şi cu o floare la ureche, ieşea, în tovărăşia unui alt adolescent îmbrăcat europeneşte : costum de culoare deschisă, pantofi aurii, cravată vişinie şi un ies nou, cu ciucure de mătase.

— Moktar, spuse Dargoult, îmi închipui că stă- pînul tău te-a rugat să stai acasă.

— Nu. Nu spus nimic, răspunse arabul, cu un aer bănuitor şi nemulţumit.

— Bine, dacă el nu ţi-a spus nimic, în schimb m-a însărcinat pe mine să-ţi poruncesc. Am să mai trec pe-aici chiar în seara asta şi, bineînţeles, mîine dimineaţă.

Moktar făcu o mişcare cu umerii, manirestîndu-şi neplăcerea, apoi se întoarse, în timp ce prietenul lui izbucnea în rîs.

Louis[1] se depărtă în grabă. Alerga aproape cînd ajunse în strada Alfa şi se năpusti pe scară, fără să acorde măcar o privire scumpei lui cutii cu scrisori, instalată în locul acela ca un semafor al Europei natale.

Gertrude nu se întorsese. „Da, îşi spuse el, e miercuri seara, azi are ore suplimentare." Ideea aceasta nu-l consola, şi Louis, incapabil să stea liniştit, începu să se plimbe prin apartament, cu mîi- nile în buzunare. în cele din urmă, Gertrude apăru. Făcuse, probabil, nişte drumuri şi începu să povestească cum îşi petrecuse ziua.

— Gerty, spuse Dargoult, aş vrea să-ţi dau să citeşti o scrisoare de la Chavegrand.

— De la Chavegrand ?

— Nu-i nimic grav, linişteşte-te. E ciudat, e numai ciudat tot ceea ce face Simon.

— Da-mi scrisoarea. ,

în. timp ce Gertrude începu să citească cu atenţie, Louis se uita peste umărul soţiei sale, cîntărind fiecare rînd.

„Dragul meu, spunea Chavegrand, *n-aş scrie această scrisoare, dacă n-aş putea începe cu aceste cuvinte : «dragul meu». Vreau să-ţi cer un serviciu. Nişte chestiuni personale mă silesc să plec pentru cîteva zile, poate pentru o săptămînă sau poate chiar pentru mai mult. Chestiunile acestea n-au nimic comun cu firma pe care o reprezint aici. Contractul care mă leagă de ea nu-mi interzice o astfel de absenţă ; totuşi, nu pot spune că n-am nici o grijă, tăsînd toată casa în seama lui Moktar, care e un copil. Fii bun, te rog, şi trcci zilnic să vezi ce face. Poţi să-i dai sfaturi şi ordine. Te mai rog să deschizi scrisorile care vor veni pe adresa mea. îţi mulţumesc pentru asta.*

Dragul meu, vreau să te mai rog ceva, fiindcă trebuie să tYiă gindesc la toate. Dacă s-ar întîmpla să nu mă întorc din această mică călătorie, lucru pe

care, într-un fel sau altul, l-ai afla în cele din urmă, să ştii că las în valiza cea marc, de la primul etaj, o *scrisoare pe numele dumitale. Vei găsi cheia acestei valize în camera mică, sub o dală, care parc uşor dezlipită. S'înt mai multe dale de acest fel la mine în odaie, cea despre care îţi vorbesc se află în faţa ferestrei care dă spre fundătură. E jumătate albă şi jumătate albastră, poţi s-o ridici cu un bri-*

cea z-

Dumitale şi celor pe care ai fericirea să-i iubeşti, un gînd bun şi plin de dragoste de la

SIMON"

■— Ce spui de asta ? întrebă Louis,

— Ah, răspunse Gcrtrude, cu un aer gînditor, nu e prima dată că mă întrebi, gîndindu-te la Chave- grand, „Ce spui" ?

— Pentru că am încredere în judecata ta, Gerty.

— Orice judecată e imposibilă, Louis. Nu putem judeca un om ca Chavegrand, îl cunoaştem prea puţin. Lasă-mă să adaug ceva, Louis. Ghicesc ce voiai să spui. Nu te teme c-aş putea fi nedreaptă : despre Chavegrand ştim numai lucruri bune. Da, tot ce ştim despre el este admirabil, şi poate că tocmai asta mă nelinişteşte. îţi repet că nu-l putem judeca. Putem doar să-l iubim.

— Da ! Să-l iubim şi să-l respectăm. Nu-i nevoie să înţelegi pe cineva ca să-l iubeşti, Gerty, eu găsesc că scrisoarea asta e neliniştitoare. Ai citit-o cu atenţie ? Simon menţionează posibilitatea de a nu se mai întoarce. îţi dai seama ce înseamnă asta ?

— Da, îmi dau seama.

— Simon trădează o adîncă tristeţe, continuă Dargoult, chiar cînd pare mulţumit. E o tristeţe- pe care nu putem nici s-o înţelegem, nici s-o îndulcim.

— Ascultă, spuse Gertrude, cu glas tărăgănat. îl iubim şi—1 preţuim pe Chavegrand. Am faţă de el o datorie de recunoştinţă, pe care nimic n-ar putea s-o micşoreze. Nu mă întrerupe şi, mai ales, nu mă dojeni, fiindcă s-ar putea ca vorbele mele să te doară. Dar ce să fac ? Există în Simon o serie de lucruri, care mă surprind. Nu-l învinuiesc pentru ele, spun numai că le văd şi că nu izbutesc să mi le explic.

— Spune mai departe. Spune mai departe, murmură Dargoult.

— Te rog, Louis, să-mi ierţi o perspicacitate, de care nu sînt mîndră. Dar e un fapt. Nu mă pot împiedica să remarc că Chavegrand... că Chavegrand minte. Da, a minţit de mai multe ori. Nu roşi, Louis. Nu-i o mustrare.

E o întrebare pe care mi-o pun. Ştii doar că, la noi acasă, ţoată familia îl stima pe cel mai în -vîrstă dintre fraţii Jaume, pe doctorul Jaume. Ei bine, minţea tot timpul, fără să vrea şi poate chiar fără să ştie. Ţineam foarte mult la el, totuşi noi, fetele, îi spuneam Jaume-mincino- sul, ca să-l deosebim de fraţii lui.

— Bine, dar Chavegrand... Ascultă, Gerty, a minţi înseamnă a încerca să înşeli pe cineva.

— Sau să te înşeli pe tine însuţi, Louis.

— Simon n-are nici un interes să ne înşele sau să se înşele pe sine însuşi.

— Nu ştiu, pînă şi omul cel mai bun simte uneori nevoia să se înşele pe sine însuşi.

— Ce-ai remarcat ?

— Nimic, aproape nimic, linişteşte-te. Dar cum să nu văd şi cum să nu-ţi mărturisesc ? Cunoaştem un om extraordinar, un om care, din prima clipă, şi-a riscat viaţa pentru copilul nostru, un om care, de cînd ne-am întîlnit, se poartă întocmai ca un înţelept din *Scripturi.* Şi tocmai de aceea mă simt cuprinsă de un fel de groază cînd descopăr că omul acesta minte.

— Ce minciuni spune ?

■— Neînsemnate, aproape copilăreşti. De pildă, într-o zi ne-a spus că maică-sa era din Beauvais, şi în altă zi că era din Bourgogne.

— Asta nu înseamnă nimic, nu-i o minciună. Părinţii maică-si puteau fi unul din Beauvais, şi celălalt din Bourgogne.Ne-a povestit că taică-său a murit de pneumonie, adu-ţi aminte, de dublă pneumonie, după tot felul de peripeţii. Săptămîna trecută mi-a vorbit despre el şi mi-a spus că nu l-a cunoscut niciodată pe tatăl său şi că asta e o mare nenorocire pentru un om. Ah, toate astea n-au nici o importanţă. Numai femeile remarcă astfel de fleacuri. Ţie ţi-a spus ca nu e din Paris şi că nu-l cunoaşte aproape de loc. Bine, dar zilele trecute, mi-a vorbit de anumite cartiere din Paris cum vorbeşti despre locuri unde-ai trăit multă vreme şi unde chiar ai suferit mult. Mai sînt şi alte nenumărate mici amănunte, Louis. Spune că e din Havre ! Eu n-am stat decît două luni la Havre, la familia I-'erdinand Monod, dar sînt absolut sigură că Simon Chavegrand n-a pus în viaţa lui piciorul în Havre. Ce ciudat ! Chavegrand, prietenul nostru Chavegrand, nu vorbeşte aproape niciodată despre el, dar, cînd vorbeşte, face greşeli inexplicabile.

Louis se învîrtea, descumpănit, prin cameră, cu capul plecat.

— Ah, spuse el, astea nu sînt chiar minciuni. Poate că, fără să vrem, minţim şi noi, aşa, din neatenţie sau din neglijenţă.

— Vezi că te superi ? ! oftă Gertrude. Da, ai dreptate, Louis, nici eu nu-mi iert faptul că observ astfel de fleacuri la un om pe care-l venerez. Şi, mai ales, 'nu-mi iert că-ţi atrag şi ţie atenţia asupra lor. Dar eşti soţul meu, cum să-ţi ascund această îngrijorare ?

Louis o apucă pe Gertrude de umeri şi-i spuse, cu emoţie :

— Am văzut şi eu anumite lucruri, nu sînt orb, dar ce vrei ? Nu trebuie să-l comparăm pe Chavegrand cu nici unul dintre prietenii noştri. Nu trebuie să-l măsurăm cu aceeaşi unitate de măsură.

— Ce-ai observat tu, Louis ?

— Amănunte fără importanţă.

— Ai văzut, poate, ca-şi vopseşte părul, fiindcă şi-l vopseşte într-adevăr, ceea ce e surprinzător la un om atît de modest !

•— Nu, spuse Louis, nu mi-am dat seama. Dar şi ăsta e un detaliu fără importanţă. Chavegrand pare cultivat, trecut prin multe încercări, plin de experienţă, citit. Totuşi, unîori remarc la el un gol, o absenţă, îmi vine să spun, o prăpastie. Poate că asta-i o observaţie de profesor. îţi repet că toate sînt amănunte fără importanţă.

— Dar aceste amănunte fără importanţă alcătuiesc la un loc un tablou nedesluşit, in faţa căruia e natural ca un prieten să-şi pună întrebări. Louis, Louis, poate că ceea ce-am să-ţi spun e o nelegiuire.

— Vai, Gerty, nu spune nimic !

— Bine, n-am să-ţi spun, dar, Dumnezeule, nu mă poţi împiedica să nu gîndesc !

— Atunci, spune, Gerty.

•—■ Mi s-a întîmplat uneori, aşa cum îmi închipui că se întîmplă tuturor fiinţelor romantice, să-mi reprezint cum ar putea arăta faţa unui om cinstit, aflat în situaţia de a-şi cere iertare pentru o vină mare sau, mai curînd, care-ar trebui să-şi ierte sie însuşi această vină.

— Şi-atunci ?

— Asta-i tot, Louis. Te rog încă o dată să mă ierţi.

Louis părea pradă unei emoţii puternice.

— Şi chiar dac-ar fi aşa !... spuse el, cu vocea sugrumată.

— Poate că nici măcar nu-i aşa, murmură Ger- trude.

— Chiar dac-ar fi, reluă soţul ei, mi se pare că admiraţia ce-i port ar fi şi mai puternică.

Dar sîntem de acord, Louis. Unchiul meu Cor- bier spunea, ori de cîte ori era vorba de un caz grav : „La baza virtuţii stă greşeala !

"în zilele care urmară după această convorbire,

XI

Gertrude şi Louis se siliră să nu pomenească nimic despre Chavegrand. Gertrude pîndea pe furiş expresia feţei soţului ei. Ghicind că nu ştie nimic nou, se stăpînea şi-şi ascundea îngrijorarea.

Dargoult trecea pe la locuinţa lui Chavegrand, din strada Maltais, dimineaţa şi seara. îşi făcea conştiincios datoria, citea zilnic trei-patru scrisori, care se refereau toate Ia o serie de afaceri *mi* prea grabnice, şi le clasa cu grijă. Dîndu-şi seama că e,supravegheat cu atenţie, Moktar îşi vedea cuminte de treabă. într-o zi, Louis îl găsi deşurui>înd şi înşu- rubînd la loc piesele unui revolver. Qehii băiatului străluceau, respiraţia lui avea un miros[1] acru.

— A cui e arma asta ? întrebă Louis, mirat.

— Pistol patronu, răspunse arabul, cu siguranţă.

— Nu se poate ca domnul Chavegrand să-l fi lăsat pe mîna ta.

—■ Spus curăţat.

— Ia pune revolverul la loc şi dă-mi cartuşele. Louis scoase cartuşele şi le băgă în buzunar, în timp ce băiatul, uluit, rînjea. Cît timp lipseşte domnul Chavegrand, spuse Louis, îţi interzic să umbli cu re- volverul. Bagă bine de seamă, Moktar, cu nu sînt aşa de bun ca stăpînul tău.

Arabul bătu în retragere şi tăcu bosumflat.

în seara aceea, intrînd într-o librărie din centru» Louis îl zări pe doctorul Arnauld.

Dintre toate persoanele din timpul regenţei, era cel mai ilustru şi cel mai nobil. Făcea parte dintre acei savanţi pe care Montaigne i-ar fi numit „de viţă veche". Louis îl întîlnea uneori în adunările oamenilor de litere şi, ca toţi tunisienii, îi arăta cel mai deplin respect. Doctorul veni în întîmpina- rea lui.

— Domnule Dargoult, s^use el, dacă mi-aţi putea acorda cîteva clipe, întovărăşindu-mă pe drumul spre institut, mi-aş îngădui să vă vorbesc despre o chestiune în privinţa căreia sper să-mi daţi informaţii precise.

— Vă urmez, domnule doctor, spuse Louis.

Cei doi bărbaţi ieşiră împreună.

— S-o luăm pc-o stradă liniştită, spuse savantul, am să v-aud mai bine ce spuneţi.

— Cînd ajunseră pe Avenue de Paris, doctorul încetini pasul.

— Ca să vă vorbesc despre probleme care mă interesează, spuse el, am să vă introduc, domnule Dargoult, în nişte secrete de stat.

— Nu vă temeţi, domnule doctor, n-am să abuzez.

— Ştiu, spuse doctorul, zîmbind. Sînteţi de puţină vreme în Tunis şi n-aş vrea să vă sperii. Ştiţi, oare, că ciuma, da, străvechea ciumă din legende, e încă endemică în bazinul Mediteranei ?

— Nu ştiam, domnule doctor. Noi, profanii, trăim, din fericire, la adăpostul ignoranţei noastre şi, fără nici o remuşcare, lăsăm în seama dumneavoastră toate grijile pe care le dă ştiinţa.

— Domnule Dargoult, ciuma e stăvilită, dar n-a murit. în fiecare an, în cutare port, în cutare sătuc, se semnalează unul sau mai multe cazuri de ciumă. Serviciile speciale intră numaidecît în mişcare şi, trebuie să recunosc, lucrurile se potolesc. în general, restul populaţiei nu prinde de veste. Vă uitaţi la mine, domnule Dargoult, şi vă" întrebaţi, poate, unde vreau să ajung.

2sr,

— Domnule docror, am încredere, spuse Dar- golut rîzînd, şi-mi închipui că, dacă-mi vorbiţi despre ciumă mie, umil profesor de franceză, o faceţi cu o anumită intenţie.Ei bine, domnule Dargoult, avem — nu, am avut, liniştiţi-vă ! — patru cazuri de ciumă la Tunis. Totul s-a sfîrşit încă de alaltăieri. Nimeni n-a ştiut nimic şi nici nu va şti vreodată, fiindcă dumneavoastră nu veţi vorbi mai departe. Toată povestea a început marţea trecută. Era vorba de nişte nomazi, carc-şi făcuseră tabăra sub zidurile oraşului, lîngă Bab-Sidi-Kassem. Din fericire, a fost chemat doctorul Conseil. Nu l-aţi văzut niciodată pe Conseil, domnule Dargoult ? E cel mai bun dintre noi, o onoare pentru Franţa, care nici măcar n-a auzit de el. Dacă Tunisia ar fi în stare de recunoştinţă, după ce-l va ucide pe Conseil, fapt care nu poate să întîrzie prea mult, îi va ridica într-o zi o statuie de diamant. Dar să trecem mai departe. Conseil a venit imediat la mine, cu domnii aceia care lucrează la igienă. Asta s-a întîmplat marţi dimineaţă. Mă aflam la Sadiki, în secţia lui Sylvain Rude. Am căzut de acord şi am luat numaidecît singura măsură potrivită : să-l izolăm pe bolnav — în clipa aceea nu era deeît unul singur — şi pe cei trei tovarăşi ai lui într-un pavilion al spitalului de la Rahta. Era nevoie de un medic, care sa se izoleze împreună cu ei. Bineînţeles, Conseil s-a oferit. Trebuie să-ţi spun că

toată scena s-a petrecut în cinci minute, în cabinetul lui Sylvain llude. Conseil a eerut un infirmier voluntar. Directorul serviciului de igienă i-a atras atenţia că, dacă cereau un voluntar, tot oraşul avea să afle şi să intre în panică, ceea ce putea să se transforme într-o tragedie. Atunci, un infirmier al lui Rude, un infirmier francez, care se afla în cabinet şi care, prin nu ştiu ce întîmplare, asistase la convorbire, a spus că era liber, că-şi oferea serviciile, că n-avea familie. N-a trecut deeît timpul necesar pentru a scrie două scrisori, şi cei doi au plecat? Ce-i cu dumneavoastră, domnule Dargoult ?

— Nimic, domnule doctor, spuse Louis. Vă rog să continuaţi.

— Mă apropii de capătul istoriei mele. Totul s-a sfîr.şit. Cei patru au murit. Vorbesc despre cei patru nomazi. Se molipsiseră toţi patru, era o formă pulmonară. Conseil şi ajutorul lui sînt în afară de pericol. Au trăit cu mască pe faţă, li s-au făcut injecţii. In curînd le vom da drumul. Acum ajung la miezul chestiunii. Sylvain Rude mi-a spus că-l cunoaşteţi pe infirmier, care, după cîte se pare, nici măcar nu c un infirmier de profesie.

Louis se opri. O clipă, emoţia îl împiedică să vorbească, apoi murmură :

— Dacă-i persoana la care mă gîndesc, e într-adevăr unul dintre prietenii mei.

— Chavegrand, sau aşa ceva.

— Da, Chavegrand. Aşa e.

— E un negustor de gramofoane, după cît se pare, stabilit la Tunis numai de cîteva luni. Ce ciudat ! Nu zău, domnule Dargoult, nu trebuie să ne pierdem nădejdea în omenire.

— Nu, nu trebuie.

— Conseil e un sfînt pentru noi, ne mai uimeşte şi azi, dar pe el îl cunoaştem. Celălalt e, cu siguranţă, o fiinţă aleasă sau un om care nu mai iubeşte viaţa. N-are importanţă ! Crezi că, fără să facem, bineînţeles, vreo gafă, putem vorbi pentru el, în vederea unei răsplăţi oarecare, în vederea a ceea ce se numeşte o distincţie ?

Louis ridică capul.

— Cred că e superior unei astfel de situaţii.

— Bine, bine ! Cu atît mai bine pentru ei şi chiar pentru noi toţi. în sfîrşit, dragă domnule Dargouît, o să mai vorbim despre asta.

După ce se despărţi de doctor, Dargoult o luă la goană. Se făcuse ora şase. Gertrude trebuia să fie

acasă. „Ah, îşi spunea Louis, măcar de-ar fi acasă ! Să afle numaidecît ştirea cea mare !"

Gertrude era acasă, dar nu era singură. Avea în vizită o doamnă, pe care o invitase la ceai. Louis fu pe punctul de a se trăda. Era în culmea exaltării şi, pentru că nu putea plînge de bucurie, nu era sigur că se va stăpîni să nu plîngă de furie. Gertrude îşi dădu seama şi izbuti să scurteze convorbirea. Cu tot felul de şmecherii pline de politeţe, îşi expedie musafirul, şi Louis sări numaidecît în sus.

— Vino, Gertrude, vino să-ţi spun, vino să afli ! Nu ! Tu nu, Christine. Nu, fetiţa mea, tu nu î

O tîrî pe nevastă-sa în celălalt capăt al apartamentului, zăvorind toate uşile în urma lui. Se bîl- bîia, tremura, încurca ideile şi cuvintele.

— N-am să mă îndoiesc niciodată de el. Dac-ai şti ce-a făcut ! Ciuma e o boală mortală, mai ales forma asta pulmonară. Cea mai bună dovada e că toţi patru au murit.

— Doamne, spuse Gertrude, albă la faţă, cine-a murit, Louis ? Stăpîneşte-te, te implor, vorbeşte cu înţeles !

Atunci, cu glas scăzut, de parc-ar fi trădat o taină minunată, Louis povesti, cum putu, cele ce aflase de la doctor. Din cînd în cînd se oprea şi scotea exclariiaţii stăpînite :

— Spune, spune, Gerty, nu-i aşa că-i frumos ?

Tînăra femeie ridică spre el ochii plini de lacrimi.

— Da, da, e frumos. Ştii, Louis, nu m-am îndoit niciodată de Simon. încerc să-l înţeleg, dar, Dumnezeule, ce greu îmi e ! Şi, cum soţul ei reîncepea să povestească, îmbogăţindu-şi naraţiunea cu mici amănunte, Gertrude murmură :. Siguranţa că lucruri de acest fel se pot întîmpla îţi dă un sentiment d« mîndrie, ca şi cum tu însuţi ai fi participat la ele.

XII

Nemişcat, pe palierul îngust, Dargoult aşteptă, cu bătăi de inimă. Nici un zgomot nu se auzea din camera închisă. O clipă, tînărul îşi spuse că Moktar se înşelase, că Chavegramd nu era acolo. Ciocăni în uşă, cu neîncredere.

Urmă o clipă de tăcere, şi vizitatorul,, dezamăgit, se şi gîndea să plece, cînd auz: vocea lui Simon, care suna încet,. înaiăbuşit :

— Intră, Moktar, intră odată !

Dargouk răsuci clanţa.

— Dumneata erai ? spuse Chavegrand.

Era în genunchi, în faţa unei valize mari, deschise, al cărei capac îi ascundea obrazul pînă-n dreptul ochi loc. Zărindu-l pe Louis, făcu o uşoară mişcare de nemulţumire.

— Te rog să mă ierţi, spuse el, în cele din urmă. Nu aşteptam pe nimeni... Nu ! Nu ! Intră,, totuşi, fac ordine printre catrafusele astea. Şi, fiindcă Louis rămînea uluit în uşa întredeschisă, Simon reluă, cu un aer mai prietenos : Intră, dragul meu, şi iartă-mă că te primesc urît! Nu aşteptam pe nimeni şi visam, sco tocin du- mi am in tir ile.

Simon, spuse Louis, pătrunzînd în cameră, voiam să fiu primul care..

.Tremura uşor. Vocea lui., muiată de .emoţie, se înecă brusc.

— Primul, care ? repetă Chavegrand, cu o expresie îndărătnică pe faţă.

— Ah, reluă Louis, bîlbîindu-se, nu-mi cere să-ţi explic ceea ce înţelegi foarte bine. Ştiu .ce s-a întîmplat. M-am întîlnit cu «doctorul Arnauld. Mi-a spus... Aşteptam să te întorci, ca să...

Louis se opri din nou, încurcat. "Chavegrand se ridicase în picioare. închise valiza, lovind-o distrat cu piciorul.

— Cred că ţi-am scris ceva, spuse el, îij legătură cu o scrisoare adresată dumitaie. E tot aici, în valiză. Am văzut-o chiar acum. Să rămînă aici ? Cine ştie ? !

O clipă, îşi înclină capul pe umăr, atitudine pe care Dargoult nu i-o cunoştea, apoi repetă : „Cine ştie ? !"

Tînărul făcu încă un pas spre el şi reluă, cu mai multă energie, cu mai multă căldură .:

— Simon, ştiu că eşti un om extraordinar. Nu mă respinge, cînd mă apropii de dumneata cu sufletul plin de bucurie şi de recunoştinţă. Simon, sînt prietenul dumitaie şi ştiu...

Chavegrand ridică din umeri şi zîmbi slab.

— Poate că ştii mai multe decît mine. Doctorul Arnauld pare a fi un poet. Ţi-a spus, de pildă, că cei patru nenorociţi au murit ?

— Da, dragul meu, şi regret, cum regreţi şi dumneata.

— Ascultă, spuse deodată Simon, speram că se va păstra tăcere în jurul acestei istorii şi că, prin urmare, voi fi lăsat în pace. Cu atît mai rău ! Dacă ţii neapărat, am să-ţi spun ce gîndesc despre toată chestia asta. Hai să ieşim, vrei ? Să mergem la aer curat, să mergem oriunde. Are să-mi facă bine să mă bată puţin vîntul. Sînt obosit, sînt şi preocupat, lucru pentru care te rog să mă ierţi.

Cei doi bărbaţi ieşiră şi se îndreptară, în tăcere, spre malul lacului, unde Se isprăvea tocmai construirea unui bulevard, care străbătea vaste spaţii mocirloase. Nişte căruţaşi chiuiau undeva departe, îndărătul căruţelor lor pline de gunoaie. Un miros puternic, de putreziciune marină, răbufnea dinspre iacul în care pescuia un stol de flamingo trandafirii. Cerul era cenuşiu, atîrna greu şi părea dezlănţuit, în stînga, clădiri coşcovite se înşirau pe marginea şanţurilor. în dreapta, dincolo de bălţile asemănătoare unor pete de lepră, se întindeau terenuri verzui, învăluite în ceţuri, şi, din loc în loc, cîte un tufiş

de palmieri, care, în ziua aceea, păreau o aluzie rizibilă la farmecele africane.

— Ce urît e ! spuse Chavegrand, cu un oftat. Dar aici, cel puţin, sîntem liniştiţi.

Cei doi bărbaţi mai făcură cîţiva paşi în tăcere, apoi Dargoult strigă :

— Simon, m-ai uimit din primele ore ale întîl- nirii noastre, şi azi, azi cînd sînt prietenul dumitale, mă uimeşti şi mai mult. De cinci zile încoace, Ger- trude şi cu mine sîntem fericiţi, fiindcă ştim că ai făcut iar o faptă, căreia trebuie neapărat să-i dăm numele de faptă bună. Nu protesta ! Chiar dac-ar trebui să mă cert cu dumneata, cer dreptul de a declara că purtarea dumitale a fost admirabilă în această împrejurare. Şi vin spre dumneata, crczîud că eşti fericit...

Chavegrand se oprise locului şi—1 privea. Era o privire neagră, nu atît rece, cît mobilă şi parcă fioroasă, o privire căreia Dargoult îi rezistă cu greu.

— De ce pari schimbat, Simon ? întrebă el, încurcat. Ce s-a schimbat în expresia feţei dumitale ?

— Nimic, nimic, spuse Chavegrand, întorcînd capul. Mi-am stricat ochelarii la Rabta. Am găsit în bagaj o pereche de ochelari vechi. Sînt mai comozi. Poate că asta te , miră. Dar n-are nici o importanţă...

— Da, bolborosi Dargoult, n-are nici o importanţă. Apoi reluă, şovăind : Credeam că am să te găsesc fericit...

Chavegrand scutură din cap.

— Nimeni nu ştie, nimeni nu ştie vreodată ce trebuie să facă pentru a fi fericit. Ridică de două- trei ori braţele, cu un aer plictisit, apoi apucă un nasture al vestei lui Dargoult. Ai stat de vorbă cu marele doctor sau profesor Arnoux sau Arnauld, nu ştiu precis. Tartă-mă. Sînt un ignorant, da, ai mai avut prilejul să-ţi dai seama că sînt un ignorant. Sînt mai în vîrstă decît dumneata şi s-ar zice că ştiu multe lucruri. De fapt, însă, nu ştiu mai nimic. Pot învăţa să conduc un automobil mare, uite-aşa, de la o zi la alta sau aproape. Pot să-mi cumpăr veşminte princiare, pot chiar să fac ceea ce dumneata numeşti o acţiune admirabilă. Dar nu pot înceta, de la o zi la alta, să fiu un ignorant. în fine, să trecem peste asta. Marele doctor ţi-a spus, ţi-a povestit totul. Adică nu mare lucru. Domnul Conseil a avut nevoie de cineva care să se izoleze cu el şi cu cei patru nenorociţi. Eram de faţă, eram singurul infirmier în încăperea aceea. Aş putea să jur că doctorul Conseil s-a uitat ţintă la mine. Sau, poate, mi s*la părut numai. Ca să fiu sincer, aproape că am fost silit să procedez

aşa. Pe scurt, m-am oferit şi am fost acceptat. Mi s-au făcut două sau trei injecţii, nu-mi mai amintesc bine. Apoi am fost condus, m automobil, pînă pe colina aceea, care domină oraşul. Domnul Conseil şi cu mine am îmbrăcat nişte costume combinate : halate, şorţuri etc. ...Ne-au dat şi cuc o mască, tm tel de bonetă cu mască. Şi am rămas acolo. N-aş putea spune exact cît : două zile, trei zile, mă rog, timpul necesar pentru ca oamenii aceia să moară. Fiindcă au murit toţi patru. Prezenţa noastră a fost absolut zadarnică. Dar să trecem mai departe.

— Doctorul Arnauld spune că oraşul întreg a scăpat de o mare primejdie.

— Nu te frămînta aşa. Cei patru oameni erau condamnaţi. în definitiv, am asistat doar la moartea lor. Cît despre oraş... Nu exagera.

— Simon, spuse tînărul, n-ai decît să-ţi calomniezi devotamentul, dacă vrei. Noi, însă, sîntem liberi să gîndim ce poftim.

— Aşteaptă puţin, spuse Simon, îndreptînd spre Dargoult privirea lui, întunecată şi chinuită. Aşteaptă, n-am spus totul. Ai vorbit despre devotament! Fiindcă mă sileşti, am să încerc să-ţi explic totul. Am trecut printr-ttn moment frumos, da, un moment foarte frumos. Asta s-a întîmplat între orele unsprezece şi unsprezece şi jumătate, mi se pare, adică după ce-am luat hotărîrea sau, dacă preferi, după ce-am acceptat. Dargoult, rău faci că mă sileşti să vorbesc despre lucrurile astea !

— Atunci, să nu mai vorbim despre ele, Simon.

— Am luat hotărîrea sau, dacă preferi, am acceptat faptul dintr-o pornire foarte frumoasă. Şi iată că, în clipa în care soseam la Rabta, am început să regret totul. Da, am simţit că regret teribil. Am fost chiar pe punctul de-a spune că vreau să plec. Ce ruşine, Dargoult ! Dar totul se sfîrşise, puseseră mîna pe mine. Eram amîndoi prizonieri. Şi, apoi, mai era şi domnul Conseil. Uite, omul ăsta trebuie să fie fericit ! Le face pe toate cu atîta simplitate ! De altfel, cine ştie ? Numai cînd te afli în interiorul omului respectiv poţi vorbi de fericire. Prin urmare, nu puteam pleca. Ba chiar, ca să-ţi spun tot adevărul, nici nu-mi era frică. Chavegrand făcu foarte repede trei-patru paşi, apoi se opri, plecă capul şi reluă : Mă tem mai ales de oameni. Dacă cineva mi-ar spune într-o noapte : „Este un om care..." De boală nu, nu mă tem cine ştie ce. De suferinţă da, desigur că mi-e frică. Dar nu riscam să sufăr. L-am întrebat chiar pe doctorul Conseil, în maşină. Mă rog, nu mă temeam prea tare. N-am nici un merit, e limpede. Foarte

neplăcut e să porţi masca, asta da. Prin urmare, îţi dai seama şi dumneata, dacă nu te temi, ce mai rămîne din toată povestea ? Nimic, nimic. Inima ţi-e uscată,, ca de obicei.

— Eu te invidiez, Simon, spuse Louis, dezorientat. M-am gîndit totdeauna că, dacă mi-ar fi dat să săvîr- şesc un act de devotament...

Chavegrand făcu gestul cu care alungi o muscă.

— Un act de devotament! Da, nu mă gîndesc de- cît la asta !

— Dacă nu te-aş, respecta, spuse Louis, cu voce vibrantă, aş spune că-ţi baţi joc de mine. Mi-ai salvat copilul. Ce înseamnă asta în ochii dumitale ? Te-am văzut, Simon, şi n-am să te uit niciodată. Te-am văzut ieşind dintre roţi şi tîrîndu-tc sub vagon.

— Eu ? spuse Chavegrand, cu un aer mirat. Dar n-am ieşit niciodată dintre roţi.

— Simon !

— Ba nu, n-a fost deloc aşa. Vagoanele s-au dat înapoi, nu mai ştiu exact, apoi m-am ridicat, şi asta-i tot. Dar n-am ieşit tîrîndu-mă. Ce mai e şi povestea asta ?

— Dragul meu, dragul meu, eşti, oare, unul dintre sufletele acelea nesătule, care se îndoiesc pînă şi de faptele cele mai frumoase pe care le săvîrşesc ?

— Rău faci că-mi vorbeşti despre povestea asta, Dargoult. Dacă te-am rugat să n-o mai aminteşti, înseamnă că prefer să nu mă mai gîndcsc la ea. Eşti un copil, Dargoult, ai să mă sileşti să spun cu glas tare lucruri care o dată rostite, e greu să le mai iei înapoi. Acum nu mai e chip să* dau îndărăt. Am visat, ca oricine, să fiu om... Există astfel de oameni, de pildă, doctorul Conseil ! Un act de adevărat devotament este rezultatul unei cugetări care cîntăreşte totul şi alege, e consecinţa fermă şi senină a unei mari dezbateri interioare. Ei bine, vrei să ştii adevărul asupra întîmplării de la Marsilia ? Dacă mi-aş fi păstrat sîn- gele rece, nu m-aş fi aruncat pentru nimic în lume sub vagon. Pe cînd aşa... Nici n-am avut timpul să reflectez. Am simţit ceva în burtă, ca o frică cumplită. Mi s-a părut că şi de data asta am să dau bir cu fugiţii. Spui c-am făcut un act de eroism, şi pe mine mă doare, cum mă doare orice lucru urît. Şi vrei să fiu fericit, şi spui că asta se numeşte o faptă bună ! Ah, dac-ai şti cît m-ai întristat! Cît de departe era de ceea ce-mi închipuisem ! Chavegrand îşi scoase ochelarii şi şi-i şterse îndelung cu

batista. Se întoarse cu faţa spre larg şi respiră adine aerul plin de iod al bălţii. Apoi îşi puse ochelarii la loc, făcu cîţiva paşi, cu o mină mai liniştită, şi se îndreptă spre Dargoult. Am impresia, reluă el, silindu-se să zâmbească, că azi m-ai făcut să spun multe prostii. Dac-ai fi cu adevărat prietenul meu, ţi-ai da seama că c mai caritabil să nu mă sileşti să vorbesc despre mine. Oamenilor de felul meu, cuvîntul nu lc-a fost dat ca o uşurare, ci ca o otravă. Dar hai să ne întoarcem, vrei ? Am de lucru acasă. Da, fumează, dacă vrei. Ştii, doar, că eu nu fumez niciodată. Uite, fiindcă m-ai ademenit dincolo de domeniul raţiunii, am să-ţi arăt un document curios. Citeşte scrisoarea asta. Scoase din buzunar o scrisoare mototolită şi i-o întinse lui Dargoult. Dacă mai trecea o zi, continuă el, în timp ce tînărul citea scrisoarea, bătută la maşină pe hîrtie comercială, ai fi deschis-o dumneata, aşa cum le deschideai şi pe celelalte, fiindcă te rugasem. Trebuie să mărturiseşti că nu ţi-ar fi făcut cine ştie ce impresie. E o scrisoare a firmei „N.T.M.", faimoasa firmă cu care am contract. Se pare că unul dintre inspectorii ei a trecut pe-aici în lipsa mea. Curată nenorocire ! Nu pentru dumneata, Dargoult, ci pentru mine. Şi eu tocmai nu eram aici. Eram la Rabta, cum spun ăştia, săvîrşind o faptă bună. Inspectorul n-are de unde să ştie povestea cu Rabta. Dar centrala de la Paris mă înştiinţează că, dacă nu-mi descurc treburile mai bine, risc să mi se rezilieze contractul. Centrala are dreptate. Un adevărat negustor de gramofoane trebuie să-şi vîndă gramofoanele şi discurile. Restul, e o prostie. Fiecare să-şi vadă de-ale lui. Te rog să mă crezi, Dargoult, nu dau nici un fel de importanţă acestci scrisori. Poate că m-a enervat şi n-am ştiut să mă ascund de dumneata. Acum s-a terminat. îţi mulţumesc pentru grija cu care l-ai supravegheat pe Mok- tar în lipsa mea.

Dargoult păşea gînditor, alături de ciudatul lui tovarăş de drum. Auzind numele lui Moktar, înălţă capul.

— Pentru că ai adus vorba despre Moktar, spuse el, cred că ai făcut o greşeală lăsîndu-ţi revolverul pe mîna unui copil. Dă-mi voie să-ţi spun părerea mea, în modul cel mai prietenesc cu putinţă. m

— Despre ce revolver vorbeşti ? întrebă Chavegrand. N-am avut de cînd sînt nici un fel de revolver. Ce să fac cu un revolver ?

— L-am văzut pe Moktar cu un revolver, mi-a spus că-i al dumitale.

— Mă surprinde, spuse Simon. De altfel, e un mister pe care am să-l lămuresc repede.

— Chavegrand, reluă tînărul lui prieten, îmi închipui că eşti obosit şi nervos. îmi pare foarte rău că ţi-am vorbit cu oarecare suficienţă despre lucruri foarte intime şi care cer, într-adevăr — ai perfectă dreptate să crezi asta —, secretul conştiinţei. Te rog să mă ierţi. De asemenea,* te rog să mă ierţi că îndrăznesc să-ţi dau încă o povaţă : descotoroseşte-te de băiatul ăsta, de Moktar. L-am studiat de-aproape. Nu e servitorul de care ai nevoie. Nu-mi place.

Chavegrand ridică de două-trei ori din sprîncene şi răspunse cu însufleţire :

— Nici mie nu-mi place. Dar ce să-i faci ?! Poate că devotamentul, faimosul devotament, înseamnă să-ţi petreci viaţa alături de o brută jalnică, de teapa lui. Am să mă mai gîndesc la asta, am să mă mai gîn- desc, crede-mă.

XIII

în zilele următoare, Louis nu mai dădu peste acel Chavegrand amar, dezlănţuit, pe care-l întrezărise, timp de-o oră, învăluit în boarea bălţii otrăvite, şi putu chiar să-şi închipuie că visase întîlnirea aceea.

— Ştii, îi explica el soţiei sale, care-l asculta cu atenţie, era teribil de obosit, aproape extenuat. Nu l-am văzut niciodată ca în ziua aceea. El, care-i atît de rezervat de obicei, nu se mai stăpînea. Poate că era încă sub imperiul exaltării faptei sale. Mi-a vorbit despre devotament în nişte termeni surprinzători, care te descumpănesc, aproape. Eram lîngă el şi nu ştiam ce să-i răspund, ba chiar nici n-aveam chef să-i răspund. Mă întorc mereu în acelaşi punct: Sirnon nu-i omul pe care-l putem judeca cu o unitate de măsura comună. Acum, însă, e de necrezut cum arată.

Norii s-au risipit. Are o figură frumoasă şi calmă, e un om liniştit, nobil. Vechiul nostru Chavegrand, ce mai încolo-încoace ! Totuşi, munceşte mult. Uite ce curat e cerul, Gerty ! Ce timp frumos ! Cum să nu fii fericit !?

Luna martie izbucnea ca un concert de trompete. Din cer se revărsa, ca dintr-un crater, o lumină desfă-

tătoare, lumina fără amintiri şi fără proiecte, care dă omului o stare de beatitudine, c"nd se trezeşte între o experienţă neînţeleasă şi o ameninţare pe care o dispreţuieşte.

Nu numai autohtonii luau parte la această sărbătoare solemnă. Nordicii, atinşi şi ei de aceste delicii vegetale, îşi uitau, uneori timp de-o oră întreagă, ba chiar timp de-o zi întreagă, calculele şi planurile, pentru a se lăsa tîrîţi de vîrtejul bucuriei.

Deşi ascensiunea primăverii nu-l lăsa nesimţitor pe Simon Chavegrand, în loc să-i acorde răgazuri şi momente de iertare, părea să aţîţe în el o flacără frumoasă, care fusese întunecată o clipă,

In acea lună martie, Simon se adînci — cel puţin, aşa-şi spuneau prietenii lui — într-o stare de beatitudine şi de binecuvîntare.

La început, între el şi Moktar avu loc un conflict destul de grav, dar care se termină cu împăcarea. In> tr-o dimineaţă, întorcîndu-se acasă, Chavegrand îşi găsi curtea plină de o ceată mică de oameni, care scoteau tot felul de ţipete. îndată după aceea, îl zări pe Moktar, pe care olarii îl stăpîneau cu multă greutate. Moktar spumega şi urla, cu buza însîngerată, cu un ochi umflat. Ici-colo, alţi vecini alcătuiau grupuri limbute şi puse pe gîlceavă. Simon avu nevoie de multă răbdare şi de multă autoritate, pînă izbuti să capete o relatare logică a incidentului. în timp ce spăla nişte ferestre, Moktar spărsese un geam şi-şi tăiase mîna. Ieşise imediat în curte, învinuindu-l pe negustorul de mărunţişuri că-l deochease şi că din cauza lui se întîmplase accidentul. Curînd după aceea, cuprins de turbare, Moktar, se năpustise, cu ghearele înainte, spre nasul individului, rămas impasibil. Cu o îndemînare şi cu un sînge rece neprevăzut, negustorul ridicase de sub căruciorul lui un butuc de măslin şi-l zvîrlise drept în capul nebunului. Luptătorii fuseseră despărţiţi după aceea, dar era prea tîrziu. O ciorovăială stîrnită dintr-o chichiţă ameninţa să-i învenineze pe martori.

Simon ceru de la doi-trei oameni să-i repete povestirea, apoi se îndreptă spre Moktar, care se potolise şi începuse să se smiorcăie. Simon îl luă în casă şi avu cu el o convorbire tainică şi foarte îndelungată, la sfîrşitul căreia se petrecu o scenă pe care cei cîţiva gură-cască rămaşi în curte o găsiră uimitoare şi chiar inexplicabilă. Sub privirea stăpînului său, Moktar înaintă spre negustorul italian şi rosti, în franceză, cîteva fraze de părere de rău şi de umilinţă. îndată după aceea, ridică mina, ca pentru un jurămînt, şi adăugă vreo douăzeci de cuvinte arabe, rostite foarte repede, pe care

nimenr nu le înţelese şi care păreau traducerea cuvintelor precedente. Uluit, negustorul îşi lăsă pipa jos şi se porni să clatine din cap. Olarii indigeni priveau scena de departe, în tăcere.

Moktar se întoarse spre stăpînul său şi intră în casă.

— Moktar, spuse Chavegrand, voiam să-ţi vorbesc şi despre revolverul acela, despre care ai spus că este al meu.

Faţa arabului exprimă mirarea cea mai sinceră. Afirmă de cîteva ori la rînd că nu ţinuse niciodată un astfel de obiect în mină, ba chiar că nici nu ştia prea bine cam ce-ar putea fi un astfel de obiect.

— Adevărat ? spuse Simon, treeîndu-şi inîna peste frunte. Oare am visat povestea cu revolverul ? Va trebui să mai vorbesc cu Dargoult.

Simon nu mai vorbi despre asta şi nici nu se mai gîndi la aşa ceva. S-ar fi zis ca avusese loc un miracol. Moktar deveni dintr-o dată liniştit, cuminte şi concentrat. începu ramazanul, şi Moktar se supuse tuturor prescripţiilor cu stricteţe. Simon află ce înseamnă pacea.

Pacea, dar nu trîndăvia, fireşte, căci pe la mijlocul lunii interveni povestea cu Soulagne.

Gabriel Soulagne fusese coleg cu/Dargoult. îşi luase licenţa în litere, dar, avînd prea mare nevoie de bani., să-şi poată da examenul de capacitate, trecuse Mediterana şi intrase ca profesor la liceul Sadilţi. îndată după aceea, se aruncase în politica anticolonială cu o •patimă pe care pînă şi adepţii săi o considerau exagerată. La cererea rezidenţei, autorităţile liceului fuseseră nevoite să-l admonesteze la început, apoi să-î concedieze pe acest colaborator compromiţător. Luni de zile îşi cîştigase, de bine, de rău, pîinea scriind. Trimitea ziarelor cu păreri avansate articole incendiare, pe care gazetarii le considerau, totuşi, prea literare şi le publicau fără entuziasm. La toate adunările politice, autorizate sau clandestine, apărea chipul lui înflăcărat, şi vocea îi răsuna plină de un patetism ce se putea explica prin mizeria şi înverşunarea care-l însufleţeau. în sfîrşit, tocmai în clipa cînd era vorba să fie expulzat, se îmbolnăvi grav.

— O pneumonie, spunea Louis. De altfel, Soulagne e slab, prost hrănit şi surmenat. Nu poate fi transportat şi, m ciuda avizului favorabil al spitalului civil, refuză cu încăpăţînare să se lase transportat. Cîţiva dintre prietenii lui şi eu ne-am înţeles cu patronul hotelului în privinţa pensiunii şi a îngrijirii. Dar ce îngrijire ?! Şi ce hotel ?! Nu-i aşa, Simon, nu cunoşti cartierele acelea

sărace, din apropiere de port... Nişte străzi în unghi drept, fireşte, ca în America. Ce triste sînt ! Hotel Belgrad ! Sună destul de frumos, nu ?
Dar trebuie să vezi camcrele. Se poate ca Soulagne să fie un exaltat, dar în prunul rînd e un sufl-et pur. Am spus totdeauna acest lucru, şi patru-cinci dintre foştii lui colegi sîntem încredinţaţi că puţină diplomaţie şi un pic de tact...

Simon rămase visător, cu capul înclinat, cu gura întredeschisă şi nu-l mai asculta.

Chiar în aceeaşi seară. Dargoult împreună cu unu! dintre colegii săi, Magnier-Bedoux, un individ care-şi ascundea sensibilitatea sub o mască de scepticism, sosiră la hotel Belgrad, să vadă ce se mai întîmplă. Trecuse de ora nouă seara. Patronul hotelului, un grec neliniştit, pe care pasagerul acela nedorit îl supăra cumplit, răspunse, strîmbîndu-se, că puteau să urce, dar că bolnavul nu era singur.

Hotelul era zgomotos şi murdar. Un gramofon scălda culoarele într-un torent de muzică scabroasă, rîsete şi insulte rostite în toate limbile Mediteranei ţîşneau de la o uşă la alta. Cei doi bărbaţi urcau, cuprinşi de amărăciune la gîndul că aveau să viziteze un muribund în cloaca aceea.

— Ştiu că azi-dimineaţă a fost doctorul pe la el, spunea Dargoult, dar nu îndrăznesc să sper că cineva a făcut curăţenie la el în cameră.

Ajunseră în faţa uşii, se opriră o clipă, apoi, fiindcă nu auzeau nici un zgomot, îşi spuseră că era inutil să mai bată în uşă, aşa că intrară.

— în cameră, întunericul nu era total : o lămpiţă de petrol ardea pe masă, la picioarele patului. O bucată mare de carton atenua lumina şi o călăuzea în altă direcţie. întins pe spate, bolnavul avea ochii mari deschişi, faţa stacojie, respira cu greu şi-şi mototolea înfrigurat aşternutul. La picioarele patului şedea un bărbat uscăţiv, într-un halat alb. Yăzmdu-i pe vizitatori intrînd, se ridică în picioare şi-şi duse degetul la buze.
Dargoult rămase uimit.Ce-i asta ? Dumneata, Simon ?! Dar bine, dragul meu, dragul meu...
Chavergrand se bîlbîia uşor şi avea un aer încurcat. Dădu nişte explicaţii, care sunau ca nişte scuze :
— Am început să prind meseria. Şi, după cîte-am înţeles, era nevoie de o gardă pentru noapte. I-am şi dat siropul şi pilulele.
Bolnavul tuşi, izbi cu piciorul în tăblia de lemn a patului şi întrebă, cu o voce aspră, arătînd spre Chavegrand :
— Cine e ?
Dargoult se înclină peste patul lui.
— Un prieten scump şi bun.
— Ce caută aici ?
Dargoult rămase cîteva clipe uluit, apoi răspunse cu simplitate :
— Ca să facă ceea ce n-au făcut ceilalţi. Şi mai adăugă : Poţi să ai toată încrederea, Soulagne.
Bolnavul tuşi, scuipă, se întoarse cu faţa spre perete şi nu mai spuse nimic.
Magnier-Bedoux părea că frămîntă ceva în fundul buzunarelor. Dargoult aruncă o privire în încăperea aceea mizerabilă. Pretutindeni domnea ordinea. într-un colţ se afla o valiză închisă, pe o masă era o cîrpă curată, şi lîngă ea două-trei fiole, un pahar şi un reşou cu alcool metilic. Patul era făcut. Pe scurt, ordinea din odaie semăna oarecum cu cea pe care ştie s-o facă o femeie.
— Am citit dispoziţiile doctorului, reluă Chavegrand. Mă pricep să pun ventuze. Cît despre mine, citesc, după cum vedeţi. Aproape că e o bucurie să ai un prilej de citit.
Dargoult îi strînse mîna, fără o vorbă, şi ieşi, tră- gîndu-l după el pe celălalt.
Cînd ajunseră în centru, Magnier-Bedoux îl auzi pe Louis murmurînd :
— Ce lecţie ! Ce lecţie !
Magnier-Bedoux începu să fluiere.
— Iţi vine să spui că e,prea frumos. Are o mutrişoară de *quaker* sau de Vincent de Paul Mă rog, cine ştie...

— Nu rîde ! strigă Dargoult. Nu pot să-ţi spun tot ce e de spus despre omul ăsta. Nu rîde, dragul meu ! Mi-e ruşine.

— De ce ? Eu sînt bucuros, în definitiv, la gîndul că cineva rămîne cu Soulagne în noaptea asta, din moment ce eu însumi n-am avut nici ideea şi nici curajul să mă bag.

— Mîine seară, oftă Dargoult, vreau şi eu...

— Haida de ! Asta înseamnă imitaţie, băiete ! Aşa ceva n-are valoare decît pentru cine e inspirat. Trebuie să recunoşti că nu te-ai gîndit, e limpede. Şi lasă în seama acestui individ, prietenul dumitale, avantajele performanţei, cum se spune în» revistele sportive. în definitiv, o noapte petrecută pe un scaun e ceva foarte neplăcut, Dargoult.

Dargoult plecă capul şi nu răspunse.

Chavegrand petrecu şase nopţi în camera bolnavului. Dargoult era plin de entuziasm şi jenat, în acelaşi timp. în fiecare seară venea la hotel Belgrad, şi în fiecare seară era hotărît să facă şi el de gardă, dar în fiecare seară era descurajat de Magnier-Be- doux, care-i spunea : „Lasă-i lui profitul perforinan- ţei—"

în dimineaţa zilei a şaptea se produse criza mîntuitoare. Febra scăzu, şi bolnavul, extenuat, păru în afară de pericol.

[1] *Vincent de Paul* (t576—1660), unul dintre reprezentanţii de seamă ai bisericii catolice, întemeietorul unei congregaţii religioase.

Chavegrand slăbise şi mai mult. Avea ochii larg deschişi şi strălucitori, şi faţa nebărbierită. Dargoult îi strîngea mimile să i le frîngă.

— Simon, gîndeşte-te la dumneata !

Chavegrand răspunse, cu glas slab ;

— Tare mă tem că numai la asta mă gîndesc... Şi, îndată după aceea, adăugă : Ai timp să mă însoţeşti puţin ?

—■ Pînă acasă ?

—Nu. Pînă la spital. La ora asta începe lucrul. Ba chiar am întîrziat puţin şi n-aş vrea să-l supăr pe doctor.

De fapt, Chavegrand se bucura acum de o stimă tacită, dar generală la spitalul lui Sylvain Rude. Dispunea de o libertate deplină, putea veni la ore neregulate şi era totdeauna bine primit, deşi chirurgului nu-i plăcea să renunţe la atitudinea lui răstită şi batjocoritoare.

Hassin ben Cedria fu operat în ultima zi din luna martie.

XIV

Adunat în zorii zilei de sergenţii de stradă din faţa uşii unei prostituate de pe Strada Persanului, Hassin avea abdomenul străpuns de două-trei lovituri de pumnal şi părea pierdut.

Din ordinul lui Rude, fu transportat în grabă pe masa de operaţie. Hassin era un adolescent înalt şi slab, ciupit de vărsat, ca şi Moktar, şi, de altfel, semăna atît de bine cu Moktar, încît, zărindu-l pe targa, Simon fu cuprins o clipă de spaimă. Hassin pierduse probabil mult sînge : obrazul lui avea culoarea sacîzului, buzele îi qrau violete, ca şi gingiile, pe care le dezgolea într-o strîmbătură mortuară. Privirea nu era stinsă, ci agitată şi înspăimîntată. în ciuda solemnităţii momentului, toată expresia feţei trăda o urîţenie bestială, duşmănoasă, şi Simon, cu registrul mare în mînă, îl examina pe acest nenorocit cu o compătimire în care intra o nuanţă de groază.

— Repede, repede, eterul, mîrîi Sylvain Rude, n-avem nici o clipă de pierdut. Să încercăm să salvăm canalia asta. Strada Persanului ! E aproape un puşti. Şi făcea de zor pe cuţitarul. A mers pe urmele adversarului. Repede ! Pensele şi depărtătoarele. Da- ţi-mi compresele mari, să şterg toate cheagurile. Iată şi rana ! Rană ! Drace ! Rănile... Două, trei, patru perforaţii. Numai atît ? Atît. E destul. Daţi-mi firele de mătase. Aşa. Cum stăm >.u pulsul ? Prost. Cred şi eu. Ei ! Ce aşteptaţi, ca să daţi drumul la ser ? Şi dumneata, de colo, nu dormi ! Ce-i cu uleiul carn- forat ? Nu trage aşa de tare, Bachir. Bun, să-i băgăm din plin cincizeci de centimetri. Alte ace. Canalia asta mică e în stare să dea ortul popii în mîinile noastre. Serul dumitale nu coboară. Mai am zece minute de lucru, poate nici atît. Pregătiţi sticlele calde, bineînţeles.

Toate aceste fraze, rostite fără grabă, picurau, una după alta, într-o linişte adîncă, şi sufletul copilului Hassin plutea în liniştea aceea ca un fum subţirel, pe care cea mai slabă suflare putea să-l stingă, să-l dizolve.

în cele din urmă, chirurgul oftă adînc şi spuse, clătinînd din cap :

— Firele de bronz ! Sînt pe masă ? Mulţumesc.

Abdomenul fu cusut la loc, apoi descoperiră trupul.Silueta subţire a lui Hassin avea culoarea chihlimbarului verzui. Se putea zări cum bate, sub coaste, o inimă slabă şi grăbită.

Sylvain Rude îşi smulse mănuşile şi apucă încheietura mîinii băiatului.

— Ei, spuse el, multă muncă pentru nimic ! Dobitocul ăsta moare, şocul a fost prea puternic. Ai isprăvit aerul ? Poţi să scoţi tubul. Mare lucru nu mai avem de făcut. Ce-ar mai fi, Dumnezeule ? O transfuzie ? N-o merită ţîncul ăsta scîrbos ! Aş !

Ochii doctorului rătăciră un timp prin sala prin care treceau infirmierii. Ridică din umeri şi mai spuse o dată sau de două ori „Aş !", apoi dădu drumul mîinii muribundului, care căzu la loc, pe masă. In clipa aceea, i se păru că o privire foarte atentă îi urmărea toate mişcările. Plescăi din limbă şi mîrîi :

— Ai spus ceva, domnule Chavegrand ?

— N-am spus nimic, răspunse Simon, care se înroşi deodată puternic, dar voi spune, dacă îmi daţi voie.

— Dă-i drumul.

— Dacă nu mă-nşel, domnule doctor, aţi vorbit despre o transfuzie.

— Da ! Şi ce-i cu asta ?

— E vorba de o transfuzie de sînge ?

-— Bineînţeles.

— Aş putea să dau eu sînge.

Doctorul se întoarse de tot şi-l privi pe Chavegrand drept în faţă.

— Da, spuse el, cu jumătate de voce, ini se pare că nu eşti dintre oamenii în faţa cărora poţi spune orice. îşi învălui interlocutorul într-o privire severă şi continuă : Nu eşti destul de voinic, să-ţi risipeşti sîngele. Şi încă de dragul unei astfel de licheluţe !... De altfel, nu ţi-am făcut analiza.

Chavegrand făcu un gest nelămurit.

— înţeleg, reluă chirurgul. Ce-am avut şi ce-am pierdut... Şi apoi, din moment ce te oferi, înseamnă, bineînţeles, că ai conştiinţa curată. Dă-mi degetul, deocamdată am să iau numai un strop. Să văd din ce grupă faci parte. Cînd faci un lucru, chiar în disperare de cauză, trebuie să-l faci cum trebuie. Ai puţină răbdare... Merge ! Fără să ştii, eşti un donator universal. Tipul curent, prin excelenţă, domnule

Chavcgrand. Omul mediei curente, din punct de vedere al sîngelui, vreau să spun. Scoate-ţi halatul, domnule Chavegrand. Primesc sîngelc dumitale, îl primesc pentru secătura asta. Hai, mai aduceţi o masă. Şi aparatul lui Tzank. Cutia e gata, ca de obicei. Bine. Aduceţi tuburile de cauciuc şi iodul. O măsuţă pentru mine, între donator şi bolnav. Vreau şi un taburet. Găseşti uşor vinele, Bachir ?

Uşile sălii de operaţie au fost închise. Vreo doi- trei infirmieri se mai agită totuşi, şi tăcerea s-a transformat deodată în reculegere. Simon Chavegrand s-a întins pe-o masă. E acoperit cu un cearşaf, cineva îi fixează picioarele cu o chingă, şi el face semn cu capul că sînt destul de strînse. I-au dezgolit braţul pînă la umăr. E un braţ slab, ale cărui vine ies în evidenţă din cauza curelei care-l strînge. Doctorul se apropie de Simon şi-i mîngîie faţa cu dosul mîinii, cu un aer distrat. Apoi îşi îmbracă mănuşi curate şi se instalează în faţa măsuţei. Simon simte o înţepătură în braţ. Nu-i marc lucru. A strîns buzele, dar le dă drumul numaidecît. Doctorul bombăne :

— Mai mult decît atîta n-are să te doară. Vezi şi dumneata, nu-i un supliciu, e simplu ca bună ziua.

Simon nu răspundea nimic. Era pregătit să sufere mai mult. Priveşte numai ce vede drept înainte, adică tavanul, care i se pare mult mai spaţios decît podeaua şi ciudat de pustiu, în ciuda reflectorului mare, al cărui ochi fulgerător contemplă braţul lui Simon.

Aparatul e la locul lui. Doctorul începe foarte încet să manevreze seringa, care se umple cu un lichid purpuriu. Apoi spune :

— Lasă, Bachir. Am să răsucesc personal robinetele. Drace ! Să nu greşim ! Sînt convins că dumneata n-ai sifilis, domnule Chavegrand, dar puşla- maua asta cu siguranţă că îl are. Pe-aici, sifilisul face parte din sănătate.

Simon înclină uşor capul. în imediata apropiere zăreşte capul mare al doctorului, atent ca un bijutier la masa de lucru. Dincolo de doctor, Hassin doarme. L-au acoperit cu un cearşaf, pe care respiraţia lui îl ridică uşor. Braţul drept e acolo, lîngă braţul stîng al lui Simon.

Privirea lui Simon se îndreaptă iar spre tavanul pe care se plimbă o muscă. Ce-ar spune doctorul, dacă ar vedea o muscă în sala de operaţie ? Simon încetează o clipă să gîndească şi chiar să respire. E o clipă de reculegere. Ar vrea să urmărească ceea ce se întîmplă

în jurul lui. I-au scos perna de sub cap, şi acum capul lui e aşezat prea jos. Oare de asta i se pare atît de greu şi-atît de uşor, totodată ? O senzaţie de vid, aproape plăcută, îl cuprinde treptat. Ştie că e legat de masă, totuşi se teme să nu cadă. Nu îndrăzneşte să spună că va cădea. Nu doarme. Visează, sau îşi aminteşte ? Se plimba pe o străduţă umedă şi tristă. Avea un mers ciudat, de dansator sau de echilibrist, păşind pe lespezile lungi care mărgineau trotuarul. Unu... doi... do... ii... un pas de fiecare piatră. Ba nu, Simon e aici, legat de masă. E tare masa asta, foarte tare. De cînd e aici ? Unde e Simon ? Ce face Simon ? Cine e acest om care se numeşte Simon ? Imagini tulburi şi încîlcite străbat gindurile lui Simon. Aude o voce din depărtare, care spune ca prin ceaţă : „Cred că atîta ajunge." Şi Simon aude o altă voce, care spune, într-un fel de beţie : „Mai luaţi, mai luaţi, doctore !" Să fie, oare, vocea lui Simon ? Sau a cui e, Dumnezeule, a cui ?

Urmează o nouă veşnicie de tăcere. în camei a vecină se aude — sau, poate, asta se întîmplâ undeva în cer — zgomotul unui motor, care face pşşş... pşşş... Trebuie să fie autoclavul. Sau ce-o fi ? Cazanul cel mare ?

Vocea doctorului spune iar : „Merge. Ia uitaţi-vă la rănit. îşi revine văzînd cu ochii. Nu ! Luaţi pulsul !" Simon simte ceva puternic, care se umflă în gîtul lui. Să fie, oare, gustul bucuriei ?

Deodată, simte o uşoară zguduitură în braţ. E tot ca o înţepătură, apoi doctorul spune : „S-a făcut. îi puneţi o compresă şi un bandaj."

Simon Cha-ve-grand... Ce face, oare, pe masa asta omul căruia toată lumea îi spune Simon Chave- grand ? Simon urcă din adîncul unui alt vis straniu. Toţi bătrînii aceia, care mîzgălesc ca nişte şcolari şi care scot limba tot ca nişte şcolari... Ce legătură e între ei şi Simon Chavegrand, donatorul de sînge ?

Deschide greoi ochii. De ce ? Oare Simon Chave-grand îi închisese ? Braţul stîng i-a înţepenit, de parcă cineva s-ar fi culcat pe el şi-ar fi rămas aşa multă vreme, în timpul somnului. Spune, cu o voce pe care nici el nu şi-o recunoaşte :

— Gata ? Pot să plec ?

O altă voce şopteşte la urechea lui Simon :

— Nu ! Nu eşti chiar aşa de zdravăn, dragul meu. Ai să pleci abia diseară sau mîine dimineaţă. îţi pregătim un pat şi-ai să capeţi ceva de băut.

Foarte bine. Da. Mulţumesc. Mi-e sete

.S-ar spune că u-a mai rămas nimeni în sala de operaţie. Simon aude respiraţia lui Hassin, care a început să se trezească şi geme din cînd în cînd.

Simon ar vrea să adoarmă şi el şi să viseze din nou poveşti din alte vremuri, dintr-o altă viaţă.

XV

Simon adormi într-adevăr, lungit pe un pat de campanie, într-o odăiţă răcoroasă ca un cavou. Se cufundă într-un somn miraculos, după o oră de visare şi de interiorizare, pe care, după aceea, avea s-o considere clipa cea mai sfîşietoare din viaţa lui.

Cînd se trezi din somn, o rază roşie, care intrase pe ferestruică, străbătea întunericul deasupra patului, se spărgea de zidul alb, apoi, ţîşnind iar prin toată camera, răspîndea o lumină supranaturală. Simon ridică mîna şi văzu umbra degetelor sale rătăcind prin flacără. Se întrebă : „Să fie dimineaţă, sau seară ? De cît timp..." Şi, cum încercă să se mişte, simţi că e înţepenit şi nu izbuti să-şi stăpî- nească un geamăt. Nu se dezbrăcase. Cu o încăpă- ţînare inexplicabilă şi cu o nuanţă de spaimă, refuzase să se dezbrace. Doctorul bombănise, ridicînd din umeri. Simon îşi aminti brusc de mişcarea umerilor lui puternici.

Deodată, raza roşie dispăru. Străbătînd tavanul şi zidurile, o voce, care părea venită din cer, cînd energică şi cînd plîngăreaţă, se răspîndi în spaţiu. „Seara ! gîndi Simon. Rugăciunea de seară !"

Se ridică, simţi înţepătura şi pansamentul de la braţ, bîjbîi uşor în întunericul de pe jos, dădu peste ghete şi se înfcălţă. Apoi îşi zări haina pe un taburet, o luă şi, în clipa aceea, un obiect moale, proaspăt şi mirositor căzu pe jos : era un buchet mare de narcise, „Ciudat... Ce înseamnă asta... ?"

Luă buchetul cu o mînă nesigură, îl puse pe pătură, sc îmbrăcă pe dibuite în semiîntuneric, sughi- ţînd, pentru că se simţea prost, ca şi cum un obstacol organic l-ar fi împiedicat să-şi mişte corpul deşirat, în sfîrşit, împinse uşa oficiului şi ieşi în galeria care domina curtea interioară. Chavegrand recunoscu numaidecît locurile acelea familiare, făcu cîţiva paşi şi pătrunse într-o sală lungă şi întunecoasă, în care se înşirau o mulţime de paturi.

— Unde l-au pus ? întrebă el pe infirmierul indigen, care se foia de colo pînă colo, cu un castron în mînă.

— Pe cine ? spuse omul, cu seninătate.

— Pe Hassin, Llassin ben Ccdria. Rănitul de azi-dimineaţă.

Infirmierul întinse mîna spre fundul sălii.

— Acolo, ultimul.

— Cum îi merge ? întrebă iar Simon, şi vocea lui suna mai înăbuşită şi mai şovăitoare.

— Dumnezeu ştie, murmură indigenul, depăr- tîndu-sc,

Simon se îndreptă spre fundul sălii şi desluşi în întuneric, în spatele patului, silueta înaltă a lui Ba- chir. Asistentul doctorului, care avea o ţigară în gură, un fes superb pe cap şi o cravată seînteietoare lua pulsul muribundului.

— Ce părere ai ? întrebă Simon.

— Aha ! Sînteţi aici ! spuse bărbatul acela frumos, cu o familiaritate politicoasă. V-aţi trezit ?

Mi-c ruşine că am adormit, oftă Simon. Nu sînt obişnuit, ştii ? Cum îi merge rănitului ?Bachir îşi răsuci de două-trei ori mina în jurul încheieturii, cu palma cînd deasupra, cînd dedesubt.

— Aşa şi-aşa. Vedeţi şi dumneavoastră...

— Nu sînt medic.

— Nu-i nevoie să fii medic.

în clipa aceea, Hassin scoase un geamăt întrerupt. Simon se aplecă deasupra lui şi-l privi.

Hassin era întins pe spate, cu un colţ al cearşafului tras pe frunte. Simon îi zări faţa schimonosită, neomenoasă, cu buzele depărtate, de parcă ar fi fost prea scurte, crăpate, dezgolindu-i dantura. în întuneric, privirea lui rătăcea mobilă, înceţoşată, înecată, o privire de capră bolnavă.

— N-avem de ce ne plînge, spuse Bachir. Pulsul şi-a revenit. Datorită transfuziei. E sîngele dumneavoastră. Haideţi, veniţi acum.

— Mai aşteaptă puţin, vreau să-l mai privesc.

— Priviţi-l mai bine, spuse Bachir, cu un aer neglijent. Poate că mîinc n-o să-l mai vedeţi.

— Adevărat ? murmură Simon, foarte palid. De ce vorbeşti aşa de tare ?

— N;aude, nu înţelege, răspunse Bachir, suflînd fumul ţigării. Hai, veniţi, duceţi-vă acasă. Nu mai aveţi ce căuta aici. Sîngele ! V-aţi dat sîngele, asta înseamnă ceva. Şi cînd te gîndeşti că tipul ăsta nu merită nici măcar un strop de sînge... îl trăgea pe Simon de braţ şi, îndată ce ieşiră din sală, izbucni în rîs. Cineva v-a adus nişte flori. Aţi văzut ?

—• Sînt sigur că nu-s pentru mine, bolborosi Simon.

— Ba da, ba da. Un buchet. Dragul meu, o să ajungeţi un fel de sfînt în ochii compatrioţilor dumneavoastră, dacă o ţineţi mai departe aşa. O transfuzie mai face şi azi impresie. O fi trăncănit cineva. Ei ! A fost drăguţ din partea dumneavoastră, să vă daţi sîngele. N-avem în oraş decît doi donatori universali. Dar, bineînţeles, ei nu-şi dau sîngele gratis. Sînt plătiţi.

— Ce-ai spus ?

— Am spus că sînt plătiţi destul de bine. Totul se plăteşte.

— Cît ? întrebă Simon.

Bachir nu răspunse numaidecît. Murmură : „Hm... hm..." şi din nou îşi răsuci mîna cu palma, cînd deasupra, cînd dedesubt, pentru a-i da să înţeleagă că salariul era variabil.

Simon strînse cu putere mîna aceea deschisă, murmură cîteva cuvinte de politeţe, se depărtă, făcu un

ocol şi, urcînd din nou scara, se întoarse în sala în care zăcea Hassin.

Se aprinseseră lămpile. Rănitul ţinea ochii închişi şi părea că doarme. Avea o respiraţie neregulată, întretăiată de horcăituri. Chavegrand se înclină din nou asupra lui. Contempla faţa aceea jalnică cu o încăpăţînare atît de insistentă, încît muribundul deschise, în cele din urmă, ochii şi spuse cîteva cuvinte, în aspra lui limbă maternă. De data asta, Simon o luă la fugă.

Ieşi din spital aproape în goană şi coborî prin labirintul bazarClor. Noaptea era totală, şi pe strada lui străluceau mii de lumini, cînd se apropie de fundătură. între crăpăturile obloanelor prăvăliei închise putu desluşi nişte licăriri. Simon intră în curte şi împinse uşa dosnică. îl zări numaidecît pe Moktar, în picioare, sprijinindu-se de perete, cu un aer îmbufnat, apoi un grup de oameni, care păreau că discută cu înfrigurare. Erau Gertrude, Louis Dargoult, Magnier-Bedoux şi un pictor tînăr, care se numea Semenov, un rus emigrat, prieten cu soţii Dargoult.

Cînd intră Simon, toată lumea tăcu. Acesta spuse: „Bună-seara", cu glas slab, făcu cîţiva paşi şovăitori, zări o scrisoare pe birou, o luă, o deschise cu un gest maşinal, apoi o ţinu în mînă, fără s-o citească.

— Scuzaţi-ne, domnule Chavegrand, spuse Magnier-Bedoux, cu bunătate, prietenii dumneavoastră şi-au permis să vă ia locuinţa cu asalt.

Chavegrand bolborosi cîteva cuvinte, prin care voia să-i asigure că locuinţa lui era deschisă tuturor, cu atît mai mult prietenilor... Faţa sa luase un aer neliniştit, în timp ce răsucea în mînă plicul -deschis.

— Explică-i, Gerty, murmură Louis.

— Ba nu, reluă Magnier-Bedoux. înainte de a vă explica ceva, vă rugăm, domnule Chavegrand, să vă citiţi scrisoarea. Citiţi dcci, o să vorbim după aceea.

Simon se apropie de lampă şi citi scrisoarea. îl văzură ridicînd de două-trei "ori din sprîncene. O roşeaţă violentă se ivi pe chipul lui, şi buza inferioară începu să-i tremure uşor. Apoi făcu un efort ca să-şi contracteze şi să-şi stăpînească toţi muşchii feţei, se îndepărtă de lampă, rupse scrisoarea cu grijă, în bucăţele mici şi le strecură în buzunar. Rămase o clipă îngîndurat, îi privi pe cei adunaţi în cameră cu un fel de surprindere şi repetă de cîteva ori :

— Vă rog să mă iertaţi, da, vă rog să mă iertaţi, zău...

— Cred... începu Dargoult.

— Nu ! Magnier-Bedoux făcu un pas înainte, cu mîna întinsă, cu vocea hotărîtă. Nu ! Lasă-mă pe mine, Dargoult. Dacă e vorba să facem o prostie, îmi iau sarcina s-o fac eu. în ce mă priveşte, aproape că nu sînt, sau în orice caz nu sînt încă, prieten cu Simon Chavegrand. Nu sînt decît un figurant. Joc rolul corului antic, prin urmare lasă-mă sa vorbesc. Domnule Chavegrand, cele patru persoane aici de faţă au urzit un complot^ după ce-au căpătat avizul autorităţilor medicale şi asigurarea că sănătatea dumneavostră e la adăpost de orice pericol. Cele patru persoane aici de faţă au alcătuit proiectul de a vă răpi — pentru două sau trei ore, nu mai mult — şi de a vă oferi, într-un local ales cu atenţie şi bine pregătit, un ospăţ de onoare, un ospăţ de bună înţelegere. Ceva foarte cald, foarte frăţesc, foarte intim, aproape tainic. Trebuie să adaug că cele patru persoane aici de faţă sînt numai patru din discreţie, că ar fi douăzeci, sau chiar mai multe, dacă nu ne-am fi împotrivit noi cu energie. Am zis !

Simon îşi ascunse faţa în mîmi şi clătină din cap.

— Trebuie să mai aşteptăm, murmură Gerty. E mult prea obosit în seara asta. Poate că doctorul s-a înşelat.

— Simon, spuse Dargoult, cu multă blîndeţe. Prietenia e nesăţioasă şi stîngace. Sînt convins că ne-am grăbit, trebuie să fii obosit, poate chiar suferind, după tot ce-ai făcut, după efortul depus.

— Să nu vorbim despre asta, spuse Simon, luîn- du-şi mîinile de pe faţa care trăda o mare supărare. Ştii, doar, Dargoult, că nu privim totdeauna lucrurile în acelaşi fel. Aş dori să vă pot mulţumi tuturor. Aş dori să pot accepta această mare mărturie de simpatie şi să vă însoţesc în seara asta, bucuros şi fără griji. Ei bine, nu, nu pot ! Zău, nu pot încă. Simon făcu cîţiva paşi, se refugie îndărătul mesei şi spuse, clătinînd din cap, cu o răceală bruscă : Nu îndrăznesc să vă spun că în seara asta aş simţi nevoia să fiu singur...

Urmă o clipă de tăcere, apoi Gertrude înainta spre el şi—î întinse mîna.

— Bună seara şi noapte bună, spuse ea, cu simpatie.

Dargoult, Semenov şi Magnier-Bedoux schimbară o privire încurcată, care le trăda dezamăgirea; strînseră pe rînd mîna lui Simon, apoi plecară.

Chavegrand urcă la el în cameră şi se aşeză pe un scaun, cu mîinile pe genunchi.

— Vreţi să mîncaţi ceva ? îl întrebă Moktar.

Simon clătină din cap.

— Fac patul ? întrebă iar arabul.

— Nu, Moktar, lasă-mă.

Repetă de două-trei ori, enervat, „Lasă-mă, la- să-mă odată !" Ceauşul se ploconi adînc şi ieşi. O clipă după aceea, Chavegrand se ridică şi trase zăvorul la uşă. Apoi începu să se dezbrace, tremurînd de grabă. După ce-şi scoase haina şi jiletca, se descotorosi de cămaşa albă cu guler tare, apoi de un tricou gros, de lînă. Atunci torsul lui foarte slab se ivi, strîns pînă la subsuori într-un corset lung, un fel de schelet cenuşiu, lucrat cu fier şi cu aramă. Aparatul acesta era prins cu şireturi la spate, dar se încheia în faţă cu catarame şi curele, pe care Chavegrand le desfăcu, înfrigurat. îndată după aceea, după ce ciudata carapace se desprinse de pe el, Simon Chavegrand se prăbuşi iar pe scaun şi începu să ofteze adînc. Examină o clipă aparatul acela de tortură şi-l izbi cu piciorul. Simon se muiase deodată, spinarea lui se rotunjise, umerii erau căzuţi şi, lăsîndu-şi braţele lungi să-i atîrne de-a lungul picioarelor, începu să se joace cu şireturile ghetelor.Clipă de clipă, ceas după ceas, zgomotele străzii scăzură, şi tăcerea cuprinse treptat lumea întreagă, amorţită. Un înger care-ar fi trecut pe-acolo ar fi putut să se întrebe dacă omul acela singuratic, aşezat pe scaunul de paie, dormea, sau continua să viseze, un vis mai adîftc decît moartea.

XVI

— Bachir, spuse doctorul, ai numărat zilele ?

— Cel puţin două săptămîni, răspunse Bachir, placid.

— Ai dreptate, murmură doctorul, apropiindu-se de registru. Vezi şi dumneata, Dargouît. La 3Î martie, o laparotomie, rezecţia intestinului subţire etc., etc. Transfuzia 500 centimetri cubi. Donator : Si- mon C. Asta este. Azi sîntem în 17 aprilie. Am aflat de la infirmieri că s-a mai întors a doua zi dimineaţă, înainte de vizită. Despre prietenul dumitale vorbesc.

— înţeleg, doctore, şi te urmăresc, crede-mă. Ascult cu toată atenţia şi încerc să înţeleg.

— Nu trebuie să cauţi totdeauna ce se ascunde dincolo de fapte. Faptele ajung, şi nimic mai mult. îţi spuneam tocmai că a venit în secţie a doua zi după transfuzie. Operatul murise. Ce să-i faci ? O laparotomie bună, o transfuzie bună, dar, după aceea, tot moare omul'! Ştim noi asta ! Trebuie să adaug că nici nu era o pierdere mare. Rănitul era o mică puşiama. Se pare că a rămas — e vorba tot de prietenul dumitale — o oră în faţa cadavrului.

— în faţa cadavrului ?

— Da, a visat, a meditat, dacă preferi. Pe urmă a ieşit din spital. Şi, cum ţi-am mai spus, de-atunei nu s-a mai întors, domnule Dargpult. La începutul războiului, am văzut cete de cucoane din lumea bună; prezentîndu-se la ambulanţe. Bineînţeles, nimeni nu le-a pus pe fugă. Chiar în stare de criză, de demonstraţie isterică, rămîne totuşi ceva onorabil.. Toate aceste femei frumoase au fost puse la lucru. După şase. luni îşi reluaseră ceaiurile, jocurile de cărţi şi palavrele. Nu rămăseseră decît cîteva,. cele mai bune, din fericire.

— Sper că nu faci nici o comparaţie, doctore.

— Cu prietenul dumitale Chavegrand ? Nu, desigur, nu-i acelaşi lucru. Devotamentul e un- viciu foarte omenesc. Sînr unii care ţin cu orice preţ să-ţi ducă pachetele, să-ţi facă comisioanele, să stea de veghe cînd îţi moare cineva, să-ţi ia păcatele asu- pră-le, toţi; aceşti oameni sînt trup şi suflet alături de dumneata şi se fac nevăzuţi numai în clipele cînd ai nevoie disperată de ei. îmi dau seama că te gîndeşti la amicul dumitale Chavegrand. Ca să fiu sincer, cred că totul s-a sfîrşit cu el.

— Te rog să te explici, doctore.

— Ei bine, cred că nu-l vom mai revedea pe-aici pe prietenul dumitale. îl cunoşti de multă vreme ?

— Cred că-l cunosc foarte bine. La drept vorbind, numai de şase luni, atîta tot. Dar îmi dau capul pentru el.

— îi cunoşti familia ?

— Nu.

— E francez ?• Ştii ceva despre viaţa lui, despre trecutul, despre formaţia lui intelectuală ?

Domnule doctor, spuse Louis roşind, am să par în faţa dumitale un spirit foarte puţin ş.tiinţi'iic : nu pot răspunde la nici. una din întrebările pe care mi le-ai pus. La drept vorbind, trebuie să-ţi spun că, ori de

cîte ori mi-au venit în minte aceste întrebări, el

emi-au părut fără importanţă; ţinînd seama de persoana lui.

— Fii sigur, şopti Rude, ridicînd uşor o mină masivă, cu degete îndemînatice, fii sigur că nu-ţi pun aceste întrebări decît din prietenie, şi nu din deprindere profesională. Prietenul dumitale mă interesa. Mai bine zis, mă interesează. L-am privit de multe ori. îmi pare rău că nu ştim nimic sau aproape nimic despre un om care trăieşte în poligonul, în aria mea de gîndire şi de acţiune. Ei bine, pe prietenul dumitale Chavegrand nu poate să-l înţeleagă nimeni, de altfel nu poate nici să-l mai vadă.

— După chiar spusele dumitale, doctore, felul în care a lucrat aici...

— Sînt de acord. în spitalul meu a lucrat foarte frumos. Ceea ce a făcut la Rabta e mai mult decît frumos. Dar nu-mi dau seama care sînt intenţiile, care sînt motivele care-l mînă. S-ar zice că se supune totdeauna unor mobiluri pe care noi nici nu le putem măcar întrezări. Trebuie să-ţi mărturisesc că asta mă deranjează.

— Nu crezi, doctore, că numai dezinteresarea, binele de dragul binelui, ca să spun aşa...

Doctorul îşi opri asupra lui Dargoult privirea stăruitoare şi distrată, totodată.

— E credincios ?

— Credincios ?

— Cred că mă înţelegi. Te întreb dacă e catolic practicant, christian-scientist, quaker, budist sau aşa ceva...

— S-ar putea să te surprindă ce-am să-ţi spun, dar nu pot să-ţi răspund cinstit la nici una dintre aceste întrebări, pentru că nu ştiu nimic precis.

— Da, da, spuse doctorul, cu un aer ursuz. Nu ştii, în definitiv, nimic din ceea ce are dreptul să ştie orice bun observator. Domnul Chavegrand îţi- inspiră un fel de pasiune mistică, în care întră prietenie, admiraţie şi încredere oarbă.

— Te rog să adaugi gratitudinea, o adîncă gratitudine, spuse Louis, cu aprindere.

— Prietenie, admiraţie şi gratitudine. Fie ! Dar nu-l cunoşti şi nu ştii nimic despre el.

— Ştiu tot ce gîndesc despre el.

— în definitiv, asta-i o simplificare. O privire odihnitoare şi provizorie asupra lumii.

— Provizorie ?

— Aşteaptă, mai spuse doctorul. Am găsit cuvîntul care-mi poate lămuri ideea. în tot ceea ce face domnul

Chavegrand simţi un fel de savoare a penitenţei sau a pocăinţei. Da, zău aşa, asta e, e exact ceea ce voiam să spun.

— Dacă te-ar auzi cineva, doctore, murmură Louis Dargoult, adînc tulburat, ar putea crede...

— N-ar putea crede nimic, mîrîi deodată doctorul, ridicînd din umeri. Nimic. N-ar putea crede nimic şi nici nu vreau să fac pe cineva să creadă ceva. Mă depărtez de subiect, Dargoult. Eşti un literat, eşti plin de curiozitate faţă de sufletele oamenilor. Ba da, ba da, să* nu protestezi, eşti un amator de emoţii delicate. Eu nu sînt nimic din toate astea, sînt un meseriaş al trupului omenesc, un muncitor. Dacă vrei să mai discutăm, voi adăuga : sînt o brută. Îmi trebuie fapte, fapte şi numai fapte. Numai asta mă reţine. La rugămintea dumitale, am admis în serviciul meu un necunoscut, binecrescut de altfel, corect şi supus. S-a purtat frumos printre noi. Era pe punctul să-mi placă foarte mult. Şi iată că o ia din loc. Să fi fost un capriciu, sau ce să fi fost ? I ară să ne anunţe, fără să scrie un rînd ca să se scuze. Ne scapă din mînă, iese din poligonul meu de observaţie. Asta-i tot ce ştiu şi tot ce pot spune.

Simon Chavegrand către Louis Dargoult

„Preascumpul meu prieten.

Ai trecut de cinci ori pe la mine în ultimele doua săptămîni şi, de fiecare dată, ţi-am trimis vorbă că nu eram acasă. Te-am minţit, lartă-mă. Mi-e groază de minciună, tocmai pentru că mi se întîmplă să fiu obligat să mint. Am trecut printr-o perioadă destul de dureroasă, în timpul căreia n-aş fi putut suporta să stau de vorbă cu un prieten, mai. ales cînd acest prieten are în mine o încredere de care, în definitiv, nu sînt demn. Vreau să ne vedem din nou peste puţin, nu pentru că aş nădăjdui să mă simt mai bine, ci pentru că totul are un sfîrşit, pînă şi tristeţea.

Dată fiind grija pe care mi-o porţi, ai aflat poate că de trei săptămîni n-am mai dat pe la spitalul Sa- diki. Nu ştiu cum ai încercat să-ţi explici această defecţiune. Eşti un om generos, sînt sigur că ai nenumărate bănuieli. Ai putea, aşa cum fac cu siguranţă alţii, să mă învinuieşti de incoerenţă şi de frivolitate. Adevăratele mele motive, cele pe care ţi le voi spune, vor găsi îndurare în ochii dumitale. Poate chiar vei descoperi în ele eleganţă şi nobleţe de spirit, lată de cc-am şovăit multă vreme, înainte de a ţi le mărturisi. în ce mă priveşte, le găsesc copleşitoare.Ştii poate că rănitul pentru care îmi dădusem sîn- gele a murit chiar a doua zi după

operaţie. Doctorul a avut amabilitatea să mă asigure de la început că rana era foarte gravă şi că transfuzia risca să nu izbutească. Şi Bachir, asistentul doctorului, nu mi-a ascuns că transfuziile sînt reglementate astăzi ca orice comerţ şi că nu mai au nici un element romantic sau eroic. Asta e şi părerea mea. Ba chiar am fost dezamăgit văzînd că era ceva aşa de uşor. Trebuie să-ţi mărturisesc, totuşi, că în adîncul minţii mele m-am simţit obligat să acord acestui act atît de banal o importanţă majoră. Am frecventat cîteva luni serviciul doctorului Rude. Toată lumea mi-a dat a înţelege că voi putea fi de folos, dacă voi da dovadă de puţină răbdare şi de învăţătură. Din nenorocire, aceste dovezi de satisfacţie nu m-au mulţumit. Timp de trei luni de zile, am făcut eforturi istovitoare, nu pentru a face servicii — e un lucru atît de simplu —, ci pentru a le face cu bucurie, pentru a simţi faţă de aceşti nenorociţi elan, simpatie şi chiar dragoste. N-am izbutit adesea. Chid, după operaţia tinărului Ben Cedria, doctorul a vorbit despre transfuzie, mi-am oferit numaidecît sîngele. Poate că dumneata ai sa-ţi spui: «Iată, asta înseamnă entuziasm». Dragul meu, am cîntărit lucrul acesta în minte, cu multă fermitate şi cu multă luciditate. A fost o simplă încercare. Prin urmare, mi-am spus : «Am să-mi dau sîngele, am să-l dau din toata inima. Sînge, voinţă, suflet, am să dau totul, fără să mă tocmesc. Dacă bolnavul supravieţuieşte, înseamnă că sînt agreat, că sînt primit. Dacă moare, înseamnă că toată povestea asta cu spitalul e o comedie nenorocită şi că mă agit fără rost.» Nu protesta, ştiu prea bine că-ţi mărturisesc lucruri necugetate. Prin urmare, am făcut ce-am putut. Nu-mi rămîne decît să-mi spun că n-am făcut mare lucru. Băiatul a murit. Cînd mă gîndesc cu sinceritate la clipele acelea, mi se pare că înţeleg totul, că pot explica totul. Era un băiat care-mi inspira o adevărată repulsie. Semăna, într-un mod dezgustător, cu cineva pe care nu-l pot suferi. Mă rog, nu-mi era simpatic. Am făcut ce-am putut, dar fără dragoste, şi am fost înfrînt. Sînt un ambiţios lipsit de îndemî- nare. Cu atît mai rău pentru mine. Aş putea spune: cu atît mai rău pentru Hassin.

Nimic nu m-a mişcai mzi mult decît prezenţa voastră prietenească şi invitaţia ce mi-aţi făcut-o, cînd rn-am întors în seara aceea în strada Maltais. Era să scriu: «Cînd m-am întors acasă». Dar cum? Cum să spui că-i casa ta locul unde dormi, dacă acest loc ţi-a rămas cu desăvîrşire străin ? Nu, nu,

asta nu-i casa mea. Trebuie să înţelegi, 'desigur, că nu ştiam care era rezultatul acţiunii mele şi, deci, n-aveam motiv să fiu fericit.

Un bilet pe care mi l-a trimis domnul Magnier-Bedoux m-a înştiinţat că tînărul pictor Semenov avea intenţia să-mi facă portretul. E o idee la care-l implor să renunţe. Nu prezint nici un interes pentru un pictor, şi, de altfel, simt cea mai mare dorinţă să rămîn obscur şi necunoscut. Dar să ne întoarcem la seara zilei de 31. Culmea nenorocirii a fost că la reîntoarcere am găsit pe masă o nouă scrisoare din partea firmei al cărei angajat sînt. Unul dintre procurişti trecuse pe la prăvălie în cursul zilei şi, bineînţeles, nu m-a găsit. îmi comunica, deci, că nu sînt prea bine văzut la agenţia din capitală şi că s-ar putea să mi se retragă concesia. După cum ţi-am mai spus, mi se pare, firma «N.T.M.» are oarecare dreptate. Am făcut una sau mai multe greşeli. Am conceput tot felul de obligaţii mari, obligaţii himerice, dar mi le-am neglijat pe cele mici, mi-am nesocotit adevăratele, jalnicele obligaţii. Nu, hotărît lucru, fiecare om trebuie să rămînă la locul lui.

Mi-e cu atît mai greu să-mi justific absenţele cu cît nu sînt mulţumit de servitorul meu. Nenorocitul acesta bea. îl bănuiesc că mă şi fură cîteodată. Dar nu are numai aceste două vicii. Mai are unul, care, aparent, îl priveşte personal, dar de care nu se ascunde aşa dezbine, astfel că sînt nevoit să-l remarc, şi ntt-l pot remarca fără o anumită aversiune. în afară de asta, e şi certăreţ, şi apoi... Cum să-ţi explic ? Dar ce-i cu mine ? După luni de zile de constrîngere, scriu această scrisoare ca să gust, cel puţin, cumplita voluptate a adevărului. Ei bine, l-am bătut. E vorba de Moktar. Am fost nevoit să-l bat. N-are nici o importanţă motivul, poţi găsi mii de motive, l-am tras o palmă. Senzaţia e oribilă — vorbesc de cel care loveşte, bineînţeles —, ba i-arn dat numai- decît încă o palmă. Tocmai cînd mă pregăteam să plec, adică s-o iau la fugă, mi-a sărutat mîna. Meritam această umilinţă supremă. După cum vezi, în- frîngere pe toată linia.

Asta e! Am spus totul. Te rog să nu mă compătimeşti. Singurul serviciu pe care mi-l poţi face e să nu te mai gîndcşti la mine timp de opt zile, să mă smulgi din sufletul dumitale timp de opt zile.

SIMGN"

Gcrtrude privea pe furiş obrazul soţului ei şi, fiindcă tăcerea ameninţa să se prelungească, întrebă, cu jumătate de voce : „Ce s-a întîmplat ?"

Era o frază scurtă, vagă, aproape oarbă, căci nu era absolut sigură de direcţia în care se îndrepta, o frază rostită cu atîta blîndcţe, încît nici măcar nu cerea un răspuns, şi nu părea destul de vie pentru a fi repetată, dacă răspunsul întîrzia.

Louis îşi apucă şervetul, îl frămîntă cu un gest maşinal, îl făcu ghem şi-l puse pe masă. Sprîncenele i se contractară, adunîndu-se într-o cută mare, plină de naivitate. Şi, în clipa cînd întrebarea soţiei sale părea ca s-a şi pierdut, că a fost uitata într-un nou val de tăcere, spuse cu hotărîre :

— S-a întîmplat că l-am văzut.

— Louis, Louis, strigă Gerturde, fără să facă nici o mişcare, dar clătinînd din cap, cu un aer jignit. Rău ai făcut, Louis. După scrisoarea aceea, hotărîsem, doar, c-ai să-i dai o clipă de răgaz, c-ai să-i acorzi răstimpul pe care ţi—1 cerea, pe bună dreptate.

Dargoult lăsă capul în jos.

— Crede-mă că nu l-am căutat eu.

— Nu era de-ajuns să nu-l cauţi. De dragul lui, de dragul tău, de dragul nostru al tuturor, trebuia să-l eviţi cinstit. Era dorinţa lui formală, nu-i aşa ?

— Doamne, spuse Dargoult, pe ce ton spui asta, Gerty ! Avem amîndoi, tu şi eu, aceleaşi motive ca să-l iubim şi să-l preţuim pe Chavegrand. Dar ţie ţi-e aproape imposibil să-ţi păstrezi calmul, cînd vorbeşti despre el. Nu protesta !

Gcrtrude clătină din cap, cu un aer încăpăţînat.

— Nu protesta.

Louis Dargoult ridică din umeri, cu un aer încurcat, şi nu comentă această frază, astfel că, după o lungă pauză, Gertrude relua, în şoaptă :

- Ş i ? .

— Vrei să ştii, Gerty ? spuse soţul ei, oftînd.

— Da. Prefer să ştiu, cel puţin să ştiu ceea ce ştii şi tu. Simon a pătruns în viaţa noastră şi a rămas în ea.

— N-ai să îndrăzneşti să regreţi lucrul ăsta, Gerty.

— Nu, spuse doamna Dargoult, stăpînindu-şi înflăcărarea. Dar, uneori, mă cuprinde un fel de spaimă. Da, aşa am spus, spaimă, şi cred că nu-i un cuvînt prea tare, dacă-mi amintesc, de pildă, cit rău ţi-a făcut

scrisoarea, ultima lui scrisoare. Ca să nu vorbesc decît de tine...

— Nu c chiar uri rău dăunător, e un rău steril, crede-mă.

Tăcerea se lăsă iar, şi de data aceasta. Gertrude nu mai spuse nimic. Continua să-şi ţină privirea aţintita asupra soţului ei, stăpînindu-şi cu greu o mişcare nervoasă a capului, o mişcare de retragere şi de refuz, care-i trăda tulburarea interioară

— .îţi repet, spuse Louis, în cele din urmă, că nu l-am căutat pe Simon şi că nici măcar nu simţeam cea mai vagă dorinţă de a-l întîlni. îmi terminasem orele şi coboram pe la picioarele zidului. O iau pe drumul ăsta ori de cîte ori simt nevoia să-jni evit colegii şi să fiu singur. Prin urmare, coboram, fără să privesc în jurul meu, adîncit în visuri. Deodată, iată-l că vine spre mine şi, trebuie să-ţi spun, la început nici nu l-am prea recunoscut. Dacă te uiţi bine la el, nu s-a schimbat, s-a schimbat doar ceva în statura lui, în aspectul general. Ştii, doar, că de cîteva săptămîni încoace poartă nişte ochelari vechi, cu ramă de fier, care-i dau un aspect de neglijenţă şi de sărăcie. Totuşi, nu-i asta. E aproape inexplicabil. Simon e acum mai scund, mai şubred, mai bătrîn cu zece ani, prăbuşit, încovoiat. E o umbră. E de neînţeles cum s-a schimbat. Crede-mă ! Louis se opri o clipă şi se trase de barbă. Nu ştiu pentru ce-ţi povestesc asta, căci nu s-a întîmplat nimic extraordinar. Simon îmi întinde mîna şi mă priveşte cu un zîmbet şters, obosit. Apoi îmi spune : „O iei în jos ? Eu am luat-o în sus. Dar nu-i nimic, pot să cobor cu dumneata." Apoi adaugă imediat: „Am încasat o poliţă. Sînt un funcţionar exemplar, te rog să mă crezi." Mă ia de braţ şi iată-ne mergînd împreună, cu paşi mărunţi, ca în zilele cele mai bune. După cum vezi, nimic excepţional. O clipă mai tîrziu, văzînd că tace, dar că pare foarte liniştit, îi spun : „Ascultă-mă, Simon, un om a cărui memorie o venerez, un spirit mare, a spus o frază frumoasă, cu care se poate mîndri omenirea. A spus aşa : «N-ai nevoie de speranţă ca să porneşti la acţiune, nici de izbîndă ca s-o duci la capăt»." Simon se uită la mine şi izbucneşte în rîs, da, izbucneşte în rîs. „Ah, strigă el, personajul dumitale n-ar fi spus asta, dacă ar fi fost sigur că va fi învins. El a reuşit, ceea ce înseamnă că faimoasa lui frază nu face două parale." Am mai făcut cîţiva paşi şi, deodată, fiindcă nu mă mai puteam stăpîni, i-am spus

în şoaptă, din- tr-o suflare : „Simon, nu ştiu nimic despre trecutul dumitale. Nu-mi stă în putere să te împiedic să suferi, dar gîndeşte-te că n-ai dreptul să ne faci să suferim, fiind altul decît sperăm noi că eşti." La aceste cuvinte, mi-a aruncat o privire piezişă, a luat un aer visător şi a spus : „Veşnic prizonier, bineînţeles, veşnic prizonier".

— Aşa a spus ? întrebă Gertrude, făcînd ochii mari.

— Da, dar îţi repet, zîmbea. Avea aproape expresia din zilele lui bune. Deodată, a adăugat pe un ton mai rece : „Ceea ce-ai spus sună grozav a pastor protestant. Vai ! Ştiu ce înseamnă asta, am mai cunoscut eu protestanţi, şi chiar pastori. De altfel, nu-ţi reproşez nimic." Continua să zîmbească, dar cu mai puţină căldură. Atunci am pornit iar la atac şi i-am strigat : „Deşi nu sîntcm vechi prieteni, ne-ai dat destule dovezi de curaj..." închipuie-ţi, Gerty, că aproape s-a înfuriat. S-a schimbat la faţă, am crezut că avea să-mi întoarcă spatele şi s-o ia la goană. Bolborosea : „Nu mai vorbi de curaj, fiindcă am să încep să cred că habar n-ai ce înseamnă. Ara citit într-o carte că un general celebru, un general din ultimul război, pălmuise de faţă cu toată lumea un nenorocit, care tremura de frică, şi i-a spus că-i un laş şi un nemernic. Citeam paginile acelea şi scrîşneam din dinţi, simţind un chef grozav de a-l ucide pe generalul acela. Straşnică vitejie, sa pălmuieşti un laş ! Ar trebui să plamuieşti numai tigri, înţelegi, Dargoult ? Poate că generalul acela ar fi căzut în genunchi, dac-ar fi ştiut cîtă tristeţe şi cîtă mizerie e adunată în inima unui laş... Eu îi admir pe curajoşi, Dargoult, aşa cum admir copacii. Da, curajul e o calitate a animalelor. Eroii din fabule sînt nişte fiinţe, care nu cugetă şi n-au imaginaţie. N-are-a face, cum să nu-î invidiezi ? Cîtă nedreptate, Dargoult! De ce să nu fiu şi eu, de ce să nu fiu şi eu ? Spune-mi, te rog, cum să te resemnezi să nu fii decît ceea ce eşti ? Şi cum poţi încerca, fără un grăunte de nebunie, să fii altcineva decît eşti ?" Părea foarte agitat. îşi "închidea şi-şi deschidea mereu manile. Atunci i-am spus, foarte energic : „Ce înseamnă asta, Simon ? Eşti unul dintre oamenii cei mai curajoşi pe care i-am întîlnit vreodată." Şi-a ridicat braţele, oftînd : „Va să zică, nu înţelegi nimic ! Dar nu-i vina dumitale. Cum ai putea să înţelegi ? De ce te interesezi de mine, Dargoult ? De ce nu mă părăseşti ? De c(i. nu mă laşi singur ?"

— Şi pe urmă ? întrebă Gertrude, văzînd că soţul ci tăcea.

Dargoult făcu un gest larg.

— Trebuie să ştii că ne apropiasem de Halfauin şi că în jurul nostru era multă lume, mult zgomot. Atunci s-a oprit şi mi-a spus, foarte serios : „Cum ţi—1 închipui pe Dumnezeu ? Da, da. Cum ţi-l închipui pe Dumnezeu ? Poţi să fii necredincios, dar să-ţi faci o anumită idee despre Dumnezeu. Eu am ideca mea, Darguolt: Dumnezeu e cel care nu se termină niciodată." Apoi, fără nici o tranziţie, a început să se plîngă de zgomot, de mirosuri, de mulţime şi să spună : „Oraşul ăsta nu-mi place. Cunoşti cartierul din jurul Pantheonu-lui din Paris ? Se pare că e un cartier foarte ciudat şi chiar foarte frumos." Asta-i tot, Gertv. Ne-am despărţit aproape îndată după aceea. De altfel, nici nu mai ştiam ce să-i spun. Nu mă mai asculţi, Gerty ?

Gertrude făcu un semn că-l asculta mai departe. Era însă cufundată în visare şi-şi răsturna uşurel capul pe spate, cu gesturi mici, cu un aer nărăvaş şi încăpăţînat.

XIX

Luna iunie se prăvălise peste umerii oamenilor ca o toropeală împovărătoare. Nu aşa visase visătorul arşiţa soarelui. în închipuirea străinului, a omului din Nord, căldura era doar un cuvînt, un cuvînt pe care verile petrecute în Franţa nu-l alimentaseră. Şi, deodată, anotimpul moleşitor, umed şi înnăbuşitor sosise, şi toate lucrurile pe care trebuia să le atingă păreau, în anumite zile, unse cu bale călduţe. Durerea aceea ciudată de cap a sosit o dată cu vara, o durere care e cînd o greutate, cînd un vid. Pînă şi umbra nu mai era ceea ce ai fi crezut că e. Nici setea nu mai semăna cu setea, iar apa nu mai avea nici una din calităţile apei

.Printr-o uriaşă pîclă de descurajare, Simon aude un zgomot trivial şi dezgustător. Cine sforăie cu atîta grosolănie ? Peste cine se varsă cloroform ? Cine pri-

hăneşte astfel tăcerea sublimă a sferelor ? Un sforăit mai puternic, şi Simon se ridică la suprafaţa somnului. Cum aşa ? Va să zică, el sforăia ? El, el, Simon ? Tăcerea ? Cine vorbeşte de tăcere ? Pe strada Maltais nu doarme nimeni. Toată strada forfoteşte, tropăie, nechează. E ora trei, aşa spune ceasul. Ce ruşine ! Simon deschide amîndoi ochii, şi privirea lui întîl- neşte peretele şi oglinda atîrnată în perete. E o biată oglindă, cu luciul brăzdat. Pînă acum cîtva timp, îndată ce se lumina de ziuă, oglinda aceea trimitea drept în ochii lui Simon imaginea fulgerătoare a crăpăturii dintre obloane. Era apelul arhanghelului ! Acum cîteva zile, Simon a lipit cu pap, de-a curmezişul oglinzii, chiar în locul unde se forma imaginea, o bucată de hîrtie cenuşie, ruptă dintr-un pachet. Nu vrea ca trîmbiţa zilei să-i mai tulbure inima bolnavă.

Simon priveşte cearşaful de pe pat, şi ochii lui zăbovesc puţin pe acest cearşaf, care alcătuieşte tot felul de cute, de munţi şi de văi în miniatură. Dar ce iese dintr-una dintre aceste văi albe ? Ce-i animalul acela plat ? Trebuie să fie o ploşniţă. E slabă, e flămîndă şi transparentă. înaintează, surprinsă şi cu un fel de veselie. Urcă pe o creastă albă şi inspectează orizontul. Arc acrul unui pionier, al unui explorator. De ce s-o strivească ? Ar începe să miroasă urît.

E ora trei şi cîteva minute. Simon se ridică. Cum nu se dezbrăcase de tot, hainele îi sînt mototolite. Vede asta, vede foarte bine. Nu poţi lipi hîrtie cenuşie pe toată suprafaţa oglinzii. Şi de ce nu, în fond ?

Cu dosul mîinii, Simon îşi netezeşte pantalonii, apoi îşi îmbracă o haină, care a început să capete luciu pe la coate. îşi îndreaptă umerii şi-şi trece peria prin păr. Cu un gest nervos, goneşte muştele, înnebunite de căldură, care se împreunează cu încăpăţînate. Simon are acum un aer destul de ţeapăn şi coboară scara în spirală, care duce în prăvălie. Moktar e aici, cu gura lipită de geam, spionînd strada. Ţine în mînă un pămătuf de lînă, cu care izbeşte la întîmplare, nepăsător. Fumează o ţigară, nici nu se mai osteneşte s-o ascundă.

O - :-1 oul

— Ţigara ! spune Simon, cu un gest vag.

Moktar se înclină şi lasă ţigara aprinsă pe lemnul lustruit al mesei, pe care se încearcă aparatele. Trăsăturile lui Simon se crispează. Spune din nou, cu vocea răguşită, făcînd un pas înainte :

— Stinge-o !

Moktar dă înapoi. Întinde mîna, apucă ţigara şi o stinge, strivind-o de talpa ghetei. Cenuşa fierbinte se împrăştie pe jos. Chavegrand ridică din umeri, şi Moktar începe să rîdă.

Simon îşi contractă cu greu toţi muşchii feţei, pentru a-şi regăsi, cel puţin, masca impasibilităţii. Mută dintr-un loc într-altul cîteva dintre hîrtiiie împrăştiate-pe masă, apoi împinge uşa şi iese.

Curtea e pradă flăcărilor solare. Sub streaşina olarilor s-a refugiat o umbră fierbinte. E, totuşi, puţină umbră. Din pivniţe se aude gîfîitul ucenicilor, care frămîntă lutul cu picioarele goale. Orbul s-a retras în camera de spălare a moscheii şi, din cînd în cînd, îşi mormăie acolo rugăciunea. Negustorul italian, de mărunţişuri, moţăie, ţinîndu-şi pipa cu mîinile împreunate. O clipă, Chavegrand c orbit de albeaţa zidului casei sale. Se îndreaptă, împleti- cindu-se, spre streaşina olarilor, ca un peşte după ce-a fost pescuit şi e dornic de apă.

Într-un colţ întunecat străluceşte un fragment de coloană, a cărei marmură e aproape rece. Simon se sprijină de ea, cu palmele pe genunchi. Nu doarme, visează. Acum cîteva zile, a încercat, într-adevăr, să se chircească turceşte pe pămînt, pe o bucată de covor. S-a ales cu nişte dureri cumplite în coapse.

Ce face Simon ? Nu doarme, închide ochii. Nu pentru că ar vrea să caute pacea. Cugetă, fireşte, dacă se poate spiine că durerea e o cugetare.

O oră trece încet, tîrîndu-se. Soarele călătoreşte. Nu e încă momentul acalmiei, totuşi se pot ghici de pe-acum făgăduielile scrii. Din cînd în cînd, Simon aude sunînd clopoţelul prăvăliei. Dacă Moktar nu-l cheamă, înseamnă că poate să se descurce singur, N-are decît să se descurce.

Umbra se suceşte şi se lăţeşte, sigură că i se apropie clipa domniei.

Cine-i fantoma aceea albă, pe care Chavegrand o desluşeşte deodată printre genele aproape unite ? Chavegrand îşi înalţă pleoapele, care nu sînt leneşe, ci obosite, şi spune „Bună scara", cu o voce stinsă.

In faţa lui e Louis Dargoult. Ţeapăn ca un judecător ? Ba de loc. Zîmbeşte. Se sileşte să zîmbească, îi întinde o mînă larg deschisă. Să fie jugul verii, care-i încovoaie umerii ? Ce grijă îi încreţeşte şi-i întunecă obrazul fin, înconjurat de barba mătăsoasă ?

Louis se aşază lîngă Chavegrand şi-i spune, cu blîndeţe :

— Ţi-ai făcut siesta ?

— Nu ! strigă Chavegrand, furios.

— Bine, bine, oftează Dargoult.

Trece o clipă şi, deodată, Simon spune :

— Cred că te-am minţit sau, mai bine zis, am încercat-să mă mint pe mine. Te rog să mă ierţi, da, mi-am făcut siesta. După ce se vede ?

Dargoult schiţează un gest nelămurit.

— Ba da, ba da, spune-mi, murmură Simon, cu un zîmbet decolorat.

— Păi, uite... lartă-mă că observ amănuntul acesta absurd, dar părul dumitalc e cam ciufulit, colo, la spate.

— Adevărat ? Spune Simon, cu un aer absent.

Dargoult priveşte pe furiş părul prietenului său

.Iarna trecută, părul acesta era de un negru mat, puţin cam şters. Ce s-a întîmplat ? Culoarea neagră s-a retras spre vîrf, împinsă de o blană rară şi încărunţită, ceva despre care-ai putea spune că urcă din adîncurile fiinţei.

— Şi ce faci aici ? continuă Dargoult. Eşti cufundat în cugetare, ca vecinii dumitale arabi ?

— Ce fac aici ? suspină Chavegrand. Asta mă întreb şi eu, dragul meu. Da, tocmai mă întreb ce fac aici.

Din interiorul casei se aude gramofonul, care se înfurie deodată şi leapădă salve de muzică.

— Mi-e groază de aparatul ăsta !

— Care aparat ? întreabă Louis, surprins.

— Gramofonul, declară Chavegrand, flegmatic.

în clipa aceea, Moktar se iveşte în pragul uşii şi zvîrle într-o direcţie necunoscută cîteva scuipături subţiri şi galbene. Apoi se întoarce în vizuină.

— Ah, spune Louis, tot nu te-ai descotorosit de băiatul ăsta ? Eşti un om generos, Simon !

Simon zîmbeşte nedefinit, apoi spune, pe un ton de confidenţă :

— Ba nu, ba nu, nu din bunătate îl ţin mai departe. Mai curînd, fiindcă... Ce să fac, trebuie să spun lucrurilor pe nume. Poate că mi-e frică de el...

Lui Dargoult i se taie răsuflarea, de mirare. Simon zîmbeşte iar, cu faţa schimonosită. Atunci Dargoult reia, cu insistenţă :

— S-a răcorit. Vino, te rog. Hai să ieşim.

— Dacă vrei, oftează Chavegrand, cu un gest nepăsător.

Iată-i plecînd împreună, ca în zilele binecuvîntate, străbătînd străzile oraşului graţios şi impur, în care se

învălmăşesc, clocotind, rămăşiţe ale tuturor popoarelor din lumea veche.

Dar ce-a făcut Chavegrand ? Nu cumva a scos o ţigară din buzunar ? O aprinde şi trage fumul în piept.

— Nu ştiam că-ţi place tutunul, spune Louîs Dargoult. Şi adaugă numaidecît, cu oarecare tulburare : Nu-i o mustrare, dragul meu, îmi place aroma tutunului.

Simon clatină din cap, cu indiferenţă.

— Fac o încercare, din curiozitate.

A spus asta fără să lase ţigara, care se leagănă lipită de buzele lui, obişnuite eu fumatul.

Cei doi prieteni au ajuns ¡pe dealul oraşului, în marginea unor terenuri pîrjolite, care gonesc spre apus. Copii zdrenţăroşi se ctorovăiesc în praf. Soarele asfinţeşte, dar în lumina zilei de ţnai strălucesc încă eflorescenţele saline de pe Sebka, lacul secat de la Sedjumi. O imensă căldare pustie, fără un firicel de umbră, fără un smoc de stuf, un ţinut pustiu ca un suflet părăsit.

— Vezi, dragul meu, declară Simon, cu seninătate, specia umană fiind, în mare, incorigibilă, fiinţele de elită se disting tocmai prin capacitatea de a-şi corecta defectele, oricît de neînsemnate ar fi ele, cum ar fi, de pildă, fumatul.

— La dumneata nu-i vorba să te corectezi, doar nu fumai înainte.

— Tocmai de asta, spune Simon, încruntînd din sprîncene, n-am de ce să mă corectez. E splendid.

— Simon, strigă Dargoult, cu o voce care începu deodată să-i tremure de emoţie, poate că cineva dintre noi te-a jignit. Te doare, se vede cît de colo. Simon, nu eşti de teapa celor cărora poţi îndrăzni să le ceri scuze...

— Ce înseamnă toate astea ? îl întrerupe Simon, cu răceală şi cu un obraz impasibil.

— Dă-mi voie să-ţi mai spun o vorbă, continuă Dargoult, cu insistenţă. Chiar dacă şi-ar fi pierdut credinţa, orice om poate găsi mîngîiere şi încurajare în cuvintele lui Cristos. Dumneata spui uneori lucruri care nu pot fi cu adevărat înţelese decît de suflete excepţionale. Simon, nu ştiu cine te-a jignit, dar dacă există un om în stare să întindă şi celălalt obraz cînd e ofensat, dumneata eşti acela, Simon, dragul meu.

Chavegrand s-a oprit brusc. Pare plictisit şi-şi priveşte cu atenţie vîrful pantofilor, acoperiţi cu un praf roşcat.

— Da, spune el, căutîndu-şi cuvintele. Ce frumos ! Cristos a vorbit de parcă n-ar exista pe lume decît

oameni buni şi oameni răi. I-a uitat pe... i-a uitat pe imbecili.

Fraza lui nu sună obraznic, ci trist şi e rostită cu jumătate de voce. Dargoult amuţeşte. Cei doi prieteni pornesc mai departe.

— De altfel, adaugă Simon, după cîteva clipe, trebuie să-ţi atrag atenţia că n-am nici un motiv să întind şi celălalt obraz. Nimeni nu mi-a făcut cinstea să mă jignească, dragul meu. Păşeşte un timp în tăcere, apoi spune iar : Şi dacă eu însumi m-am rănit, Dargoult ? Cum să întind şi celălalt obraz, fără să mă înjosesc şi mai tare ? Ia gîn- deşte-te. De altfel, Cristos n-a obţinut iertare pentru Satana. Nu, Dumnezeu-Tatăl n-a întins şi celălalt obraz. Iată un lucru la care am fost silit să mă gîndesc pe vremuri, în împrejurări foarte stranii, da, foarte stranii.

Plimbarea se sfîrşeşte într-o tăcere desăvîrşită. Louis Dargoult pare uluit şi nefericit. Ar vrea să verse un balsam pe nişte răni pe care nu le cunoaşte şi pe care nici măcar nu le poate ghici. La ieşirea dintr-un bazar, Chavegrand îi întinde brusc mîna, apoi îi întoarce spatele şi pleacă spre casă

.Noaptea se apropie. Moktar a închis. prăvălia şi a dispărut. Cine ştie unde ? Casa e fierbinte şi plină de praf. Chavegrand caută multă vreme ceva în dulapurile magazinului. In cele din urmă, găseşte ; e un disc. îl şterge, visător, cu o bucată de flanca. E un disc foarte vechi, cu o etichetă aproape ştearsă. Chavegrand îl pune pe gramofonul de încercare, închide cutia şi-i dă drumul. Cîntecul se înalţă, fluîu- rînd. E o riturnelă tînguitoare, asemănătoare cu cele pe care le cîntau, pe vremuri, flaşnetele, prin mahalalele pierdute ale Parisului. Pe vremuri, cînd se lăsa seara, sub ploaia atotstăpînitoare, de iarnă.

Cu coatele pe masă, cu pumnii sub maxilare, Simon ascultă vocea aceea jalnică, vocea aceea, care urcă din adîncuri. Uneori, Simon întinde.uşor degetele, de parcă ar vrea să-şi acopere ochii.

XX

Furtuna trecu şi de data asta. Louis Dargoult începu iar să respire. Simon trăia din nou într-o lumină' logică. O briză venită din Nord aducea, din cînd în cînd, cîte un stol de gînduri îngăduitoare. Louis credea, în adîncul inimii sale — fiindcă rru îndrăznea să se mai destăinuie soţiei sale —, că eroul va ieşi din nou din cort, pentru cine ştie ce acţiune măreaţă.

— Simon, îi spuse el într-o zi, vino cu mine. Lasă-mă să te conduc. Nu-ţi cer să închizi ochii, seara asta e prea frumoasă.

— Unde vrei să mă duci ? spuse Chavegrand, cu un aer bosumflat, dar gata să accepte.

— Ai să vezi, Simon. îmi face atîta plăcere sa te scot din peşteră şi să te împing în viitoare ! Şi, apoi, am şi eu o idee.

— Ce fel de idee ? întrebă Chavegrand, cu un aer bănuitor.

— O să vorbim îndată despre ea. Pentru moment, s-o luăm pe-aici, s]f>re Belvedere. Sa tragem în piept aerul dacă nu la izvor, cel puţin pe dealul oraşului. Să facem drumul, pe cît posibil, prin cartierele indigene, ca să ne ferim de maşini, care au înnebunit, cum au înnebunit şi muştele. Pe Belvedere mai e încă plăcut. De altfel, -nu privelişti vreau să-ţi arăt azi.

După-amiaza se apropia de sfirşit, străzile erau ticsite de-o mulţime care trăncănea şi, pîuă la Bab el Khadra, trecătorii nu schimbară decît mono- silabe. în cele din urmă, în clipa cînd ajungeau lîngă cimitir, într-un nor de praf stîrnit de o legiune de măgăruşi, Chavegrand spuse, cu nepăsare :

— Ce lucru extraordinar ai intenţia să-mi arăţi ?

— Cine ţi-a vorbit de un lucru extraordinar ? O să întîlnim poate un om, cel puţin dacă-l găsim la locul întîlnirii, aşa cum nădăjduiesc.

— Ce fel de om ? spuse Simon, cu voce reticentă.

— Un om pe care nu-l cunoşti, dar care, pentru mine personal, e foarte interesant. E o ruda a mea, un văr, fiul unor veri primari, dacă vrei să ştii tot.

— Nu sînt ca dumneata, murmură Chavegrand, nu sînt amator de oameni.

— Nu face pe bosumflatul, spuse Louis Dargoult, împăciuitor. Ştiu că eşti un sălbatic şi am renunţat de multă vreme să ţi-i prezint pe prietenii mei. Voiam să te iau, doar, cu mine la plimbare şi, pentru că trebuie să mă întîlnesc cu vărul meu, vreau să ne faci cinstea de a

ne ţine tovărăşie. I-am pomenit de dumneata. N-are-a face ! Dacă preferi, pot să nu-i spun cum te cheamă.

Chavegrand ridică din umeri.

■— N-are nici o importanţă, spuse el.

— Bine, bine, să trecem peste asta. Cît despre vărul meu, îl consider un om foarte deosebit.

— Cum se numeşte vărul dumitale ?

— Numele lui nu ţi-ar spune nimic, deşi anul trecut, în împrejurări destul de curioase, a fost celebru. închipuie-ţi un om trecut de treizeci de ani, cultivat, destul de frumos şi destul de bine făcut.

— Un milion de francezi au aceleaşi semnalmente.

— Adaug că e un om inteligent.

— Oameni inteligenţi găseşti pe toate drumurile.

— Auzi ! Optimistul ! Trebuie să adaug că e protestant, cum sînt şi eu.

— Bine, bine, şi pe urmă ?

— Nu te teme c-ar fi prea amabil. A, nu ! în nici un caz ! Mai ales de cînd cu păţania lui...

— Vorbeşti în enigme.

Dargoult luă un aer misterios.

— Vărul meu iese din închisoare.

După ce spuse aceste cuvinte, tînărul pironi asupra lui Chavegrand o privire cercetătoare şi naivă, totodată; dar Chavegrand rămînea impenetrabil. în cele din urmă, întrebă, cu o figură de gheaţă :

— Vărul dumitale era om de afaceri ?

— N-ai ghicit, Simon, n-ai ghicit. Te rog să ţii seama... Bineînţeles, îţi spun o poveste care nu-mi aparţine şi în cea mai mare taină...

— Poate c-ai face mai bine să nu mi-o povesteşti.

Eşti atît de puţin curios ? spuse Louis, zâmbind mustrător. Vărul meu n-a ieşit din închisoare după împlinirea pedepsei, ca un răufăcător vulgar. A fost graţiat. Un personaj din înalta magistratură şi-a dat osteneala să intervină pentru el ; e protestant, ca şi noi, şi rudă de departe cu familia unui unchi

— .Foarte interesant, oftă Chavegrand, înălţîn- du-şi privirea spre cer.

■— Da, e foarte interesant, şi mie mi se pare foarte misterios. Vărul meu e liber de puţină vreme, povestea asta s-a întîmplat săptămîna trecută. A luat vaporul ca să vină, cel puţin aşa-mi închipui, să ise reculeagă şi să ia aer aici, ceea ce e uşor de înţeles. Gîndeştc-tc că e de familie foarte bună, cultivat...

— Mi-ai mai spus-o...

— îţi repet că e cultivat, că arc oarecare avere şi chiar o profesie, pe care n-o mai exercită, de altfel, de cîţiva ani, dacă nu mă înşel. E un om independent, dar dintr-o familie burgheză excelentă, şi eram convinşi că nu face nici un fel de politică. Deodată, noi, rudele, care-l urmăream de departe, fără să fim totuşi prea iniţiaţi în treburile lui, aflăm că... Vezi, Simon, marile noastre familii protestante sînt foarte ramificate, dar foarte atente — n-am spus chiar foarte unite, nu, ci atente —, exact, sînt atente la tot ce se întîmplă în teri- toriul...

— Da. Ei, şi ce-aţi aflat ? îl întrerupse, brusc» Chavegrand.

— Am aflat că flăcăul ăsta fusese implicat într-iun proces de complot împotriva siguranţei sta- ţului ! Nu-i aşa că-i extraordinar ? Siguranţa statului !

— Şi cînd s-a întîmplat asta ? întrebă Chavegrand, cu o voce surdă şi enervată.

'— îţi «puneam eu, Simon, că povestea asta are să-ţi trezească interesul. Gîndeşte-te numai ce surpriză ! Ce se poate ascunde îndărătul unor feţe atît de rect î Căci e un om destul de rece. Nu-i antipatic, e un om rece.

— Te întreb încă o dată, cîţi ani sînt de la proces ?

— Păi, mai puţin de un an, Simon. Văd eu că nu citeşti ziarele. Totuşi, încearcă să-ţi aminteşti, e vorba de marele proces politic din toamna trecută. Eram încă foarte răscoliţi de istoria asta, cînd te-am cunoscut pe dumneata. Dar soţiei mele nu-i place să vorbească despre aşa ceva. Unde te duci ?

— Scuză-mă, bolborosi Simon, întinzîndu-i o mînă tremurătoare. Scuză-mă că te las, am mult de lucru în seara asta. Şi aşa am întîrziat prea mult...

— Aş ! Dragă Simon, e o seară atît de frumoasă ! Ai să lucrezi mai tîrziu.

— Nu, spuse Chavegrand, cu asprime. Plec.

— N-ai să pleci, totuşi, înainte de-a-l vedea pe vărul meu. Iată-l ! E foarte punctual la întîlnire. Max ! Pe-aici, Max !

Chavegrand se dădu îndărăt. Se îngălbeni brusc, apoi îşi încleştă maxilarele, ceea ce îi micşoră mult faţa slabă şi bărbierită. Dargoult era preocupat, însă, numai de noul sosit şi nu se uita la Simon. Ziua, care se apropia de sfîrşit, era încă foarte caldă, totuşi persoana căreia i se dăduse numele de Max nu purta haine albe, ci un costum dintr-o stofă de lînă închisă, cu o croială elegantă. Era cu capul gol, îşi ţinea pălăria de fetru în mînă, şi părul negru era perfect pieptănat. Avea o faţă spînă, cu trăsături regulate, despre care s-ar fi putut spune că e seducătoare, fără paloarea anormală şi fără expresia de aroganţă dispreţuitoare care se putea citi pe ea. Un monoclu strălucitor îi acoperea un ochi.

Făcu un semn uşor cu pălăria şi întinse o mînă îngrijită, dar palidă şi arogantă, ca şi faţa.

— Max, spuse Louis, cu un aer uşuratic, îţi prezint un prieten, vreau să spun unul dintre prietenii mei.

Noul sosit, care examina toate lucrurile cu o indiferenţă ostentativă, pironi, timp de-o secundă, asupra lui Chavegrand o privire indescifrabilă şi îngheţată, care devie numaidecît, lunecînd spre palmierii plini de praf, spre tufişuri, spre cerul de aur şters. Deşi privirea aceea se oprise foarte scurt timp asupra lui, faţa lui Chavegrand păru deodată că se ofileşte şi se încreţeşte, ca un măr de iarnă. Dargoult observă, probabil, de data asta.

— încîntat, făcu cel căruia i se dăduse numele de Max, înclinînd uşor capul. N-aţi vrea să ne mişcăm puţin ? Du-ne spre un loc unde să ne putem aşeza, Louis. Nu fiindcă aş fi obosit, dragul meu, dar călătoria pe care-am făcut-o în Islanda nu era de natură să mă pregătească pentru Africa voastră.

— Călătoria în Islanda ? murmură Dargoult, ridicîndu-şi, mirat, sprîncenelc.

Max nici nu clipi.

— E vorba de călătoria mea recentă, cea din semestrul trecut. Pe toate le uiţi. Eşti foarte neserios, Dargoult !

—■ Da, foarte bine, şopti Dargoult, cu aerul că ar fi înţeles. Să ieşim din grădină, nu-i aşa ? Nu departe de-aici, lîngă piaţă, există o cafenea, o braserie, unde la ora asta vom fi liniştiţi. Tuni- sienii n-o frecventează decît după masa de seară. Vii cu noi, Simon, nu-i aşa ?

Auzind numele acesta, noul venit întoarse privirea spre ei. Porni, însă, numaidecît mai departe, ţinînd capul foarte drept şi făcîndu-şi uşor vînt cu pălăria. Simon îi urmă, fără să spună o vorbă, îndărătul

Cazinoului, cerul avea încă o strălucire frumoasă, de topaz, dar pretutindeni începeau să se aprindă luminile oraşului. Cei trei bărbaţi se in- stilară în faţa unei braserii, la umbra unor curmali tineri, cu frunzişul prăfuit.

— Louis, spuse noul-venit, încrucişîndu-şi picioarele cu un aer degajat, te felicit, dragul meu, prietenii dumitale sînt teribil de zgîrciţi la vorbă. Mă refer, în orice caz, la domnul, pe care mi l-ai prezentat, dar al cărui nume n-am avut, totuşi, cinstea să-l aud.

— Chavegrand, cu un *d,* spuse Simon, cu o voce aproape nedesluşită.

— Adevărat ? Cu un d ? Atunci, e perfect.

— Nu-i nici perfect, nici neperfect, spuse Simon, ale cărui trăsături se contractară.

— Nici perfect, nici neperfect ? Cum doriţi, domnule. Mi-am permis să fac o observaţie relativ la tăcerea dumneavoastră. Dar vă rog să credeţi că în gura mea observaţia aceasta e un compliment. Poate că nu-i cuviincios să faci complimente unei persoane pe care o vezi pentru prima dată...

Toate frazele lui îşi luau zborul, spuse pe un ton nepăsător, uşuratic şi, uneori, greu de suportat, chiar pentru un spectator indiferent. Max continua să-şi fluture pălăria, să-şi facă vînt. Repetă : „Da, pentru prima dată", şi Chavegrand ridică din umeri, cu un aer plictisit.

— Cînd spun „pentru prima dată", continuă Max impasibil, mă refer la datele cunoştinţei' pro- priu-zise. Fiindcă de fapt, semănaţi... Ah, de departe şi numai în întuneric, bineînţeles... semănaţi cu o persoană pe care-am cunoscut-o. Da. Dar e numai o părere.

Dargoult, care băuse o înghiţitură de apă proaspătă, se opri brusc, cu paharul la gură, cuprins de o jenă nedesluşită. Avu deodată impresia că o dramă," inexplicabilă pentru el, se juca între cele două persoane. Chavegrand îşi înfundase de cîteva ori pălăria pe cap. în felul acesta, era greu să-i distingi trăsăturile. O mînă îi atîrna de-a lungul scaunului, dar cealaltă, aşezată cu un gest familiar pe genunchi şi puternic luminată de un fascicul de lumină electrică, tremura neîncetat, cu un tremur venit de departe, de la rădăcina braţului, din adîn- cui trupului, din suflet poate. Deodată, ridică din umeri şi spuse, cu o voce stăpînită :

— Semăn cu toată lumea, domnule.

■— Desigur, desigur, şuieră Max, cu nepăsare. De altfel, nu mi-aş ierta dacă, încercînd să vă inspir interes

pentru impresiile şi amintirile mele, v-aş scoate din splendida dumneavoastră rezervă. Da- ţi-mi voie să mă prezint, la rîndul meu, pentru că Dargoult n-a făcut-o. Max Devrigny, cu un *y.* Perfect. Dumneavoastră cu un *d,* şi cu cu un *y.* Numele acesta vă miră ?

— De loc, şopti Simon.

Dargoult rămăsese nemişcat, ţinîndu-şi paharul în apropierea buzelor, şi asculta vorbele acestea, lipsite , de importanţă, cu un fel de spaimă. Auzind numele lui Max Devrigny, făcu o mişcare din umeri şi amuţi, cu gura căscată, cu ochii mari.

—■ Louis, strigă deodată noul-venit, mi-ai făgăduit că telefonezi indivizilor acelora din Djcrba. Ştii, îmi trebuie doar informaţia pe care mi-au făgăduit-o, ca să pot pleca. Ce aştepţi, dragul meu ? Localul ăsta trebuie să aibă un telefon.

— Mi se pare că mai putem aştepta, zise Dargoult.

— Ce vrei să aştepţi ? spuse Max, cu seninătate. Fii amabil şi dă un telefon, fiindcă nu pot s-o fac personal şi fiindcă-i cunoşti foarte bine pe oamenii aceia.

— Max, mai spuse Louis, aş vrea să-ţi spun două cuvinte.

— Numaidecît, dragul meu. Avem o seară întreagă înaintea noastră. Du-te, te rog, să telefonezi. Am să fac tot posibilul, să-i ţin de urît domnului Chavegroux.

— Chavegrand, spuse Louis, cu o voce slabă, şi sc ridică de la masă cu părere de rău.

— Bine, Chavegrand, ai dreptate. Grăbeştc-te, Louis.

Louis se depărtă, aruneînd spre cei doi o privire îngrijorată. Amurgul, care zăboveşte foarte puţin pe cerul tunisian, se sfîrşise de mult, şi în locul lui se lăsase o noapte de un albastru închis. Din cînd în cînd, prin piaţa Pasteur treceau tramvaie," sunînd din clopot. O fetiţă beduină ieşi din întuneric şi întinse mîna. Simon îşi scotoci prin buzunar, cu un gest înfrigurat, şi-i dădu de pomană.

— Sînteţi un suflet sensibil, domnule Chavegros, ba nu, Chavegrand, cu un *d,* oftă Max. întocmai ca persoana aceea, cu care găsesc că semănaţi.

Simon îşi scoase pălăria, cu un gest calm. Aruncă asupra călăului său o privire lungă, tristă, liniştită şi nu spuse nimic. Tăcerea sc lăsă iar, întreruptă mereu de zurgălăii unei harabale, care trecea în depărtare.

— Auziţi ceva ? întrebă deodată Max, cu vocea scăzută şi cu un aer misterios.

— Nu aud nimic, răspunse Simon, cu gravitate. Dar dumneavoastră ce credeţi că auziţi ?

— Un zgomot.

— Ce fel de zgomot ?

— Un zgomot... Parcă-i zgomotul unei inimi care bate foarte puternic. Da, dar nu e inima mea.

— Atunci, e a mea... spuse Chavegrand, plccîn- du-şi capul.

Auziră scîrţîitul pietrişului, sub nişte paşi repezi. Dargoult se întorcea.

— Mă vor chema ei, spuse el.

— Domnul care semăna cu dumneavoastră, îi spuse atunci Max lui Chavegrand, părînd că-şi continuă, rîzînd, o frază întreruptă, domnul acela s-a stabilit într-un oraş din Vest. La Rennes, dacă nu mă-nşel. Se numea Trublet, chiar aşa, ca faimosul abate. Vedeţi, deci, că nu era vorba de dumneavoastră. Spune, Louis, ce-i cu telefonul acela ?

Chavegrand se ridicase în picioare.

— Nu, spuse el, cu siguranţă că nu era vorba de mine, Souză-mă, Dargoult, dar eu am să plec. Ar fi trebuit să plec mai de mult. Adio, domnule.

Chavegrand nu le întinse mîna, îşi puse pălăria, fără grabă, şi le întoarse spatele.

O siluetă încovoiată, uscăţivă, care se poticnea în mers, dispară în umbra curmalilor.

XXI

Un sfert de oră după aceea, cei doi veri coborau, unul lîngă altul, pe nesfîrşita Avenue de Paris.

— Va să zică, spunea Max, din moment ce oamenii aceia mă aşteaptă abia peste trei zile, mă sfătuieşti să trec prin Medenine şi să mă opresc acolo. Plec mîine dimineaţă, fireşte, Dargoult. Deşi primirea voastră a fost foarte cordială, nu mai ră- mîn o zi aici.

— Spune-mi, te rog, Aufrere, murmură Louis, de ce-ai rostit adineauri numele acela fals ? Nu era nevoie să te prezinţi, nu ţi-am pomenit decît numele cel mic.

— Am vrut să mă distrez, am vrut să încerc reacţiile dumitale la surpriză. N-are nici o importanţă. Ce nume era ? Primul care mi-a venit în minte.

— Da, suspină Dargoult, visător. încă ceva, Aufrere. E adevărat că prietenul meu seamănă cu cineva cunoscut ?

— Perfect adevărat. Ei, şi ce ? E doar o asemănare !

— Dragă Max, te rog să crezi că am pentru familia dumitale, ca şi pentru dumneata, un sentiment de stimă şi de prietenie...

— Nu amesteca treburile familiei cu ale mele. Nu-mi reneg familia, dar nu-i cer nimic. Apreciez cum se cuvine serviciul pe care mi l-a făcut ajutîn- du-mă să fiu eliberat înainte de termen. Cît despre stima pe care o rezervi familiei mele, n-are nici un rost să-mi oferi firimiturile ei.

— Bine. Să lăsăm asta. îmi dau seama că te gîndeşti cu amărăciune la ultimele evenimente din viaţa dumitale. Te rog, totuşi, foarte serios, Aufrere, să renunţi cîteva clipe la sarcasme şi să mă asculţi prieteneşte.

— Ce tot spui ? Amărăciune ? I-auzi, domnule ! Nici vorbă de amărăciune, Dargoult. Sînt calm, vesel, şi trăiesc într-o izolare pe care aş dori-o şi celor mai buni prieteni, dacă mi-aş mai oferi şi azi luxul neliniştitor de-a avea prieteni. Dă-i drumul, te ascult.

— Aufrâre, am sentimentul inexplicabil, dar foarte puternic, că-l cunoşti pe Simon Chave- grand...

— Pe Simon Chavegrand ? Nu, nu cunosc nici un Simon Chavegrand.Şi dacă-l cunoşti, mai bine zis dacă l-ai cunoscut pe Simon Chavegrand, te rog, fără nici un ocol, să-mi spui tot ce ştii despre el. îţi atrag numaidecît atenţia, Aufrere, că ţin mult la Simon şi că-i sînt foarte recunoscător.

— Şi nu vrei să te mulţumeşti cu atît ? Eşti cam mofturos.

— M-am mulţumit multă vreme. S-ar putea, însă, să nu mă mulţumesc veşnic. îţi repet, am avut impresia că ghicesc între voi un secret, da, un secret.

— Eşti un psiholog plin de pătrundere, Dargoult. Presimţi existenţa unui secret, dar îmi ceri, pur şi simplu, să ţi-l împărtăşesc.

— E leal.

— Da. E fermecător, e curat. Şi e inutil, fiindcă nu există nici un secret. Singurul lucru care există e o comedie destul de nostimă : ai un prieten, pe care-mi închipui că-l cunoşti, dar vrei să capeţi informaţii asupra lui de la un trecător, care nu l-a văzut în viaţa lui. îmi faci o mare onoare.

Dargoult scutură din cap, cu însufleţire.

— Sînt sigur că-l cunoşti pe Chavegrand, Aufrere, sînt absolut sigur.

— Pe Chavegrand ? îţi repet că nu-l cunosc pe Chavegrand.

— Poate că faci un joc de cuvinte. Dar dacă refuzi să-mi dai orice fel de lămurire, ai să mă faci să cred că ştii o serie de lucruri, despre care e bine sau înţelept să nu-mi vorbeşti.

— Stai puţin, spuse Max, rîzînd uşor şi rece. Pe bună dreptate sau nu — să spunem ritos că nu —, eşti convins că ştiu amănunte personale sau chiar istorice în legătură cu preascumpul dumitale prieten, domnul Chavegrand. Şi presupui numaidecît că amănuntele acestea ar putea fi de nemărturisit sau chiar scandaloase. Recunoaşte, vere, că ideea dumitale poate fi omenească, dar că nu e generoasă. Ţi-a dat 'domnul Cliavegrand prilejul să-l bănuieşti de vicii ascunse, de un trecut suspect sau de un cazier judiciar încărcat ?

— Nu, nu ! strigă Lotus, roşind atît de tare, încît ochii i se umplură de lacrimi.

Bolborosi cîteva cuvinte vagi şi continuă, făcînd următoarea declaraţie surprinzătoare :

— Tocmai dimpotrivă !

Aufrere începu să rîdă.

— Ia te uită ! Va să zică, bănuieşti că domnul Cliavegrand, are antecedente criminale, tocmai pentru că e un model de virtute.

— N-am spus că sînt criminale, Doamne feteşte !

—■ Devii pesimist, Dargoult. Şi adopţi pesimismul cel mai negru şi mai crîncen. Iată unde te poate duce cea mai blîndă dintre filozofiile umanitare.

— Să spunem că m-am exprimat foarte greşit, Aufrere. Te rog chiar să uiţi ce ţi-am spus. Dar te rog încă o dată — şi adaug că te rog „cu umilinţă", dacă-ţi place acest cuvînt — să-mi spui ce ştii despre Simon Chavegrand.

— Dac-aş şti ceva despre Simon Chavegrand, nu ţi-aş spuHe. Treburile domnului Chavegrand îl privesc personal. Bineînţeles, domnul Chavegrand al dumitale se numeşte chiar Chavegrand.

— I-am văzut paşaportul, murmură Dargoult.

Aufrere îi aruncă o privire piezişă, ascuţită şi dispreţuitoare.

— Candoarea dumitale merită tot respectul. îţi repet că n-am idee de treburile domnului Cliavegrand şi că nici nu-mi pasă de ele. Totuşi, vreau să adaug ceva. Eşti cam de aceeaşi vîrstă cu mine, vere, adică încă tînăr. Presupunînd că ţi se întîmplă să dai peste un om care face efortul meritoriu de-a începe o viaţă nouă, cred că e prudent şi chiar onorabil să nu-i tulburi

această operaţie grea. Nu-i decît o impresie, îţi dai seama.

— Ai spus, să înceapă o viaţă nouă, de ce ?

— Destul cu copilăriile,^ Dargoult. Ai început să mă oboseşti, dragul meu.

XXII

Noaptea fusese mai întîi senină, apoi se înnourase treptat. Minată de nori mari şi negri, o furtună de vară, una dintre acele furtuni africane, care nu izbucnesc, ci chinuie pămîntul doar, fără să-i potolească setea, se plimba în ceruri.

Chavegrand cobora pe bulevard, în marginea unor terenuri părăsite şi a unor clădiri noi, stîrnind un praf care mirosea a ghips şi a fosfor. Din cînd în cînd, treceau tramvaie dinspre Ariana, cu platforme ticsite de evrei, aţipiţi între baloturi şi între sticle. Bulevardul era lung şi slab luminat. Statura uscăţivă a trecătorului nocturn se perinda, luată în primire de întuneric, apoi trădată de lumina lampadarelor.

Iată acum prăvăliile, multe dintre ele sînt încă deschise. Chavegrand nu se uită nici în dreapta, nici 111 stînga. Toată fiinţa lui e absorbită de gîn- duri, pe care nu le va şti nimeni, niciodată, dar toată fiinţa lui nu-i ajunge. Clatină uneori din cap, istovit, de parcă ar vrea să se lepede de-o suferinţă fără sfîrşit, de parc-ar vrea să-şi aline sufletul de pustnic, care nu acceptă să se trădeze.

Iată cimitirul vechi şi piaţeta, pe care trebuie s-o traverseze, pentru a ajunge în strada Maltais. Spaţiul acela gol îi provoacă o strîngere de inimă. Oricum, e mai bine să te strecori la poalele zidurilor.

Pe strada Maltais, lumea mişună încă. Negustorii de grîne încep să tragă obloanele. Micii restauratori „cuşer" [1] dau jos pancartele magazinelor şi schimbă între ei, într-un dialect aspru, formule de politeţe, care seamănă cu nişte invective.

Iată fundătura Helket ez Zi tun. în spatele magazinului se zăreşte o şuviţă de lumină. Chavegrand e atît de istovit, că împinge uşa fără să facă mai mult zgomot decît ar face o fantomă. Să fie, oare, o pană de electricitate ? Sau a sărit vreo siguranţă? O luminare arde îndărătul paravanului. Flacăra luminării face să se

[1] Alimentaţie rituală a evreilor.

proiecteze pe zid o umbră diformă, umbra singuratică a lui Moktar. Dar ce face umbra asta ? Ce înseamnă zbuciumul acela ruşinos, care aminteşte de dezmăţurile lui Karageuz, obscenul Vasilache turc ?

Chavegrand e prea obosit ca să-şi mai simtă mînia, dar pînă şi părul i se mişcă din rădăcină, în pielea craniului. Sudoarea îi ţîşneşte din tîmple. Nu credea că va putea coborî încă o treaptă, în mizerie şi dezgust. Strigă, dar strigătul lui nu-i decît un murmur :

— Moktar ! Du-te ! Pleacă numaidecît de-aici !

Se năpusteşte pe scara în spirală şi aude cum se depărtează, tîrşindu-se, sandalele nenorocitului. „Vai ! Să plece ! Să plece ! Oare nu-mi ajungea întîlnirea din seara asta ?"

Simon coboară şi apucă luminarea cu două degete, plin de scîrbă. Urcă, stropind treptele cu picături albe. Pune luminarea pe valiză şi se întoarce cu spatele spre ea, aşezîndu-se în faţa mesei. De altfel, ce-i trebuie luminarea aceea ? Simon se întoarce şi suflă în ea. Flacăra luminării, care ardea dreaptă, în aerul des, se apleacă şi se stinge. S-a făcut noapte ? Ba nu. O lampă electrică, atîrnată în mijlocul străzii, se leagănă uşor şi trimite, prin crăpăturile obloanelor, o lumină obsedantă. Asta-i plaga nopţilor. Din cînd în cînd, trece un tramvai. Stîlpul troleului, lipit de casă, freamătă de sus pînă jos, îndată ce se apropie lada de fier. Casa vibrează pînă în rădăcină. Ah, de-ar adormi odată toată lumea !

Lumea nu doarme încă, dar pe strada Maltais se lasă liniştea. Toate luminile prăvăliilor se sting. Ultimii funcţionari se întorc acasă. Se aude căscatul unor fiinţe invizibile, colo sus, pe terase. Trec perechi care se dondănesc în dialecte sonore. E cald, şi trecătorii nu se grăbesc. Ba da, uite, silueta aceea delicată !... S-ar zice că aleargă, e o femeie, ba chiar o doamnă. E mititică şi slăbuţă, are un obraz tînăr încă, dar îngrijorat. E îmbrăcată îngrijit. Dar cine are răgaz s-o examineze ? Merge prea repede şi pare atît de îngrijorată !

Gertrude pătrunde fără şovăire în fundătură şi se îndreaptă numaidecît spre uşa din spatele magazinului. Uşa e întredeschisă. Va să zică, e cineva înăuntru. Unde-o fi ceauşul ? Probabil că servitorul ăsta nesuferit dă tîrcoale prin cartierul învecinat, cartierul înfiorător, al femeilor de stradă. Totuşi, uşa e deschisă, asta înseamănă că cei doi prieteni sînt înăuntru. Dar ce fac ? Nu se aude nimic. Oare vorbesc atît de încet ?

Gertrude ajunge, pe dibuite, pînă la picioarele scării. E cuprinsă de o spaimă ilogică, care-i taie răsuflarea. în

cele din urmă, cu o voce slabă, dar energică, îşi îndreaptă strigătul spre etajul de sus :

— Louis ! Louis !

O voce îi răspunde, fără grabă

— :Ce vreţi de la mine ?
Gertrude a urcat trei-patru trepte şi strigă din nou, cu voce mai puternică :
— Louis ! Unde eşti ?
Vocea îi răspunde, ieşind parcă din neant:
— Aici, aici sînt !
Ce ciudată e vocea asta ! Nu seamănă cu vocea lui Louis Dargoult. Gertrude se hotărăşte deodată şi urcă ultimele trepte. Uşa e în faţa ei şi se deschide, după o uşoară bîjbîială. întuneric. Ce înseamnă asta ? Gertrude începe să tremure şi strigă din nou :
— Louis !
în camera întunecată se produce o mişcare. Se aude cum cineva aprinde un chibrit. Flacăra luminării ţîşneşte şi creşte. Iată-l pe Simon. Repetă, ca prin vis :
— Cine mă cheamă ?
Gertrude e cuprinsă de un tremur insuportabil şi bolboroseşte :
— Unde-i Louis ?
Simon Chavegrand îşi freacă ochii, umflaţi. Pune jos luminarea, care sapă pe obrazul lui umbre adinei şi mobile. Spune :
— Doamnă ! Doamnă Dargoult ! Vă rog să mă iertaţi.
— Unde-i Louis, domnule Chavegrand ?
■— Nu ştiu, doamnă.
— L^am chemat pe Louis, şi cineva mi-a răspuns.
— Nu se poate ! Sînt sigur, n-am răspuns eu. Nu ştiu.
— Domnule Chavegrand, l-aţi văzut pe soţul meu ?
-— Ne-am despărţit acum două-trei ore, era cu vărul său. Probabil că din cauza lui a întîrziat.
— Dacă-i cu el, totul se explică. Vă rog să mă iertaţi, domnule Chavegrand.
— Vreţi să vă însoţesc pînă acasă, doamnă ?
— Nu, domnule Chavegrand, am să mă duc singură. Dar...
Gertrude se apropie de» el şi-i întinde o mînă, încă tremurătoare. Atinge mîna lui Simon cu un gest care, în mod firesc, seamănă cu gestul unei mame sau al unei infirmiere... îi spune :
— Aveţi febră ?
— Nu ştiu. Nu cred, doamnă.
— Culcaţi-vă. Nu staţi aşa, pe scaun. Pot să vă dau o mînă de ajutor ?
Simon clătină din cap.
— Nu, doamnă. Nu-mi trebuie nimic, absolut nimic.
— Atunci, băgaţi-vă în pat.
— Da, doamnă, am să mă culc.

Gertrude rămîne o clipă fără glas, în faţa acestei suferinţe, pe care n-o cunoaşte.
— Vă rog să mă scuzaţi, trebuie s-o iau la fugă.
— La revedere, doamnă.
într-adevăr, Gertrude o ia la fugă. Nu pleacă, O ia la fugă.
Simon s-a instalat pe marginea patului. Repetă de cîteva ori, foarte încet, plescăindu-şi limba, ca de lemn, de cerul gurii uscate : „Louis... Louis..."

XXIIIObloanele rămîneau închise dis-de-dimineaţă, din cauza luminii prea puternice. în afară de asta, fixaseră în cadrul ferestrelor, pentru a alunga ţînţarii şi muştele, o reţea metalică, pe care călătoreau umbre moarte. Louis Dargoult se afla la căpătîiul lui Simon şi mesteca ceva cu o linguriţă, pe fundul unei ceşti.
— Moktar susţine că ai dormit mai bine noaptea trecută, spuse el.
Simon ridică o mînă, cu palma înainte, dar nu răspunse nimic.
— în orice caz, reluă Louis, febra a scăzut.
— Ua, răspunse Simon, liniştit.
— Pînă la urmă, totul are să se aranjeze, dacă o să-ţi iei un concediu. Peste două săptămîni plecăm în Franţa. Poate că plecăm împreună.
Chavegrand clătină din cap.
— Nu, spuse el, eu nu plec în Franţa. Şi adăugă, cu mai multă energie : Nu, nu, nimic nu mă atrage în Franţa.
— Dacă n-ar fi decît sănătatea...
— Sănătatea mea nu merită nici un fel de atenţie. De altfel, nu pot pleca în Franţa. Chiar dac-aş avea chef, sînt prea sărac ca să-mi permit.
— Simon, spuse cu bucurie Dargoult, iată un obstacol pe care pot să-l înlătur.
Chavegrand făcu din cap un semn negativ, încăpăţînat.
— Mulţumesc, spuse el. Chiar dac-aş avea bani, tot nu pot. Dacă ai să mai insişti, Dargoult, am să sfîrşesc prin a-ţi spune că nu vreau.
Dargoult deschise gura, îşi stăpîni oftatul şi nu răspunse nimic. Avea un aer consternat, l'e obrazul lui, blînd şi naiv, apăreau şi dispăreau pe rînd nori de mirare şi de nelinişte. Se silea să imprime privirii sale

iubitoare o mare forţă interogativă, pe care o pironea pe faţa lui Simon. Era faţa unui om bolnav, pe care o barbă nerasă de patru-cinci zile, inegala şi căruntă o desfigura de tot.

■— Sper că ai să te bărbiereşti, mai spuse Dargoult.

— Nu mai văd de ce-ar fi necesar, răspunse Chavegrand, de parcă ar fi continuat cine ştie ce raţionament tainic.

— De ce spui „nu mai văd" ?

— Am spus „mai" ? Am greşit. Nu văd de ce-ar fi necesar.

— Ca să schimbi figura prietenului nostru Simon.

Simon făcu cu mina un gest, care voia să spună că o astfel de schimbare nu părea să aibă nici o importanţă pentru el. Şi tăcerea se aştex-nu din nou, tulburată, din cînd în cînd, de tresăririle străzii. Dargoult examină din nou faţa bolnavului, ale cărei trăsături nu mai erau crispate, ci destinse, dislocate, parcă, şi liniile lor nu se mai armonizau decît pentru a exprima indiferenţă şi oboseală. Şuviţe de păr deschis, aproape alb, se învălmăşeau, şi culoarea extremităţilor lor lua brusc o nuanţă de un brun roşcat.

— Ar trebui să chemăm un frizer, spuse Dargoult, cu blîndeţe.

Chavegrand întoarse capul, cu o privire atît de îndepărtată şi atît de tristă, încît tînărul lui prieten nu se mai putu stăpîni. începu să umble, agitat, prin cameră şi—şi izbi pumnii unul de celălalt.

— Simon, spuse el, Simon, abia ai intrat în convalescenţă. în afară de asta, eşti nenorocit, foarte nenorocit. Numai cine-i orb şi surd nu-şi dă seama. Am să fac un lucru, de care mi-e ruşine, totuşi am să-l fac. Am să încep să mă jeluiesc. L-ai silit pe prietenul dumitale — e vorba de mine, bineînţeles că de mine ! —, l-ai silit pe cel mai sincer prieten să se simtă neputincios. Să se umilească. Nu pot face nimic pentru dumneata. Suferi, şi eu nu ştiu de ce. De altfel, nu ştiu nimic nici despre dumneata. Nu te cunosc. Iată ! Mi-ai dăruit multe lucruri, afară de unul singur, cel mai de preţ : încrederea dumitaîe. N-am impresia că sînt nedrept vorbind astfel. Şi, apoi, vorbesc împotriva firii, împotriva deprinderilor şi a educaţiei mele. Atîta pagubă ! Tocmai pentru că sînt dintr-o familie protestantă şi pentru că noi, protestanţii, am fost lipsiţi totdeauna de binefacerile spovedaniei, tocmai de aceea cred în virtuţile ei, cred în binefacerile prieteniei, cînd ajunge pînă la dăruirea de sine. Nu cer nimic pentru mine, cer totul pentru dumneata, Simon ! Ştiu că orice

om e mai puţin nenorocit, cînd poate să-şi deschidă inima.

Faţa bolnavului trăda un efort de regrupare, efort chinuit, dar lipsit de mînie. Deodată, Simon se aşează pe marginea patului şi făcu un gest, întrerupîndu-l pe Dargoult.

— Ce ţi-a spus domnul acela, vărul dumitale ?

— Max ? întrebă Louis, mirat. Nu mi-a spus nimic altceva decît că nu te cunoaşte.

— L-ai întrebat despre mine ? Vorbeşte, Dargoult. Nu mă îndoiesc că intenţiile dumitale sînt excelente.

— Da, murmură tînărul, descumpănit. Da, l-am întrebat. Iartă-mă...

— Nu trebuie să te scuzi. Şi ţi-a răspuns că nu mă cunoaşte ?

— Da.

— Şi dumneata rămîi perfect convins că mă cunoaşte...

— Da, spuse Louis, plecîndu-şi capul.

— Şi bineînţeles că te pierzi în tot felul de presupuneri.

Ar trebui să fii un înger de indiferenţă sau de prostie, pentru ca imaginaţia ta să nu lucreze.

Presupun, spuse Chavegrand liniştit, că-ţi închipui lucrurile cele mai rele

— .Mi-am închipuit de toate, strigă Louis, arti- culînd cu putere fiecare silabă. Mi-am spus chiar că dacă ai ceva să-ţi reproşezi, că dacă, de pildă, ai să- vîrşit pe vremuri o crimă "mare, sînt martorul suferinţei dumitale, îţi păstrez neatinsă dragostea mea şi chiar...

— Şi chiar poate că mă şi ierţi. Eşti un om foarte bun, Dargoult.

Tînărul se opri, cu mîinile împreunate şi cu inima bătînd. O seînteie de ironie se aprinsese în privirea lui Chavegrand.

— Ai să mori de prea multă imaginaţie, Dargoult, spuse el, pe un ton muşcător. Mă mir că încă nu m-ai exasperat cu ideile dumitale despre crimă şi pedeapsă. E foarte limpede că habar n-ai ce înseamnă. îmi aminteşti de un tip, care mi-a fost bun prieten şi care voia mereu să facă bine altora. Era foarte îndemînatic, dar greşea mereu, de-ai fi zis că o făcea dinadins. Doamne, cum mai greşea! Crede-mă, Dargoult, dacă ai fi preocupat de ideea năstruşnică de a fi altceva decît ceea ce eşti, dacă, să zicem, ţi-ar veni chef să ajungi un sfînt, fă mai bine un duş, aprinde o ţigară şi du-te repede să petreci o seară la cinema. Nu tremura aşa, sărmane Dargoult! Nu sînt supărat. Am impresia chiar că, de-o oră încoace, ai început să-mi inspiri o afecţiune cu atît mai înduioşătoare, cu cît e amestecată cu o doză de compătimire.

— Taci, spuse Dargoult, taci şi iartă-mă.

— Am să tac numaidecît, vreau să mai adaug doar două cuvinte. îţi făgăduiesc că, într-o bună zi, ai să ştii tot sau aproape tot din ceea ce doreşti să afli despre mine. Ţi-am vorbit despre o scrisoare, adresată dumitale, care se află în valiza cea marc. Scrisoarea aceasta există, din cînd în cînd îi mai adaug cîte un rînd. Pînă la urmă, tot la dumneata o să ajungă. Trebuie să te previn că vei fi foarte dezamăgit. Pot să-ţi spun de pe-acum... Desigur, am săvirşit o crimă.

Şi, cum Dargoult îşi pleca capul, Chavegrand con- tinuă, cu simplitate :

— Am vrut să fac un lucru mare, şi n-am reuşit!

XXIV

•• Să fie adevărat că Ariei poate, cu degetul lui' transparent, să ridice întunericul nopţii, ca pe o lespede de jad ? Să vină demonul aerian, să vină şi s-o ridice !

Are să vadă că Gertrude nu doarme. Are să găsească, la locul lor, toate trăsăturile obrazului ei, delicat, ochii, cu pupilele mărite în întuneric, ochi străbătuţi de nenumărate imagini, fruntea, mică şi încăpăţînată, încununată de-o aureolă înţeleaptă de păr, în care se cufundă şi dispar două şuviţe albe, dar cu un aspect foarte tînăr ; restul e în ordine : bărbia, care se mişcă blînd, blînd de parcă ar rumega imperceptibil, nasul, foarte drept, desenat cu puritate şi prins între două brazde uşoare. Totul e pe loc, neschimbat, ca totdeauna. în schimb, gîn- dul săvîrşeşte minuni stranii. Gertrude e desfigurată de o nelinişte, pe care nu îndrăzneşte s-o arate decît .nopţii. Ariei, spirit subtil, n-o va recunoaşte pe Gertrude. Aşa se întîmplă cu chipurile femeilor.

între cele două paturi unul lîngă altul, se sapă o crăpătură, atît de îngustă, încît nici un grăunte de nisip nu şi-ar putea face loc prin ea. Şi, totuşi, e o prăpastie.

E ora unu, poate chiar ora două. Deodată, dialogul veşnic reîncepe.

— Nu dormi ? ,

— Nu.

— Trebuie să-ţi povestesc ceva. Acum cîteva seri, eram neliniştită. întîrziaseşi foarte mult, lucru care nu ţi s-a întîmplat niciodată. Şi mi-am spus că erai, poate, la el. M-am dus să te caut.

— Da. Şi mai departe ?

— Era întuneric, lumina nu ardea. Ceauşul era plecat, ca de obicei. Dacă-ai şti cît eram de neli- niştită ! Cînd am ajuns la piciorul scării, am strigat de cîteva ori „Louis !". Apoi am început să urc treptele şi să strig. Şi, atunci, el mi-a răspuns : „Aici! Sînt aici !", sau aşa ceva.

— Da, şi pe urmă ?

— Am strigat şi mai tare : „Louis *V* L-am auzit spunînd : „Ce vreţi de la mine ?" Ei, ce spui de asta ?

— Ce să spun ?

— Nu-l cheamă Simon, mi-am închipuit eu. îl cheamă Louis, ca pe tine.

— Se poate. Tot ce se poate.

— L-ai mai văzut din seara aceea ?

— Bineînţeles.

— Şi de ce nu mi-ai spus nimic ?

— Nu mai îndrăznesc să-ţi vorbesc despre el, Gerty.

Urmează o pauză, o pauză lungă. Va să zică, Gertrude îi arată că admite să nu i se mai vorbească despre Simon. în sfîrşit, Louis spune :

— A fost bolnav.

— Şi cine l-a îngrijit ?

— Eu, dar foarte prost, din nefericire. Foarte prost.

.— Dacă se întîmplă să mai fie bolnav înainte de plecarea noastră, am să mă duc să-l îngrijesc eu. Trebuia să-mi spui. Femeile se pricep mai bine la lucrurile astea.

— Ascultă, Gerty.

— Ascult.

, — Ai să te duci să-l îngrijeşti pe Simon, ca să nu mă duc eu, nu-i aşa ?

— ... Da.

— Ascultă încă ceva, Gerty. Am să-ţi mai spun un lucru extraordinar. Te rog dinainte să- mă ierţi şi să nu mă învinuieşti, înainte de-a-mi înţelege scrupulele.

— Mi-e groază de scrupule. Unchiul nostru Cor- bier m-a vindecat de scrupule, pentru două-trei generaţii.

— Gerty, spui un lucru pe care nu-l crezi.

— Nu. De altfel, nu ştiu ce ai de gînd să-mi anunţi.

— N-ai ghicit nimic ? Nu ?

— Explică-te, Louis.

Trece o clipă de aşteptare. în întuneric, Louis îşi adună toate forţele.

— Simon nu pleacă să-şi petreacă concediul în Franţa.

— Bine. Şi ce-i cu asta ?

— Nu pot, Gerty, înţelege-mă, nu pot să-l las pe Simon singur, în disperarea în care-l văd cufundat. Nu spui nimic ?

— Nu spun. Nu mă gîndisem la aşa ceva.

— Gerty, sînt sigur că mă înţelegi.

— Te înţeleg.

— Şi ce ai de spus ?

— îţi cer, Louis, să-l laşi pe Simon, chiar dacă sufletul tău ar fi sfîşiat de durere, cum este şi al meu. îţi cer să-l laşi pe Simon cu nenorocirea lui, despre care nu ştii nimic şi »pe care nu poţi să i-o alini. Louis, te implor să renunţi la acest proiect şi să vii în Franţa cu noi, cu Christine şi cu mine.

— Gerty, nu te temi că mă abaţi de la datoria mea adevărată ?

— Primesc să fiu pedepsită, dacă te abat de la datoria ta adevărată.

— Gerty, în numele cerului, vrei să ajungem nişte ingraţi ?
— Prefer să ajung o ingrată, dar să te despart de omul ăsta.
— Ăsta-i gîndul tău adevărat ?
— întocmai.
— Doamne ! Cît eşti de aspră, Gertrude !
— Nu sînt aspră, dar apăr un lucru care mi-a fost încredinţat. Şi accept în momentul de faţă să joc un rol, pe care tu mi-l impui. Louis, te rog să-mi răspunzi : renunţi la proiectul tău ? Vii cu noi ?
— Lasă-mă să mă gîndesc, Gertrude.
Noaptea e în toi. Sînt culcaţi amîndoi pe spate,
pradă dezbinării. Trece o oră întregă. Nici unul dintre ei nu doarme, totul o dovedeşte, pînă şi bătăile inimilor, pînă şi nemişcarea lor. în sfîrşit, un suspin spintecă noaptea, şi o voce îndurerată răsună :
— Am să plec, Gertrude, am să vin cu voi.
— Mulţumesc.

S-a sfîrşit. Simon va rămîne singur, pradă demonilor verii. Vapoarele mari îşi vor lua zborul, încărcate cu francezi lacomi de verdeaţă. Vara începe, o vară fără martori. E anotimpul singurătăţii sfîşie- toare.Dargoult plecă, deci, cu sufletul îndurerat ; în timpul lunilor de şedere în Franţa, îi scrise lui Chavegrand tot felul de scrisori calde, mişcătoare, naive, la care nu primi nici un răspuns.

Uneori, Gertrude îşi surprinsese soţul meditînd în faţa unei pagini, cu gura deschisă şi cu tocul înălţat spre cer. Tînăra femeie se prefăcea că nu vede nimic, nici măcar nu încerca să împrăştie gîn- durile visătorului. Dar chipul ei frumos şi serios părea urîţit brusc de o nelinişte geloasă.

Intr-o zi, Gertrude avu impresia că soţul ei dorea să rămînă singur şi că încerca, stîngaci, să acopere cu cotul o scrisoare neterminată. Gestul acesta şcolăresc grăbi izbucnirea conflictului. Gertrude se îngălbeni deodată şi, cu buzele tremurînde, cu vocea joasă şi schimbată, lăsă să-i izbucnească o patimă fără lacrimi, o furie albă, înăbuşită.

— Ah, spuse ea, nu vreau decît binele tău, nu mă gîndesc decît la tine, numai că tu ai să ajungi să crezi că inima mea e stearpă ca pustiul din Sur, unde Moise h-a găsit nici măcar un singur puţ.

Louis se ridicase în picioare, cuprins de emoţie. Se apropie de Gertrude şi încercă să-i ia mîinile, Bolborosea fraze stîngace :

— Voi, ăştia, vreţi totdeauna să ne salvaţi, chiar de primejdii imaginare.

Gertrude clătină din cap, cu violenţă.

— Nu te gîndeşti decît la el, crezi că nu-mi dau seama ?

— Ah, murmură Louis, cu o privire absentă, cînd mă gîndesc la el, e ca şi cum m-aş gîndi la mine...

Gertrude îşi îndoi braţul şi—şi ascunse obrazul în el. Gemea, aproape :

— Dac-ai şti cît aş fi vrut să fii fericit !

Louis îşi depărtă braţele cfe trup, ca şi cum ar fi vrut să spună că nu era de dorit să te zbuciumi, dar că nici nu te putea-' lipsi de aşa ceva.

— Nu ţi-a răspuns nimic, şopti Gertrude. N-am văzut nimic de la el, printre scrisori.

— Nu, spuse soţul ei, cu adîncă durere. Nu ştiu ce s-a întîmplat. Toţi cei cărora le-aş fi putut cere informaţii sînt de partea astălaltă a Mediteranei. Semenov e la Monastir, nu se întoarce decît peste opt zile. Ceilalţi... s-

ar întreba ce motive am. să fiu curios. Aş putea face mult rău, încercînd să fac bine.

Gertrude ciuli o clipă urechea. într-o cameră din apropiere se auzea ciripitul micei Christine.

— Nu vreau să te mai văd atît de neliniştit, spuse ea. îţi mărturisesc chiar că sînt la fel de nenorocită ca şi tine. Sîntem în 15 septembrie, vara trece. Bine, să ne îmbarcăm pe primul vapor. De pildă, miercuri, vrei ?

Louis apucă mîna soţiei sale şi începu s-o strîngă şi s-o scuture, fără să spună o vorbă.

Părăsiră Franţa într-o zi înnourată, de sfîrşit de vară, şi se întoarseră într-un oraş sfîşiat, halucinat încă de lumină, de praf şi de miresme.

îndată ce se întoarseră în apartamentul lor, după ce deschiseră ferestrele — nici nu apucaseră să-şi desfacă valizele, care zăceau căscate pe mozaicul presărat de muşte moarte — Gertrude murmură :

— Acum du-te, Louis.

S-ar fi zis că Louis nu aştepta decît aceste cuvinte. O sărută pe Gertrude pe frunte, cu un aer complice, şi se depărtă, cu sprîncenele încruntate de nelinişte.

De un an încoace, obrazul lui Dargoult se transformase simţitor. în trăsăturile lui se citeau încă multă afecţiune şi multă naivitate, dar totodată era brăzdat de o surprindere dureroasă, de nelinişte fecundă, de căutare, de aşteptare.

Sosi în strada Maltais, grăbind pasul, în ciuda căldurii. Era dinainte bîntuit de imagini fantastice.

De departe văzu că magazinul era deschis şi că avea un aspect normal. Ei, dar la ce se aşteptase ? La cutremure de pămînt ? La incendii ? La ciclo- nuri ? Vitrinele erau prăfuite, clanţa, nemişcată.

Intră repede, cu inima bătînd, şi rămase cîteva secunde în prag, orbit de întunericul dinăuntru. O voce înăbuşită rosti, încet :

— Ce doriţi, domnule ? Aceeaşi voce, fără să-şi schimbe timbrul sau ritmul, continuă numaidecît : Ce faci, Dargoult ?

Chavegrand se ridicase în picioare. Era umbra unei umbre. Un om extraordinar de slab şi de încovoiat. Braţele, lungi, îi atîrnau de o parte şi de alta a corpului. Părul, alb acum, îi crescuse lung, barba, prost pieptănată, era căruntă şi îngălbenită în jurul buzelor. Pe măsură ce Louis se obişnuia cu întunericul, desluşea mai bine trăsăturile obrazului, despre care ai fi putut spune că fuseseră mîncate de o substanţă ucigătoare, ochelarii cu ramă de fier aşezaţi cam strîmb, mîinile albe, foarte curate şi străbătute de un tremur. în sche-

letul acela umilit, numai privirea neagră, vie, mîndră îşi păstra nobleţea şi frumuseţea.

— Simon, spuse prietenul lui, întinzîndu-i mîinile, am sosit chiar azi-dimineaţă. Vin la dumneata, am venit, voiam să-ţi spun... Dac-ai şti cît am regretat că n-am putut rămîne toată vara cu dumneata...

— Ia loc, spuse Chavegrand, flegmatic.

Dargoult luă loc. îşi scoasc pălăria ji-şi şterse fruntea. Avea un aer încurcat şi jalnic.

— Simon, spuse el, cu un aer de dojană, de ce nu mi-ai răspuns măcar un cuvînt la scrisori ?

Chavegrand ridică din umeri.

— Drept să-ţi spun, Dargoult, n-aveam nici un fel de ştiri bune. să-ţi dau. Nu, nici un fel. Nici măcar nu eram sigur că mă vei mai găsi aici, la întoarcere. Şi, fiindcă Louis părea surprins, Simon închise uşurel un ochi şi spuse, cu un aer confidenţial : Nu voi putea să mai stau multă vreme aici. Nu fiindcă felul în care lucrez nu-i mulţumeşte pe directorii firmei. Nu, fireşte că nu. De cînd mi-am sfîrşit... experienţele, cred că am devenit un funcţionar model. Dar am discutat, în scris, cu aceşti domni diferite probleme de organizare comercială. Le-am spus anumite lucruri pe un ton cam violent. Drept răspuns, ei mi-au făcut unele observaţii din cale-afară de obraznice, pe scurt, mi-au spus lucruri pe care eu nu le pot accepta. Aşa că, într-o bună zi, am să plec de-aici.

— Ai să pleci, Simon ? strigă Dargoult, uluit. Şi unde-ai să te duci ?

— Nicăieri, răspunse Chavegrand, cu nepăsare, îşi scoase din buzunar un cornet de hîrtie, clin care luă cîteva fire de tutun şi-şi făcu o ţigară. Da, da, murmură el, fumez. Te uiţi la mustaţa mea şi la vîrful degetelor şi-ţi spui că fumez mult. E adevărat, fumez mult. Tăcu o clipă, îl examină pe Dargoult cu o privire absentă şi continuă : Fii liniştit, nu beau. O duc prea rău cu stomacul, ca să mai pot face şi asta. De altfel, n-am nevoie de nici o consolare. După această ciudată mărturisire, adăugă : Nenorocitul de Moktar bea de stinge şi a decăzut teribil. Am încercat tot ce se putea încerca, te rog să mă crezi, dar, bineînţeles, nu mai e nimic de făcut. în afară de asta, de săptămîna trecuta am aflat că se prostituează. îşi aduce clienţii seara, în curte. Negustorul italian l-a ameninţat că-l dă pe mîna poliţiei, se ceartă amîndoi tot timpul.

Spunea toate aceste lucruri cu o voce egală şi liniştită, aproape mortuară.

— Mai e timp, te implor, bolborosi Dargoult, concediază-l pe nenorocitul ăsta. Goneşte-l din casă.

— Ah ! spuse Chavegrand, ridicînd din umeri. Casa mea nu-i aici. Cît despre Moktar, are să plece, bineînţeles, cum au să plece şi restul, toţi ceilalţi. Dă-mi voie o clipă, Dargoult, mi-au venit cîţiva clienţi.

Cîteva persoane intraseră în magazinul în care, timp de un sfert de oră, răsună vocea răguşită a gramofonului. După ce-şi servi clienţii şi închise uşa, Chavegrand se aşeză la loc, pe scaun, şi—şi mai răsuci o ţigară. Dargoult nu făcuse nici o mişcare, era disperat, rătăcit.

— Mă duc, spuse el, vreau să reflectez.

— La ce ? întrebă Simon, ridicînd asupra musafirului său o privire uscată şi rece.

— Am să caut, să văd ce-i de făcut.

— Dar ce vrei să fie de făcut ? rosti, cu glas liniştit, Simon Chavegrand.

XXVI

Dargoult petrecu următoarele două zile în singurătate, cufundat în dezgust faţă de sine însuşi. Uneori, era cuprins din nou de halucinaţii şi—şi închipuia împrejurări care-i fac pe oameni să-şi schimbe caracterul şi stîrnesc acte de generozitate. Cu gîndul la aceste poveşti, intra într-o stare de exaltare şi nu mai ştia bine dacă gestul de salvator va fi săvîrşit de el, Dargoult, sau de personajul acela neînţeles, pe care-l luase, fără motiv, fireşte, drept emisar şi delegat al eroismului.

A doua zi, la amiază, în timp ce masa în familie se desfăşura în tăcere şi constrîngere, servitoarea lăsă să intre un copil, care aducea o scrisoare. Louis rupse în grabă plicul şi, îndată după aceea, i-l întinse soţiei sale. Era o simplă foaie de hîrtie, pe care nu se vedeau decît două cuvinte, scrise anevoios cu creionul : *„Vino ! Simon",*

Mesagerul rămăsese în pragul uşii întredeschise şi zîmbea cu toată gura ; avea picioarele goale şi prăfuite, fesul strălucitor de murdărie, şi degetele vopsite în roşu pînă la a doua falangă.

— Domnul Chavegrand e bolnav ? îl întrebă Gertrude pe copil.

Zîmbetul copilului se accentuă şi mai mult, sco- jţînd la iveală o dantură de un alb albăstriu.

— Nu ştiu... Nu cunosc...
Louis se şi ridicase în picioare, lăsîndu-şi farfuria aproape plină.
— Mă cheamă, spuse el. Mă duc.
— Termină-ţi mîncarea. Doar nu-ţi cere să te grăbeşti.
Louis făcu un gest plin de îngrijorare. îşi căută pălăria din ochi şi murmură :
— Dacă-mi spune să vin, înseamnă că trebuie să mă duc.
— Atunci, vin şi eu cu tine.
Chipul lui Dargoult se întunecă.
— Nu. Lasă-mă să mă duc singur. Şi mie îmi vine destul de greu să-l înţeleg...
— Bagă de seamă, Louis.

— Ce să bag de seamă, Gerty ?Nu ştiu, nu-mi dau nici eu seama, dar mi-e frică.

Louis clătină din cap şi ieşi, după micul mesager.

În apropierea fundăturii se înghesuia o mulţime tăcută. Trei sau patru sergenţi indigeni se sileau să-i împrăştie pe curioşi. Magazinul era deschis, sau, în orice caz, obloanele nu erau trase. Fără să mai întrebe pe nimeni, Louis îşi făcu loc printre grupuri şi deschise uşa. îl zări numaidecît pe Chavegrand aşezat în fundul camerei şi fumînd dintr-o pipă mică, de lut.

— Ah, spuse Dargoult, scoţînd un oftat de uşurare, eşti aici ! Cu atît mai bine ! Ce s-a întîmplat, Simon ?

Simon ridică din umeri, cu o răceală prefăcută, dar răspunse cu o voce schimbată :

— Ceva urît.

— Dar ce anume ? Spune, pentru Dumnezeu S Explică-te !

Chavegrand lăsă jos pipa şi se ridică în picioare. Se clătina. Era de o paloare desăvîrşită.

— Vino, spuse el. Se îndreptă spre încăperea din fundul magazinului, făcîndu-i semn lui Dargoult să-! urmeze. Vorbeşte încet, reluă el. De aici, de unde sîntem, nu poate să ne vadă, dar ar putea să ne audă, dacă am vorbi prea tare.

Lumina intra în încăperea din fundul magazinului care da spre fundătură pe o fereastră mică şi pe uşa cu geamuri. Amîndouă aveau perdele uşoare, care îngăduiau să se vadă în curte, împiedicînd totuşi privirile din afară să zărească ce se petrecea în casă. Chavegrand îl apucă pe Dargoult de umăr şi-l înclină uşor spre uşa cu geamuri.

— Uite, spuse el încet, uită-te de-aici, dar fără să mişti perdelele. Ar fi în stare să tragă în direcţia asta.

La prima vedere, curtea părea goală. De cealaltă parte a spaţiului înflorit, într-o fîşie de întuneric, puteai desluşi, după un timp, trei sau patru agenţi de poliţie nemişcaţi, lipiţi de zidul moscheii. în mijlocul curţii, prăbuşit printre gunoaie, se vedea un pachet cenuşiu, avînd formă omenească, din care ieşeau două pîrîiaşe de sînge negru, bîntuite de roiuri de muşte. Peste toata scena aceea era aşternută o tăcere cumplită, pe care zgomotul din jur, al oraşului, nu izbutea s-o tulbure.

— Cine e ? întrebă Dargoult, înspăimîntat.

Simon răspunse, într-o şoaptă :

— A murit, sau, în orice caz, de mai bine de-o jumătate de oră nu mai mişcă. E negustorul italian. Moktar s-a bătut iar cu el azi-dimineaţă şi s-a ales numaidecît cu două masele mai puţin, dintr-o lovitură

de pumn. începu să-şi caute o măsea pe jos, scuipînd şi plîngînd cu sughiţuri. Pe urmă s-a iăcut nevăzut, cîteva minute. Oare unde şi-o fi ţinut ascuns revolverul acela ? Şi cum de-a învăţat să tragă ? Cînd s-a întors, curtea era goală. Olarii erau încă în moschee şi se rugau. Şi acum mai sînt acolo. Atunci Moktar a început să-l înjure pe negustor, ameninţîndu-l cu revolverul, şi negustorul rîdea. Am înţeles că-l învinuia pe Moktar de a fi furat pistolul, dar spunea că e stricat. Atunci Moktar a făcut un gest, vai, un gest plin de ură şi de cruzime ! A tras într-o sticlă, să arate că revolverul funcţionează. Negustorul s-a făcut alb la faţă şi a căzut în genunchi, chiar în locul acela unde-l vezi şi-acum. Şi Moktar a început să se învîrtească în jurul lui timp de două minute, cel puţin, înjurîndu-1. Făcea spume la gură, de furie. Era înfiorător să te uiţi la el. în cele din urmă, a tras de două ori, la început de la distanţă mai mică de un metru, apoi din imediată apropiere. O dată în burtă, şi a doua oară în cap. Şi, fiindcă începuse să se adune lumea, a intrat în pivniţa olarilor.

— Dar dumneata, dumneata, Simon, ce făceai ? murmură Dargoult.

— Eu eram de faţă.

— Şi n-ai încercat să-i desparţi ?

Simon începu să clănţăne din dinţi. Clătina din cap, cu disperare.

— Nu, nu, n-am putut.

— Şi atunci ?

— Ei bine, poliţia a sosit aproape numaidecît. Au înaintat de două ori pînă în mijlocul" curţii, încercînd mai întîi să ridice cadavrul. Bineînţeles, acum e un cadavru. Moktar a tras de două ori. Pe primul agent nu l-a atins, dar pe-al doilea l-a rănit la mînă. Uite-te, au rămas acolo, lipiţi de zidul moscheii. Nu îndrăznesc să facă nici o mişcare, în direcţia asta, dacă se mai apropie cu zece centimetri, intră în bătaia armei.

— Şi ce au de gînd să facă ?

Chavegrand ridică din sprîncene, să arate că habar n-avea.

Cei doi se priviră îndelung. In clipa aceea, uşa magazinului se deschise cu nenumărate precauţii, şi un ofiţer de poliţie îşi băgă capul în încăpere.

— Nu staţi în faţa ferestrelor, domnilor, spuse el, coborînd vocea. Am cerut gaze lacrimogene şi sperăm să punem mîna pe el, în cursul după-amiezii. Din nefericire, pivniţa e mare, ar putea să se anai ascundă şi să mai facă pozne. Dacă n-arc rezerve de cartuşe, probabil că nu i-a mai rămas decît un singur glonte. Nu

vă arătaţi, fiindcă secătura as'.a ţinteşte foarte bine. Cred, domnule, că ar fi bine să trageţi obloanele, măcar pentru a-i îndepărta pe curioşi.

Ofiţerul se făcu nevăzut, şi cei doi rămaseră multă vreme tăcuţi.

■— Dargoult, spuse, în cele din urmă, Simon, m-ai rugat de multe ori să mă descotorosesc de băiatul ăsta.

Louis ridică mîhnit din'" umeri, ca pentru a-şi exprima ideea că nu mai avea rost să revină asupra unor evenimente trecute. Dar Simon reluă :

■— Desigur, crezi c-ar fi trebuit să mă arunc asupra lui Moktar, să-l dezarmez, să încerc să fac ceva, ca să evit tot ce s-a întîmplat... Spune-mi, Dargoult, nu-i aşa că la asta te gîndeşti ?

Dargoult făcu un mare efort, să-l privească pe Chavegrand drept în faţă. Scuturînd din umeri, spuse, cu o voce imperceptibilă : ■— Ba nu... ba nu...

Chavegrand •p'lccă încet capul, pînă cînd bărbia îi atinse pieptul. O tăcere ucigătoare se lăsă între ci, care ţinu minute în şir, poate chiar un sfert de oră. Din cînd în cînd, dinţii lui Chavegrand clănţăneau, deşi se putea ghici că-şi încleştează maxilarele, să se stăpînească. O pisică dădea tîrcoale prin curte, mieu- nînd, cu părul zbîrlit şi pîndind cadavrul. în afară de asta, totul părea imobil, înţepenit, parcă, într-o pace înfiorătoare.

Deodată, Chavegrand începu să se mişte. Mîna lui se întinse în direcţia uşii cu geamuri. Apucă clanţa şi începu s-o întoarcă încet-încet, de parcă s-ar fi temut să nu-l trezească pe Dargoult din letargie. Dargoult se uita la el, dar nu părea să-l vadă. La un moment dat, uşa se deschise, şi Dargoult spuse, cu o voce slabă :

•— E prea tîrziu. Nu, e prea tîrziu. Atunci văzu expresia de pe faţa lui Chavegrand şi nu mai spuse nimic. Chavegrand se strecură prin uşa întredeschisă şi făcu cîţiva paşi, în curte. O voce puternică păru că iese din zici: ■— Ai înnebunit, dumneata de colo ? Intră repede în casă !Chavegrand făcu un semn cu mîna. înainta, cu capul gol, în lumina orbitoare a amiezii. Tăcerea se făcu deodată atît de mare, încît se puteau auzi suspinele vîntului mării în iarba uscată de pe creasta zidului. Chavegrand înainta, îndreptîndu-se spre uşa pivniţei. Se opri, cu braţele atîrnîndc, şi începu să vorbească astfel :

— Moktar, copilul meu ! Ieşi de-acolo. Eu sînt de vină, trebuia să te împiedic... Am să-ţi explic totul. Am să le cer, în genunchi, să nu-ţi facă nici un rău. Tu nu ştii...

Se auzi o detunătură, şi Chavegrand căzii" pe-o parte. Părea surprins şi făcea eforturi inutile, să se ridice. în clipa aceea, o voce puternică strigă :

— Nu mai trage ! Nu mai are gloanţe ! Să mergem cu toţii!

Se produse o învălmăşeală puternică. Uşa pivniţei, care era pe jumătate putrezită, cedă imediat. Se auziră tropăituri subterane, strigăte înnăbuşite şi focuri de armă.

Chavegrand zăcea acum, culcat pe spate, lingă cadavrul în plin soare. Avea o rană în genunchiul drept, din care-i curgea un val de sînge.

XXVII

— L-am transportat în casă, îi povestea chiar în seara aceea Louis soţiei sale. A fost tare greu, fiindcă scara era proastă. L-am întrebat dacă să-l chemăm pe Sylvain Rude, care-l cunoaşte bine, dar mi-a spus de mai multe ori „nu". îl înţeleg într-un fel şi te asigur că nu era un „nu" trufaş, ci rugător şi disperat.

Au chemat farmacistul, care părea înnebunit de cantitatea aceea mare de sînge. Recunosc că nici eu nu mai ştiam unde mi-c capul. Dar dacă ai fi văzut cît de calm era el, Simon !... Părea un muribund, dar era destins, uşurat, consolat. M-am dus la farmacie, unde se află un telefon, şi ghiceşte ce-am făcut... Am telefonat, la institut, doctorului Arnauld, care s-a întors de curînd din

Sicilia. Nu l-au găsit numaidecît, şi mie-mi venea să ţip de furie, lingă telefon, l-am spus despre ce e vorba în cîteva cuvinte, şi, zece minute după aceea, atît cît i-a trebuit ca să facă drumul cu maşina, a sosit în strada Maltais. A sosit aşa cum îl ştii, cu aerul acela nobil, care parcă te intimidează dar şi cu obişnuitul lui surîs. Şi i-am explicat... Ce i-am explicat, Dumnezeule ?! Mai nimic, zău aşa, căci mare lucru nu ştiam... şi, apoi, ceea ce ştiu cu e egal cu zero. A urcat pînă în camera lui Simon. Era foarte cald. Simon era întins pe pat, în poziţia în care-l instalasem noi, cu pleoapele plecate şi cu faţa scăldată în sudoare. îl priveam, fără să spunem o vorbă. „La spitalul francez", mi-a şoptit doctorul. — „Nici nu vrea s-audă de spital, vrea să rămînă aici !" — „Dar e aproape imposibil. în fine, o să vedem diseară. Aşteaptă-mă, am să-l caut pe Henriot şi am să fac rost de tot ce trebuie pentru aparatul de care e nevoie." Te asigur, Gerty, că, deşi eram nerăbdător, mi-am dat seama că lucrurile merg repede. Medicii au sosit cu tot felul de cutii, de pachete, de sticle. Henriot şi-a pus halatul şi mănuşile, în timpul acesta am făcut ce-am putut ca să-l dezbrăcăm. în sfîrşit, l-am întins pe cearşafuri. Era cald, dar pe el îl treceau fiorii. Din cînd în cînd, spunea : „Pentru ce ? Pentru ce ? Nu vă mai agitaţi atîta !" Henriot i-a examinat rana. Glontele intrase pe-o parte a genunchiului şi ieşise pe partea cealaltă. Aşa mi s-a părut. Henriot i-a spălat rana cu eter, i-a pus tinctură de iod, apoi nişte comprese, bandaje şi un aparat de sîrmă. Spunea : „Asta nu-i de-ajuns. Dacă febra urcă, va trebui să vedem ce e şi să recurgem, totuşi, la spital." Şi Simon murmura, fără să deschidă ochii : „Nu vreau. Nu vreau." Henriot a plecat. Doctorul Arnauld s-a aşezat pe un scăunel, lîngă pat, şi i-a luat rănitului mina. Era gestul cel mai firesc cu putinţă şi trebuie să-ţi spun că era cit pe-aci să izbucnesc în plîns, atît era de frumos. Nici nu-ţi poţi închipui ce impresie făcea. Obrazul lui Simon era neted şi blînd, de parcă cineva ar fi suflat peste zbîrciturile lui şi i le-ar fi împrăştiat. Două lacrimi i s-au adunat sub pleoape şi au rămas acolo, fără să curgă. Străluceau. Atunci doctorul Arnauld a spus : „N-aţi vrea să ne lăsaţi singuri, domnule Dargoult ?" Am coborît în prăvălie. Obloanele erau trase, poliţia împrăştiase ultimii curioşi. Auzeam zgomotul de pe strada Maltais, un zgomot obişnuit, dar prăvălia era tristă, ca un mormînt părăsit. Nu mi-am dat

seama cît timp am rămas acolo. în cele din urmă, cînd doctorul a coborît, mi-a spus : „Să rămînem aici, la picioarele scării. Ar putea să ne cheme dintr-o clipă în alta." Doctorul nu părea hotărît să spună mai mult decît atît. Am îndrăznit să-i pun o întrebare, o întrebare vagă „Ce-aţi aflat, domnule doctor?" N-a răspuns numaidecît. îşi ţuguiase buzele în atitudinea aceea visătoare, pe care o ia el, de obicei, cînd se gîn- deşte. Apoi a răspuns, de parc-ar fi vrut să evite întrebarea mea : „O să facem ce-o să putem, ca să-l liniştim, nu-i aşa ? Are marc nevoie de linişte. E un om care merită tot respectul. Am să mai vin disenră, pe la ora opt." Acum e şase, Gerty. Am putut să dau de Sernenov, care s-a întors zilele astea. Semeno«' e un om de încredere şi e foarte cumsecade. M-a schimbat -pentru o oră, cît să trec pe-aeasa, să-mi iau rufe pentru la noapte şi ceva clq mîncare.

—; Aş putea, spuse Gertrude, cu voce scăzută, să rămîn eu la noapte acolo.

Dargoult aruncă o privire imploratoare nevesti-si, de parcă ar fi vrut să-i spună : „Lasă-mă să-mi fac o datorie, care-mi aparţine. Nu fi 'geloasă pe această mică încercare."

Gertrude îşi îmbrăţişă bărbatul în tăcere şi spuse :

•— Du-te, dragul meu.

Dargoult se şi năpustise, cu valiza în mină. în zilele 'următoare, făcu, în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, vizite scurte în strada Alfa. în felul acesta, Gertrude afla frînturi din desfăşurarea dramei. Starea lui Chavegrand era departe de a-i linişti pe doctori. Plaga părea că merge bine, nu supura şi nu-i dădea febră, dar slăbiciunea bolnavului se agrava zilnic. Nu puteau să-l alimenteze şi nici să-l trezească din toro- peală. Lupta aceea în imobilitate îl istovea pe Dargoult. în a cincea scară, o luă pe Gertrude de braţ şi o trase după el, în colţul cel mai retras al camerei lor.— Gerty, spuse el mişcat, am luat hotărîrea de a face un lucru foarte grav. Azi după masă, Simon moţăia, nici nu i se mai auzea respiraţia. Am crezut că moare şi mi-a fost tare frică, crede-mă. Atunci rai-ani amintit de scrisoarea aceea, despre care-mi vorbise de mai multe ori. Scrisoarea din valiză. Ştii, trebuia să căutăm cheia valizei sub o lespede din camera lui. N-a fost nevoie s-o caut atît de departe : cheia era chiar în broască. N-o observasem pînă atunci, pentru că rufele sînt în dulap, le luăm de-acolo. Am şovăit un sfert de oră, pînă să mă

hotărăsc. Dar Simon se putea trezi brusc. Atunci am deschis încetişor valiza, care era aproape goală. Pe funchil ei se aflau nişte dosare şi nişte obiecte fără importanţă. Am zărit numaidecît scrisoarea. Era pusă la vcclere, se afla şi un nume pe plic. Cred că nu ¡mi-am atribuit drepturi mai mari decît cele pe care le acordă prietenia, Gerty. Am închis valiza la loc şi am coborît pînă la jumătatea scării. Plicul fusese mai întîi lipit, apoi deschis din nou. Ani impresia că au fost mai multe pagini în el şi că au fost scoase ; în orice caz, în momentul de faţă nu le-am mai găsit. Uite, Gerty, uitete şi tu. E vorba de un nume cu totul necunoscut, pînă şi scrisoarea nu se poate spune că e o scrisoare.

Dargoult desfăcu o foaie de hîrtic albăstrie, de format comercial. Scrisul nu era drept, ca scrisul lui Chavegrand, ci mărunt, cursiv, foarte bine format, poate chiar prea elegant. în capul paginii se puteau citi, mai întîi, următoarele :

„Dacă s-ar întîmpla să mor, îl rog pe prietenul care va citi aceste rînduri să-i scrie doamnei Marguerite Salavin că soţul ei a murit în cutare sau cutare împrejurare. Veţi găsi anexat un plic cu adresa ei. Hainele şi hîrtiile mele vor fi expediate la aceeaşi adresă. Sper să posed, în momentul în care voi muri, puţinii bani necesari acestei expedieri. Dacă nu, îmi cer iertare şi rog să se facă această mică cheltuială în amintirea lui

SIMON"

Pe aceeaşi foaie, şi ceva mai jos, se mai puteau citi cîteva fraze, scrise de acccaşi muia, dar mult mai şovăielnică.

„Am crezut că, clacă judeci totul potrivit unui principiu constant, poţi evita contradicţiile, dar nu-i adevărat.

Nu unt făcut pentru evenimente mari. M-am înşelat.

Şi de data asta m-am înşelat.

Mă plictisesc. E o ruşine mare în plus.

Ar fi trebuit să plec cu orke preţ mai departe, în Noile Hebride. Am rămas prea aproape de mine însumi.

Singura virtute a umanităţii c nevoia ei de virtute, Teribil, teribil.

Ara să rămîn toată viaţa el, numai el.

Trebuie s-o iau mereu de la capăt. Nu pot..."

în josul aceleiaşi pagini, mai scria, cu litere groase şi subliniate de două ori :

„Nu pot, e imposibil. Totul, totul e imposibil."

— Ce-i de făcut ? întrebă Gertrude, albă la faţă şi împăturind foaia. Sper că ai să-i scrii !... Nu ! Lasă-mă să-i scriu eu. O femeie ştie cum să-i vorbească altei femei.

— N-are rost să-i scrii, răspunse Louis. I-am telegrafiat. O telegramă lungă, foarte lungă, în care spun esenţialul : că a fost rănit, că mai există oarecare speranţe şi că trebuie să vină numaidecît. I-am indicat adresa noastră, cu... Cum să-ţi spun ? Trebuia, totuşi, s-o liniştesc şi să-i dau a înţelege cu ce fel de oameni... Am scris că sîntem amîndoi profesori.

Gertrude se gîndea, cu bărbia în palmă.

— Ţi-ai spus, rosti ea, în cele din urmă, că s-ar putea să nu aibă bani ? O călătorie de la Paris la Tunis înseamnă, totuşi, ceva.

— Am adăugat cîteva cuvinte şi în privinţa asta, spuse Dargoult.

Gertrude clătină, blînd, din cap.

— Nu ne mai rămîne decît să aşteptăm. Ce noroc au oamenii care pot să se roage !

XXVI Ii

Louis nu putea să-l lase singur pe bolnav, astfel că Gertrude porni singură spre port. Era prima vineri din octombrie, momentul întoarcerilor din concediu, şi, în timp ce vaporul făcea manevrele de acostare, mii de saluturi călătoreau între ţărm şi punţile care străluceau în lumina zorilor.

Rămăseseră înţeleşi că doamna Salavin va aştepta să vină cineva s-o caute. îndată ce Gertrude putu sa urce pe vas, ceru să fie condusă la cabina comisarului, un om politicos şi serviabil, pe care-l întîlnise uneori în cercurile de literaţi ai oraşului.

— Doamnă Dargoult, spuse el, consultîndu-şi listele, persoana care vă interesează a călătorit într-o cabină de clasa a treia. Vă rog să mă urmaţi, o s-o căutăm împreună, fiindcă spuneţi că n-aţi văzut-o niciodată.

Gertrude îl urmă pe comisar în hărmălaia debarcării, care aducea cu o înfrîngere.

— Iată, spuse el, făcînd un semn, aceasta e călătoarea înregistrată sub numele pe care ml l-aţi indicat. Adio, doamnă, voi fi totdeauna bucuros să vă fiu de folos.

Gertrude se apropie cu mîna întinsă, şi doamna spuse, cu simplitate :

— Mă numesc Marguerite.

Cele două femei se priviră, o clipă, în tăcere. M.trguerite nu avea mai mult ele treizeci şi opt de ani. Părul ei, blond şi suplu, îşi pierduse pe alocuri culoarea. Trăsăturile feţei se cam îngroşaseră, dar rămăseseră frumoase şi regulate ; citeai pe ele o nobleţe firească şi, totodată, aerul acela de tristeţe curajoasă al femeilor din popor, istovite de necazuri. Muşchii feţei se mişcau încet. Cîteodată, privirea unuia din ochi lucea, o clipă, în altă direcţie, şi licărirea lui rătăcită îţi provoca o strîngere de inimă. Marguerite era îmbrăcată în negru, făriţ să pară că a avut de curînd un doliu, ci că poartă uniforma oamenilor simpli, gata totdeauna să facă faţă nenorocirii. Suferise de rău de mare, fiindcă buzele îi erau încă palide.

Strînse cu simplitate mîna aceea, întinsă spre ea.

— Trăieşte, doamnă, spuse Gertrude.

Marguerite înclină capul, în semn de mulţumire. Şi, fiindcă nu punea nici o întrebare, Gertrude adaugă :

— Am să vă conduc la căpătîiul lui, soţul meu e lîngă el.

Cele două femei debarcară şi se urcară într-o trăsură trasă de un cal indolent şi avînd pe capră un birjar maltez. Marguerite păru dintr-o dată foarte obosită, înspăimîntată, tîrîtă într-una dintre acele aventuri inexplicabile în care nici o problemă nu se rezolvă, pentru că rezolvarea ar putea provoca destăinuiri teribile.

— Doamnă, mai spuse Gertrude, aţi aflat, sper, din telegramele noastre că soţul dumneavoastră e grav rănit.

Marguerite făcu un semn şovăitor din cap. în virtutea unei tradiţii împlîntate în toate fibrele ei, părea gata să sufere, de parcă momentul surprizelor sfîşietoare s-ar fi întors, în sfîrşit. Gertrude o luă de mină.

— Doamnă, spuse ea, de aproape un an de zile, de cînd locuieşte în mijlocul nostru, soţul dumneavoastră s-a purtat ca un om de bine. îl iubim şi-l admirăm. Cei care s-au putut îndoi de el nu mai ştiu ce să spună azi, de ruşine.

Aceste cuvinte, aluzii la evenimente obscure, pe care Marguerite nu le cunoştea, avură drept rezultat să-i risipească atitudinea rezervată. începu să hohotească, aşa cum fac femeile care au suferit mult;
nu plîngea, pînă şi trăsăturile îi rămîneau contractate şi imobile, dar respira sacadat, de parc-ar ft avut o criză de tuse convulsivă.

— Doamnă, spuse Gertrude, cuprinsă de milă, sosim îndată. Fiţi tare şi înţeleaptă, de dragul soţului dumneavoastră.

Margueritc făcu un gest cu mîna, de parcă ar fi vrut să spună că va putea să se stăpînească.

— încă nu ştie că v-am chemat, mai spuse Gertrude. Gertrude pironi asupra călătoarei o privire atentă şi continuă, în chip de încheiere : Dar sînt foarte sigură că am făcut bine.

Sosiră în strada Maltais. Gertrude luă valiza şi pătrunse în fundătură, urmată de Margueritc. în clipa în care se pregăteau să urce scara, îşi ridică un deget spre buze, şi cele două femei suiră treptele, fără zgomot. Uşa camerei era întredeschisă. Gertrude intră prima şi o trase pe Margueritc de nună.

Afară, lumina zilei era în toi, dar camera lui Si- mon era bine apărată şi nu lăsa să pătrundă decît o lumină filtrată. Dargoult făcu un semn cu mîna, arătînd că rănitul dormea.

Dormea, într-adevăr. Avea o respiraţie atît de uşoară, încît abia era perceptibilă. Mîinile se odihneau pe cearşaf, mîinile acelea lungi, strălucitoare de sudoare, care tremurau neîncetat.

Marguerite contempla mîinile acelea şi chipul, căruia, în clipa aceea, odihna îi dădea o puritate supranaturală. Privea epava aceea dramatică, şi gura ei se deschidea şi se închidea cu o încetineală chinuită, ca şi cum ar fi istorisit unor umbre o poveste, o poveste ncsfîrşită, de suferinţe, de trufie, de singurătate incurabilă, de aparenţe sacrificate, de începuturi, de evadări, de întoarceri şi de iertări.

Gertrude îl trase pe soţul ei de braţ şi şopti :

■— Să-i lăsăm.

Coborîră amîndoi, înnăbuşindu-şi paşii.

— Să ieşim în curte, spuse Gertrude.

— Nu, nu, murmură Dargoult.

Privea curtea cu spaimă, ca şi cum locul acela ar fi fost bîntuit de fantome, chiar şi în lumina vie a soarelui de dimineaţă.

— Nu, reluă el. Să rămînem aici, în prăvălie. O să auzim mai bine, dacă ne cheamă.

Se aşezară unul lîngă altul şi aşteptară. Prăvălia mirosea a praf cald. Din cînd în cînd, cîte un aparat instalat în vitrină, la trecerea tramvaiului, propaga o vibraţie ciudată, aducînd cu un sunet aproape ome- nesc.

Stăteau aşa de vreo jumătate de oră, cînd auziră că ceva se mişca la etaj : părea să fie un scaun sau un cufăr.

Urcară treptele cu băgare de s.'amă, unul îndărătul celuilalt, aseultîndu-şi inimile, care băteau la unison.
Marguerite îşi scosese pălăria şi-şi pusese un halat de pînză. Şedea lîngă pat şi ţinea pe genunchii ei mîna rănitului, care spunea, cu voce umilă :
— la-mă, Marguerite ! la-mă de-aici !
Marguerite dădea din cap, repetînd gestul liniştititor şi matern care înseamnă „Da".

XXIX

Pentru a-şi ţine această făgăduială, Marguerite făcu eforturi încăpăţînate, surprinzătoare la o femeie atît de timidă şi atît de tăcută.
In primul rînd, starea rănitului se ameliora mult. Marguerite făcuse curăţenie, aşa cum ştia ea, în camera aceea sărăcăcioasă. Spălase şi răzuise lespezile, ştersese pereţii, rînduise mobilele şi bagajele, aşternuse pe mese pînze curate, pentru vizitele medicilor. Seara se culca nu departe de bolnav, pe un şezlong împrumutat de Gertrude. îndată ce instaură această ordine, coborî în birou şi făcu o triere a hîrtiilor comerciale, uitate în dosar. Ascultînd de sfatul lui Dargoult, discută cu un avocat, un om demn de toată încrederea, care-şi luă sarcina să trateze cu firma „N.T.M." rezilierea contractului şi să pregătească lichidarea afacerilor, pe cale prietenească.

Rezolvarea acelor treburi întîmpina o serie "de dificultăţi şi de capcane. Pînă la reglementarea definitivă, Marguerite rămase, cu grijă, în umbră. în cursul tratativelor, nu se ţinu seamă decît de numele lui Simon Chavegrand, pentru evitatea unor complicaţii, a căror gravitate penibilă ar fi fost cu neputinţă de prevăzut. Din fericire, Simon Chavegrand avea mai multe acte în regulă, şi chiar un paşaport bine întocmit, pe care Marguerite îl contemplă, visătoare, o seară întreagă.

între timp, medicii veneau mereu, să cerceteze rana şi să supravegheze aparatele. Rana părea că începe să se închidă. Bolnavul mai făcea doar puţină febră, o febră neregulată, care descreştea zilnic.

— Domnule, îi spuse într-o dimineaţă Marguerite doctorului Henriot, vă rog să fiţi convins că vă sîn- tem recunoscători pentru marea dumneavoastră bunătate,

dar soţul meu ar vrea sa ştie dacă sînteţi de acord să plece...

Doctorul Henriot ridică din sprîncene, cu un aer nemulţumit.

— Unde vreţi să vă duceţi ? întrebă el.

Marguerite începu să se bîlbîie :

— în Franţa, la Paris, acasă...

Cu capul îngropat în pernă, rănitul urmărea, neliniştit, expresia de pe faţa doctorului.

— Doamnă, spuse acesta ilin urmă, prefăcîndu-se că se adresează numai femeii, soţul dumneavoastră are o fractură a genunchiului. Pînă acum, această fractură pare să fi evoluat în mod favorabil, dar slăbiciunea generală e încă mare. Pentru a lua o hotărîre atît de imprudentă, ar trebui să aveţi motive foarte puternice. Chiar cu un aparat de ghips foarte bun, călătoria ar fi grea, penibilă şi costisitoare, trebuie să vă previn.

Rănitul închise ochii, şi Marguerite nu stărui.

în aceeaşi seară, cînd soţii Dargoult veniră după noutăţi, Marguerite îi opri în uşă şi-i pofti în prăvălie.

— Doamnă, spuse ea, mi-e ruşine să mă adresez dumneavoastră pentru un lucru... Ah ! Vă rog să credeţi că eu n-am nici o grabă. Dar Louis — am vrut să spun soţul meu, ştiu că dumneavoastră îi spuneţi Simon, dar pe el îl cheamă Louis —, soţul meu mă roagă zilnic să-l iau dc-aici. Vrea să plece. Chiar dacă va avea de pătimit, trebuie să cedăm. Vă rog să-l scuzaţi. Soţul meu are foarte multă simpatie pentru dumneavoastră, domnule Dargoult, şi pentru dumneavoastră, doamnă. Totuşi, vrea să plece. Poate că peste opt zile va fi în stare să pornească la drum. Doamnă, mi-e foarte ruşine, dar...

— Vă rog, spuse Gertrude, jenată, lăsaţi-ne să ne îngrijim noi de călătoria dumneavoastră.

— Mă tem, spuse Marguerite, că transportul unui bolnav culcat înseamnă o cheltuială foarte mare. Tăcu, îşi muşcă buzele şi continuă, cu disperare : Nu ţtiu cum să vă spun, dar, după lichidarea afacerilor soţului meu, vom rămîne fără un ban. Fără un ban.

N-avem nici o uşă la care să batem. S-a terminat. Nici o uşă.

— Doamnă, strigă Dargoult, plin de elan, avem O mare obligaţie faţă de soţul dumneavoastră.

Se opri, încurcat, şi începu să se bîlbîie. Gertrude continuă :

— Ne-a salvat copilul de la moarte.

Marguerite roşi puternic, îşi împreună mîinile, într-un gest copilăresc, şi murmură :

— Vă mulţumesc că mi-aţi spus.

Trecură cîteva zile, şi starea rănitului continuă să se îmbunătăţească. Dis-de-dimineaţă era spălat, pieptănat cu grijă şi primenit. Primea doctorii şi îndura cu răbdare pansamentele. Apoi îşi petrecea toată ziua visînd cu ochii în tavan, fără să mănînce, în- fundîndu-se, din cînd în cînd, într-un somn fragil, pentru cîte un ceas, două. După ce făcea ordine în toată casa, după ce circula în diferite locuri şi se achita de anumite obligaţii, Marguerite se aşeza lîngă pat. într-o zi, rănitul îi apucă o mînă, o mînă cam aspră şi uzată, de femeie hărăzită grijilor vieţii cotidiene. Luă această mînă cu stîngăcic şi o săruta. Bolborosea, cu vocea răguşită de emoţie :

— lartă-mă, să mă pot ierta şi eu.

Marguerite avea un aer rătăcit şi murmura :

„Louis ! Loius !"

în zilele acelea dureroase, schimbul acela de cuvinte a fost cea mai inteligibilă dintre conversaţiile lor.

într-o zi, sc înfăţişă omul de afaceri, cu o mulţime de hîrtii. Marguerite şi Dargoult îl primiră, în taină, în prăvălie. Firma „N.T.M." era dornică să termine odată cu povestea asta încurcată şi accepta o lichidare la egalitate. Era de acord să ia înapoi materialul, dar cerea ca imobilul să fie eliberat pînă în opt zile.

— lată-ne siliţi să plecăm în orice caz, spuse Marguerite. îl privi, zîmbind, pe Louis Dargoult şi mai spuse : V-aţi purtat frumos. JM-am nici o grabă să plec de lîngă dumneavoastră, domnule, dar i-am promis să-l duc acasă.

Cerură părerea doctorului, care începu să mîrîie. în cele din urmă, consimţi, exprimîndu-şi, însă, tot felul de griji. îşi făcu apariţia însoţit de nişte ajutoare, şi bolnavul fu închis într-un aparat enorm, de ghips, care trebuia să-i îngăduie transportul fără prea multă suferinţă şi fără primejdie.

Pentru Dargoult, ultimele zile fură pline de o mare exaltare. Obţinuse cîteva zile de concediu de la liceu, unde cursurile reîncepuseră. Făcu nenumărate demersuri şi căpătă o cabină comodă, precum şi asigurarea că cei doi călători vor fi supravegheaţi şi că li se va acorda tot ajutorul. Dadu o raită pe la tot felul de întreprinderi, tocmi o ambulanţă şi nişte brancardieri,

într-un cuvînt, se făcu luntre şi punte pentru a uşura această grea călătorie.

în dimineaţa plecării, rănitul făcu febră, ceea ce toată lumea, pînă şi medicii şi-o explicară prin emoţiile momentului.

— Doctorul Arnauld vrea să vină să-ţi ureze drum bun, spuse Dargoult. Soseşte îndată.

Dar savantul deschidea tocmai uşa. Rămase în camera bolnavului un sfert de oră şi, cînd plecă, privirea rănitului strălucea de mulţumire şi recunoştinţă

.Vaporul pleca în amurg. Cu o oră înainte, Marguerite şi soţul ei fură instalaţi într-o cabină bună şi atît de bine aleasă, încît targa, urcată cu dibăcie, ajunsese pînă la ea fără nici o greutate. Rănitul părea agitat, dar aproape bucuros. O flacără violetă îi ardea umerii obrajilor. Scmcnov şi Magnier-Bedoux veniră să-şi ia rămas bun. Totul se petrecu fără multă vorbă şi fără multe gesturi. Ceva mai tîrziu, o siluetă masivă se încadra în uşa cabinei. O voce răstită bombănea : „Sylvain Rude are o memorie bună". Vizitatorul întinse mîna, o salută în tăcere pe Marguerite, apoi plecă.

Sunetele clopotului treceau de pe o punte pe alta.

— La revedere, Simon, spuse Louis Dargoult, apropiindu-se, la rîndul lui, de cuşetă.

Rănitul închise ochii.

— S-a sfîrşit cu Simon Chavegrand, spuse el.

îl cuprinse pe Louis pe după gît şi-l sărută.

— Dacă am să trăiesc, şopti el, am să-ţi scriu, Dargoult, am să-ţi povestesc despre mine cîtcva lucruri pe care un prieten atît de bun, cum eşti dumneata, trebuie să le ştie, ca să mă înţeleagă şi să mă ierte.

Dargoult zîmbi. Discutase multă vreme cu doctorul Arnauld despre toată această aventură.

— Ştim destul, pentru ca numele lui Simon să fie totdeauna cinstit în casa noastră.

Cîteva clipe după aceea, vaporul cel mare îşi luă rămas bun de la pămîntul african şi pătrunse în trecătoare.

Prima noapte se anunţa liniştită, fiindcă marea era prielnică ; totuşi, bolnavul avu dureri mari. Medicul de bord veni, îi puse termometrul şi constată că avea febră mare.

Febra continuă să crească în cursul zilei următoare. Bolnavul avea dureri violente, şi medicul, explicînd că mijloacele de care dispunea infirmeria vasului erau reduse, nu îndrăznea să-şi asume răspunderea de a scoate aparatul. Marguerite era speriată şi nu-şi lua ochii de la soţul ci.

Spre seară, în clipa în care» intrau în golful Lyon, mistralul începu să bată. Vasul tangă. Cu faţa descompusă, Marguerite îl supraveghea pe bolnav, care gemea la fiecare val. Cînd, a doua zi în zori, pătrunseră în apele calme ale Marsiliei, medicul de bord declară că era cu neputinţă să-şi continue călătoria spre Paris şi că avea să telefoneze la spitalul Con- ception.

înfruntînd dureri mari, rănitul fu transportat spre lazaretul acela oribil, care, aşezat în inima veselului oraş, semăna cu un ulcer ruşinos, cu o văgăună a disperării. Ajunse chiar în momentul cînd chirurgii de pretutindeni pun mîna pe cuţit, să-şi facă datoria de dimineaţă, şi avu norocul să fie admis în secţia doctorului Jean Fillon.

Doctorul era un bărbat cu faţa uscată, luminată de o privire adîncă şi plină de compătimire. îl transportă pe rănit pe masa de operaţie şi începu numai- decît să taie ghipsul. îi puse doar cîteva întrebări, vorbi puţiu, cu voce scăzută, dar privi adesea şi cu multă atenţie pe omul pe care trebuia să-l chinuie, dar şi să-l uşureze, în acelaşi timp.

în cursul consultaţiei, se produse o hemoragie puternică, printr-unul din orificiile rănii. Trebuiră s-o astupe în grabă şi să-l transporte pe rănit pe masa de operaţie.

— Doamnă, spuse chirurgul către Marguerite, această hemoragie înseamnă o complicaţie serioasă. Soţul dumneavoastră suferă de o artrită acută şi, dacă vasele esenţiale au fost atinse, va trebui, poate, să sacrifice tot piciorul

.•— Domnule, murmură Marguerite, vă rog să i-o spuneţi.

Doctorul se întoarse spre bolnav şi rosti cîteva cuvinte. Rănitul închise ochii şi clătină din cap, în semn de aprobare.

XXX

Louis, zis şi Sitnon, fu amputat chiar în dimineaţa aceea. Doctorul fu nevoit să facă tăietura la o distanţă destul de mare deasupra genunchiului şi să lucreze repede, fiindcă starea pacientului inspira cea mai mare îngrijorare.

Spre surprinderea tuturor, rănitul supravieţui acestei mutilări înspăimîntătoare. Ba chiar se restabili destul de repede şi se putu crede că e în afara oricărui pericol imediat. Arăta, însă, ca un moşneag uzat pînă-n adîncul sufletului şi era atît de slab, încît oferea priveliştea unei mistuiri totale. Secretarului, care-l întrebă într-o zi ce vîrstă are, îi răspunse cu simplitate :

—■ împlinesc patruzeci si trei de ani. Doctorul dăduse dispoziţii să l i e transportat într-o sală îngustă, asemănătoare unui culoar de închisoare, unde, din fericire, nu se puteau instala decît patru paturi, şi a cărei fereastră dădea spre o grădiniţă pipernicită. Rănitul visa, în tăcere, ore întregi, privind cum se zbuciumă în bătaia mistralului frunzele sfîşiate ale unui ricin, care vegeta lingă zid. Uneori, privirea lui se întorcea spre Marguerite, instalată de dimineaţă lîngă patul lui, cu îngăduinţa bunului medic. Pe obrazul rănitului se aşternca atunci o expresie de mirare, apoi de jenă şi de bucurie.

într-o dimineaţă din luna noiembrie, doctorul Fil- lon o chemă cu un gest pe Marguerite, care-l urmă numaidecît afară din sală.

— Doamnă, spuse chirurgul, rana soţului dumneavoastră e aproape cicatrizată. E încă foarte slab, fireşte, dar oriunde, oriunde va fi mai bine pentru el decît în cocioaba asta nenorocită. Aruncă în jurul lui o privire plină de tristeţe, ridică din umeri şi continuă : Am destulă afecţiune pentru bolnavii mei, ca să-i sfătuiesc să-şi ia tălpăşiţa îndată ce sînt în stare s-o facă. Nu sînteţi din Marsilia, fireşte. Unde o să plecaţi, cînd o să ieşiţi din spital ?

s
m

— Ne întoarcem la Paris.

Doctorul îşi lovi uşurel dinţii cu vîrful limbii.

— E departe, foarte dep.irte. Chibzui multă vreme, apoi îşi depărta braţele de trup, cu mîhnire. Plecaţi, totuşi. E o posibilitate de a vă salva. După cum vedeţi, doamnă, vă spun tot ce gîndesc cu cea mai mare sinceritate. Cum aveţi de gînd să călătoriţi?

Marguerite roşi uşor.

— Nişte prieteni buni ne-au ajutat şi continuă să ne ajute. Vom putea pleca cu clasa a doua. Dacă vom avea noroc, Louis va putea să se şi întindă puţin.

— Am să vă pun la dispoziţie maşina mea, pînă la gară, spuse doctorul, clătinînd din cap. O să vi se dea două perne bune şi am să trimit infirmierii, să vă conducă pînă în compartiment.

— Cum să vă mulţumim, domnule doctor ? întrebă Marguerite.

Doctorul zîmbi cu melancolie şi murmură :

— Dar asta-i profesiunea mea, doamnă, e profesiunea pe care mi-am ales-o.

Cu ajutorul acestui om admirabil, Marguerite şi soţul ei fură conduşi, fără complicaţii, la gară, pentru a lua un tren de scară. Infirmierii îl lăsară, o clipă, pe rănit într-un fotoliu din sala de aşteptare. Sala avea un miros de primărie veche, un miros dulceag de clei, de cenuşă rece, de oameni obosiţi şi de gaz de iluminat.

— Ah, spuse rănitul, zîmbind, ăsta-i mirosul Franţei-

Era extraordinar de slab şi, îndată A nu-l sprijinea nimeni, luneca pe o parte. La rugămintea doctorului, i se dăduseră două cîrje noi, de care nu se putea folosi încă. Trecătorii priveau cu un respect plin de teamă pe călătorul acela descărnat, aproape transparent ca o fantomă. Infirmierii îl duseră pînă la vagon.

Era un compartiment prost şi insuficient încălzit. Dar pe bancheta pe care fusese aşezat bolnavul se afla, din fericire, un singur călător, un tînăr. îndată după plecarea trenului, tînărul îşi scoase pălăria şi salută :

— Doamnă, dacă domnul vrea să se întindă...

Ieşi pe culoar, să fumeze, şi nu se ivi decît a doua zi de dimineaţă, cînd îşi luă bagajul, scuzîndu-se.

Noaptea trecu încet. Călătorii de lîngă Marguerite se sileau să doarmă, intimidaţi de prezenţa acestui tovarăş de drum, neobişnuit. Spre dimineaţă, Marguerite îngenunche şi luă mîna bolnavului. Mîna tremura fără încetare. Marguerite începu să sufle peste ea, deschizînd larg gura, pentru ca să-şi încălzească respiraţia. Din cînd în cînd, bolnavul întindea şi cealaltă mînă şi spunea, cu o voce abia auzită : „Arnîndouă. Mi-e tare frig, tare frig."Cînd ajunseră în gara Lyon, Marguerite găsi un hamal serviabil şi vesel, care, aruncîndu-şi ochi asupra rănitului, nu şovăi o secundă :

— Las', că ştiu eu. Am făcut războiul. Aşteptaţi, doamnă, o să-l aşezăm pe un cărucior.

Calvarul se apropia de sfîrşit. Bolnavul şi bietele lui bagaje fură încărcate într-un taxi.

— încetişor, spunea Marguerite.

Ploua şi nu se luminase încă bine de ziuă. Luminile prăvăliilor se mai reflectau pe asfaltul umed.

Cînd ajunseră lîngă Grădina Botanică, rănitul se trezi din toropeală.

— Marguerite, spuse el, îţi făgăduisem să nu mă întorc ca un osîndit şi nici ca "un cerşetor.

Marguerite îi strînse pieptul uscăţiv cu braţul îndoit.

— Te întorci, spuse ca. Te întorci la mine, şi asta-mi ajunge.

Rănitul nu mai spuse nimic. Părea să facă un mare efort ca să-şi ţină ochii deschişi.

Peste puţin, maşina se opri în strada Pot-de-Fer. Şoferul puse bagajele pe trotuar şi spuse : „Ce greu are să vă vină, doamnă !" Marguerite aruncă o privire în jurul ei. Gospodinele şi muncitorii se duceau la lucru. îşi scoase cu grijă paltonul şi pălăria, puse un picior în maşină şi—1 apucă pe rănit în braţe.

— Ce vrei să faci, Marguerite ? întrebă el, speriat.

Marguerite răspunse :

■— Să te urc sus.

Se înălţă, cu o zvîcnire. Era încă voinică şi curajoasă. Trecătorii de pe trotuar o văzură ridicînd încet forma aceea umană, al cărei cap se legăna la voia întîmplării. Marguerite pătrunse pe culoar şi începu să urce scara cu treptele ei roase de milioane de paşi.Rănitul nu atîrna prea greu, totuşi Marguerite era nevoită să se oprească la fiecare etaj şi să respire adînc. La un moment dat, muribundul deschise gura şi spuse :

— Aud cum îţi bate inima.

Cînd ajunse pe palierul etajului al patrulea, Marguerite îşi căută cheia în poşetă. Rănitul se agăţă de ea cu groază.

După ce deschise uşa, Marguerite îşi luă iar povara în braţe, de parc-ar fi dus un copil, şi intră în micul apartament. Se pregătea să-l aşeze pe pat,- cînd îî auzi şoptind :

— Pe canapeaua mea, te rog.

Era o mobilă veche, acoperită cu o husă groasă, în adăpostul acela întunecat, visătorul petrecuse, o viaţă de om, meditînd, suferind, refăcînd de sute de ori viaţa şi lumea. Se întinse, clănţănind din dinţi, şi Marguerite îngrămădi deasupra lui paltoane şi pături, ba chiar aduse şi plapuma de puf roşie, moştenită din timpuri îndepărtate.

îndată după ce urcă bagajele, Marguerite aprinse focul, apoi se aşeză iar lîngă soţul ei.

Chipul rănitului exprima acum o pace adîncă. Din cînd în cînd, deschidea uşor gura, de parc-ar fi vrut să vorbească, şi buzele lui fremătau slab. Spre amiază, deschise ochii, aruncă asupra soţiei sale o privire foarte dreaptă, foarte curată şi spuse :

— Ah ! Dac-ar trebui să reîncep o altă viaţă, cred că aş şti ce trebuie să fac. Cît ar fi de simplu ! Ce fericiţi am fi !

Apoi tăcu iar. Marguerite întrebă :

— Vrei să bei ceva ?

duhamel

Nu, nu vreau nimic. Stai aici. îţi mulţumesc. Mă simt bine, foarte bine, sînt foarte mulţumit.Trecură încă trei-patru ore. Ziua scădea, cînd muribundul începu să aiureze cu seninătate. Suspina şi rostea vorbe fără şir, murmurînd: „Viaţa mea... Viaţa mea...", şi un fel de zîmbet paşnic i se aşternu, încetul cu încetul, pe faţa chinuită.

Nu mai făcea nici o mişcare, de multă vreme, şi noaptea era deplină cînd Marguerite, întîlnind în întuneric obrazul lui scobit, înţelese că începea sa se răcească.S F Î R Ş I T

Dormi, dormi, sărmane om ! Dormi, prietene, frate năpăstuit. Dispari în neant, tovarăş al tinereţii şi al maturităţii melc. Ai suferit destul prin mine şi, trebuie să adaug, pentru mine. De ani de zile ai avut de suferit şi în mine. E timpul să te părăsesc acum, că se lasă scara. N-ai să mă mai însoţeşti pe străduţele înfundate şi pline de mucegai de pe colina Sainte-Geneviève. N-ai să mă mai trezeşti noaptea, ca să mă mai chinui cu visurile tale. Să fie cu putinţă ? Să fie cu putinţă ? Prin urmare, te părăsesc, frate al meu, în clipa în care, istovit de himere, accept, cu disperare liniştită, să nu fiu decît ceea ce sînt

.C U P R I N S

vus.

Prietenii iui Lcgraîn.....f>

Asemenea cu sine î n s u ş i . . . . » * * • » • . 2 1

1 Redactor responsabil : TEODORA POPA Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Dat la cules 30.03.1968. Bun de tipar 10.05.1966. Apărut 19B6. Tiraj 60.160 ex. broşate. Ilirtie ziar de 50 glm-. Format 709 X 920/32. *Coli ed.* 17,65. *Coli tipar 12,50. A. nr. 358/1966. C.Z. pentru bibliotecile mari 81. C.Z. pentru bibliotecile mici* Sl R—3*1*

Tiparul executat sub comanda nr. 60.188 la Combinaţii! Poligrafic „Casa Scţnteif, Piaţa Seînteii nr. 1, Bucureşti — Rcpublica Socialistă Români a

în lunile următoare vor vedea lumina tiparului în „Biblioteca pentru toţi V

Zaharia Stancu — *Pâdurea nebuna,* roman

Jean Giraudox — Război cu Troia nu se face, teatru * * * —

Proverbe româneştiW. Faulkner

Boccaccio Turgheniev

G. Sand*

A. Huxley

Nicojae lorga

Ursul, nuvele • *Decameronul. 2* voi. *Povestirile unui vî- nâtor*

Tinereţea lui Étienne Depardieu, roman
Contrapunct, roman, 2 voi.

Oameni cari au fost, 2 voi

.

A apărut

Catalogul complet al „Bibliotecii pentru toţi" pe anii 1960—1965.
56 de pagini, cuprinzînd istoricul colecţiei, lista apariţiilor, indice de autori, indice de literaturi, lista apariţiilor viitoare.
Catalogul se difuzează gratuit prin :
— librăriile Cartea prin poştă
— librăriile de Ja sate şi oraşe.
Procuraţi-vă din timp catalogul colecţiei „Biblioteca pentru toţi".